

Pamät' národa

Vydáva Ústav pamäti národa

roč. V, 3/2009 • 2,66 € / 80 Sk

nacizmus a komunizmus vo svojej epoche

**Rýchla divízia na Kaukaze
Mussoliniho diplomati v Bratislave
ŠtB a august 1989**

Fotografia na obálke:
Príslušníci RD pred
ústupom z Kaukazu. Zdroj:
Archív Jána Kolníka

Pamäť národa
03/2009

Redakcia

Šéfredaktor

PhDr. Tomáš Klubert, PhD.

Redaktori

Mgr. Branislav Kinčok

Mgr. Jerguš Sivoš

PhDr. Peter Sokolovič, PhD.

Adresa

Ústav pamäti národa

Námestie slobody 6

817 83 Bratislava 15

E-mail: redakcia@upn.gov.sk

www.upn.gov.sk

Redakčná rada

Predseda Redakčnej rady

Prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia Redakčnej rady

PhDr. Igor Baka, PhD.

Doc. ThDr. Jozef Hal'ko, PhD.

Prof. Dr. phil. Emília Hrabovec

Beáta Katrebová-Bleňová, PhD.

Doc. PhDr. Milan Katuninec, PhD.

Mgr. Norbert Kmeľ, CSc.

PhDr. Mgr. Peter Mučík, PhD.

PhDr. Michal Pehr, PhD.

Doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.

Ivan A. Petranský, PhD.

Mgr. Ondrej Podolec, PhD.

PhDr. Radoslav Ragač, PhD.

Doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.

Doc. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

Jazyková úprava

Zora Vanovičová

© Ústav pamäti národa

Všetky práva vyhradené

Objednávky časopisu

zasielajte na adresu redakcie.

Ročné predplatné 8,30 €/ 250 SK

Sadzba a tlač

Vydavateľstvo Michala Vaška

Registračné číslo MK SR:

3330/2005

ISSN 1336-6297

Na úvod

Vážení a milí čtenáři,

tentokrát vyšla na mne řada, abych Vás pozdravil. Přiznám se, že před Vás předstupuji s jistými rozpaky. Všechny úvodníky by totiž měly být stručné, krátké a úderné a pokud možno ještě i trochu vtipné. To je, přiznejme si, v případě historického úvodníku zhora těžký a nemožný úkol.

Navíc nevím čím to je, ale všechny předmluvy a úvody mají těžký život. Čtenáři je totiž obvykle přeskakují: čtenář je zvědavý především na samotné dílo a tak mnozí ponechávají úvodník zpravidla bez povšimnutí. Pevně však věřím, že snad alespoň někoho mých pár řádků zaujme.

Jako ústřední téma jsem si totiž vybral jedno z mnoha výročí, které se nám letos v bohatém „devítkovém“ roce nabízí (výročí likvidace Československa, vznik Slovenského státu, 17. listopad atd.). Tím výročím je sedmdesát let od rozpoutání druhé světové války. Někomu by se to mohlo zdát jako nepatřičné. Vždyť máme sedmdesát let po válce. Nic nám nehrozí. Žijeme po mnoho let v míru. Jsme v Evropské unii a všichni v rámci možností můžeme být vcelku snad spokojení a o válce jsme slyšeli jen z vyprávění pamětníků nebo známe válku ze studia dobových materiálů. Opak je ovšem pravdou. Výročí druhé světové války pro nás musí být mementem. Všichni přece víme, že jakákoliv válka je strašná a bohužel skryté nebezpečí války tu stále je.

Československý ministr zahraničních věcí Jan Masaryk to krásně vyjádřil, když jednou k tomu řekl: „Na světě by mohlo být moc krásně, kdyby nebyly války. Jenže lidi jsou prasata. Vždycky byli. Už moc tisíc let (...) Ono v každém z nás (...) od Modrovousa

po arcibiskupa z Canterbury je něco špatného. A ve válce se všechno špatné v nás provalí. Když je mír, tak učitelé, mámy a jiní andělé můžou udělat leccos, aby to špatné z nás dostali ven. Ale pak přijde válka a udělá z nás zase zvířata. Pro tohle já především nenávidím války. Ne tak pro všechno to mordování jako pro tuhle degradaci člověka. Ale co můžeme dělat? (...) Já myslím, že člověk musí dělat všechno, co jen může, aby odporoval zlému.“

Myslím si, že jsou to hezká slova, která dobře vystihují problém války. Každý z nás se musí snažit, aby k tomuto nebezpečí již nikdy nedošlo. Tou poslední válkou se začalo těžké období našich nelehkých dějin dvacátého století. Nejprve nám začali válečné útrapy. Jména vypálených českých a slovenských vesnic, tisíců lidí odvezených do věznic, umučených a popravených jsou toho dokladem. Většina lidí se naštěstí vnitřně neztotožnila se změnou poměrů a vyjádřením těchto postojů byl i československý odboj pod vedením Edvarda Beneše, který se budoval za velmi obtížných okolností. Tato snaha byla nakonec korunována úspěchem. Bohužel, cena za to byla vysoká. Československo se ocitlo v sovětském područí a po krátkém poválečném oddychu tu na čtyřicet let zavládla další diktatura - tentokrát komunistická. A nová vlna útrap a problémů začala na novo.

To všechno utrpení snad mělo svůj smysl, když ne pro nic jiného, takže se potvrdili slova Karla Čapka: „Ano mnoho se změnilo, ale lidé zůstali stejní. Jenomže teď víme líp kdo je kdo. Kdo byl slušný, byl slušný vždy. Kdo byl věrný, je věrný i teď. Kdo se točí s větrem, točil se s větrem i dřív. Kdo myslí, že teď přišla jeho chvíle, myslí vždy jen na sebe. Nikdo se nestává přeběhlikem, kdo jim nebyl vždycky. Kdo mění víru, neměl žádnou. Člověka nepředěláš – jenom se ti vybarví.“

Další pomyslnou výhodou je pak i to, že si z tohoto období můžeme vzít poučení. Člověk ovšem zapomíná a tak jsem rád, že časopis „Paměť národa“ se tímto obdobím již po mnoho let programově zabývá a poskytuje čtenářům různé pohledy na naši nedávnou minulost. Všem jeho čtenářům přeji, aby jim nejen toto číslo, ale ještě mnoho dalších přinášelo poučení, potřebné i zajímavé údaje, ale zároveň jim umožnilo lépe poznat a pochopit naši nedávnou minulost. Je toho opravdu potřeba.

Srdečně Váš
Michal Pehr

Obsah

Štúdie

Pavel Mičianik

Medzi nacizmom a komunizmom – Vyjednávacie velenia Rýchlej divízie s Červenou armádou o kapitulácii na Kaukaze v roku 1943 4)

Petr Kubík

Zastoupení RSI v Bratislave 1943–1945, osud italských kráľovských diplomatů 15)

Michal Babál

Akcia „B“ („Byty“) v Bratislave 22)

Materiály

Jerguš Sivoš

Stranícke a bezpečnostné opatrenia v súvislosti s 21. výročím vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa 39)

Obete

Miroslav Bachratý – Martin Lacko

Denník slovenského dôstojníka z nacistickej internácie (august – október 1944), II. časť 68)

Jana Otočková

Príbeh pamätníka: Anna Greňová 86)

Predstavujeme

Tomáš Klubert

Rozhovor s Pavlom Papšom, členom Klubu priateľov vojenskej histórie Slovenska 89)

ÚPN interne

Jana Otočková

Medzinárodný projekt Pamäť národa 93)

Kariéry v službách ŠtB

Michal Gregor – Jerguš Sivoš

Bohuš Vavro 94)

Apendix

Ján Mitáč

HETÉNYI, M.: Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1939–1945 103)

Peter Jašek

LUŇÁK, P. (zost.): Plánovanie nemysliteľného. Československé válečné plány 1950–1990 104)

Lenka Kádárová

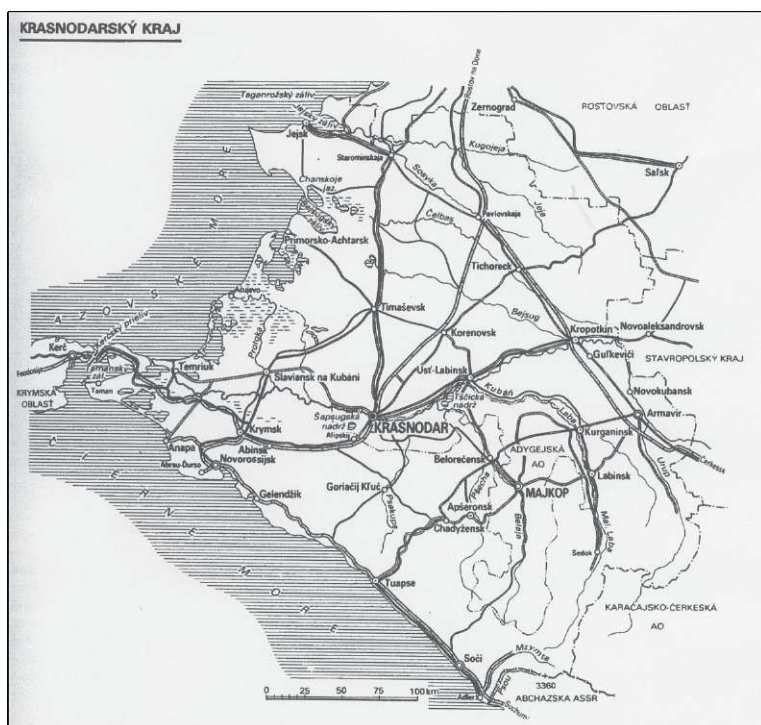
BLÁŽEK, P. – EICHLER, P. – JAREŠ, J. a kol.: Jan Palach 1969 107)

Medzi nacizmom a komunizmom

Vyjednávanie velenia Rýchlej divízie s Červenou armádou o kapitulácii na Kaukaze v roku 1943

PhDr. Pavel Mičianik,
PhD., M.A.
 (1973),
 absolvent Fakulty
 humanitných vied na
 Univerzite Mateja Be-
 la v Banskej Bystrici,
 odbor História – an-
 glický jazyk, a Fakulty
 histórie na Central
 European University
 v Budapešti, odbor
 Moderné dejiny.
 Pracuje v Ústave vedy
 a výskumu Univerzity
 Mateja Be-
 la v Banskej Bystrici

Mapa Krasnodarského
 kraja. Zdroj: Archív autora

Na začiatku januára 1943 sa slovenská Rýchla divízia (RD) nachádzala v obrane na Kaukaze. Veliteľom divízie bol od septembra 1942 plk. gšt. Štefan Jurech. V tom čase už Červená armáda postupne likvidovala nemeckú 6. armádu obkľúčenú pri Stalingrade. Nemecké, rumunské a slovenské jednotky na Kaukaze sa ocitli v nebezpečnej situácii. Hrozilo, že sa sovietske vojská budú snažiť dobyť Rostov odrezaním vojská Osi na Kaukaze. Na protiútok sa od decembra 1942 navyše pripravovali aj sovietske vojská, brániace sa na Kaukaze. Nemci čoskoro zistili sovietske presuny a 20. decembra 1942 stiahli časť 125. pešej divízie (PD) východne od Rýchlej divízie späť na západ, aby kryla Krasnodar, ktorý bol kľúčovým komunikačným uzlom na ústup. RD a jej nový východný sused 198. PD boli podriadené XXXIV. armádnemu zboru. Zhoršujúca sa situácia pri Stalingrade prinútila nemeckú 1. pancierovú a 17. armádu začať na konci decembra 1942 a začiatku januára 1943 ustupovať z Kaukazu. Krasnodar bol kľúčovým bodom, cez ktorý ustupovala celá 17. armáda.

Na začiatku januára 1943 bol sovietsky front vzdialený od tohto dôležitého mesta iba 25 km, zatiaľ čo najvzdialenejší útvar 17. armády, XLIX. horský zbor, bol stále vyše 200 km na juhovýchod. RD bola len 35 km od Krasnodaru, takže bola blízko epicentra sovietskej ofenzívy. Kolaps akejkoľvek časti divízie by mal veľmi vážny dopad na nemeckú divíziu. Pri Stalingrade sovietske vojská udreli na slabšiu rumunskú a taliansku armádu, aby obkľúčili silnú nemeckú 6. armádu. Úspech tejto taktiky inšpiroval sovietske velenie, aby využilo podobný postup v menšom meradle aj na Kaukaze. Sovietska 56. armáda mala podľa plánu z 31. decembra 1942 udrieť na rumunskú 9. jazdeckú divíziu (JD) a slovenskú Rýchlu divíziu. Po prelomení ich obrany mala byť 125. pešia divízia medzi nimi obkľúčená a zničená. Cesta na Krasnodar by tak bola otvorená. Proti RD mali byť nasadené tri strelecké divízie, samostatná strelecká brigáda a samostatný delostrelecký pluk. Na šťastie pre slovenskú divíziu si sovietske velenie začalo tak veriť, že tento plán odmietlo a namiesto toho sa rozhodlo zaútočiť čelne na 125. pešiu divíziu pred Krasnodarom. Nemci predpokladali sovietsky útok. Z frontu pred Tuapse stiahli 97. a 101. jägerdivíziu a presunuli ich na západ poza 198. PD a RD, aby podporili 125. PD a rumunskú 9. JD. V okamihu začatia sovietskej ofenzívy sa obidve divízie ešte len presúvali do určených pozícií a ustupujúci XLIX. horský zbor bol stále ďaleko na východ od Krasnodaru.¹

Sovietska ofenzíva sa napriek bahnú začala 15. januára 1943. V ten deň vyrazila do útoku z priestoru Chrebet Čamachinskij smerom na sever 55. gardová strelecká divízia (GSD) gen. B. N. Aršinčeva. Zalesnený terén umožnil sovietskym jednotkám preniknúť do obrany nemeckej 125. PD západne od úseku RD. Na druhý deň bol už prielom široký 4 km a sovietske jednotky obsadili obec Kaluškaja. Východne od 55. GSD útočila 32. GSD (30., 82. a 85. gar. strel. pluk), ktorá sa zamerala na obec Pensenskaja a podarilo sa jej tu čiastočne obkľúčiť dva prapory nemeck-

¹ AXWORTHY, M. W.: *Axis Slovakia. Hitler's Slavic Wedge 1938 – 1945*. New York 2002, strana (s.) 188–189.

kej 125. pešej divízie. Dňa 17. januára 1943 zaútočila na pozície rumunskej 9. jazdeckej divízie (JD) čerstvá 83. horská strelecká divízia (100., 150. a 265. hor. strel. pl.) a prelomila obranu Rumunov. Prielom bol rýchlo rozšírený až na 30 km a sovietske vojská prenikli do priestoru Smolenskaja – Kalužskaja. Úplnému kolapsu vyčerpanej rumunskej divízie zabránil príchod nemeckých posíl. Obrana skupiny de Angelis tak bola prelomená severozápadne od úseku RD. V južnej časti úseku RD v priestore južne od kóty 326.4 a v obci Fanagorijskoje bol za sovietskymi prvosledovými jednotkami navyše zaregistrovaný elitný 277. pluk vnútorných vojsk NKVD. Pluk ešte nemal bojové skúsenosti, ale jeho príslušníci patrili k dobre vycvičenej a vyzbrojenej fanatickej elite komunistického režimu. Situácia RD začínala vyzerať hrozivo.²

Rýchla divízia mala v priebehu decembra 1942 len minimálne straty: 5 mŕtvych (z toho 1 samovrah), 20 ľahko, 8 ťažko ranených a 4 zbehov. Slovenské jednotky od 1. decembra 1942 do 10. januára 1943 získali až 102 sovietskych prebehlíkov a zajatcov (väčšinou išlo o prebehlíkov).³ Veliteľovi RD i ostatným dôstojníkom štábu divízie bolo jasné, že v prípade sovietskej ofenzívy budú straty divízie veľmi ťažké. Úplné zničenie RD tiež nebolo možné vylúčiť. Divízie nemeckej 6. armády, obkľúčené pri Stalingrade, boli toho jasným dôkazom. Niektorí dôstojníci RD spolu s jej veliteľom sa preto rozhodli podniknúť mimoriadne riskantný krok, ktorý už hraničil s vojenskou zradou (vlastizradou). Gen. Jurech nielenže prepustil bez akýchkoľvek dôsledkov vojakov, ktorí navštevovali sovietske zákopy, a zariadil odvelenie dôstojníkov, ktorí boli príliš pronemeckí (stot. jazd. L. Kuchta a pplk. pech. O. Zverin), ale zašiel oveľa ďalej. Už v priebehu decembra sa zdôveril niektorým dôstojníkom divízie s názorom, že slabnúcu vôľu vojakov bojovať na strane Nemecka by bolo možné riešiť prechodom divízie do sovietskeho zajatia. Nie je jasné, či to bola iniciatíva samotného gen. Jurecha alebo veliteľa pion. roty 2 npor. pion. Gustáva Donovala. Isté je,

že Jurech o tom okrem Donovala hovoril s veliteľom peš. pluku 20 pplk. pech. Mikulášom Markusom, s prednostom 2. oddelenia stot. pech. Štefanom Murgašom, prednostom 1. odd. stot. pech. Vojtechom Višňovským, prednostom 4. odd. stot. pech. Gustavom Vargošom i 2. oddelenia stot. gšt. Jánom Stanekom a ďalšími dôstojníkmi štábu RD.⁴

Nie všetci zasvätení boli týmto plánom nadšení. Najmä ženatí dôstojníci sa obávali možných dôsledkov prechodu divízie na stranu Červenej armády (ČA), ktoré by postihli Slovensko (perzekúcia rodinných príslušníkov, okupácia Slovenska Nemeckom atď.). Navrhovali, aby sovietske jednotky odrezali divízii ústupové cesty a obkľúčili ju. Následná kapitulácia RD by nevzbudzovala podozrenie o dobrovoľnom prechode na sovietsku stranu.⁵ Najväčšiu aktivitu v nadviazaní spojenia so sovietskou stranou vyvíjal npor. Donoval, ktorý mal na starosti aj údržbu komunikácií v rajóne RD a mohol sa tak všade voľne pohybovať. Jeho pionieri pri minovaní predpolia udržiavali styky s červenoarmejcami a, prirodzene, poznali aj najlepšie miesta prechodu na druhú stranu. Pplk. Markus počas kontroly II/20 práporu i na veliteľstve pluku spomenul možnosť prechodu na sovietsku stranu viackrát s npor. pech. Jánom Šullom i npor. pech. Jánom Martinčokom. Na poradách sa zúčastnil aj prednosta operačného oddelenia stot. Murgaš. Zhodli sa, že úsek II/20 práporu je najvhodnejší na prechod jednotiek RD, ako aj na plánovaný prechod kuriérov. Npor. Donoval navrhol za kuriéra des. Vincenta Šedíka, ktorý bol špecialista na výbušniny a osobne kládol mínové polia v predpolí. Šedík mal z poverenia gen. Jurecha presondovať stanovisko sovietskej strany k prechodu RD na stranu ČA a v prípade jej súhlasného stanoviska pripraviť cestu pre npor. Donovala, ktorý mal splnomocnenie gen. Jurecha na dohodnutie spôsobu realizácie prechodu. Npor. Šulla mal pripraviť cestu pre kuriérov na telefonické heslo od pplk. Markusa „Pozor – míny ešte dnes“.⁶

² Vojenský historický archív Bratislava (VHA), fond (f.) Rýchla divízia (RD), škatuľa (šk.) 38, Vel. RD, Čís.: 7.602/Taj. 3. odd. 1943, Stručný výťah z vojnového denníka RD, SV. 15. marca 1943; Tamže, šk. 46, Veliteľstvo – 3. odd., Situačné hlásenia nemeckej bojovej skupiny „de Angelis“, Ranné hlásenie, 17. 1. 1943; Tamže, šk. 100, p. pl. 20, Vel. RD, Čís.: 25.881/Taj. zprav. 2. oddel. 1943, SV. 21. januára 1943; AXWORTHY, M.: *Third Axis, Fourth Ally. Romanian Armed Forces in European War 1941–1945*. London 1995, s. 125.

³ VHA, f. RD, šk. 35, Prehľad správ RD, Vel. RD, 2. odd., Početný výkaz vlastných strát na ľuďoch a materiáli za mesiac december 1942; Tamže, Vel. RD, Čís.: 25.862/Taj. zprav. 2. oddel. 1943, SV. 12. januára 1943.

⁴ VHA, f. Špeciálne zbierky (SZ), X-208, VARGOŠ, G.: *Spomienky*, s. 7–8.

⁵ Tamže.

⁶ VHA, f. SZ, X-464, VIŠŇOVSKÝ, V.: *Tajná dohoda medzi Červenou armádou a slovenskou Rýchlou divíziou*, s. 38–39; Archív Ministerstva obrany SR Bratislava (AMO SR), Odd. 255/46 Zb., Zložka (zl.) číslo (č.) 9, ČSA, p. č. 103–156, ŠULLA, J.: *SNP a odboj Slovákov na Kaukaze, Ukrajine a na Kryme*. Nitra 1974, s. 5–6.

Lesné stanovište RD na Kaukaze. Zdroj: Archív Martina Lacka

Prvosledové jednotky pechoty a delostrelectva boli od decembra 1942 veľmi dobre zásobené strelivom, zbraňami (poškodené boli vymenené) a ostatným materiálom. Zvýšený prisun munície i ďalšieho materiálu organizoval na rozkaz gen. Jurecha stot. Vargoš. Zásobenie bolo potrebné pre prípad, že RD by musela bojovať proti Nemcom.⁷ Stot. Vargoš zároveň poveril stk. Jána Štetinu (bol zadelený ako spojka na 4. oddelení), aby s ďalšími vojakmi pripravili materiálové zabezpečenie celého oddelenia pre prípad prechodu na Sovietsku stranu. Stk. Štetina, des. Gregor a niekoľko ďalších vojakov potom pomáhali zabezpečiť aj oddelenia stot. Murgaša a stot. Višňovského (zbraňami, municiou, konzervami, zdravotníckymi potrebami atď.). Museli to však robiť opatrne, pretože na štábe RD boli ako tlmočníci slovenskí Nemci.⁸

Npor. Šulla dostal dohovorené heslo od pplk. Markusa 8. januára 1943. Pri prapore mal šikovného a smelého zbrojára des. Jána Brégera, ktorý mal aj pioniersky výcvik. Na druhý deň si ho zavolať na veliteľstvo práporu, kde ho oboznámil s celou akciou. Des. Bréger súhlasil, a tak ešte poobede zašli do priestoru 6/20 roty npor. pech. Jána Gregorčoka, kde priamo na mieste vyhľadli najvhodnejší terén na prechod kuriéra. Npor. Šulla upozornil veliteľa čaty i veliteľov družstiev na des. Brégera, aby nedošlo omylom k prestrelke. Des. Bréger začal robiť prechod v mínovom poli po zotmení. Prácu mu sťažoval

val drobný dážď a vietor, takže s prechodom širokým asi 3 m bol hotový až o 2.00 hod. po polnoci. Prechod primerane označil skalami, pod ktoré dal kusy novinového papiera, dobre viditeľného zo slovenskej strany. V tom čase už od 21.00 hod. čakal v bunkri veliteľa 6/20 roty npor. Gregorčoka des. Šedík, ktorého do úseku roty priviedol npor. pech. Jozef Sabo z veliteľstva peš. pluku 20. Des. Šedík prítomných dôstojníkov (vrátane npor. Šullu) stručne oboznámil s úlohou, ktorou ho poveril gen. Jurech. „Vyzeral smelý, nebojácný, inteligentný a odhodlaný za každú cenu splniť zverenú úlohu. Choval sa prirodzene, bol veselý, ako keby šiel niekde na prechádzku, zatiaľ čo ho čakala veľmi ťažká a zodpovedná úloha. Okrem toho šiel vlastne do neznáma, nemohol si byť istý, či na sovietskej strane nenarazí na obrancu, ktorý z nepatrnej nerozvážnosti, nie súc informovaný, nepripraví ho o život. Šedík bol však odhodlaný a žartovný.“⁹

O tom, že Šedík má dohodnúť schôdzku pre splnomocnenca gen. Jurecha, sa z troch prítomných dôstojníkov po prvýkrát dozvedel npor. Gregorčok. Gregorčok bol už vtedy členom Komunistickej strany Slovenska (KSS), a zároveň paradoxne aj nositeľom nemeckého Železného kríža II. tr. za boj proti ZSSR. So Šedíkom sa dohodli, že keď sa dostane na sovietsku stranu, dá npor. Gregorčokovi znamenie osvetľovacou raketou alebo svietiacimi nábojmi. Pri návrate malo byť použité rovnaké znamenie.¹⁰ Všetci štyria debatovali a popijali (okrem Šedíka) v bunkri až do 3.00 h. 10. januára, keď des. Bréger zahlásil splnenie úlohy. Šedík sa rozlúčil s dôstojníkmi a spolu s npor. Gregorčokom a des. Brégerom odišiel k odminovanému priechodu. Mierny dážď a vietor mu sťažoval postup, pretože musel ísť nehlučne a opatrne. Pred svitaním sa des. Šedík dostal pred sovietske postavenie s ľahkým guľometom, vytiahol bielu vreckovku a dával ňou znamenie stále ležiac na zemi. Sovietsky strážny hneď zavolať veliteľa a ten mu po chvíli pokynul, aby sa priblížil. Šedík vstal, ruky s bielou vreckovkou držal hore a samopal mal zavesený cez chrbát. Opatrne sa približoval k sovietskym postaveniam a onedlho už sedel v sovietskom bunkri. Po krátkom srdečnom rozhovore a malom pohostení ho odvedli

⁷ Tamže, s. 8; VIŠŇOVSKÝ, V.: *Tajná dohoda medzi Červenou armádou a slovenskou Rýchlou divíziou*, s. 39.

⁸ AMO SR, Odd. 255/46 Zb, Zl. č. 9, príprastkové číslo (prír. č.) 19391, ŠTETINA, J.: *O slovenskej Rýchlej divízii*, s. 3-4.

⁹ ŠULLA, J.: *SNP a odboj Slovákov na Kaukaze, Ukrajine a na Kryme*, s. 6-7.

¹⁰ VHA, f. ŠZ, X-274, GREGORČOK, J.: *K dohode o prechodu Rýchlej divízie na predhorí Kaukazu v januári 1943*. Bratislava 1973, s. 2.

¹¹ ŠULLA, J.: *SNP a odboj Slovákov na Kaukaze, Ukrajine a na Kryme*, s. 8-9.

k veliteľovi roty, a potom k veliteľovi práporu. Ešte v ten deň sa dostal na veliteľstvo pluku, spravodajské oddelenie 65. SD. Tam odovzdal dokument s návrhom na prechod RD k ČA, ktorý im zaslal gen. Jurech.¹¹

Sovietska strana študovala a zvažovala Jurechove návrhy 2 – 3 dni. Potom dokumenty vrátili des. Šedíkovi s návrhom, aby gen. Jurech vyslal na podrobnejšie vyjednávanie skúseného dôstojníka. Niekoľko sovietskych vojakov odprevadilo des. Šedíka na územie nikoho. Pre zlé počasie si však pomýlil cestu, namiesto pred 6/20 rotu sa dostal asi o 200 m ďalej pred nemecký bunker. Nemci začali naňho strieľať. Šedík zaľahol do jamy, mával bielou vreckovkou a kričal: „*Nestrieľaj som Slováka!*“ Nemci si všimli, že má slovenskú uniformu a veliteľ nemeckého družstva nariadil zastaviť paľbu. Šedík sa potom opatrne priblížil k bunkru, pričom neustále rozmyšľal, ako vysvetlí svoj nočný „výlet“. Obával sa tiež osobnej prehliadky. Po príchode k Nemcom ho jeden vojak poznal. Spolu totiž mínovali predpolie. Veliteľ nemeckej roty bol však nedôverčivý a začal ho vypočúvať. Šedík mu tvrdil, že dostal rozkaz doplniť mínové pole a tma v kombinácii so zlým počasím je na takúto prácu najvhodnejšia. Nemecký ženista, ktorý poznal Šedíka, uvoľnil napätie, ale poručíkovi sa smelosť slovenského pioniera nepozdávala. K nemeckému bunkru našťastie dobehli npor. Gregorčok a des. Bréger, ktorí počuli Šedíkovo volanie i strelbu. Npor. Gregorčok potvrdil Šedíkovu verziu o zablúdení pri mínovaní predpolia a rečami o „*obetavosti slovenských vojakov*“ docielil, že ho Nemci prepustili bez osobnej prehliadky. Nedôveru nemeckého poručíka znížil Železný kríž II. tr., ktorý mal npor. Gregorčok.

Des. Šedík bol po príchode na veliteľstvo 6/20 roty poriadne rozrušený. Okrem Jurechovho dokumentu mal pri sebe aj priespustky („bumažky“) pre slovenských vojakov, v ktorých im sovietske velenie zaručovalo slušné zaobchádzanie po prechode na stranu ČA. Keby ho Nemci prehľadali a našli u neho tieto dokumenty, znamenalo by to katastrofu nielen pre neho samotného, ale aj pre gen. Jurecha a ostatných zainteresovaných dôstojníkov. Nemci by s nimi určite nejednali v rukavičkách. O incidente sa, prirodzene, dozvedel aj gen. Jurech, ktorého celá udalosť veľmi znervóznila. Napriek tomu

Nástup príslušníkov RD na Kaukaze. Zdroj: Archív Martina Lacka

po preštudovaní sovietskej správy doručenej des. Šedíkom vyhovel sovietskej strane a 17. januára 1943 poslal s náležitým splnomocnením a podrobnými návrhmi na ďalšie vyjednávanie npor. pion. Gustáva Donovala. Npor. Donoval prišiel do úseku II/20 práporu tiež v spoločnosti npor. Saba. Prechod cez frontovú líniu detailne prerokovali nadporučíci Šulla, Sabo a Donoval. Potom informovali aj npor. Gregorčoka. Ten npor. Donovala a des. Buchela previedol cez obranné postavenia na sovietsku stranu. Prechod sa uskutočnil na rovnakom mieste a Donoval spolu s des. Buchelom sa dostali na sovietsku stranu bez ťažkostí.¹²

Npor. Donoval priniesol pre veliteľa 65. SD striebornú tabatierku, v ktorej boli ukryté písomné návrhy na uskutočnenie prechodu. Na sovietskej strane bol priateľsky prijatý, jeho pobyt sa však nečakane predžil. Dohodu o prechode RD na stranu ČA podpísali až 22. januára 1943, pretože ju najprv museli posúdiť a schváliť v Moskve. Prechod divízie na sovietsku stranu mal byť uskutočnený v noci 23. januára v prípade, ak jednotky ČA pretnú hradskú Saratovskaja – Krasnodar. V opačnom prípade sa mal organizovaný prechod RD uskutočniť 24. januára o 18.00 h. Začiatok prechodu mal byť v každom prípade signalizovaný piatimi raketami najprv zo slovenskej, a potom zo sovietskej strany. Slovenské jednotky sa potom mali stiahnuť z kóty 192,0, ktorú mali vzápätí obsadiť sovietske jednotky. Obrancovia kóty mali prejsť na stranu ČA ako prví, za nimi mal nasledovať štáb RD na čele s gen. Jure-

¹² Tamže, s. 9–11; GREGORČOK, J.: *K dohode o prechodu Rýchlej divízie na predhorí Kaukazu v januári 1943*, s. 2–3; VIŠŇOVSKÝ, V.: *Tajná dohoda medzi Červenou armádou a slovenskou Rýchlou divíziou*, s. 44–47.

chom, a potom postupne v rozmedzí 10 minút pechota, tanky, delostrelectvo, a nakoniec tylové jednotky aj s celým majetkom. Ako prvé mali vždy prejsť štáby jednotiek so svojimi veliteľmi, ktoré mali zástupcom ČA odovzdať zoznamy svojich jednotiek s údajmi o ich bojovom stave. Sovietska strana viackrát zdôrazňovala, že slovenské jednotky odovzdajú všetky zbrane, techniku, spojovacie prostriedky, materiálové vybavenie, operačné dokumenty, nemecké i slovenské rozkazy a celý vojenský majetok „v bezchybnom stave“. Slovenské jednotky mali pred prechodom zničiť „celý obranný systém“ a všetky mínové polia. Prechod sa mal uskutočniť v priestore Orlovaja Ščeľ, kde mala RD vybudovať prepravu cez rieku Psekups.¹³

Sovietska strana sa zaviazala, že bude kryť prechod RD zo západného brehu Psekupsu a postupné stiahnutie slovenských jednotiek do tyla. Sľúbila tiež zaručiť pre všetkých slovenských vojakov a dôstojníkov „normálne životné a stravovacie podmienky“, lekársku pomoc, ponechanie uniforiem, hodností a vyznamenaní, osobného majetku a cenností. Dôstojníkom aj právo nosiť bodnú zbraň. Zaujímavá bola záruka návratu „do vlasti alebo ktorejkoľvek krajiny podľa želania“ po skončení vojny. To naznačuje, že „na slovenskej strane boli zrejme i predstavy o tom, že vojna nemusí nutne skončiť úplnou porážkou Nemecka, ale prímerím, ako v r. 1918“. Gen. Jurech prímerie z roku 1918 osobne zažil. Niektoré body

Ženista npor. Ľudovít Hrušovský podáva hlásenie veliteľovi RD, plk. Štefanovi Jurechovi. Zdroj: Archív Martina Lacka

dohody boli navyše z technického i časového hľadiska nerealizovateľné. Zničenie obranných postavení, mínových polí a postavenie prepraviska pre tanky a delá cez Psekups nebolo možné uskutočniť v priebehu jedného alebo necelých dvoch dní. Veliteľstvo RD bolo navyše v obci Saratovskaja asi 15 km od prvej línie, del. pluk 31 a tylové jednotky boli za riekou Kubáň, po ktorej premávala iba kompa. Štáb divízie navyše žiadne oficiálne prípravy na prechod nezačal. To ani nebolo možné, pretože okruh zasvätených bol minimálny (išlo najmä o dôstojníkov veliteľstva RD). Drvivá väčšina dôstojníkov bojových jednotiek „dávala prednosť návratu na Slovensko v podobe sľubovaného vystriedania“. Po dvoch rokoch strávených na fronte to bolo pochopiteľné. „Len za predpokladu, že by divízii hrozilo úplné zničenie, boli ochotní zvoliť, ako menšie zlo, prechod do zajatia.“¹⁴

Rovnaký názor zastávala aj drvivá väčšina obyčajných vojakov. Vôľa bojovať po boku Nemecka u nich síce upadala, ale to vôbec neznamenalo, že dobrovoľne túžia ísť do sovietskeho zajatia. Vojaci chceli ísť domov, a nie do sovietskych zajateckých táborov. V tom ich utvrdzovalo aj množstvo sovietskych prebehlikov. Veliteľ 3/31 delostreleckej batérie npor. del. Ján Husovský bol prekvapený, keď zistil, že vojaci mu „odopierajú prechod s tým, že radšej padnú alebo budú násilu zajatí, ako by mali prejsť na stranu Sovietov“. Zástupca mužstva čtk. Matuška mu povedal: „Zradcovia nebudeme, prísahu nezradíme. Pán nadporučík nebojíte sa Katynského lesa, že Vás zneškodnia enkavedisti ako poľských dôstojníkov?“ Npor. Husovský sa preto rozhodol „nezradiť mužstvo“ a „prebojovať sa z obkľúčenia“.¹⁵ Gen. Jurech a jeho komplici mienku týchto mužov úplne ignorovali a sledovali len svoje vlastné záujmy. Veľmi dobre totiž vedeli, že ako vyšší dôstojníci by sa ani v sovietskom zajatí nemali až tak zle. Osud ich mužov bol oveľa horší, čo ich zrejme až tak veľmi netrápilo. Nič z tohto plánu sa však neuskutočnilo. Npor. Donoval sa totiž s podpísanou dohodou vrátil k RD až 23. januára. Front opäť prešiel v úseku 6/20 roty, pričom des.

¹³ ŠOLC, J.: K pokusom o prechod 1. slovenské pěší divize k Rudé armáde v roce 1943. In: *Vojenská história*, roč. 3, 1999, č. 3, s. 40-41.

¹⁴ Tamže, s. 41-43.

¹⁵ HUSOVSKÝ, J.: Spomienky dôstojníka. In: *Svedectvo*, 2001, č. 2, s. 20.

Buchel stúpil na „S“ minu. Mína ho zranila do nohy a do zadku. Npor. Donovalovi črepiny pretrhli nepremokavý plášť a ľahšie ho zranili. Sovietsky poddôstojník, ktorý ich sprevádzal, sa vrátil späť už skôr. Donoval ukázal npor. Gregorčokovi podpísanú zmluvu a šiel s ňou na veliteľstvo RD. Jednotky II/20 práporu vtedy boli už na ústupe, ktorý sa začal ešte doobeda na telefonický rozkaz pplk. Markusa. Na zaistenie ústupu práporu zostala v obrane zaistovacia jednotka (čata pechoty 6/20 roty a čata

ťažkých guľometov) pod velením npor. Gregorčoka, ktorá čakala na Donovalov návrat.¹⁶

Text dohody prišiel na veliteľstvo RD neskoro, keďže celá divízia bola už druhý deň na ústupe. Nemci nariadili okamžitý ústup nečakane, s čím na veliteľstve RD ani na sovietskej strane nikto nerátal. Npor. Donoval musel 6 dní čakať na schválenie dohody centrálnym velením ČA v Moskve. Bolo jasné, že časové termíny určené dohodou sú úplne nereálne. Sovietskym jednotkám sa navyše kvôli húževnatému odporu nemeckých jednotiek nepodarilo preťať cestu Saratovskaja – Krasnodar, hoci sa o to snažili. Gen. Jurech sa mal napriek tomu pred zainteresovanými dôstojníkmi vysloviť za realizovanie dohody:

„Tú najväčšiu chybu som spravil ja, keď som vyhovel rozkazu Nemcov a nariadil ústup Rýchlej divízie na Kubáň! Náš smer mal byť opačný: prechod na sovietsku stranu, a to aj za cenu rizika, že sa eventuálne stretieme z počiatku s paľbou sovietskej strany. Táto nevyužitá príležitosť ma bude trápiť dotiaľ, kým ju nenapravíme.“¹⁷

Tieto Jurechove slová vyznievajú dosť cynicky. Jednotky RD už boli totiž zatiahnuté do bojov, čo veľmi dobre vedel. Zrealizovanie dohody by v takomto prípade znamenalo zdecimovanie divízie. Jej prechodu by sa navyše určite nečinne neprizerali ani Nemci. RD by sa tak pravdepodobne dostala

do paľby spredu i zozadu. Gen. Jurech si to musel uvedomovať, pretože okrem slov žiadne jeho skutky nesvedčili o pripravenosti zrealizovať prechod. Z tohto hľadiska možno dohodu posudzovať aj ako vynikajúcu lešť na zabezpečenie bezpečného ústupu vlastných jednotiek. Sovietske jednotky totiž až do 24. januára nepodnikli na úsek RD nijaký rozsiahly útok, hoci ich ofenzíva sa začala už týždeň predtým. Ako lešť a provokáciu začalo dohodu po 24. januári zrejme vnímať aj sovietske velenie, pretože od toho dňa podnikali silné útoky aj na slovenské jednotky a štáb RD v obci Saratovskaja. O nedodržaní dohody zo slovenskej strany bol informovaný aj J. V. Stalin, ktorý to o rok neskôr pripomenul E. Benešovi pri rokovaní v Moskve.¹⁸

RD sa úspešne stiahla z obrany na rieke Psekups a na začiatku februára 1943 bola nasadená do obrany na rieke Kubáň. Budovanie hlavnej obrannej línie ešte nebolo ukončené, keď k nej popoludní 29. januára 1943 začali prenikať sovietske úderné skupiny 82. a 85. gar. strel. pluku sovietskej 32. GSD. Pomáhali im deti, ktoré podľa svedectva jedného vojaka 1/21 roty vykonávali pre ne výzvednú činnosť. PO 5 dorazil o 13.00 h. do obce Tugurkaj, ešte stále podriadený nemeckej 125. PD. Tu sa ubytoval a prevzal ochranu veliteľského stanoviska plk. Reinhardta. Obec ležala neďaleko Lakšukaj, kde bolo veliteľstvo RD. PO 5 dorazil práve

Palebné stanovište RD na Kaukaze. V popredí ľahký guľomet ZB vz. 26. Zdroj: Archív Martina Lacka

¹⁶ GREGORČOK, J.: *K dohode o prechodu Rýchlej divízie na predhorí Kaukazu v januári 1943*, s. 3; ŠULLA, J.: *SNP a odboj Slovákov na Kaukaze, Ukrajine a na Kryme*, s. 11–12.

¹⁷ VIŠŇOVSKÝ, V.: *Tajná dohoda medzi Červenou armádou a slovenskou Rýchlou divíziou*, s. 57–62.

¹⁸ ŠOLC, J.: *K pokusom o prechod 1. slovenské pěší divízie k Rudé armáde v roce 1943*, s. 43.

Výdaj jedla zajatým
príslušníkom
Červenej armády.
Zdroj: Archív Jána Kolníka

včas, pretože po zotmení dopadol o 16.00 h. prudký útok sovietskeho jazdeckta na obidve dediny. Na juhozápadnom okraji Tugurkaj došlo medzi vojakmi PO 5 a sovietskymi útočníkmi k zúrivému boju zblízka, ktorý trval až do rána 30. januára. Sovietsky útok sa s vypätím všetkých síl podarilo odraziť, PO 5 však utrpel straty na ľuďoch i na materiáli. Sovietske jazdeckto zároveň útočilo aj na juhozápadný okraj Lakšukaj. Útok podporili úderné skupiny pechoty 32. GSD. Jediná záloha veliteľa RD bola tanková rota, ktorá zasiahla do boja spolu s rotou KPÚV (Kanóny proti útočnej vozbe) 11. Veliteľstvo RD sa dostalo pod paľbu sovietskych automatických zbraní a minometov. Pre nedostatok pechoty musela byť nasadená do boja aj väčšina personálu veliteľstva RD (pisári, spojky a iný pomocný personál). Zvyšok veliteľstva (okrem užšieho štábu) bol presunutý do obce Paškovskaja. Gen. Jurech zostal v Lakšukaj, na ktorú boli nepretržite podnikané prudké útoky. Červenoarmejci zajali a odviekli z Lakšukaja dôst. rtm. Jozefa Jeremiáša. K ránu útoky stále silneli, pričom sa sovietskym jednotkám podarilo preniknúť na južný okraj Lakšukaj a do Tugurkaj.¹⁹

V tejto situácii sa gen. Jurech rozhodol spolu s užším štábom presunúť na veliteľstvo peš. pl. 20, ktorý držal obranu na južnom brehu Kubáne medzi riekami Pšiš (na východe) a Psekups (na západe). Ráno 31. januára 1943 telefonoval veliteľovi pluku, aby mu poslal jednu rotu ako ochranu. Pplk.

Markus poveril zabezpečením presunu veliteľa RD npor. Gregorčoka. Ten sa spolu s niekoľkými vojakmi prepravil cez Kubáň na člne sovietskeho civilistu, s ktorým sa dohodol, že ich prepraví aj naspäť (znamením bolo hodenie troch granátov do rieky). Do Lakšukaj dorazili bez problémov a hlásili sa u gen. Jurecha. Ten nasadol do tanku a spolu s plk. Dotzauerom, stot. Murgašom, stot. Vargošom, stot. Višňovským, npor. Donovalom a niekoľkými

ďalšími (spolu 25 dôstojníkov) sa na čele kolóny o 5.00 h. pohol z Lakšukaj na veliteľstvo peš. pl. 20 do obce Šabanochablj. Keď dorazili ku Kubáňu, npor. Gregorčok dohodou znamením privolal civilistu s člnom. Ten všetkých previezol na druhý breh rieky. Odtiaľ išli pešo do Šabanochablj. Nie je bez zaujímavosti, že npor. Donoval už v tom čase nenosil výložky slovenského dôstojníka. Strhol si ich a gen. Jurech mu na to nič nepovedal, hoci to videl!²⁰

Pri príchode na veliteľské stanovisko pluku gen. Jurech vykázal z miestnosti pobočníkov a plk. Markusovi povedal, že s velením ČA má písomnú dohodu o zajatí divízie. Gen. Jurech sa chcel s plk. Markusom poradiť, či by sa nenaskytila podobná situácia na zajatie RD, ako bolo pôvodne dohodnuté so sovietskou stranou. Uvažoval o zastavení paľby a prechode do zajatia v prípade, že RD by hrozilo zničenie. Plk. Markus to však rázne odmietol. Vedel, že aj ostatní dôstojníci dávali prednosť ústupu bojom pred prechodom na stranu ČA. Na južnom brehu Kubáne bola navyše iba zhruba štvrtina divízie. Tylové útvary a delostrelectvo boli za riekou Kubáň. Plk. Markus sa obával, že by Nemci v prípade kapitulácie slovenskej pechoty zvyšok divízie vyvraždili, obsadili by Slovensko a likvidovali aj rodiny sprisahancov. Zakrátko začala gen. Jurecha na veliteľstve plk. Markusa telefonicky zháňať nemecká misia pri RD, pretože vyššie nemecké veliteľstvo sa rozhorčovalo, ako si mohol dovoliť opus-

¹⁹ VHA, f. RD, šk. 35, Situačné hlásenia bojovej skupiny „de Angelis“, Rádiogram, Ranné hlásenie, Sv. 31. 1. 1943; Tamže, Rádiogram č. 139 (preklad), 31. 1. 1943; VHA, f. RD, 4/1/1, Telegram č. 76, Večerné hlásenie z 29. 1. 1943; Tamže, Telegram č. 78, Večerné hlásenie z 30. 1. 1943, Sv. 1. 2. 1943; VHA, f. RD, šk. 38, Čís.: 7.602/Taj. 3. odd. 1943.

²⁰ Tamže; GREGORČOK, J.: *K dohode o prechodu Rýchlej divízie na predhorí Kaukazu v januári 1943*, s. 3–4.

tiť svoje veliteľské stanovisko. Gen. Jurech sa mal hneď hlásiť na veliteľstve zboru v Krasnodare. Obidvaja sa obávali, že Nemci niečo tušia. Plk. Markus začal na gen. Jurecha naliehať, „aby na každý prípad vymohol u zboru to, aby RD bola vytiahnutá z predmostia“. S tým súhlasili aj ďalší dôstojníci, pred ktorými gen. Jurech nahlas uvažoval, že v prípade vážnej situácie bude lepšie nenechať sa pobiť a vzdať sa. Gen. Jurech sa potom aj so sprievodom preplavil kompou cez Kubáň. Na druhom brehu rieky sa zastavil u pplk. Kallu a odtiaľ išiel do Krasnodaru na veliteľstvo bojovej skupiny de Angelis vyžiadať povolenie k ďalšiemu ústupu. Na veliteľstve zboru sa mu podarilo presadiť stiahnutie RD z predmostia a „o plánovanom prechode RD už viac raz nikde nebolo hovorené“. V ten večer plk. Markus telefonoval pplk. Kallovi. Rozprávali sa po maďarsky pre prípad, že by ich niekto odpočúval. Plk. Markus sa ho pýtal: „Kmotrík, keď padneme do zajatia prídeš za nami?“ Pplk. Kallo mu jednoznačne odpovedal: „Kmotrík, ja nikam nejdem, u mňa už aj vojaci o tom vedia.“ Plk. Markus potom povedal, že je rád, keď na druhom brehu Kubáňa je tiež niekto čo nechce padnúť do zajatia rovnako ako on. Rozhovor skončil a viac už o tom nehovorili.²¹

Pplk. Ján Kallo prechod na sovietsku stranu rozhodne odmietol a snahy gen. Jurecha vo svojom denníku 3. februára 1943 patrične okomentoval:

„Do zajatia sa nám nechce, toho sa každý bojí. Čo by sa stalo s našimi rodinami (...) Radšej podstúpime útrapy niekoľko sto kilometrového pešieho pochodu (...) Že vraj sa robil pokus celú divíziu odviesť do zajatia za podmienok, že budú s nami slušne zaobchádzať. Len že sa to nepodarilo

Príslušníci RD pred ústupom z Kaukazu.
Zdroj: Archív Jána Kolníka

s Rusmi nadviazať vhodné spojenie. Neveľril som tomu, ale bolo mi to potvrdené od niekoľko dôstojníkov. Až teraz som začal chápať zmysel dotazov pred dvoma dňami, že čo urobím ja s plukom ak by celá divízia prešla k Rusom. Tento dotaz mi bol daný v maďarskej reči, lebo táto sa u nás najčastejšie používala aby nepriateľ neodpočúval. Tak teda takto sa s nami smýšľalo. A na následky asi nepočítal nikto. A načo boli teda toľké obete. Tak sme to mohli teda poriadne odskákať. A doma by bol okamžite protektorát a snami by tí Rusi tiež asi v rukavičkách nejednali.“²²

Medzi vojakmi del. pl. 31 sa už šírili reči o snahe Jurecha a dôstojníkov štábu previesť RD na stranu ČA. Hovorilo sa, že plk. Markus to odmietol s odôvodnením, že „podstatná väčšina príslušníkov RD je už v poli od samého začiatku vojny bez dovolenky“, a že „chlapci by iste najradšej domov“.²³ Tieto chýry sa viac-menej zakladali na pravde. Väčšina príslušníkov RD však ustupovala s Nemcami a vôbec netúžila skončiť v sovietskom zajatí.

Pokus o kapituláciu a prevedenie Rýchlej divízie do sovietskeho zajatia nezostal utajený. Sovietska strana sa totiž nevzdávala nádeje na kapituláciu slovenskej divízie ani po jej evakuácii z Kaukazu. Spolu s čs. vojenskou misiou v Moskve pripravila na

21 Archív Múzea SNP Banská Bystrica (AMSNP), f. VII, príř. č. 19/67, Zápisnica... v smysle zákona 72/46 S. z. a n. zo 6. 3. 1946 s brig. generálom Mikulášom Markusom, nar. 27. 6. 1897 v Málinci, okr. Lučenec... t. č. veliteľom VII. Arm. zboru v Trenčíne, s. 26–28. Podľa ppl. Kallu sa telefonát uskutočnil v noci 1. februára 1942. Plk. Markus ho mal na zbehnutie nahovárať: „Čo spraviš, keď celá divízia pôjde do zajatia za podmienok slušného zaobchádzania a keď bude v oddelenom zajateckom tábore.“ U pplk. Kallu si však zrejme chcel len potvrdiť svoj názor tmočený deň predtým gen. Jurechovi. Kallo s ohľadom na rodinných príslušníkov doma a na skutočnosť, že bol so svojím plukom za riekou Kubáň, odmietol o zajatí uvažovať. BYSTRICKÝ, J.: Štefan Jurech na východnom fronte (september 1942 – september 1943). In: Štefan Jurech 1898 – 1945 (Zborník príspevkov z odborného seminára k 110. výročiu narodenia generála Štefana Jurecha). Bratislava – Trenčín 2008, s. 51–52.

22 AMSNP, Pozostalost' J. Šolca, príř. č. 127/86, šk. 11, KALLO, J.: Prepis vojnového denníka býv. veliteľa del. pl. 31 (27. 12. 1942 – 1. 4. 1943), s. 21, 26. Pplk. Kallo však celú vec nenechal len tak. Na gen. Jurecha a plk. Markusa podal písomné udanie za to, že ho nahovárali na prechod do zajatia. Následne sa rozbehlo vyšetrovanie, ktoré osobne riadil minister NO gen. Čatloš.

23 AMO SR, Odd. 255/46 Zb, Zb. č. 9, p. č. 103–156, zl. 112, List Jána Juhásu Ústavu dejín Komunistickej strany Slovenska. Košice 22. 6. 1972; VHA, f. ŠZ, X-119, JUHÁS, J.: Vyjadrenie k otázke prechodu RD k ČA na Kaukaze.

jeseň 1943 akciu na nadviazanie kontaktu s veliteľstvom 1. pešej divízie. Do priestoru divízie boli letecky vysadení traja bývalí príslušníci RD, ktorí dezertovali na Kaukaze: čat. Karl Grün, čat. Vincenc Blažík a slob. Juraj Lakota. Mali sa spojiť s gen. Jurechom a odovzdať mu list od veliteľa čs. légii plk. Ludvíka Svobodu. Skupina odštartovala z letiska v Krasnodare v noci 18. októbra 1943 a hodinu a pol po polnoci bola vysadená pri osade Podstepnoje. V tom čase už však gen. Jurach nebol veliteľom 1. PD a divízia dostala bojovú úlohu. Nemci sa o výsadku dozvedeli a hľadali parašutistov. Tí však mali slovenské rovnosaty, takže ich nechytli. Čat. Blažíka však vďaka jeho neopatrnosti 13. novembra 1943 zatkli slovenskí poľní žandári. Bol odtransportovaný na Slovensko, kde bol dôkladne vypočúvaný. Jeho výpoveď spolu s písomným podaním pplk. Jána Kallu poslúžila ako dôvod na Jurechove zaistenie. Gen. Jurech bol zatknutý 25. novembra 1943 mjr. gšt. Jánom Stanekom na základe rozhodnutia vojenského prokurátora mjr. just. Tibora Hajdu. Nebolo to však zatknutie v pravom slova zmysle, pretože gen. Jurech bol iba izolovaný v bratislavskej Vojenskej nemocnici. Gen. Čatloš napriek vzájomnej nevráživosti nemal záujem, aby došlo k súdnemu procesu. Oficiálne vyšetrowanie viedol mjr. Hajdu proti gen. II. tr. Štefanovi Jurechovi a npor. pion. Gustávovi Donovalovi „za zločin osnovania spiknutia k zbehnutiu“. Vyšetrowanie trvalo niekoľko týždňov, počas ktorých bolo vypočutých 87 vojenských osôb.²⁴

Vyšetrowanie však od začiatku ovplyvňoval prednosta justičného oddelenia MNO plk. just. Samuel Korbela. Mjr. Hajdu dostal od neho inštrukcie ako má vyšetrowanie prebiehať a hlavný svedok pplk. pech. Mikuláš Markus zasa ako má vypovedať, aby sa nedokázala vlastizrada a nepoškodilo sa dobré meno slovenskej armády:

„Vojenská nemecká spravodajská služba zachytila a hlásila telefonické rozhovory medzi generálom Jurechom a inými veliteľmi. Generál Jurech podľa správy tiež plánoval prejsť so svojou poľnou divíziou na ruskú stranu. Jurech musel byť zaistený a vyšetrowanie malo odhaliť ďalších spiklencov. Tu zase, napriek veľkému riziku, snažil som sa zachrániť nie len veliteľov, ale aj armádu

od nemeckej represie... Nariadil som vojenskému prokurátorovi prerušiť prejednávanie prípadu pred poľným súdom, ináč príslušným prejednávať trestné činy spáchané v poli, a predvolať z poľa plukovníka Markusa na (...) výsluch. Markus bol tiež zapletený do Jurechovho spiknutia. Pred Markusovým výsluchom som ho osobne inštruoval ako vypovedať, aby zachránil seba a ostatných veliteľov. Keďže zradné dohovory medzi veliteľmi boli rekordované, nemalo smysel ich popierať... Po mojich inštrukciách Markus vypovedal, že inkriminované a zachytené rozhovory a plány boli iba teoretické, majúce na zreteli záchranu života našich vojakov v prípade, že naša divízia, ktorá v tom čase bola obkľúčená ruskými trupami a mala iba jednu cestu na ústup, bude celkom odrezaná a tak nebude mať inú alternatívu iba sa vzdať alebo vykrvácať do posledného muža v beznádejnom boji proti ruskej presile.“²⁵

Na konci novembra 1943 vojenský prokurátor mjr. just. JUDr. Tibor Hajdu telefonicky predvolal plk. Markusa na výsluch na Vojenský súd do Bratislavy. Plk. Markus hneď cestoval rýchlikom zo Zvolena, kde bol posádkovým veliteľom. Vo vlaku sa stretol s prednostom justičného oddelenia MNO plk. just. Samuelom Korbekom. Keď plk. Korbela zisťoval, kvôli čomu ide plk. Markus do Bratislavy, povedal mu, že len pred dvoma dňami bol zaistený gen. Jurech. Plk. Markusovi bolo hneď jasné, kvôli čomu bude v Bratislave vypočúvaný. Plk. Korbela ho upozornil, aby pri výsluchu tvrdil, že len uvažovali o situácii. Prísľúbil tiež, že sa pred výsluchom porozpráva s prokurátorom. Tak sa aj stalo a plk. Markus si počas výsluchu, ktorý trval od 8.00 do 14.00 h. nasledujúceho dňa, nemohol nevšimnúť, že prokurátor bol vopred ovplyvnený. Mjr. Hajdu viedol vyšetrowanie veľmi benevolentne. Plk. Markus poprel plánovanie prechodu na stranu ČA a uviedol, že sa uvažovalo o zajatí len v prípade, ak by ČA divíziu odrezala a hrozilo by zbytočné krviprelievanie. Nemusel si ani vymýšľať, pretože na príprave zmluvy so sovietskou stranou sa nezúčastnil (vedeli o nej len dvaja–traja dôstojníci Jurechovho štábu). Dozvedel sa o nej od gen. Jurecha až na konci januára 1943 na rieke Kubáň.²⁶

²⁴ ŠOLC, J.: *K pokusom o prechod 1. slovenské peší divízie k Rudé armáde v roce 1943*, s. 45–50; BYSTRICKÝ, J.: *Štefan Jurech na východnom fronte*, s. 51–54.

²⁵ AM SNP, f. XII, príř. č. S 1/98, KORBEL, S.: *Spomienky*, s. 53.

²⁶ AMSNP, f. VII, príř. č. 19/67, Zápisnica... v smysle zákona 72/46 S. z. a n. zo 6. 3. 1946 s brig. generálom Mikulášom Markusom, nar. 27. 6. 1897 v Málinci, okr. Lučenec... t. č. veliteľom VII. arm. Zboru v Trenčine, s. 27–28.

Plk. Korbel bol so svedectvom plk. Markusa i ďalších vypočúvaných spokojný:

„Podobné svedectvo bolo dané tiež viacerými inými svedkami, ktorí boli tiež pred výsluchom patrične ovlivnení. A tak vyhrali sme aj tento prípad pretože naša prezentácia zdala sa byť celkom logickou a presvedčivou. Jurech bol prepustený zo zaisťovacej väzby a potrestaný iba výstrahou kázeňsky a to pre nehlásenie jeho konverzácií jeho predstavenému, čo znamenalo vlastne jeho rehabilitáciu a navráteniu mu jeho funkcie...“²⁷

Prokurátor 3. januára 1944 rozhodol o prepustení gen. Jurecha z vyšetrovacej väzby a 17. februára 1944 bolo vyšetrovanie zastavené. Neoficiálne však celú záležitosť osobne vyšetroval aj minister NO gen. I. tr. Ferdinand Čatloš. Pozýval alebo si nechal predviesť niektorých významných svedkov a z ich výpovedí nechával robiť úradné záznamy.²⁸ Ako prvý za ním dobrovoľne prišiel npor. Donoval:

„...Nadporučík Gustáv Donoval po návrate z poľa v lete 1943 prišiel ku mne mnou vôbec nevolaný, na bývalé Min. národnej obrany a podrobne mi rozpovedal všetko súvisiace s vyjednávaním prechodu Rýchlej divízie so sovietskou stránkou na Kaukaze. Prečo to urobil spontánne, je ľahko vysvetliteľné. Dozvedel sa, že mám o tom už vedomosť a sa chovám k veci benevolentne. On sám bol uistený, že z mojej strany nenarazí na nijaké represálie a preto bude vraj lepšie, keď mi to priamo zahlásí.“²⁹

Čatloš npor. Donovala prepustil zo svojho kabinetu s uistením, že celú vec ututle. Dva dni po výsluchu u prokurátora bol do Bratislavy opäť telefonicky predvolaný aj plk. Markus. V utorok o 16.00 h. sa mal dostaviť do kancelárie ministra NO gen. Čatloša. Okrem neho boli k Čatlošovi predvolaní pplk. Kallo a npor. Donoval. Najprv boli v prítomnosti gen. Čatloša a mjr. Hajdu vypočúvaní po jed-

nom, a potom všetkých troch konfrontovali. Pplk. Kallo trval na pravdivosti svojho udania a plk. Markus zasa na svojej výpovedi. Gen. Čatloš bol očividne presvedčený, že plk. Markus a npor. Donoval nehovoria pravdu, keď plánovanú kapituláciu RD popierajú. Napriek tomu na základe ich výpovedí nariadil prepustiť npor. Donovala z vyšetrovacej väzby a o niekoľko dní aj gen. Jurecha. Gen. Čatloš totiž nemal záujem rozmazávať takúto neprijemnú záležitosť pred vládnymi činiteľmi a Nemcami. Podkopalo by to totiž dôveru k slovenskej armáde u domácich politikov i nemeckého spojencu. Najmä keď na jeseň 1943 chytili na Kryme slovenského dezertéra od RD, ktorý bol vysadený z lietadla pri Melitopoli s úlohou nadviazať kontakt s gen. Jurechom, aby sa opäť pokúsil previesť divíziu na sovietsku stranu.³⁰ Gen. Čatloš si všetky tieto výpovede uložil vo svojom trezore v osobnej zložke gen. Jurecha. Meno gen. Jurecha sa tak ocitlo na zozname dôstojníkov navrhnutých na preradenie do výslužby, hoci mal iba 45 rokov. Jurech bol formálne penzionovaný 1. júla 1944, ale zároveň zostal v službách MNO ako veliteľ Vojenského zemepisného a kartografického ústavu, ktorý Čatloš vytvoril osobitne pre neho. Bol vyradený z aktívneho života slovenskej armády a fakticky sa stal rukojemníkom gen. Čatloša.³¹

„Jurech bol síce na Slovensku pred Nemcami daný do Vojenskej nemocnice, aj voj. súd vyšetroval jeho vyjednávanie so sov. velením na Kaukaze, no Čatloš nariadil, aby súd vec Jurechovu vyňal z programu a svedectvá si Čatloš uložil do tajného trezoru, - svedectvo npor. G. Donovala, ktorý Čatlošovi detailne rozpovedal, ako so súhlasom gen. Jurecha viedol rozhovory so sovietskou stránkou na fronte a pomocou dvoch vojakov sa dorozumieval tajne; - a čo je pre dnešok hlavným: gen. Jurech nesplnil svoj sľub cez Donovala daný sovietskemu veleniu na kaukazskom fronte a divíziou ustúpil!“³²

²⁷ KORBEL, S.: *Spomienky*, s. 54.

²⁸ ŠOLC, J.: *K pokusúm o prechod 1. slovenské pěší divízie k Rudé armáde v roce 1943*, s. 50.

²⁹ AMO SR, Odd. 255/46 Zb., MNO Bratislava, Zb. č. 9, ČSA, p. č. 103-156, List F. Čatloša redakcii časopisu *Život*. Martin, 1. júna 1972.

³⁰ AMSNP, VII, príř. č. 19/67, Zápisnica... v smysle zákona 72/46 S. z. a n. zo 6. 3. 1946 s brig. generálom Mikulášom Markusom, nar. 27. 6. 1897 v Málinci, okr. Lučenec... t. č. veliteľom VII. arm. Zboru v Trenčíne, s. 28-29.

³¹ ŠOLC, J.: *K pokusúm o prechod 1. slovenské pěší divízie k Rudé armáde v roce 1943*, s. 50. Výpovede uložené v Čatlošovom trezore sa dostali do rúk nemeckým okupačným jednotkám v noci z 1. na 2. septembra 1944, keď obsadili Bratislavu. Na ich základe Nemci gen. Jurecha zatkli a ten sa im ku všetkému priznal. Tamže.

³² ALU SNK, F. Čatloš, p. č. 129 H 10, ČATLOŠ, F.: *Dôkazy a vysvetlivky z Čatlošovho pobytu v poľi v septembri 1943*, s. 4-5.

Gen. Čatloš mohol gen. Jurecha úplne zničiť, no neurobil to. Neurobil to napriek tomu, že Jurech nechutným a neakceptovateľným spôsobom už od roku 1940 podryval ministrovu autoritu. Čatloš ho preto

nemal rád. Táto situácia bola preto pre neho satisfakciou. To bola definitívna bodka za jedným nezodpovedným dobrodružstvom gen. Jurecha, ktoré sa našťastie neuskutočnilo.

Summary

Pavel Mičianik: Between Nazism and Communism. Bargaining of the Fast Division Command with the Red Army about Surrender in the Caucasus in 1943.

This study deals with the attempt by some members of Slovak Fast Division Headquarters to reach agreement with the Red Army command on surrender of the Division and its free-will abdication to Soviet captivity. The Fast Division found its way to the Caucasus region as part of the German strategic offensive at the end of summer, 1942. It was sent on as a part of the German 17th Army to attack the seaport city Tuapson on the Black Sea coast. In the Caucasus mountains the German, Rumanian and Slovak soldiers were forced to move themselves to a defensive position in September 1942. When the Red Army started its offensive in the middle of January 1943 with aim to surround and destroy all enemy troops, some Fast Division officers under the leadership of lieutenant commander Štefan Jurech decided to contact the Soviet command and surrender the Division under advantageous conditions. They succeeded in making a written agreement about the Division's transmigration to the Soviet side, but it was not realised. The Slovak army units instead pulled back rather than to capitulate to the Red Army. The signed agreement made the Slovak backdown easier, but the Soviet command regarded it as a trick from Slovak side. Because of the signed agreement it was not kept secret and Slovakia started an investigation of the persons responsible for it. But the main court process did not occur because of fear from on the part of the German confederates. The responsible persons received just a symbolic penalty or none at all.

Zastoupení RSI¹ v Bratislavě 1943 – 1945, osud italských královských diplomatů

Diplomatické vztahy mezi první Slovenskou republikou (SR) a Italským královstvím se začaly rozvíjet po 11. dubnu 1939, kdy italská vláda uznala slovenskou nezávislost. Od poloviny května 1939 fungovalo slovenské vyslanectví v Římě, italský konzulát v Bratislavě byl přetvořen na vyslanectví v září 1939. V letech 1939–1943 se slovensko-italské vztahy všestranně rozvíjely. Zlom přišel s krizí v Itálii v létě 1943. Kvůli vojenskému, hospodářskému i politickému úpadku země byl dosavadní neomezený šéf státu Benito Mussolini odstaven 25. července 1943 spiknutím části svých dosavadních či bývalých spolupracovníků. Král Viktor Emanuel III. jmenoval novou vládu v čele s maršálem Pietrem Badogliem, která dovedla zemi k jednání se Spojenci. Italům nezbývalo nic jiného než kapitulovat, oficiální oznámení se odehrálo 8. září 1943. Němci ale vzniklou situaci neuznali, osvobodili Mussoliniho z internace a ten po krátkém váhání vytvořil pod německým opatrovnictvím republikánskou fašistickou vládu v severní Itálii, která se prohlásila jedinou oprávněnou vládou a pokračovala ve válce. Spojenci Německa pak tuto novou vládu postupně uznali. Itálie upadla do dvojvládí, chaosu a jednoho z nejhorších období svých dějin.

Poté, co 27. září 1943 slovenská vláda uznala novou italskou republikánsko-fašistickou vládu a počátkem října souhlasila s ponecháním slovenského vyslanectví v severní Itálii, bylo jasné, že republikánská italská vláda převezme dosavadní královské vyslanectví v Bratislavě. Problém ovšem vyvstal ze skutečnosti, že všichni členové královského vyslanectví v čele s vyslancem Cortesem se vyslovili pro Badogliovu vládu a žádali povolení k odcestování ze Slovenska. Již 14. 9., krátce po kapitulaci královské vlády, vydalo Ministerstvo vnitra (MV) a Ústředna státní

bezpečnosti (ÚŠB) zákaz vycestování italských státních příslušníků včetně členů diplomatické mise.²

Slovenská vláda se ocitla ve svízelné situaci. Sama o sobě by povolení k vycestování diplomatů jistě poskytla a zbavila by se tak ožehavého problému, v jehož řešení by jí nikdo nemohl z mezinárodního práva nic vytknout. Němci ale byli jiného názoru a naopak jménem italské republikánské vlády žádali o vydání diplomatů do oblasti její pravomoci. MZV v této situaci sondovalo, jak se k věci postaví v dalších zemích. 2. 10. 1943 poslalo telegramy na slovenská vyslanectví do Budapešti, Bukurešti a Sofie se žádostí o zjištění chování tamních vlád k italským královským diplomatům.³ Odpověď z Budapešti není zachována, z Bukurešti a Sofie přišly odpovědi 8. října. Bukureštská oznamuje, že italské vyslanectví funguje normálně, vyslovilo se pro Mussoliniho.⁴ Ze Sofie hlásili, že většina Italů je za Badogliu. Bulhaři nevědí, co s nimi, Němci nechtějí dovolit odchod do Turecka.⁵

Mgr. Petr Kubik
(1963), doktorand
Ústavu českých dějin
na Filozofické fakultě
Univerzity Karlovy
v Praze. Žije v Praze

*Italský vyslanec gróf
Quido Roncalli di Montorio
na audienci u prezidenta
Jozefa Tisa (1940). Zdroj:
Hlinkova garda a slovenská
revolúcia*

1 RSI (Repubblica sociale italiana) – Italská sociální republika, zvaná též Republika Saló.

2 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) PR, karton (k.) 609, číslo (č.) 30723/3-1943.

3 SNA, f. MZV, k. 41, č. 75273.

4 Tamtéž, č. 75279.

5 Tamtéž, č. 75281.

Bratislavskému Ministerstvu zahraničních věcí (MZV) tyto odpovědi asi příliš nepomohly a čekalo několik týdnů na další vývoj. Až 12. listopadu oznámilo definitivně Cortesemu, že nepustí Italy odcestovat, Němci nedají ani cestovní povolení pro ženy a děti diplomatů do Švýcarska.⁶ Mezitím již přicestoval do Bratislavy pověřenec italské republikánské vlády dr. Ludovico Censi a prostřednictvím německého vyslanectví žádal vyklizení budovy italského vyslanectví na Panenské 7. Neměl ovšem žádné pověřovací listiny, MZV je urgovalo telegramem Slovenskému vyslanectví v Benátkách 4. listopadu, kdy žádalo Mička, aby kvůli tomu vešel do kontaktu s MZV Italské sociální republiky.⁷ Censi přicestoval totiž do Bratislavy na základě telegramu státního tajemníka italského MZV Mazoliniho z 15. 10., v němž se ruší jeho dosavadní pověření konzulem v Praze a posílá se jako incaricato di affari do Bratislavy.⁸

Správa dr. Ludovica Censiho talianskemu ministerstvu zahraničných vecí z 22. júna 1944. Zdroj: Archivio storico diplomatico, Rím

Ohledně budovy Panenská 7 sdělilo MZV 19. listopadu německému vyslanectví, že vyklizení nejde tak rychle, Cortese a jeho personál se musí přesunout, pravděpodobně do Piešťan. O dva dny později, 21. listopadu, schválil Tuka přesun a stěhování do Piešťan mohlo začít.⁹

V druhé polovině listopadu se pak slovenští představitelé dostali do sporu s Němci, jak má vypadat pověření Censiho, nechtěli jen připsat od italského berlínského vyslance Anfusa. Až 3. 12. přijal Tuka ve funkci ministra zahraničí Censiho, který tak oficiálně převzal vedení italského vyslanectví v Bratislavě. Zpráva STK o den později popsala přijetí slovy: „*Ministerstvo zahraničí oznamuje, že předseda vlády a ministr zahraničních věcí přijal 3. 12. 1943 před polednem legačního radu dr. Ludovica Censi, který převzal, jako dočasný diplomatický zástupce republikánské Itálie při slovenské vládě, vedení italského vyslanectví v Bratislavě ve funkci chargé d'affaires. Na stráž!*“¹⁰ Tahanice okolo pověření Censiho tím ale neskončily. Censi měl stále jen telegram od Mazoliniho a dva dopisy od Anfusa, s čímž slovenské úřady nebyly spokojené. Chtěly vyšší pověření. Sám Anfuso na to poukazyval v dopise z Berlína na italské ústředí ještě 19. ledna 1944.¹¹

Krátce před oficiálním nastoupením Censiho rozeslalo MZV všem zastupitelským úřadům SR zprávu o změnách v italském diplomatickém sboru podle směrnic fašistického MZV. Je v ní oznámeno povýšení čtyř diplomatů věrných Mussolinimu a sesazení dvaceti osmi diplomatů věrných králi. Mezi sesazenými je uveden: Paolo Cortese, vyslanec v Bratislavě.¹²

Censi se ocitl v Bratislavě v obtížné situaci. Sám ji označil za bod nula. Sice si chválil srdečné přijetí od Tuky, ale jinak měl potíže na všech stranách.¹³ Prestiž italské republikánské vlády byla totiž velice chabá. Bez německé podpory by tato vláda vůbec neexistovala. Z hrdých imperiálních úřadů se staly ubohé náhražky, působící v mnohem slabším mocenském postavení než slovenské úřady (do Povstání zcela jistě).

6 Tamtéž, k. 221, úřední záznam 12. 11. 1943.

7 Tamtéž, k. 41, č. 75305.

8 Archivio storico diplomatico (ASD) MAE Roma, f. RSI, k. 75, složka (sl.) Slovacchia I/1.

9 SNA, f. MZV, k. 221.

10 Tamtéž, k. 116, text pro Slovenskou tlačovou kancelář (STK) 4. 12. 1943.

11 ASD MAE Roma, f. RSI, k. 75, sl. Slovacchia I/1, č. 303 PR.

12 SNA, f. MZV, k. 116, č. 4149/43-I.

13 ASD MAE Roma, f. RSI, k. 75, zpráva Censiho 24. 12. 1943 č. 154/3.

Nastoupení Ludovica Censiho do úřadu republikánského vyslance v Bratislavě lze z dostupných pramenů doložit celkem dobře. Censi sám vydržel ve svém úřadu až do konce března 1945. Množství zpráv, které posílal na své ústředí, svědčí o jeho dobré pozorovací schopnosti slovenské politické scény. Další personální obsazení vyslanectví je obtížněji sledovatelné. V létě 1944 se na Slovensku ověřeně zdržoval ještě další italský republikánský diplomat, vicekonzul dr. Sobro Zugaro.¹⁴ Jisté je, že na jaře a v létě 1944 vyvíjelo činnost konzulární oddělení italského zastupitelství. Na základě žádosti vyslanectví pozměnilo 12. května 1944 MV a ÚŠB své rozhodnutí z 14. 9. 1943 o generálním zákazu vycestování všech italských občanů na území Slovenska a povolilo výjezd Italům s pasem od konzulárního oddělení Vyslanectví RSI.¹⁵ 10. 6. 1944 byl prvním sekretářem vyslanectví jmenován dr. Carlo Alberto Perego, dosavadní konsul v Budapešti.¹⁶ Od léta 1944 se uvažovalo i o funkci vojenského přidělence. 6. 7. probírali tuto otázku italský vojenský přidělenec v Berlíně plukovník Morera a slovenský generál Malár. Morera by podle nich mohl být přidělcem i v Bratislavě.¹⁷ Později se uvažovalo o plukovníkovi Nanninim, pak ještě počátkem roku 1945 přicházel v potaz kapitán Romanini.¹⁸ Jedinou úřednicí, kterou Censi převzal po bývalém královském vyslanectví, byla Adriana Tomazzoni z obchodního oddělení. Tomazzoni (nar. 1895) žila v Bratislavě od r. 1933 a od června 1942 pracovala v obchodním oddělení Italského vyslanectví. Censimu poskytovala cennou pomoc v obchodní agendě.¹⁹

V lednu 1945 vyhotovilo Policajné riaditeľstvo na žádost ÚŠB seznam Italů zdržujících se v Bratislavě. Mezi 42 osobami Censi, Perego ani Zugaro uvedeni nejsou, seznam ale pravděpodobně zahrnoval jen Italy z okupovaného území Spojenci a přívržence krále na základě směrnic o seznamech cizinců z 10. 10. 1944.²⁰ Censi a

Perego se zdržovali v Bratislavě prokazatelně do března 1945. Poslední platy z italského ústředí jim byly odeslány v polovině března – 10. 3. Censimu 39 000 Lir a 14. 3. Peregovi 19 800 Lir.²¹ Vicekonzul Zugaro je pak dokumentován v Bratislavě naposledy v únoru 1945.²² Otevřenou otázkou zůstává odchod Censiho z Bratislavy na jaře 1945 a jeho další osudy.

Osudy italských královských diplomatů

Na rozdíl od osudu Censiho je další životní příběh Corteseho a jeho personálu dost bohatě zdokumentován. Od konce listopadu 1943 si celkem dvacet sedm členů italského diplomatického personálu a jejich rodin žilo na tehdejší poměry velice slušně v piešťanských hotelech. A to vše na náklady slovenské vlády. Pravděpodobně by se v Piešťanech v klidu dožili konce války, nebýt na podzim 1944 Povstání a následné německé přítomnosti na Slovensku. Němci obnovili svou rok starou žádost o vydání italských diplomatů. Věci si byli tak jisti, že bez ziskavého souhlasu slovenské vlády již 25. 9. tvrdil německý vyslanec rada v Itálii von Reichert italskému MZV, že Slováci jsou připra-

Taliansky vyslanec gróf Quido Roncalli di Montorio s prezidentom Jozefom Tisom a ministrom zahraničných vecí Ferdinandom Ďurčanským (1940). Zdroj: Hlinkova garda a slovenská revolúcia

¹⁴ SNA, f. PR, k. 481, č. 598/44. Slovenský zápis ho uvádí jako Lugaro, ale je to jistě překlep, v italských pramenech je vícekrát uveden jako Zugaro.

¹⁵ Tamtéž, k. 609, č. 12048/3-1944.

¹⁶ ASD MAE Roma, f. RSI, k. 37, sl. Slovacchia 4/2, sdělení Mazoliniho Peregovi č. 5049/31.

¹⁷ Tamtéž, sl. Slovacchia 4/1, č. 4921/R.

¹⁸ ASD MAE Roma, f. RSI, k. 75, sl. Slovacchia I/1, zápis na MZV 20. 1. 1945 č. 768.

¹⁹ Tamtéž, k. 194, sl. Slovacchia-addetti commerciali 4 - 1944.

²⁰ SNA, f. ÚŠB, k. 653, SNA, f. PR, k. 493, č. 7319/prez. Na základě žádosti ÚŠB z 10. 10. 1944 se měly vyhotovit seznamy Finů, Rumunů, Bulharů a Italů (těch z okupovaných území).

²¹ ASD MAE Roma, f. RSI, k. 219, sl. Slovacchia 1/1, záznam Istituto Nazionale per i Cambi con l'Estero, Brescia 16. 4. 1945.

²² Tamtéž, k. 352, Telegrammi, č. 1116/PR.

veni navrátit „badogliani“ do Itálie.²³ Mazolini to 30. 9. sdělil do Bratislavy Censimu, žádal ho, ať zjišťuje den odjezdu, exdiplomáté by se převezli do Benátek.²⁴ Italské MZV ani Censi ovšem nadále žádnou svou aktivitu nevyvíjeli a jen sledovali vývoj událostí. Censi ale situaci dobře vyhodnotil, když 6. 10. napsal do ústředí, že slovenská vláda i „badogliani“ budou věc protahovat, různě se vytáčet, mají osobní kontakty – sám viděl Revedina s Mikušem a čekal potíže podobně jako před rokem s budovou vyslanectví.²⁵

9. 10. 1944 zaslalo německé vyslanectví verbální nótu na slovenské MZV, ve které informovalo o souhlasu italské republikánské vlády ohledně repatriace diplomatů do Itálie. Lakonicky přitom konstatovalo, že technické provedení bude oznámeno později.²⁶ MZV sdělilo 14. 10. své odmítavé stanovisko. Podle mezinárodního práva by souhlasilo jen s repatriací do neutrální země či zpět do oblasti pod kontrolou vlády Savojské dynastie.²⁷

Na tuto slovenskou nótu Němci neodpověděli, ale vyvolali osobní jednání. 20. října se sešli vyslanec Ludin a šéf protokolu baron Doernberg s náměstkem ministra zahraničí Polyákem a přednostou politického odboru MZV Mračnou. Ludin a Doernberg argumentovali vojenskou situací, podle nich odůvodňující převoz diplomatů. Mračna vyložil zásadní důvody, proč Slovensko z hlediska mezinárodního práva vydání odmítá. Němci ale neustupovali, proto Polyák navrhl, aby italská fašistická vláda vydala garance na osobní bezpečnost diplomatů. S tím Doernberg souhlasil, sám by požádal Anfusa v Berlíně, aby věc zařídil. Večer poslali Němci Polyákovi zápis z jednání, které shrnuli do dvou bodů. První mluvil o shodě ve vydání Italů do severní Itálie, druhý o projednání podrobností vycestování s italským chargé d'affaires v Bratislavě.²⁸ Polyák odpověděl o šest dní později (26. 10.), oznámil, že vláda ujednání provede a vyslovil naději, že

německá vláda splní ujištění daná o osobní bezpečnosti diplomatů.²⁹ Na základě těchto událostí Censi dvakrát (23. 10. a 28. 10.) hlásil brzký příjezd královských diplomatů přes Tarvisio do Benátek.³⁰ Měl se ale zmýlit.

Polyákův slib totiž vyvolal v řadách vedoucích úředníků MZV nečekaný, rozhořčený odpor. Všech pět přednostů odborů – dr. Mikuš, ing. Mračna, dr. Milecz, ing. Országh a J. Holák – sepsalo 2. 11. protestní memorandum předsedovi vlády a ministru zahraničí Štefanovi Tisovi. Shrnuli v něm průběh jednání, vydání jednoznačně odmítli, poukázali hlavně na to, že německé vyslanectví vystupuje jako prostředník a přitom Mussoliniho vláda sama vydání vůbec nežadá ani prostřednictvím svého zástupce v Bratislavě, ani prostřednictvím slovenského vyslanectví v Bellagio. Vina by tedy padla na slovenskou vládu, ta tento protiprávní čin nesmí provést.³¹

Věc se tedy přenesla na bedra celé vlády. Na jejím zasedání 9. listopadu 1944 byl návrh přednostů MZV akceptován. Vláda se usnesla, že nevyhoví přání říšských úřadů a bude nadále postupovat podle mezinárodního práva.³² Ale německé vyslanectví vytrvale žádalo vydání a již příští zasedání vlády 13. 11. muselo opět řešit otázku italských diplomatů. Zaujalo znovu odmítavý postoj. Vláda konstatovala, že o stanovisku říšské vlády je informovaná, ale slovenská vláda již zaujala postoj známý Vatikánu i Švýcarsku a změna by na ni vrhla špatné světlo. MZV se pověřuje dalším jednáním s říšskými úřady.³³ Ale německé úřady gradovaly svůj tlak, naléhavě žádaly převoz diplomatů do Vídně, ukazovaly na nebezpečí blížící se fronty, zaručovaly osobní bezpečnost Italům (nutno dodat, že tento slib Němci dodrželi). Na podporu svého snažení poslali říšské úřady do Bratislavy i slovenského vyslance v Berlíně B. Galvanka. Vláda nakonec tlaku podlehla a 20. listopadu revokovala svá usnesení z 9. 11. a 13. 11. a slíbila vydání diplomatů.³⁴

²³ Tamtéž, k. 37, sl. Slovacchia 3, č. 14626.

²⁴ Tamtéž, č. 8047 PR.

²⁵ Tamtéž, k. 75, sl. Slovacchia I/3, č. 1326/393.

²⁶ MIKUŠ, J. A.: *Paměti slovenského diplomata*. Martin 1998, s. 274.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž, s. 275.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ ASD MAE Roma, f. RSI, k. 37, č. 9201/PR a č. 9044/PR.

³¹ MIKUŠ, J. A.: *Paměti slovenského diplomata*, s. 273–276, dokument z MZV č. 74 130/44.

³² SNA, f. NS, A 883, zápis III/25 ze zasedání vlády.

³³ Tamtéž, zápis III/26.

³⁴ Tamtéž, zápis III/28. Mikuš se tedy mýlí na s. 276 svých *Pamětí*, kde uvádí, že vláda diplomaty nevydala a ti pak před frontou odešli raději sami do Německa.

Rozhodnutí oznámila i na vyslanectví do Vatikánu a Bernu, kde tím jistě nadšení nevyvolala. Pro Sidora do Vatikánu putoval 24. 11. od Š. Tisa tento telegram: „*Vláda (na nový nátlak – škrtnuto, pozn. P. K.) musela vydat' Italianov nemeckej vláde.*“³⁵ Jiný text byl odeslán o čtyři dny později do Bernu: „*Slovenská vláda pre vojenskú situáciu musela vydat' kofinované talianske kráľovské diplomaty nemeckej vláde. Vydanie dnes vo Viedni.*“³⁶ Italské vyslanectví v Bratislavě se o věci samozřejmě dozvědělo a informovalo své ústředí. Italské MZV zprávu ihned předalo republikánským policejním orgánům, aby očekávaly příjezd exdiplomatů do Tarvisia.³⁷ Anfuso v Berlíně se o vydání rychle dozvěděl a informoval své nadřízené.³⁸

Italští královští diplomaté museli tedy po ročním pobytu opustit Piešťany a 28. 11. 1944 byli převezeni do Vídně. Nutno ovšem dodat, že si mohli s sebou vzít veškerý svůj majetek (jen Corteseho rodina měla 45 beden a kufrů) a ani na dalších místech pobytu se jim nic nestalo. Po několikadenním zdržení ve Vídni byl konvoj s diplomaty přesunut do městečka Schreiberhau ve Slezsku. Tento vývoj zcela zvrátil očekávání italských republikánských úřadů, které ovšem proti Němcům neměli sebemenší naděje jej změnit. Censi z Bratislavy již do věci zasahovat nemohl a sledování pohybu diplomatů zůstalo tak na Anfusově berlínském vyslanectví. Anfuso již 3. a 7. 12. zklamaně hlásil, že místo pokračování do Itálie byli exdiplomaté převezeni do Schreiberhau, prý kvůli vyšetření jejich styků s Čatlošem při přípravě puče. Baron Doernberg z německého MZV mu ale ještě sliboval, že poté budou dáni k dispozici vládě RSI.³⁹ O pět týdnů později, 11. ledna 1945, byl Anfuso nucen konstatovat, že Němci „badogliani“ do Itálie nevydají, protože se tam nedá zaručit jejich osobní bezpečnost.⁴⁰ 17. 1. 1945 se Anfuso naposledy zabýval věcí, když opakoval zprávu o údajném vyšetřování Corteseho a spol. kvůli puči.⁴¹ Naskytá se tedy otázka, proč Němci

Censiho správa o talianskych vojakoch na slovenskom území z 10. januára 1945. Zdroj: Archivio storico diplomatico, Rím

na podzim 1944 tak vehementně žádali na slovenské vládě vydání královských diplomatů, když je pak do Itálie nikdy nepřevezli přes očekávání republikánských úřadů? Skutečně je tak potřebovali k vyšetřování puče na Slovensku? Nebo chtěli tak úzkostlivě splnit slib o jejich osobní bezpečnosti? Nebo zde hráli roli nějaké osobní protekce?

V každém případě konvoj Italů zůstával na říšském území. Ze Schreiberhau putoval do městečka Zwiesel na staré bavorsko-české hranici. Zde Italové nějaký čas bydleli v železničních vagoněch, až nakonec 14. 3. 1945 skončili v Kašperských Horách (tehdy Bergreichenstein) na Šumavě. Ve městě byli ubytováni v obecním domě čp. 205 a na účet města stravováni. Bergreichenstein tehdy bylo téměř čistě německé město a patřilo spolu s celými Sudetami od podzimu 1938 do říšskoněmeckého území, ale v květnu 1945 připadlo zpět do rámce obnovené Československé republiky (ČSR). Italové se tak paradoxně ocitli zpět na česko-slovenském území. 23. 5. dosadil Okresní národní výbor

³⁵ SNA, f. MZV, k. 42, č. 80377/44. Vedle obecných morálních důvodů a ohledů na Sv. stolicí mohl mít Sidor v Římě ještě obavy z recip-ročních opatření Bonomiho italské vlády vůči Slovákům v Itálii. Bonomiho vláda jim totiž přiznávala přidělové listky na potraviny, i když čs. diplomatický zástupce Vaněk vyvíjel úsilí, aby všichni, kdo odmítli vrátit slovenský pas a přijmout československý, byli internováni jako nepřátelští cizinci.

³⁶ Tamtéž, k. 186, č. 80385/44.

³⁷ ASD MAE Roma, f. RSI, k. 37, sl. Slovacchia 3, č. 12 741.

³⁸ Tamtéž, č. 9580 PR.

³⁹ Tamtéž, k. 75, sl. Slovacchia I/1, č. 9767/PR a č. 10059/PR.

⁴⁰ Tamtéž, č. 114 PR.

⁴¹ Tamtéž, č. 299 PR.

(ONV) Sušice v Kašperských Horách českou správu a ta převzala ubytovací a stravovací povinnosti vůči Italům.⁴²

16. června 1945 informoval ONV Sušice pražské Ministerstvo zahraničí o italských diplomatech v Kašperských Horách.⁴³ Hned o čtyři dny později Ministerstvo výživy zmocnilo ONV Sušice, aby Italům (27 osob) vydávali potravinové přiděly, a to na vyžádání až dvojnásobné.⁴⁴ Pražské MZV pak 28. 6. sdělilo do Říma čs. vyslanci Vaňkovi, že 27 členů bývalého Vyslanectví Itálie v Bratislavě je v jižních Čechách, jsou zdraví, u italské vlády by bylo potřeba zajistit repatriaci.⁴⁵

Někteří italská diplomata ale nečekali na vývoj událostí a jednali sami. Ervino Proccacci, bývalý obchodní pověřenec v Praze (1932–1939), pak v Bratislavě (od 1940), jezdil do Prahy a prohlašoval, že se nadále považuje za obchodního tajemníka Italského vyslanectví a chtěl přístup do pražské budovy vyslanectví. Pražské úřady byly ale opatrné, 15. 6. mu z MZV sdělili, že musí počkat na příjezd oficiálního italského tituláře.⁴⁶ Tím se stal v červenci chargé d'affaires Guidotti, Proccacci s rodinou se pak přestěhoval do Prahy a zůstal zde ještě delší čas jako obchodní atašé. Podobně z internovaných Italů nastoupil službu u pražského italského vyslanectví Rauol Pignocchi.

Oficiální jednání o repatriaci ale běžela dál. 9. července 1945 sdělil vyslanec Vaněk z Říma do Prahy, že generální sekretář italského MZV Prunas ho 4. 7. požádal o repatriaci diplomatů.⁴⁷ V Itálii byly také informovány rodiny internovaných o jejich stavu, některé pak diplomatickou cestou posílaly první zprávy svým příbuzným. Tak např. 18. 7. žádal italský chargé d'affaires Guidotti pražské MZV o předání zprávy vévodovi de Vera: „*Obě rodiny de Vera a Revedin zdravý a vede se jim dobře.*“⁴⁸ Vévoda de Vera a hrabě Revedin s rodinou ani nečekali na oficiální repatriaci a odjeli vlastními silami z Ka-

šperských Hor někdy uprostřed léta 1945. Podobně úředník Tommasini s rodinou.

Na oficiální odvoz tak vlastně čekala jen početná rodina Corteseho s vychovatelkou a kuchař Coletta. 21. srpna 1945 se pro ně dostavil autobus a nákladní automobil z ČSD Plzeň s českými šoféry a průvodci. V autobusu již bylo šest jiných Italů se zavazadly (rodina Bartolomei a manželé Pacini, býv. zaměstnanci Italského kulturního institutu Bratislava). Ukázalo se, že obrovský počet Corteseho zavazadel výprava nepojme. Ze 45 beden a kufrů se naložilo jen sedmáct. Cortese tedy odmítl odjet a se zbytkem zavazadel zůstal v Kašperských Horách. Výprava prodělala strastiplnou cestu, vozidla se několikrát porouchala. Autobus dojel do Říma přes Mnichov, Brenner, Padovu a Florencii 28. srpna. Nákladní auto uvízlo v Kufsteinu, většina zavazadel byla otevřena a vyrabována americkou hlídkou, dorazilo do Říma až 3. září. Vykradení zavazadel vyvolalo prudké rozhořčení rodiny Cortese, dlouhou dobu se pak domáhala nahrazení škody.⁴⁹

Samotný Cortese zůstával v Kašperských Horách. ONV Sušice mu vždy po měsíci prodlužoval povolení k pobytu, Cortese si sám platil byt v čp. 212 i stravu, tvrdil, že peníze má od známých z vyslanectví v Praze, kam často zajížděl.⁵⁰ Časem u československých úřadů rostlo podezření, že Cortese zůstává v Československu nejen kvůli zavazadlům.⁵¹ Aniž by to tehdy přesně věděly, měly pravdu. Cortese se totiž ocitl na lavici obžalovaných v procesu zahájeném v Římě 22. 1. 1945. Jako obžalovaní figurovali býv. generál Roatta a ministři Jacomoni, Suvich, Anfuso. Cortese nebyl žalován za svou diplomatickou činnost, ale za funkci přidělenec v táboře Ustašů u Parmy počátkem třicátých let. O procesu informoval vyslanec Vaněk 2. 2. 1945 do londýnské centrály, zpráva pravděpodobně zapadla a v zimě 1945/46 o tom v Praze nevěděli.⁵² Kolovaly jen zka-

⁴² Archiv (A) MZV Praha, f. TO 1945–59, k. 18, dopis z NV Kašperské Hory na MPSV 12. 9. 1947.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Tamtéž, č. 2510/IV/3-45.

⁴⁵ A MZV Praha, f. LA-D, k. 77, č. 6743/45.

⁴⁶ A MZV Praha, f. TO 1945–59, k. 1.

⁴⁷ Tamtéž, k. 18, č. 3966/45.

⁴⁸ A MZV Praha, f. LA-D, k. 77.

⁴⁹ A MZV Praha, f. TO 1945–59, k. 18, sl. 121476.

⁵⁰ Tamtéž, dopis MNV Kašperské Hory na MPSV 12. 9. 1947.

⁵¹ Tamtéž, zpráva MNV Kašperské Hory pro MZV 6. 2. 1946.

⁵² A MZV Praha, f. LA, k. 158, č. 608/45.

že Cortese kazil italsko-jugoslávské vztahy a mají na něm zájem titovci.⁵³

Sám Cortese se dostavil 18. 4. 1946 na Protokol MZV a uváděl, že nemůže hned odcestovat do Itálie, protože byl odsouzen na podzim 1943 lidovým fašistickým soudem za zradu, manželka prý nyní zařizuje revizi. Chtěl dokonce právo azylu. Na MZV se jeho bajkou spokojili, jen mu doporučili, ať se odstěhuje do vnitrozemí či zpět do Piešťan, měli hlavní starost, ať se nestýká s Němci. Cortese vše slíbil, ale nic neudělal.⁵⁴ V Kašperských Horách ho již měli dost a 4. června 1946 psali na MZV, že mu už nebudou prodlužovat pobyt.⁵⁵ Cortese je ale přemluvil a ještě zůstal. Počátkem července za ním přijel syn Edgardo s automobilem, pravděpodobně ho ujistil, že v Itálii mu již nehrozí nebezpečí, v procesu byl osvobozen. Konečně 12. srpna 1946 oba dva definitivně odcestovali.⁵⁶

Zdálo by se, že tím celá záležitost repatriace končí, ale nebylo tomu tak. Zbývala palčivá otázka, kdo vše uhradí. Italové měli totiž docela štěstí, nejprve žili na účet slovenské vlády, tato suma zmizela se Slovenskou republikou, pak žili na účet říšských úřadů, tato suma zmizela s Říší, pak žili na účet československých úřadů a ty své peníze chtěly zpět. Město Kašperské Hory účtovalo 93 421 Kč, ČSD Plzeň 110 544 Kč, Vyslancev Řím 67 624 Lir. Celková suma za vše dosahovala podle MZV z 22. 9. 1948 9 321 635 Kč. Ani italské MZV, ani repatrianti se nechtěli k částce znát. V Praze si záležitost dlouhé roky přehazovaly tři ministerstva – zahraničí, práce a sociálních věcí

a financí, do toho psal národní výbor z Kašperských Hor zoufalé dopisy o úhradu své částky. Zajímavým aspektem sporu byla otázka, zda šlo o diplomaty či ne. I když pražské MZV je tak v letech 1945/46 nazývalo, později obrátilo a tvrdilo, že ne – ČSR přece neuznává existenci Slovenské republiky. MPSV zase tvrdilo, že podle mezinárodního práva diplomaté byli. Samozřejmě v pozadí stála otázka, kdo má platit, pokud by Italové byli diplomaté, mělo peníze hradit MZV, pokud by nebyli, měla úhrada spadnout na MPSV. Spory přešly přes Únor 1948 do komunistické éry, v letech 1950–1951 je řešil Nejvyšší účetní kontrolní úřad. Jakým způsobem se nakonec částky odepsaly, již ve spisech není.⁵⁷

Závěr

Prakticky neznámou kapitolou diplomatických vztahů 1. SR je zastoupení RSI v Bratislavě od podzimu 1943 do jara 1945. Diplomatičtí zástupce republikánsko-fašistické vlády dr. Censi měl nelehkou úlohu reprezentovat stát, který existoval jen díky cizí podpoře. Navenek jeho činnost moc vidět nebyla, vnitřně však vyvinul množství aktivit a ve svých zprávách se projevoval jako dobrý pozorovatel slovenské politické scény.

Diplomatičtí zástupci královské vlády byli zatím internováni v Piešťanech, v listopadu 1944 po horečnatém vyjednávání předáni do Německa a nakonec skončili v Kašperských Horách na Šumavě. Všichni se bez úhony ale vrátili domů či zpět do italských diplomatických služeb.

Summary

Petr Kubík: Abundance RSI in Bratislava 1943–1945, Destiny of Italian Royal Diplomats.

Practically unknown chapter of diplomatic relationships in the First Slovak Republic 1943-1945 is RSI abundance in Bratislava from autumn 1943 to spring 1945. Dr. Censi, a diplomatic deputy of the Republican-Fascist government had a difficult role to represent a state, whose existence depended on foreign support. Its external activity had almost no relevance but from the inside it developed many activities and in its reports expressed itself as a good observer of the Slovak political stage.

The diplomatic deputies of royal Italian government were during that time internees in Piešťany. In November 1944 after hectic bargaining they were sent to Germany and then they temporarily stayed in Kašperské hory which is a part of the Bohemian Forest. All of them returned safe and healthy to their country or back to Italian diplomatic duties.

⁵³ A MZV Praha, f. TO 1945–59, k. 18, dopis MNV Kašperské Hory na MPSV 12. 9. 1947.

⁵⁴ Tamtéž, sl. 121476.

⁵⁵ Tamtéž, č. Z/VII-3534-25/5-1946.

⁵⁶ Tamtéž, dopis MNV Kašperské Hory na MPSV 12. 9. 1947.

⁵⁷ Tamtéž, sl. 121476.

Akcia B („Byty“) v Bratislave

Mgr. Michal Babál
(1982), absolvent
Filozofickej fakulty
Univerzity Komenského
v Bratislave,
študijný odbor
História – nemecký
jazyk a literatúra.
Pracuje v Ústave
pamäti národa

Predhovor

Dôsledkom februárového prevratu r. 1948 nastali rozsiahle spoločensko-politické a kultúrne zmeny v spoločnosti, ktoré mali svoje korene v nedávnej minulosti. Jednou z hlavných črt nového politického systému bol systém represívnych či perzekučných opatrení. Už v období rokov 1945–1948 sa v politicko-spoločenskom vývine Československej republiky (ČSR) objavili hlboké rozpory, medzi ktoré patria fenomény retribučných opatrení a presunov obyvateľstva. Samotná zmena režimu viac-menej plynule nadviazala na predošlý vývin s nasadením represívneho systému v masívnej forme.

V našej štúdiu sa budeme venovať jednej, naoko „miernejšej forme“ perzekučných opatrení, pričom použitie slov „miernejšia forma“ nijako neznižuje ich závažný perzekučný charakter. Prepustenie z práce, vylúčenie, či vôbec neumožnenie štúdia detí perzekvovaných osôb, internácia a presuny obyvateľstva patrili medzi brutálne zásahy predstaviteľov režimu voči svojim obetiam. Ústrednou témou, ktorej sa v štúdiu budeme venovať, sú presuny jednotlivcov či časti obyvateľstva z miesta na miesto.

Presuny obyvateľstva v povojnovom období neboli na území ČSR ničím neobvyklým, uplatňovali sa už minimálne od roku 1938 (vysídľovanie obyvateľov českej národnosti krátko po vzniku Slovenského štátu, resp. Slovenskej republiky, neskôr židovského obyvateľstva a po obnovení ČSR Nemcov a Maďarov). Po zmene režimu vo februári 1948 presun osôb len plynule nadviazal na predchádzajúci vývin, pričom sa preniesol aj na iné skupiny obyvateľstva. Mohli by sme povedať, že obyvateľstvo si

v istom zmysle slova takpovediac „zvyklo“ na presuny osôb v rokoch 1938–1948. Presuny obyvateľstva sa dotkli roľníkov, cirkví, najmä katolíckej, obyvateľov pohraničných oblastí a ďalších postihovali ako jednotlivcov, tak aj ich rodiny.

Spoločným cieľom všetkých represívnych opatrení bola násilná a vedomá snaha o zmenu sociálnej štruktúry spoločnosti a jej adaptácia pre potreby nového režimu. Historik Jan Pešek to potvrdzuje aj úryvkom Zápisu zo zasadnutia Organizačného sekretariátu z 30. septembra 1948 k Akcii Očisty mesta Bratislavy, ktorého cieľom bolo „zmeniť sociálnu štruktúru obyvateľstva Bratislavy, očistiť definitívne Bratislavu od nepriateľských živlov a riešiť bytovú otázku“, ¹ čo možno v širšom kontexte uplatniť aj na celé územie ČSR.

Problematike Akcie B („byty“), ďalej len Akcii B, sa venujú viacerí českí a slovenskí historici.²

Archívny materiál k Akcii B je k dispozícii vo viacerých archívoch, najmä v Slovenskom národnom archíve³ (týka sa Akcie B v Bratislave), ďalej v Štátnom archíve a jeho pobočkách v Štátnych oblastných archívoch (priebeh Akcie B v rámci celého Slovenska). Niektoré materiály sa nachádzajú aj v Archíve Ústavu pamäti národa.

Represívne akcie predchádzajúce a priamo súvisiace s Akciou B

Úvod

V tejto štúdiu sa budeme venovať Akcii B na území Bratislavy. Prv než sa začneme venovať samotnej Akcii B, v krátkosti sa zmienime o jej predchodkyňach. Dôvodom je už zmienená ich spoločná perzekučná forma.

1 PEŠEK, J.: *Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948–1953*. Bratislava 1998, strana (s.) 114.

2 Vedecké štúdie: KAPLAN, K.: Akce B – vystěhování „státně nespolehlivých osob“ z Prahy, Bratislavy a dalších měst 1952–1953. In: *Dokumenty o perzekuci a odporu*, sv. 2. Praha 1992; PEŠEK, J.: Vysídľovacie akcie na Slovensku v rokoch 1948–1953. In: *Soudobé dějiny*, 1996, číslo (č.) 1; KAPLAN, K.: „Očista“ veľkých miest. In: PEŠEK, J. (zost.): *Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948–1953*. Bratislava 1998; ORAVCOVÁ, M.: Správa o očiste. In: *Historická revue*, 1992, č. 2–3; BĀŤA, Ľ.: Akcia B – „Očista miest“. In: MIKLOŠKO, F., SMOLÍKOVÁ, G., SMOLÍK, P. (zost.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948:1989 1*. Prešov 2001; V Osobné svedectvá: Spomienky perzekvovaných osôb. In: PEŠEK, J. (zost.): *V tieni totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch (1948–1953)*. Bratislava 1996.

3 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Povereníctva vnútra (PV), škatuľa (šk.) 6D, 11, 12, 49, 50, 167, 194, 201; SNA, f. Bezpečnostný odbor (BO), šk. 503; SNA, f. Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS), šk. 4, 37, 58; SNA, f. ÚV KSS-David, šk. 2 244; SNA, f. Generálna prokuratúra (GP), námestník GP, šk. 23.

Všetky tri vznikli v čase eskalácie a kulminácie vnútropolitického napätia so začiatkom od leta 1948. Nástup komunistického režimu už od začiatku sprevádzala všeobecná kríza spoločnosti, charakterizovaná sociálnymi konfliktmi. Namiesto ich riešenia presadil nový režim líniu „ostrého kurzu voči reakcii“, teda ich potlačenie už v zárodku. Jedným zo spôsobov bolo práve vysťahovanie nepohodlných osôb, klasifikovaných ako „nespolahlivé živly“.⁴ Zúčastňovali sa na ňom viaceré mocenské orgány. Iniciatíva vychádzala z centra moci od Komunistickej strany Slovenska (KSS), ktorá spolupracovala jednak s Poverenictvom vnútra a ďalšími poverenictvami a so Štátnou bezpečnosťou (ŠtB). Tie mali na starosti celkové riadenie vysťahovávacích akcií. Ich činnosť sa však pred verejnou zámernou zahmlievala, čo bolo dôvodom, že ako vykonávateľ navonok vystupoval Ústredný národný výbor.

Okolnosti vzniku Akcie B

Ako sme už spomínali, Akcia B nevznikla v ČSR náhodou. Ako prvá jej predchádzala celoštátna Akcia Očisty veľkých miest od reakcie, ktorá prebiehala od 9. septembra 1948 do 29. októbra 1949. Týkala sa najväčších miest – Prahy, Brna a Bratislavy. Jej cieľom bolo očistiť veľké mestá od „reakčných živlov“ a ich byty dať k dispozícii mocenskému aparátu. Postihnutí dostali výzvu na „dobrovoľné vysťahovanie“, čím bolo strohé vyrozumienie o tom, že ak si do časovej lehoty, spravidla ôsmich dní nezabezpečia náhradné ubytovanie vo vlastnej režii mimo okresov najväčších miest (Banská Bystrica, Bratislava, Košice, Nitra, Prešov a Žilina), tak im bude úradne určené miesto pobytu, ako aj pracovné zaradenie. Počas jej trvania Bratislavu opustilo 244 osôb⁵ a celkovo sa získali 3 byty.⁶ Vysťahovanie však neoficiálne pokračovalo až do konca roku 1949 a ko-

nečný počet vysťahovaných osôb bol 435.⁷ Vysťahovaním boli postihnuté významné osobnosti spoločenského a kultúrneho života.⁸

Na Očistu veľkých miest od reakcie plynule nadviazala Akcia T-43, so začiatkom 3. októbra 1949. Za cieľ si stanovila dôkladné prevedenie neúspešnej Akcie Očisty veľkých miest od reakcie, pričom do veľkej miery využila zoznamy osôb z predošlej Akcie Očisty mesta Bratislavy. Mali sa tak jednak naplniť kapacity táborov nútených prác (TNP) zaistenými osobami, ako aj vysťahovať ich rodiny z veľkých miest na vidiek. Z dôvodu nedostatočnej pripravenosti bola Akcia T-43 po niekoľkých dňoch zastavená, na Slovensku však pokračovala neoficiálnym spôsobom i naďalej. Akciou T-43 bolo postihnutých 105 osôb zaradených do TNP a ich rodín, určených k následnému vysťahovaniu. Tieto údaje sú však neúplné.⁹

V tomto kontexte sa odohrávali aj prípravy na najrazantnejšiu vysťahovávacu perzekúciu – Akciu B. Názov represie vychádza z krycieho názvu „B“ ako „byty“, ktoré sa prevedením Akcie B mali získať. V kontexte Akcie B je dôležité uvedomiť jej prepojenosť nielen s Akciami Očisty veľkých miest od reakcie a T-43, ale aj s Akciou Kulaci. Vo veľkej miere práve domy roľníkov vysťahovaných z obcí boli pridelované vysťahovaným rodinám v rámci Akcie B. Jej iniciátori sa rozhodli previesť ju čo najdôslednejšie, poučiac sa z chýb v minulosti. Akcia B bola represívnou formou celoštátneho charakteru. Hlavným iniciátorom Akcie B bol minister národnej obrany Alexej Čepička. Ten dal návrh s politicko-ideologickým charakterom „*na vystěhování státně nespolehlivých osob, nebo osob, které užívají bytu proti veřejnému zájmu.*“¹⁰ Jeho „predĺženou rukou“ na Slovensku boli Július Mazanec a ďalší, ktorých právomoci však záviseli od A. Čepičku a pražského vedenia. Akcia B na Slovensku sa sústredila najmä na Bratislavu, nadväzujúc

4 PEŠEK, J.: *Odvrátená tvár totality...*, s. 112.

5 Bližšie pozri: SNA, f. GP, Očista mesta Bratislavy, šk. 23; dokument (dok.) č. 15/49 sekr. taj., zo dňa 26. 9. 1949. List Sedmíka Danielovi Okálimu.

6 Bližšie pozri: SNA, f. PV, Očista mesta Bratislavy, šk. 23, zo dňa 27. 10. 1949. List prednostu bratislavského (BA) odboru Viktora Sedmíka povereníkovi vnútra Dr. Okálimu. Výkaz o spôsobe a výsledku vykonanej očisty.

7 Bližšie pozri: PEŠEK, J.: *Odvrátená tvár totality...*, s. 113.

8 Patríli sem Karol Makovíny, Tido J. Gašpar, J. Kempný, J. Lettrich, G. Medrický, A. Menderly, I. Sucký, F. Tiso, Š. Tiso, M. Zibrín, I. Karvaš. Bližšie pozri tamže.

9 Uvedenými represívnymi formami sa zaoberajú českí historici Jan Pešek, Karel Kaplan a František Gebauer.

KAPLAN, K.: *Dokumenty o perzekuci a odporu. Svazek 2. Akce B – vystěhování státně nespolehlivých osob z Prahy, Bratislavy a dalších měst.* Praha 1992, s. 6.

10 Bližšie pozri: Tamže, s. 116.

tak na podobné akcie v menších mestách – v Komárne a Martine.¹¹ V týchto dvoch mestách získavali vykonávatelia skúsenosti, ktoré by viedli k čo najefektívnejšiemu prevedeniu Akcie B.

Už spomínaný J. Mazanec, pôsobiaci ako bezpečnostný referent Ústredného národného výboru (ÚNV), vypracoval správu o bytovej situácii v Bratislave s cieľom získať byty vystáňovaním predovšetkým pre režim nepohodlných osôb. Správa bola adresovaná Povereníctvu vnútra, ktoré plnilo nariadenia pražského centra.¹² Hneď od začiatku sa prejavil nesúlad zapríčinený rôznymi pohnutkami a predstavami o Akcii B, pričom slovenské orgány očakávali veľkú mieru samostatnosti pri jej vykonávaní. V zásadných otázkach sa slovenské orgány podriadili pražskej centrále, neskôr však mali relatívne dosť voľného priestoru. Praha iniciatívu slovenských orgánov privítala. Rozhodovaciu právomoc pri vystáňovaní v Českých krajinách mal Politický sekretariát Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (PS ÚV KSČ). Zhromažďovanie potrebných podkladov sa riadilo rovnakým princípom v oboch krajinách republiky. Zjednodušene povedané – Akciu B riadili v Českých krajinách Ministerstvo vnútra a Ministerstvo národnej bezpečnosti, na Slovensku Povereníctvo vnútra, v spolupráci so Štátnou bezpečnosťou, ÚNV a jeho miestnymi orgánmi – ŠtB dodávala potrebný dôkazový materiál a ÚNV vydával výmery. Dôležitou úlohou Povereníctva vnútra bolo presadenie mocenských záujmov KSS. O organizačnom prevedení Akcie B sa zmienime v osobitnej kapitole. V našej štúdii sa kvôli rozsiahlosti fenoménu Akcie B budeme primárne venovať len jej uskutočňovaniu v Bratislave.

Akcia B slúžila v Českých krajinách na získanie bytov pre ŠtB a armádu a sústredila sa, podobne ako Očista veľkých miest od reakcie, na veľké mestá. Na Slovensku sa záber Akcie rozšíril aj na menšie mestá a do hry vstúpili bytové požiadavky nielen všetkých mocenských orgánov, ale aj iných

inštitúcií a priemyselných závodov. Akcia B mala v rámci ČSR rôznu úspešnosť. V českej časti republiky boli celkovo výsledky Akcie B lepšie ako na Slovensku, dôvodom boli jasnejšie stanovené pravidlá pre výber skupín, ako aj lepšia koordinácia medzi vykonávateľmi Akcie B. Na Slovensku boli pravidlá formulované príliš všeobecne, snažili sa o plošný postih spoločnosti, čo prinášalo veľké množstvo problémov.

S prípravou Akcie B sa začalo začiatkom roka 1952, prípravy sú obsiahnuté v dvoch dokumentoch, ktorých autorom bol Július Mazanec, bezpečnostný referent ÚNV. V nich bol uvedený okruh osôb, ktoré mali byť vystáňované, osoby zainteresované na procese vystáňovania (riadiace a výkonné zložky), časový harmonogram, ako aj dátum začatia akcie.¹³ V spomínanom dokumente, Návrhu na získanie bytového priestoru v obvode Bratislavy,¹⁴ sú zosumarizované hlavné problémy bytovej otázky v Bratislave. „Naproti tomu sú v Bratislave možnosti, ako bytovú otázku zmierniť a to dosť podstatne, ak uvážime, že v Bratislave žije ešte stále veľa minulosťou kompromitovaných živlov, ktorí sú dnešnému zriadeniu z hľadiska triedneho i štátno-bezpečnostného nespôľahliví a prejavili sa ako osobitní nepriatelia. Ak uvážime otázku zabezpečenia hraničného územia, je priamo žiadúce, aby boli tieto živly z Bratislavy vystáňované. Okrem toho je v Bratislave mnoho osôb vyhýbajúcich sa práci ako aj mnoho špekulantov, ktorí poškodzujú distribúciu.“¹⁵

Aktérom Akcie B nahrávala do kariet neúnosná bytová situácia, prejavujúca sa na všetkých spoločenských úrovniach. Dôkazom toho je, že bratislavský ÚNV registroval vyše 21 000 žiadostí o pridelenie bytu.¹⁶ Vyhovieť takému množstvu len v samotnej Bratislave nebolo možné; napr. len štátne inštitúcie všetkých stupňov požadovali prinajmenšom 740 bytov.¹⁷ Počiatočný odhad získaných bytov sa pohyboval v počte asi 1 500 bytov.¹⁸ Spomínanému dokumentu dal definitívnu podobu Július Ďuriš, predseda Zboru

11 Bližšie pozri: BĀŤA, Ľ.: Akcia B – „očista miest“. In: MIKLOŠKO, F., SMOLÍKOVÁ, G., SMOLÍK, P. (zost.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948:1989*. Diel 1., s. 457.

12 SNA, f. PV, administratívne odbory, šk. 1 112; dok. č. 5-taj./1952-III, z januára 1952. Návrh bezpečnostného referenta Júliusa Mazanca na riešenie problémov bytového fondu v Bratislave.

13 SNA, f. PV, Sekretariát, šk. 49; 6. 5. 1952. Návrh na získanie bytového priestoru v obvode Bratislavy.

14 Tamže.

15 Tamže.

16 SNA, f. PV, Sekretariát, šk. 49; 17. 6. 1952. Doplnujúca správa na získanie bytového priestoru v Bratislave.

17 Tamže; 6. 5. 1952. Návrh na získanie bytového priestoru v obvode Bratislavy.

18 Bližšie pozri: BĀŤA, Ľ.: Akcia B – „Očista“ miest, s. 458.

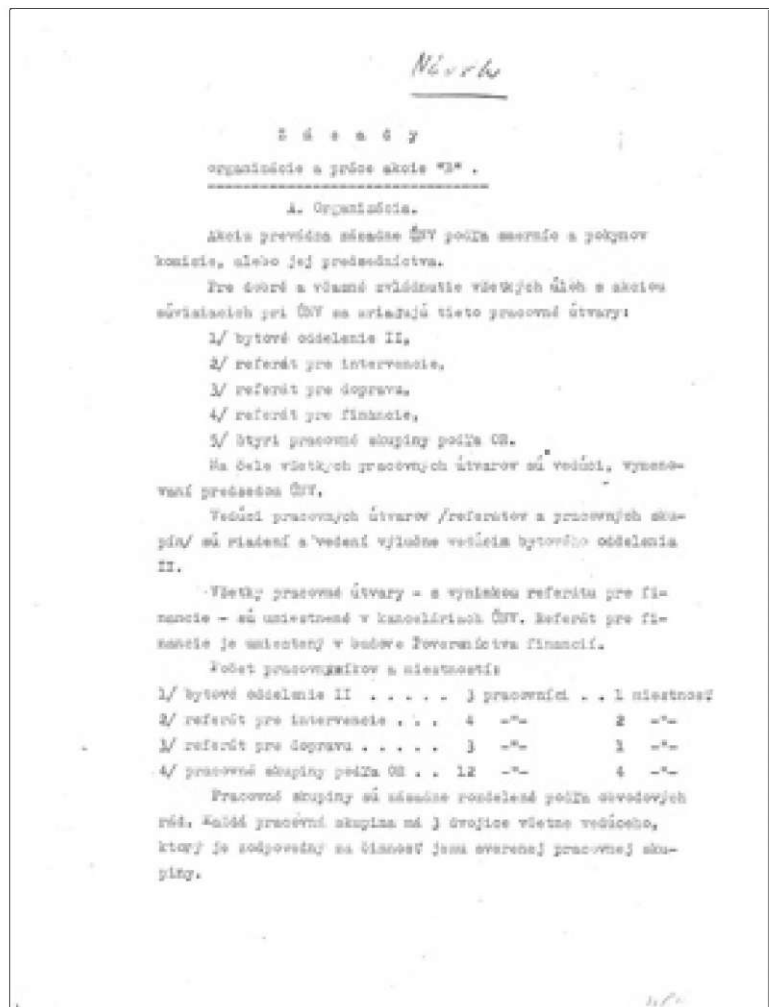

povereníkov, a posunul ho ďalej na predsedníctvo ÚV KSS.¹⁹ Na rozdiel od predchádzajúcej Očisty mesta Bratislavy mala byť Akcia B vykonávaná rásnejšie, so širokým plošným dosahom. Orgány podieľajúce sa na Akcii B pôvodne plánovali uskutočniť ju v čo najkratšom časovom období. Spoliehali sa na predchádzajúce skúsenosti, ako aj na evidentný celoštátny záujem previesť Akciu B čo najefektívnejšie. Pôvodné plány hovorili o bleskovej očiste v trvaní šiestich až ôsmich týždňov s ukončením 1. augusta 1952. Ich nereálnosť sa však ukázala už zakrátko, prejavovala sa neustálym odkladom termínu ukončenia (október, koniec decembra 1952). Ani jeden z týchto termínov sa nedodržel. Narastajúci časový sklz spôsoboval aktérom aj obetiam Akcie B množstvo problémov a predlžoval jej „agóniu“, čo napokon vyústilo do jej zastavenia 19. septembra 1953.

Organizačné prevedenie Akcie B

V súvislosti s realizáciou samotnej Akcie B vznikla v Prahe komisia, ktorá 21. júna 1952 predložila prvý zoznam osôb určených na vysťahovanie.²⁰ Táto komisia mala nasledovné zloženie. „*předseda s. Červenka Václav – min. vnitra, členové: s. Polanecký Jan – ÚV KSČ (Ústřední výbor Komunistické strany Československa – pozn. M. B.), s. Neděla Frant. – MV KSČ (Místní výbor Komunistické strany Československa – pozn. M. B.), s. Škpt. Burget – MNO (Ministerstvo národní obrany – pozn. M. B.), s. Stehlík – MNB (Ministerstvo národní bezpečnosti – pozn. M. B.), s. Herlingerová V. – ref. ÚNV, s. dr. Pícha Ant. – úřad předs. vlády předkládá seznam prvých 200 rodin, které doporučuje k vystěhování*“.²¹

Na Slovensku Akciu B riadilo Povereníctvo vnútra, ktoré úzko spolupracovalo s Ústredným národným výborom. Na Povereníctve vnútra (PV) vznikla Zvláštna komisia (ZK) a v rámci ÚNV Bytové oddelenie (BO ÚNV). Reálne, no verejnosti skryté riadenie Akcie B spadalo do kompetencie PV, resp. ZK. Navonok Akciu B riadil ÚNV spolu s BO ÚNV, cez ktoré malo PV priamy dosah (vplyv a riadenie) na priebeh Akcie B, teda vykonávalo spájajúcu úlohu medzi nimi. V pozadí

celého diania stála Komunistická strana Slovenska, konkrétne Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS), pod ktorý spadal Sekretariát ÚV KSS.

Akcia B dostala svoju definitívnu podobu 6. mája 1952 a schválená bola 17. mája 1952. Stretnutie mocenských špičiek dokladá aj pozvánka povereníka vnútra Jozefa Lietavca na zasadnutie Predsedníctva Ústredného výboru KSS. Ďalší dokument uvádza potrebné podrobnosti k činnosti jednotlivých orgánov ÚNV: „*Akciu prevedie Zvláštna komisia pri ÚNV pre získanie bytov, ktorú navrhujeme v tomto zložení: předseda: s. Lietavec, povereník vnútra, členovia: s. Tokár, za KV KSS (Krajský výbor komunistickej strany Slovenska – pozn. M. B.), s. Šrámek za ÚNV, s. Kráľovič za KV ŠtB (Krajský výbor Štátnej bezpečnosti – pozn. M.*

Zásady organizácie práce Akcie „B“. Zdroj: SNA

¹⁹ Tamže, s. 458.

²⁰ PEŠEK, J.: *Odvratená tvár totality...*, s. 13.

²¹ Bližšie pozri: SNA, f. PV, Sekretariát, šk. 49; 6. 5. 1952. Návrh na získanie bytového priestoru v obvode Bratislavy.

Návrh na vysťahovanie Matúša Kavca. Zdroj: SNA

B.), s. Kuliš za ÚPSP, s. Dovala, za Poverníctvo vnútra, s. J. Viceník, za SOR (Slovenská odborová rada – pozn. M. B.)...²² Krátko nato došlo k personálnym zmenám, vyčlenením Tokára (Krajský výbor KSS), Dovalu (PV) a Viceníka (SOR). Týmto krokom sa pozícia ZK ÚNV značne posilnila. V rámci ÚNV pôsobilo trojčlenné predsedníctvo komisie, úlohou ktorého bolo riešenie každodenných problémov. Okrem ZK boli na ÚNV zriadené aj ďalšie pracovné útvary: „1/ bytové oddelenie 2/ referát pre intervencie, 3/ referát pre dopravu, 4/ referát pre financie, 5/ štyri pracovné skupiny podľa OR.“²³ Samotný výkon akcie riadilo Intervenčné oddelenie (IO). Tomuto oddeleniu bol podriadený administratívny aparát a pracovné skupiny. Tieto dve zložky sa mali podieľať na samotnom vysťahovaní.²⁴

Bytové oddelenie II., ktoré sa krátko nato premenovalo na Bytové oddelenie (BO) ÚNV, bolo nadriadené nižšie spomenutým orgánom (2/-5/), malo riadiacu, koordinačnú

a kontrolnú funkciu. Riadilo finančné zabezpečenie Akcie B, pridelovanie náhradných bytov, a tiež prepravu osôb a ich majetku. BO (ÚNV) malo rozhodujúce slovo v otázke sťažností a odvolaní, pričom svoje rozhodnutia konzultovalo s ÚV KSS a PV. Referát pre intervencie (RI) bol jedným z hlavných výkonných orgánov. Prijímal odvolania, intervencie a sťažnosti, jednoduchšie z nich riešil samostatne, komplikovanejšie presúval do kompetencie Bytového oddelenia. Najdôležitejšou úlohou RI bol dohľad nad riadením praktického výkonu Akcie B. Pravou rukou RI bol Referát pre dopravu (RD), ktorý sa staral o riadenie, koordináciu a kontrolu nad prepravou, jej úspornosťou. V jeho kompetencii bolo aj rozhodovanie o majetku vysťahovávaných osôb. Referát pre financie (RF) mal na starosti finančné krytie a účtovanie nákladov spojených s prepravou, adaptáciou náhradných bytov a s prípadným odškodnením. Všetky spomenuté pracovné úrady sa zodpovedali BO ÚNV a ÚNV, tieto ako celok podliehali PV, a to zase ÚV KSS.

ÚNV sídlil v Bratislave a riadil vysťahovanie rodín v rámci Bratislavy, ale vykonával dohľad aj nad celkovým priebehom Akcie B v rámci celého Slovenska. V ostatných krajoch Akciu B uskutočňovali krajské a v okresoch okresné národné výbory (KNV, ONV). Kompetencie jednotlivých zložiek mali presne vymedzené právomoci. Komisia a jej predsedníctvo plnili funkciu riadiaceho orgánu. Pracovné skupiny a Referát pre intervencie pracovali ako výkonný orgán, s ktorým prichádzali do kontaktu vysťahovávané osoby. Bratislava bola z dôvodu lepšieho prevedenia Akcie B rozdelená do štyroch oblastí, pričom každú z nich mala na starosti jedna pracovná skupina. Pracovnú skupinu (PS) tvorili vedúci a tri pracovné dvojice.²⁵ Ich najdôležitejšou úlohou boli pohovory s rodinami na mieste ich trvalého pobytu, teda v byte či rodinnom dome. Pohovory vykonávala jedna z troch pracovných dvojíc, pričom každá z nich podávala hlásenie vedúcemu komisie. V prípade potreby sa mohli uskutočniť aj viaceré pohovory s rodinami. Hlásenia sa podávali v ranných hodinách nasledujúceho dňa. Vedúci pracovnej skupiny potom odovzdal informácie predsedníctvu PS a ďalšej komi-

²² Tamže. Zásady organizácie a práce akcie „B“.

²³ Tamže.

²⁴ Bližšie pozri tamže; 27. 6. 1952.

²⁵ Bližšie pozri tamže.

sii, podriadených Obvodovým radám (OR), a tie o nich rokovali na pracovnej porade. Poradu zvolával zakaždým predseda, pričom určoval miesto zasadnutia. Na koordináciu s inými OR musel byť v každom sídle Obvodovej rady zavedený telefón.

Vstup pracovníkov PS do bytov umožňovalo oficiálne povolenie vydané ÚNV. Častokrát rodiny navštevovali viackrát. Pri prvom rozhovore sa pracovníci zameriavali na prieskum bytu, o ktorom urobili záznam do príslušného formulára. O každej rodine si viedli osobitné a podrobné záznamy a každá rodina mala založený vlastný spis. Jednotlivé pracovné skupiny mali spracovať 300 rodín (na každú PS), čo sa čoskoro ukázalo ako nereálne. Samotnú činnosť pracovních skupín ilustruje nasledujúci dokument: „*Formou osobných pohovorov priamo na byte, niekedy i v kancelárii, presviedča rodiny o potrebe a význame akcie. Vo svojej práci musí byť iniciatívna a vynaliezavá, najmä pokiaľ ide o spôsob a formy pohovoru. Treba používať správne argumenty na námietky proti akcii. Musia si osvojiť základné princípy výstavby socializmu a ovládať konkrétne formy triedneho boja (...)* O každom jednaní sa napíše stručný záver, obsahujúci najmä spôsob chovania rodiny a výsledok jednania.“²⁶ Podľa záznamov o rodine, porovnaných so záznamami ostatných rodín, pokračoval ďalší postup. Keď sa prijalo rozhodnutie dotknuté osoby vysťahovať, vydal ÚNV vyrozumienie o vysťahovaní - výmer, tento sa neskôr zjednodušil na strohú výzvu, obsahujúcu potrebné údaje. Financovanie, dopravu a potrebné opravy malo na starosti PV (Povereníctvo vnútra).²⁷ Prípravy na samotné vysťahovanie mala na starosti ďalšia skupina, ktorej zloženie vyzeralo nasledovne: „*a/ predsedom má byť referent pre vnútorné veci, b/ členmi sú: 1/ zástupca Mestského výboru KSS, 2/ zástupca Posádkovej správy, 3/ zástupca okr. veliteľstva VB (Verejnej bezpečnosti – pozn. M. B.), 4/ zástupca KS ŠtB (Krajskej správy Štátnej bezpečnosti – pozn. M. B.), 5/ zástupca KOR (Konfederácie odborových rád – pozn. M. B.).*“²⁸

Samotné vysťahovanie väčšinou vykonávali rádoví či najatí zamestnanci ÚNV, ich výber sa neriadil nijakým zvláštnejším výberom. Z hľadiska objektivizujúceho prístupu k Akcii B si treba uvedomiť, že nie všetci, ktorí obeť Akcie B vysťahovali, sa s tým aj stotožňovali. V poslednej kapitole, kde uvádzame konkrétne prípady vysťahovania z Komárna, sú autormi výpovedí osoby zaistené v TNP, prinútené vysťahovať sa pod hrozbou použitia násillia. Oni sami pritom utrpeli vážnu psychickú traumu. Tým však nepopierame skutočnosť, že samotného vysťahovávacieho procesu sa zúčastňovalo mnoho lojálnych jednotlivcov.

Nezastupiteľnú úlohu mala Štátna bezpečnosť, resp. Krajské veliteľstvo ŠtB (KV ŠtB), dodávajúce od 24. mája 1952 materiály s informáciami o osobách, ktoré mali byť vysťahované. V prípade ich absencie by sa Akcia B mohla len ťažko uskutočniť. Na čele KV ŠtB stál kpt. Hrbáček, ktorý riadil výber rodín. Jemu podliehal šesťčlenný aparát, vyhotovujúci zoznamy osôb. Výber rodín a zhromažďovanie údajov sa uskutočňovalo v spolupráci s inými poverenictvami, napr. Povereníctvom financií (PF), Povereníctvom spravodlivosti (PS), Povereníctvom pracovných síl (PPS) a iných. Poverenictva dostávali požiadavky od jednotlivých závodov a ich kádrových oddelení, ktorých úlohou bolo poskytovať informácie o zamestnancoch. Informácie najprv smerovali na KV ŠtB a odtiaľ priamo na PV a príslušné poverenictva. KV ŠtB požadoval, aby informácie z kádrových oddelení obsahovali potrebné údaje, ktoré by napomohli „*k prešetreniu presných adries a overeniu ich politických alebo hospodárskych deliktov.*“²⁹ Bytové požiadavky mali aj Oblastná správa ťažkého strojárstva (OSTŠ), Závodný výbor Revolučného odborového hnutia (ZV ROH) a Základná organizácia Komunistickej strany Slovenska (ZO KSS).

ZK (PV) zozbierané materiály prerokovala, vypracovala už konkrétny zoznam bytov, ktoré potom pridelovala podľa vopred stanoveného kľúča. Predtým, ako boli byty pridelené jednotlivým žiadateľom, musel Krajský výbor ŠtB poskytnúť zoznamy rodín Sek-

²⁶ Bližšie pozri tamže. Organizácia práce ZK pri UNV Bratislava. Návrh na uznesenie I. schôdzky komisie pre vedenie „Akcie B“. Pracovné metódy a formy prevádzania presťahovania.

²⁷ Tamže. Návrh opatrení na riešenie bytovej otázky v Bratislave.

²⁸ Tamže; 17. 5. 1952. II. Správa o plnení uznesenia Predsedníctva ÚV KSS o presťahovaní niektorých rodín z Bratislavy.

²⁹ Tamže; 27. 6. 1952. Sekretariát ÚV KSS.

Jozef Lietavec. Zdroj:
Archív múzea SNP

retariátu Ústredného výboru KSS, ktorý určoval celkovú líniu Akcie B. Sekretariát ÚV KSS mal tiež za úlohu viesť presnú evidenciu pridelených bytov. Hlavnú kontrolu nad hospodárením s bytmi, ako aj celkovou líniou, akou sa vysťahovávanie vykonávalo, mal na starosti najvyšší politický orgán ÚV KSS.³⁰

Celkový dohľad nad Akciou B mal Jozef Lietavec, ktorý po preštudovaní dodaných materiálov mal v kompetencii

posunúť materiály na Sekretariát a Predsedníctvo ÚV KSS. Keď nastala zhoda medzi PV a jemu podriadenými orgánmi (ktorých činnosť a kompetencie sme už popísali) a ÚV KSS, posunuli sa už záväzné zoznamy konkrétnych osôb na ÚNV. Tento už iba formálne vykonal samotný odsun v podobe spomínaného výmeru. Každý výmer obsahoval tieto časti: vyrozumenie o zrušení nájmovej zmluvy, odvolávajúc sa na Zákon 138/1948 O hospodárení s bytmi, odôvodnenie vysťahovania, najčastejšie sa uvádzala „štátna nespoľahlivosť“, adresu nového bydliska, záväzný časový rozsah určený na opustenie bytu (24 hodín – 15 dní), formálnu informáciu týkajúcu sa odvolania, bez odkladného účinku (14 dní). V prípade nedodržania stanovenej lehoty sa postihnuté osoby museli podrobiť deložácii – úradnému vysťahovaniu. To často prebiehalo veľmi ponižujúcim spôsobom, jedným z jeho typických znakov bolo zabavovanie „prebytočného majetku“, ktorý prepadol v prospech štátu, pričom to neraz boli celkom obyčajné, či dokonca pre prežitie nevyhnutné veci.

Na Akcii B sa podieľali aj obyčajní ľudia – ľudoví dôverníci. Boli nimi napr. domovníci, ale aj iní, bežní ľudia. Tí spolupracovali s miestnymi odborovými radami, ktoré získané informácie posunuli ďalej. Uvedené osoby zohrávali v Akcii B dôležitú úlohu, pretože poskytovali mocenským orgánom cenné informácie a navonok nevzbudzovali podozrenie. Ich úlohy uvádza nasledujúci

document, ktorý uvádzame v plnom znení. „Každý pracujúci človek, bývajúci na území mesta Bratislavy, bez ohľadu na to, či je politicky alebo odborne organizovaný alebo nie, mal by sa z iniciatívy Akčného výboru a zložiek NF a vedenia úradu podniku, ústavu alebo zariadenia slávnostne zaviazat', že bude v dome, kde býva a vôbec vo svojom vyššom okolí neustále nenápadne sledovať tieto skutočnosti. A. Ktoré úrady, orgány, organizácie a zariadenia majú v držbe nadmerný priestor, pozostávajúci z obytných – pôvodne na ubytovanie určených miestností, ktoré by sa mohli z nich uvoľniť a nebývajúcim alebo zle bývajúcim prideliť. B. Skutočne nadmerné byty. C. Komfortné, nie však nadmerné byty nepracujúcich osôb a bývalých kapitalistov. D. Komfortné, nie však nadmerné byty pracujúcich. E. Veľmi zlé a zlé, zdraviu škodlivé, veľmi tesné, tmavé, najmä robotníkov trpiacich bytovou núdzou. Ďalej by sa mal osobne a slávnostne zaviazat', že svoje pozorovania a poznatky ako aj presné údaje bez ohľadu ústne oznámi závodnej rade na svojom pracovisku, ktorá odstúpi tieto oznámenia pri zachovaní mlčanlivosti o oznamovateľovi bytovému hospodárovi Ústredného národného výboru v Bratislave na príslušné ďalšie opatrenie.“³¹ Bez ich pričinenia by mala Akcia B oveľa väčšie problémy.

Zabezpečenie náhradného ubytovania na mieste určeného pobytu prebiehalo súčinnosťou ÚNV v Bratislave s Krajskými a Okresnými národnými výbormi (KNV a ONV). Ruka v ruke s hmotným zabezpečením Akcie B sa uberal aj výber rodín určených na vysťahovanie. Starostlivosť o náhradné byty bola zverená PV, ktoré prenieslo svoje právomoci na referentov menovaných J. Lietavcom. Tí sa okrem pridelenia bytu starali aj o pracovné zadelenie na základe zoznamov podľa okresov, uvádzajúc miesto výkonu práce.³² ÚNV v Bratislave či inde KNV urobili prieskum počtu pripravených náhradných bytov a odhad finančných nákladov, potrebných na uvedenie bytu do obývatel'ného stavu, boli aj objednávateľmi potrebných prác, a tiež stanovovali časovú lehotu adaptácie obytných priestorov.

Osobitnú úlohu plnili tzv. „ubytovatelia“. Tí mali na starosti samotné umiestnenie

³⁰ Tamže, šk. 6 D. Návrh na masovopolitické riešenie otázky spravodlivého rozdelenia bytov medzi pracujúcimi na území mesta Bratislavy.

³¹ Bližšie pozri tamže, šk. 49. Návrh na získanie bytového priestoru v obvode Bratislavy.

³² Tamže. Návrh opatrení na riešenie bytovej otázky v Bratislave.

vysťahovaných do nových bytov. Tvorili akúsi lokálnu pracovnú skupinu v mieste nového bydliska vysťahovaných osôb. „Pri prevádzaní rodinných domkov budú ubytovatelia nápomocní pri náboře síl pre stavebné kombináty, ktoré v tejto obci budú prevádzkať. Po opravení toho, ktorého domku preberú ubytovatelia kľúče za prítomnosti zástupcov ONV referátu III a XI a zástupcu stavebného kombinátu. Zástupcovia ONV (Okresný národný výbor – pozn. M. B.) súčasne zistia, či byt je obývania schopný. Po tomto ubytovateľ uzamkne budovu a kľúče ponechá vo vlastnej úschove. Rodinám, ktoré sa budú presťahovávať bude im poradcom v prvých dňoch, tieto ubytuje výlučne len v tom dome, pre ktorý bude mať výmer. Ubytovateľ je povinný v prípade potreby taktiež zariadiť odvoz zariadenia (...) do jemu pridelenému bytu. Menovaní sú si vedomí svojej zodpovednosti pri prevádzaní tejto akcie a uložených úloh, čo potvrdzujú vlastnoručným podpisom. Ubytovatelia ďalej zariaďa, aby budovy v dobe nočného klľudu boli pod dozorom nočných strážnikov, poprípade hliadok.“

Kritériá a výber osôb určených na vysťahovanie

Výber rodín sa uskutočňoval na základe dvoch rámcových kritérií, išlo o odsun „osôb nežiaducich a ich rodín“ a „osôb, ktoré pracovne nie sú viazané na Bratislavu a ich rodiny“, ³³ teda v prvom prípade išlo o motívy politického a v druhom skôr praktického charakteru. Uvedené kritériá však boli iba rámcové. Hlavným kritériom bolo predovšetkým kritérium politické, definujúce dve hlavné skupiny osôb, ktorých sa mal dotknúť postih. „Skupina I., kde majú byť sústredení najnebezpečnejší nepriatelia nášho štátneho zriadenia (...) Skupina II. Osoby menej nebezpečné, ktoré bude možné kdekoľvek zadeliť do práce.“ ³⁴ Kritériá pre postih osôb boli definované široko, platili pre „Osoby a ich rodiny vyšetřované pre protištátnu činnosť, rodiny, ktorých príslušníci utiekli za hranice, hospodárski sabotéri, šmelinári, povaľáči, býv. miliónári, veľkopodnikatelia, veľkoobchodníci, bývalí vysokí úrad-

Ústredný národný výbor v Bratislave.

Za. Bratislava, dňa.....1944

Vac: Vjaer.

Titl. ....

V .....

Ke Ústredný národný výbor v Bratislave berie na vedomie, že dňa .....1944 sa presťahujete do obce ..... Sp..... okres.....

Kľúče od vášho nového bytu vám odovzdá MVT, v zmysle zákona č. 133/1944 Sb. hore uvedených dňom srobuje Vašu oslovu o uličaní bytu v Bratislave ulica..... Sp.....

Profesda:

1/2 OSV
1/2 RV
1/2 MVT v

569

níci zo starého kapitalistického fašistického režimu, býv. ÚŠB, exponované živly aparátu HSLŠ, DS, HG, DP, FS, Gestapo, rodiny odsúdených a trestaných osôb, statkáři a iné podobné nespoľahlivé živly.“ ³⁵

Ludia, ktorí sa dostali do zoznamu, boli považovaní za ľudí druhej kategórie. Typické bolo už vyššie spomínané označenie „nespoľahlivé živly“. Na začatie postihu konkrétnych osôb slúžila pestrá škála rôznych obvinení. Ich povahu vystihuje nasledujúci dokument: „... prevádza povoznícku živnosť ako súkromník a zamestnáva až 10 prac. síl, má dva rodinné domy, predpísanú miliónársku daň nezaplatil,“(…) „Po oslobodení vstúpil do služieb imperialistov a pokúsil sa ujsť do Juhoslávie,“(…) „po oslobodení

Výmer umožňujúci vysťahovanie. Zdroj: SNA

³³ Tamže. Návrh na získanie bytového priestoru v obvode Bratislavy.

³⁴ Tamže.

³⁵ Tamže. Z návrhov na schválenie 1. - 10. čiastky zoznamov rodín na vysťahovanie z Bratislavy.

bol členom DS," (...) „bol aktívnym členom HG," (...) „bývalý fabrikant," (...) „bývalý majiteľ hotelu," (...) „bývalý podnikateľ – kníhtlačiar," (...) „bývalý statkár a majiteľ vinohradu," (...) „k bývalým svojim zamestnancom a zákazníkom sa chová neprístupne," (...) „deti poslal do nemeckej školy," (...) „jeho syn ako pridelenec k OSN zradil a ostal v USA," (...) „je to nevlastný otec Dr. Antona Vaseka," (...) „bil deti, ktoré nechceli do HM vstúpiť," (...) „ako osoba židovskej národnosti sa po celú dobu tzv. slov. štátu voľne pohyboval," (...) „ eskortoval zaistených členov strany na prehliadku masových hrobov v Katinskom lese," (...) „jeho kapitalistický a reakčný charakter (...) vyžaduje akademický titul pri oslovovaní (...) navonok sa o politiku nezaujíma..."; „... ignoruje robotnícke kádre a strašne ich nenávidí..."; „... bývalý dedinský boháč (...) šíril hlboké náboženské tmárstvo..."; „... manžel bol zaistený pre protištátnu službu a niet výhľadu, že bude prepustený..."; „... ako gardista bol vyslaný na kurz veliteľov HG, zároveň zložil prísahu vernosti veliteľovi HG Šaňovi Machovi..."; „... odmietol požičať auto na prevoz transparentov k oslavám narodenín J. V. Stalina..."; „... vdova po milionárovi zapojenom do protištátnej činnosti..."; „... postoj k ľudovému zriadeniu navonok prejavuje kladný, ale cítenie je opačné, ktoré neprejavuje..."; „... je nenapraviteľný..."; „... bývalý poručík. Horthyho armády (...) vedie zlý manželský život, podvádzal manželskými sľubmi (...) je vtieravý a úlistný.“³⁶

Uvedené obvinenia sledovali čisto politický záujem izolovať pre režim nepohodlné osoby. „Politický význam akcie vyžaduje zabezpečiť, aby vysťahované osoby boli vo verejnosti izolované ako nepriatelia pracujúceho ľudu a našej republiky. Preto v organizáciách strany a odboroch bude potrebné vysvetliť význam tohto sťahovania a nedovoliť, aby vysťahované živly mohli ovplyvňovať verejnosť.“³⁷ Samozrejme, že

nie všetci postihnutí spadali do skupiny pre režim nepohodlných osôb, na ich vysťahovanie postačovalo vlastníctvo kvalitných bytov. Uvedené obvinenia sa týkali aj tejto skupiny. Akcia B postihovala dotknuté osoby a ich rodiny plošne. Samotným vysťahovaním sa dosiahlo spretíhanie sociálnych väzieb, s cieľom zmeniť sociálnu štruktúru obyvateľstva, ako sme to napokon na začiatku našej štúdie už spomínali. Postih sa dotýkal aj profesijných dôsledkov, prejavujúcich sa v dvoch rovinách: v znemožnení vyššieho štúdia detí obetí a zaradení ich a ich rodičov do výrobnnej sféry „v menej dôležitých podnikoch, ako napr. kameňolomy, tehelne, vápenky, píly, lesný priemysel a okrem toho u ČSSZ, n.p. na niektorých vybraných stavbách (...) /Rodinní príslušníci/ synovia a dcéry / (...) ktorí sú starší ako 16 rokov a navštevujú stredné, alebo vysoké školy, budú zo škôl uvoľnení a zaradení ako pracovný dorast najmä v odbore drevárskom a stavebnom“³⁸ o čom svedčia mnohé príklady.³⁹

V súvislosti s pracovným zadelením rozdelili orgány vysťahované rodiny na dve skupiny. Skupinu I. tvorili ľudia, ktorých vplyv v spoločnosti bol vyslovene nežiadany, „ktorých z dôvodov ostráživosti nie je možné použiť v dôležitejších výrobných, baniach a stavbách, ale zaradiť ich do práce v tehelných, kameňolomoch, na stavebných prácach, (...) kde mohli byť pozorovaní a nemali by možnosť reakčne pôsobiť medzi robotníkmi. Pre tieto osoby bude možné použiť aj spoločné ubytovanie.“⁴⁰ Osoby Skupiny II., v minulosti menej exponované či vlastniace atraktívne byty, mali o čosi lepšie vyhliadky do budúcnosti, „ktoré bude možné kdekôľvek zadeliť do práce. Tieto osoby bude možné nasťahovať do bytov, ktoré sa týmto uvoľnia presťahovaním osôb do Bratislavy. Týmto osobám bude možné povoliť, aby sa presťahovali ku svojim príbuzným na venkove.“⁴¹ Čo sa však týka samotných postihov, tie sa v prípade oboch skupín veľmi nelíšili.

³⁶ Tamže.

³⁷ „Chyba Pavel – Kameňolom Konrádovce, Ambróz Július – Tehelňa – Slovenské Ďarmoty, Hatala Ján – Andezitové Lomy – Kozárovce, Moza Jozef – Sadrové Závody – Tisovec, Zachar Ján – ŠM (Štátny majetok – pozn. M. B.) Babín Most.“ SNA, I. PV, Sekretariát, šk. 49. Organizácia práce ZK pri ÚNV Bratislava. Návrh na uznesenie I. schôdzky komisie pre vedenie „Akcie B“.

³⁸ Tamže. Zoznam rodín vysťahovaných z Bratislavy v dňoch 14. a 15. 7. 1952.

³⁹ Tamže. Návrh na získanie bytového priestoru v obvode Bratislavy.

⁴⁰ Tamže.

⁴¹ Tamže. Klasifikácia bytov.

Hospodárenie s bytmi

Byty, ktoré sa získali v Akcii B, sa kvalitatívne rozdeľovali do troch skupín: „*A. byt veľmi dobrý, B. byt dobrý, C. byt k obyvaniu ešte spôsobilý.*“⁴² Najlepšie byty a rodinné domy sa nachádzali v centre Bratislavy, preto sa Akcia B dotkla v prvom rade tejto časti Bratislavy. Tu sa nachádzalo veľa vilových domov spĺňajúcich vysoký štandard. Rovnako bolo v tejto časti aj veľa neobývatelných bytov, ktoré bolo treba asanovať. Práve tieto domy predstavovali jeden zo závažných problémov, ktorý spomaľoval priebeh Akcie B, pretože mnoho osôb nebolo možné z hľadiska bezpečnosti v týchto objektoch ubytovať, o čom sa zmieta aj nasledujúci dokument: „... *K tomu pristupuje aj tá okolnosť, že po oslobodení nebola dostatočne venovaná náležitá pozornosť údržbe existujúcich bytových jednotiek v robotníckych štvrtiach a preto je treba mnohé obytné budovy ohrožujúce bezpečnosť bývania demolovať a ich obyvateľov premiestňovať do náhradných bytov. V roku 1952 sa vyskytli prípady zrútenia sa obytných domov s následkami smrteľnými.*“⁴³ Preto Povereníctvo vnútra požiadalo Povereníctvo financií (PF) o vyčlenenie finančných prostriedkov na demolačné, rekonštrukčné a adaptačné práce. Pôvodný odhad finančných prostriedkov na celoslovenské prevedenie Akcie B bol 50 000 000 Kčs, pričom opravy vykonávali okresné stavebné kombináty.⁴⁴ Táto suma sa v priebehu Akcie B ukázala ako nedostatočná, a preto „*Povereníctvo financií poskytlo zálohu vo výške Kčs 70 000 000 (...) Na základe tohto opatrenia Štátna banka Československá otvorila dňom 30. VI. 1952 šekový účet čís. 45.475 s horeuvedeným názvom („Povereníctvo vnútra odbor II. Bratislava“).*“⁴⁵

Napriek uvedenej peňažnej sume si orgány vykonávajúce Akciu B uvedomovali, že ani takéto množstvo peňazi nie je schopné pokryť všetky náklady. Preto sa prevádzkateľa Akcie B z racionálnych dôvodov začali zameriavať v prvom rade na tie rodiny, ktoré vlastnili zachovalé obytné budovy, pretože asanácia starých domov alebo ich rekonštrukcia by si vyžadovali ďalšie nemalé finančné

prostriedky. To sa prejavilo práve v centre Bratislavy, ktoré disponovalo mnohými solidnými bytmi a rodinnými domami. V tejto otázke dospeli slovenské orgány k zhode s pražským ústredím: „*Tendencia rúcať čím viac domov je v terajšej bytovej situácii neúnosná, na čo poukázal aj predseda vlády s. A. Zápotocký vo svojom prejave na celoštátnej konferencii NV.*“⁴⁶ Z tohto dôvodu sa pristúpilo k najnevyhnutnejším opatreniam. „*Preto ÚNV previedol technickú kontrolu na ohrozených miestach mesta a určil 233 obytných budov na demoláciu. Tieto domy boli obývané 700 rodinami. Z toho počtu ÚNV sa doteraz podarilo premiestniť len 211 rodín, ostatné sú ohrozené na živote a preto ich nespokojnosť najmä teraz v jeseň a v zime sa stupňuje.*“⁴⁷

Riešenie tejto nepriaznivej situácie spočívalo v „racionálnom využití“ bytového priestoru. Jednou z foriem bola prestavba väčších bytov na menšie (napr. zo štvorizbového bytu sa prestavbou získali dva dvojizbové byty a pod.), či zmenšenie bytového priestoru (napr. z kuchyne sa stala obytná miestnosť). Spomenuté dva typy úprav bytových priestorov sa v prvom rade mali dotýkať osamelo žijúcich osôb či bezdetných manželov, v nemalej miere však postihli aj režimu nepohodlné osoby. Tento naoko logický postup ukrýval v sebe perzekučný potenciál. Postihnutí obývali v lepšom prípade samostatný menší byt, v horšom prípade museli zniesť vo svojom byte cudzích podnájomníkov. Prípady, že menšia rodina mala na bývanie k dispozícii len kuchyňu s príslušenstvom, neboli až také zriedkavé. V mnohých prípadoch bolo racionálne využitie bytového priestoru predohrou samotného vystahovania. Vykonávatelia Akcie B robili neustále revíziu, ktorej úlohou bolo sledovať obsadenosť bytov a uskutočňovať výmeny bytov medzi väčšími rodinami obývajúcimi menší byt a menšími rodinami obývajúcimi väčší byt.

Ani spomenuté riešenia však neboli schopné zvrátiť celkovo nepriaznivý vývin Akcie B. Pretrvávajúci nedostatok bytov bol spojený s neustálymi sťažnosťami prichádzajúcimi zo všetkých strán. Vykonávatelia Akcie B si čoraz viac uvedomovali, že „*Akcia B*

⁴² Tamže. Návrh opatrení na riešenie bytovej otázky v Bratislave.

⁴³ Bližšie pozri tamže. Organizácia práce ZK pri UNV Bratislava. Návrh na uznesenie I. schôdzky komisie pre vedenie „Akcie B“

⁴⁴ Tamže. Správa o zabezpečení finančných prostriedkov pre akciu „B“.

⁴⁵ Tamže, dodatky II/2, Akcia B, 1953, šk. 6 D; 3. 3. 1953. Návrh na riešenie bytovej otázky v Bratislave.

⁴⁶ Tamže.

⁴⁷ Tamže.

však pri riešení bytovej otázky v Bratislave nezabezpečuje uspokojenie všetkých bytových žiadostí,⁴⁸ čo znamenalo, že Akcia B zďaleka nespĺňala jednu zo svojich úloh. Ako riešenie sa prijalo rozdelenie na odsun určených osôb do jednotlivých vysťahovávacích etáp. Potrebu takéhoto riešenia dokumentuje aj Správa o plnení uznesenia Predsedníctva ÚV KSS o presťahovaní niektorých rodín z Bratislavy, v ktorej sa hovorí, že „Výber ukazuje, že t.č. je treba vybaviť cca. 2 200 najnaliehavejších bytových požiadaviek (...) Vo výbere rodín je situácia ešte stále nepriaznivá. V uplynulom týždni KV ŠtB predložilo komisii zoznam len 71 rodín (...) V uplynulom týždni bolo komisiou prejednaných a na schôdzke ÚV KSS schválených celkom 165 rodín na vysťahovanie. Zbytok t. j. 108 rodín bolo zaradených do druhej etapy.“⁴⁹

Rozdeľovanie osôb do viacerých etáp sťahovania však so sebou prinášalo ďalšie nedostatky, odporujúce samotnej podstate Akcie B. „Za týchto podmienok môžeme sekretariátu ÚV KSS predkladať zoznamy rodín navrhnutých na vysťahovanie len po etapách. Takéto riešenie má vážny politický nedostatok v tom, že není zaručené, že v prvých etapách budú vysťahovaní práve najúhlavnejší nepriatelia strany a štátneho zriadenia.“⁵⁰ Narastajúce problémy prinášali so sebou rozpor medzi reálnymi možnosťami, ktoré mali vykonávatelia Akcie B, a požiadavkami stranického vedenia. „Viem, že sú ťažkosťami so zadovážením a so zbieraním konkrétneho, vecného materiálu, týkajúceho sa osôb závadných, ktoré z Bratislavy musia byť vysťahované. Vzhľadom na to, že mne znovu ukladá predsedníctvo UV KSS a osobne súdruh Široký, veľmi dôkladne a dôsledne túto akciu uskutočniť a menovite dôkladne prejednať jednotlivé prípady na vysťahovanie a to tak, aby sme týždenne aspoň 50 osôb prejednali, prosím ťa, ráč súdruh vedúci, aby si pomohol v rámci svojich možností urýchliť šetrenie a zadovážiť materiály o osobách, ktoré z hľadiska triedneho boja a našej republiky, veci socializmu nepriateľského hľadiska z Bratislavy majú byť odsunuté.“⁵¹

Nespokojnosť obyvateľstva a inštitúcií s bytovou otázkou slúžila mocenským orgánom na to, aby pristúpili k rýchlejšiemu, často aj nekompromisnejšiemu vysťahovaniu rodín. Preto sa aj škála vyššie spomínaných „obvinení“ musela rozšíriť o nové „delikty“. Zároveň sa prijali ďalšie racionalizačné opatrenia, ako „II. odsun niektorých inštitúcií na vidiek. III. Racionálne využitie bytového priestoru, administratívnych budov a miestností. IV. Zriadenie slobodární a internátov v Bratislave a domovov odpočinku mimo Bratislavy. V. Získanie bytového priestoru sústavnou a plánovitou revíziou bytov.“⁵² Dôležitú úlohu tu plnili likvidačné skupiny disponujúce veľkými priestormi, umožňujúcimi hromadný spôsob ubytovania či už pracujúcich rodín alebo študentov. Prevedenie týchto opatrení v praxi sa odvíjalo od reálnych podmienok, čomu sa budeme venovať v nasledujúcej kapitole.

Pravidlá a problémy pri prideľovaní bytov

Pri prideľovaní bytov bol určený poriadok, ktorý sa riadil podľa vzoru UNV v Prahe. Spoločný s Prahou bol jednotný poradovník. „... všetky došlé žiadosti a bytovú naliehavosť toho ktorého žiadateľa ohodnotí v percentách a vyjadrí v bodoch (...) na vývesnej tabuli bytového oddelenia budú uvedení s vyhodnotením tí žiadatelia, ktorí v najbližšom čase prichádzajú do úvahy na uspokojenie.“⁵³ Byty sa prideľovali podľa nasledovného poradia. „1/. Ponajprv byty budú prideľovať uchádzačom podľa dôležitosti ich práce pre potreby plnenia 5 RP; 2/. po druhé byty prideľovať vojenskej správe a ostatným ozbrojeným zložkám podľa zásady najnutnejších potrieb; 3/. V ďalšom poradí prideľovať byty rodinám, ktoré nateraz obývajú domy určené na demolovanie, pokiaľ tieto rodiny sú viazané na pobyt v Bratislave; 4/. prideľovať byty osobám, ktoré majú väčší počet malých detí / nad 2/ a bývajú nevyhovujúcim spôsobom / v mokrom pivničnom byte a podľa počtu osôb v neprímerane malom priestore; 5/. v ďalšom poradí prideľovať byty rodinám, v ktorých príslušník trpí na nákazlivú

⁴⁸ Tamže, šk. 49; 27. 6. 1952. Sekretariát ÚV KSS.

⁴⁹ Tamže.

⁵⁰ Tamže, šk. 50; 6. 8. 1952. List s. Jozefa Lietavca s. kpt. Hrbáčkovi.

⁵¹ Tamže, šk. 49. Zásady organizácie práce akcie B. (Pokyny pre zabezpečenie bytov v rámci akcie „B“).

⁵² Tamže.

⁵³ Tamže. Návrh opatrení na riešenie bytovej otázky v Bratislave.

nemoc / napr. tbc/, ktorý potrebuje samostatnú obývaciu miestnosť; 6/. poskytnúť ubytovanie rodinám lekárov a ostatných zdravotných pracovníkov, ktorí obývajú priestor zdravotných ústavov a podobných zariadení; 7/. ubytovať rodiny učiteľov podľa dôležitosti školy z hľadiska JHP a poskytnúť primerané ubytovanie ženatým študentom odborných a vysokých škôl /robotnícke kádre/; 8/. Ubytovať ostatných uchádzačov, ktorí sú viazaní na pobyt v Bratislave, a to podľa zásady naliehavosti.“⁵⁴

Pre samotné pridelenie bytov však platili iné pravidlá, v prvom rade zohľadňujúce záujmy mocenských skupín. To sa odrážalo aj na pridelení bytov, rozdelených do skupín A až D. Bežný človek, čakajúci na zozname na pridelenie bytu, sa len ťažko dostal k bytu skupiny A, ktorý bol určený pre mocenské orgány, ako napr. „Sekretariát ÚV KSS, sekretariát NV KSS, bezpečnosť, orgány CO, armádu a Čsl. sov. inštitút“.⁵⁵ V skupine B a C sa nachádzali byty určené ďalším politickým orgánom, úradom, kultúrnym a vzdelávacím inštitúciám a závodom ťažkého strojárstva. Osoby či rodiny čakajúce na byt sa zväčša dostali k bytom zo skupiny D. Uvedené pravidlá však boli často iba rámcové, na základe zásluh mohli ľudia získať lepší byt (klasifikácia A až C, pričom A a B tvorili solídne byty).⁵⁶ Vzájomná prepojenosť a miera koordinácie závisela aj od naplnenia bytových potrieb mocenských orgánov. Ak niektorý z orgánov nedostával svoj prídel, tak zámerne spomaľoval proces vysťahovania s cieľom dosiahnuť vlastné požiadavky, čo malo charakter vydierania. „Je to predovšetkým otázka výberu rodín na vysťahovanie. Okrem toho, že náčelník krajskej správy Štátnej bezpečnosti už dvakrát odmietol vydať ďalšie spracované návrhy preto, že orgány bezpečnosti nedostávajú 20% uvoľnených bytov, v rámci akcie „B“ sústavne zápasíme s nedostatkom doloženým dôkazovým materiálom o jednotlivých osobách.“⁵⁷

V dôsledku bytovej krízy, posilnenej neorganizovaným uskutočňovaním Akcie B, sa orgány stretávali so svojvoľným zabratím bytov. K tým dochádzalo tesne po odsune rodín z bytov, v čase keď orgány venovali

svoju pozornosť samotnému odsunu rodín. O ponechaní zabratého bytu sa rozhodovalo individuálne. Dôležitú úlohu zohrával triedny profil osôb, ich pracovné zaradenie či klasifikácia nimi zabratých bytov. Uvedieme dva príklady dokumentujúce rozdielny prístup prevádzateľov Akcie B. V prvom prípade: „Dvojizbový byt klasifikácie „B“ v Bratislave (...) obsadila násilným spôsobom po predchádzajúcom dohovore so závodnou radou rodina Bránického Jána, ktorý je robotníkom v závode Kovosmalt. Navrhujem byt ponechať súdruhovi Bránického s tým, že sa pripočíta k počtu bytov pridelených závodu Kovosmalt“;⁵⁸ v druhom prípade: „Trojizbový byt klasifikácie A (...) obsadila násilným spôsobom rodina Makoviny Vincenta, ktorý je úradníkom u Stavomontážnych závodov n.p. Makoviny Vincent v tomto byte býval bez rodiny ako podnájomník a ihneď po vysťahovaní Hamadu si do bytu priviedol celú rodinu z Galanty. Navrhujem byt uviesť do pôvodného stavu, t. j. rodinu Makovinyho z bytu deložovať.“⁵⁹

Svojvoľné obsadzovania bytov primäli mocenské orgány k tomu, že zakázali presun rodín bez platného výmeru, čím sa snažili zaviesť kontrolu nad obsadzovaním a narábaním s bytmi. Prešetrením oprávnení na obsadenie a užívanie bytov sa už obsadené a príslušnými orgánmi schválené byty vyňali zo zoznamu. Otázka vyňatia, resp. ponechania bytu bola príčinou nespokojnosti a kritiky, a to aj v radoch samotných mocenských orgánov. Aj keď sa ich požiadavkám zväčša vyhovel, bolo aj nemálo prípadov, v ktorých mal prejav nespokojnosti svoje dôsledky na dotyčnú osobu. „Ukázalo sa, že niektorí z týchto pracovníkov odmietajú dať doterajší byt k dispozícii pre vysťahovanie rodín (...) Týchto pracovníkov sme v dôsledku tohto vylúčili z radov uprednostnených uchádzačov o byty a súčasne sme na ich stanovisko upozornili príslušného vedúceho kádrového odboru.“

Pri „hospodárení“ s bytmi neraz dochádzalo aj k tomu, že vysťahované rodiny sa jednoducho vytratil z evidencie. Tieto rodiny sa často z existenčných dôvodov sami vysťahovali z úradmi určeného bydliska na nové neznáme miesto. Neraz to boli ľudia z ra-

⁵⁴ Tamže. Zásady organizácie práce akcie B. (Pokyny pre zabezpečenie bytov v rámci akcie „B“.)

⁵⁵ Bližšie pozri tamže.

⁵⁶ Tamže. Návrh na rozdelenie prvej časti uvoľnených bytov v rámci akcie „B“.

⁵⁷ Tamže. Pokyny na zabezpečovanie bytov v rámci akcie „B“.

⁵⁸ Tamže.

⁵⁹ Tamže, šk. 50; 3. 9. 1952. Politický sekretariát KSČ.

dov inteligencie a odborníkov, ktorých znalosti mohol využiť režim pre svoj vlastný prospech, čo si niektorí z jeho predstaviteľov aj uvedomovali. „Zistil som, že príslušné orgány nedržia pevne vo svojich rukách bratislavskú vystahovaleckú akciu. Vystahovalci totiž vypadnú z evidencie úradov, jednoducho sa stratia, alebo sa neprestávajú do obce, ktorá je im pridelená. Je to v rozpore s tendenciou, ktorú akcia sleduje. (...) Napr. s. Šrámek oznamuje (...), že Ladislav Lavotha, ktorý pracoval ako strojársky a investičný referent u Elektromontážnych závodov v Bratislave sa svojoľne odsťahoval z pridelennej obce z okresu Rimavská Sobota na neznáme miesto. Jeho pobyt sa vyšetroje. Je sporné, či je správne prideliť technického odborníka do roľníckej obce, odkiaľ sa jednoducho stratí. Nie je správnejšie prideliť ho na miesto, kde môže uplatniť svoje znalosti a kde môže byť aj pod prísnejším dozorom?“⁶⁰

Iným nedostatkom Akcie B bola nedostatočná koordinácia medzi centrálnymi a miestnymi orgánmi. To sa prejavovalo napr. v nepripravenosti miestnych orgánov poskytnúť odsunutým rodinám určený byt. Tie boli buď neobývatelne, v lepšom prípade nepripravené na bývanie, alebo už boli obsadené inými nájomcami. „Hlásim, že tunajší referát, ako náhle zistí, že akcia „B“ v krupinskom okrese kulhá a že adaptácia určených bytových jednotiek sa neprevádza. Dňa 22.7.1952 dostavili sa pracovníci III. a XI. referátu na tento ONV a zisťujú, že na ONV, ako aj v stavebnom kombináte nie je taká chyba, ako zvlášť na tamajšom povereníctve, ktoré vo vecí Krupiny nič nezariadilo, hoci všetky nedostatky boli hlásené tamajšiemu povereníctvu prípsmi zo dňa 26. 6. 1952 a 14. 7. 1952. V prílohe sa tiež zasiela zápisnica, ktorá bola spísaná so zástupcami II., VIII. a XI. referátu ONV v Krupine a prosím, aby celá bola preštudovaná a ihneď opatrenia boli urobené, keďže práce s adaptáciou by už mohli ihneď započatť.“⁶¹

Dôsledky Akcie B na spoločnosť a jednotlivé osoby

Akcia B, navonok prezentovaná ako jedno z riešení naliehavého nedostatku bytov, vyvolávala v spoločnosti napätie a zmätok. Všeobecne napätá situácia prebiehajúcich politických procesov a iných foriem perzekúcií, atmosféra studenej vojny, všadeprítomná propaganda vyvolávali nepokoj, miestami až zdesenie a paniku medzi obyvateľstvom. Šírili sa poplašné správy a dezinformácie, dotýkajúce sa aj samotného vystahovania. Tu sa prejavila zjavná zlomyselnosť a škodoradosť mocenských orgánov, vykonávajúcich Akciu B, čo potvrdzuje aj nasledujúci dokument: „V Bratislave je toľko poplašných chýrov, odporujúcich si sebe, že jej zapísaniu by bolo treba veľmi mnoho papiera. Úchytkom len niekoľko z nich. Odsun sa prevádza preto, lebo sa chystá vojna, Bratislava bude vo frontovej čiare a preto sú potrebné byty, aby tam mohlo prísť sovietske vojsko. Bratislava bude úplne vyprázdnená. Z Bratislavy bude odsunutých 50 000 obyvateľov. O odsune rozhoduje Povereníctvo vnútra. Nie o tom rozhoduje ÚNV. Nie, o tom rozhoduje Ústredný sekretariát ÚV KSS. Na Povereníctve vnútra vravia, že oni o ničom nevedia a preto ani o prípadných odvolaniach, sťažnostiach, alebo žiadostiach rozhodovať nebudú. Vraví sa, že kto bude intervenovať v prospech iného, sám sa dostane na čiernu listinu. Povráva sa, že toľko a toľko desiatok ľudí spáchalo sebevraždu, že nedovoľujú, aby si odsunutý urobil opatrenie so svojim poctivo nadobudnutým bytovým zariadením, ale že tento nábytok sa zabavuje. Atd'. Atd'. O tomto všetkom sa rozpráva na pracoviskách, každý je nervózny, nevie pracovať a takto veru potom práca zaostáva.“⁶²

Reakcie ľudí na vystahovanie sa rôznili, buď sa zmierili s osudom a podriadili sa mocenským orgánom, alebo sa dovoľovali preskúmania svojej záležitosti a žiadali uplatnenie spravodlivosti vo svojom prípade neraz na najvyšších mocensko-politic-

⁶⁰ Tamže, šk. 6 D; 10. 7. 1952. Krajský národný výbor v Banskej Bystrici Povereníctvu vnútra do rúk s. Dovalu. Akcia „B“ nedostatky - zjednanie nápravy, príloha: 1.

⁶¹ Tamže, šk. 50. List Ivana Švehlu predsedovi vlády.

⁶² „V súvislosti s vystahovaním Keczkemétyho Jána bol povolený pobyt v Bratislave jeho synovi Jánovi, ktorý študuje na Chemickej fakulte SVŠT (...) V súvislosti vystahovania Štrbu Jána bol povolený pobyt v Bratislave jeho dcére Edite, ktorá sa presťahovala k svojmu snúbencovi Pavlovi Mokošovi a v tomto čase mienia uzavrieť manželstvo.“ Tamže.

kých miestach (listy adresované prezidentovi Klementovi Gottwaldovi či predsedovi vlády Antonínovi Zápotockému), ktoré sa skoro vždy končili ich odmietavým postojom. Akcia B bola primerane právnický „ošetrená“ v podobe odvolaní, ktoré nemali odkladný charakter, čo sme už spomenuli. Dôvodom boli návrhy na vystaňovanie jednotlivých osôb vydávané Zvláštnou komisiou pre akciu B, ktoré slúžili ako posudky vysídlených osôb. Tie spolu s ďalšími zozbieranými informáciami plnili pri vystaňovaní kľúčovú úlohu.

Represívny charakter Akcie B na rodiny sa nedal vymazať ani dodatočnými výnimkami, umožňujúcimi pobyt v Bratislave rodičom, študujúcim deťom odsunutých osôb, a tiež mladým snúbencom či manželom, pričom byty zostali zabraté. Takýchto prípadov však nebolo veľa. Väčšina postihnutých osôb sa až po niekoľkých, resp. mnohých rokoch dostala späť k svojim bytom. Uvedené príklady sú skôr výnimkou.⁶³

Akcia B postihla všetky sociálne skupiny ľudí na veľmi citlivom mieste. Vystaňovaním stratili svoj domov, zázemie, sociálne vzťahy sa popretrhali, postihnutým osobám boli odopreté základné ľudské práva, bola pošliapaná ich dôstojnosť a česť. Na nových miestach, častokrát nevyhovujúcich, si len ťažko zvykali a nie vždy sa im tam dostala pomoc od ostatných, pretože sa ľudia báli možných následkov. Výpovede niektorých z obetí však poukazujú na empatiu obyvateľstva a pomoc od niektorých jednotlivcov zapojených do Akcie B na miestnej úrovni. Akokoľvek bola Akcia B v ČSR, podľa nášho názoru, vyvrcholením v rámci vysídľovacích akcií po roku 1948, východiská, spôsoby uskutočňovania a ciele ju jednoznačne klasifikujú ako štátom organizovaný zločin, pričom by sme sa radi stotožnili s názorom Ľubomíra Báfu, že bola zločinom proti ľudskosti. V záverečnej kapitole našej štúdie uvedieme niekoľko prípadov konkrétnych osôb postihnutých Akciou B.

Ukončenie Akcie B

Ako sme už spomínali, vážne nedostatky Akcie B sa prejavovali hneď od jej začiatku. Na niektoré z odlišností jej vykonávania na Slovensku a v českých krajinách sme už

upozornili. U nás Akcia B postihla širší okruh obyvateľstva ako v českých krajinách, pričom jej uskutočňovanie bolo často živelné a neorganizované, vykonávatelia strácali nad celkovým priebehom Akcie B prehľad a kontrolu. Vládne špičky boli zaplavované mnohými sťažnosťami, v ktorých postihnuté osoby veľmi jasne vykresľovali svoju zúfalú situáciu. Sťažnosti prichádzali od ľudí všetkých spoločenských tried. Akcia B sa netýkala iba „nepriateľských živlov“, ale ohrozovala aj tých, ktorí mali na nej podiel.

Zrušenie Akcie B bolo z týchto a ďalších iných dôvodov logickým postupom, pričom prvý stimul mu dal prezident ČSR Antonín Zápotocký, ktorý predniesol v Prahe referát, v ktorom odsúdil prebiehajúce vysídľovanie ako nezákonný a nemorálny akt.⁶⁴ Slovenské orgány – Ministerstvo vnútra a Povereníctvo vnútra, závislé od direktív z Prahy, potvrdili ústami Viliama Širokého prednesený referát vládnym vyhlásením, ktoré vyzývalo na dodržiavanie socialistickej zákonnosti s hrozbou vyodenia dôsledkov z porušovania osobnej, majetkovej a domovej slobody, zároveň potvrdilo kritiku uskutočňovania akcii.⁶⁵ Opatrenia sa urobili aj na príslušných miestach. Dňa 19. septembra sa konalo zasadnutie ÚV KSS, kde Kuliš, ako pracovník Úradu Predsedníctva Zboru Povereníkov (ÚPZP), vyzval na postupné ukončenie Akcie B. Z toho dôvodu mala byť zrušená ZK i širšia komisia pri ÚNV. Povereník vnútra Jozef Lietavec potvrdil tieto kroky o niekoľko dní neskôr. Uvádzame dokument, ktorý celkovo hodnotí priebeh Akcie B: „Akcia B bola vykonávaná ako mimoriadne opatrenie. Jej hlavným cieľom bolo poskytnúť ubytovanie stovkám najlepších budovateľov socializmu (!!!) Uvoľnenie bytov sa dialo formou presťahovania rôznych nepriateľských živlov do náhradných bytov mimo Bratislavy. Po vystaňovaní cca. 600 rodín sa práca s presťahovaním ďalších rodín sústavne sťažovala. Jednotlivé prípady sme už často nemohli dostatočne politicky zdôvodniť. Preto sa vystaňovanie akcie B veľmi spomaľovalo. V dôsledku tejto situácie Predsedníctvo ÚV KSS na svojom zasadnutí dňa 8. VIII. 1953 prijalo uznesenie o postupnom ukončení akcie B.“⁶⁶ Uvedený dokument vypovedá o farizejskom hodnotení predchá-

⁶³ BĀŤA, Ľ.: *Akcia B - „očista“ miest*, s. 470.

⁶⁴ Bližšie pozri: tamže, s. 470.

⁶⁵ SNA, f. PV, Sekretariát, šk. 50; 19. 9. 1953. Schôdza ÚV KSS. Návrh na zastavenie akcie „B“.

⁶⁶ Tamže.

dzajúceho represívneho opatrenia. Samotné ukončenie však naozaj malo postupný charakter, ktoré pripúšťalo výnimky. „*Súčasná bytová situácia v Bratislave však bezpodmienečne vyžaduje, aby sme vykonali ešte presťahovanie 12 doleuvedených rodín pre potreby ubytovania sovietskych poradcov a ich ochrany. Toto je opravdu jediné riešenie.*“⁶⁷

Tomu slúžila naoko ostrá kritika, namierená do vlastných radov. „1) V rámci akcie „B“ mali byť postihnuté vykorisťovateľské živly, a skutoční nepriatelia nášho ľudovo-demokratického zriadenia. Prax však ukázala, že príslušné komisie často opomínali túto zásadu a neriadili sa podľa pokynov, ktoré dostávali. Na zoznamy sťahovaných boli dávaní aj živnostníci, úradníci a iní, ktorí sa už zaradili do pracovného procesu a vykonávali platné práce pri výstavbe nášho hospodárstva. 2) Sťahovanie osôb nestalo sa teda nástrojom proti skutočným nepriateľom republiky a ľudu, ale v praxi vyvolalo znepokojenie časti obyvateľstva, pretože porušovali základné občianske práva a osobné slobody. 3) Medzitým vláda urobila rozsiahle opatrenia pre urýchlenie tempa výstavby a opravy bytov; súčasne dôrazne pripomínala nutnosť dodržiavania socialistickej zákonnosti. 4) V dôsledku toho sťahovanie osôb je neopodstatnené a preto je potrebné zabezpečiť, aby všetky nižšie národné výbory dostali jednoznačnú úpravu skoncovať so sťahovaním osôb a sústrediť svoje úsilie na plnenie plánu výstavby, údržby a opravy bytov a tak sa starať o zabezpečenie zvyšovania hmotných a kultúrnych potrieb obyvateľstva.“⁶⁸ Vedúci a hlavní vykonávatelia Akcie B sa takto zbavili vlastnej viny, ktorú v intenciách mocenských záujmov preniesli na iné, im podriadené osoby, ktoré plnili úlohu „obetného baránka“. Najprv vyznamenávaní a chválení jednotlivci boli podrobení ostrej kritike, v ktorej nechýbali ani hrozby. Príkladom je prípad tajomníka KNV Stuchlíka, ktorý nechal z Košíc vysťahovať tri rodiny po tom, ako bol oznámený koniec Akcie B. Bratislavské centrum ostro napadlo jeho postup, najmä Jozef Lietavec, ktorý niesol hlavný podiel viny na

vysťahovávaní osôb v Bratislave i v rámci celého Slovenska. Podobné prípady boli aj v okrese Snina, kde funkcionári prišli o svoje funkcie napriek tomu, že z Bratislavy dostávali len nedostatočné množstvo informácií. „*Za toto porušenie jsou zodpovědni: Bývalý tajemník OV-KSS ve Snině Michal Ferenc, nyní krajský ředitel uhelných skladů v Prešově, který se odvolává, že k provedení vystěhování dostal pokyn od bývalého tajemníka KV-KSS v Prešově ŠIŠKY, aby řešili bytovou krizi ve Snině vystěhováním buržoasních živlů. Dále bývalý předseda ONV ve Snině KIMÁK a bývalý náčelník OO-VB staršina Blažej ADÁMEK.*“⁶⁹

Celkové výsledky Akcie B hodnotí nasledujúci dokument: „... z Bratislavy v 17 etapách od 3. 7. 1952 do 19. 9. 1953 vysťahovaných 678 rodín, navrhnutých bolo 860 rodín, schválených 743; k vysťahovaniu zvyšných 65 rodín kvôli zastaveniu Akcie B už nedošlo.“⁷⁰ „Zo Žiliny vysťahovali 68 rodín, z Martina 136 rodín, z Komárna 160 rodín, v Nitre získali vysťahovaním rodín a delením nadmerných bytov až 960 bytov.“⁷¹ Akcia prebiehala aj v iných mestách, ale presné čísla nemôžeme uviesť, pretože evidencia o nich nebola dostatočná. Návrhy niektorých prípadov vysťahovania nemali v porovnaní s českými krajinami presnú evidenciu, opierali sa len ústny podklad. Naopak, orgány podieľajúce sa na Akcii B v českých krajinách, si viedli presnejšiu evidenciu vysťahovaných rodín v podobe písomných podkladov; ich počet činil 1016 rodín. České orgány teda zvládli Akciu B po organizačnej stránke lepšie.⁷² Dalo by sa povedať, že slovenskú podobu Akcie B charakterizovala „nadpráca“, ktorú pražské centrum vyslovene nevyžadovalo, ale z hľadiska akéhosi „odbremenenia“ ju uvítalo. Práve táto nadpráca však často spomaľovala a komplikovala priebeh Akcie B.

Pokusy o vyrovnanie sa s Akciou B

V období nasledujúcich štyridsiatich rokov vzniklo niekoľko iniciatív, ktoré mali za úlohu vysporiadať sa s Akciou B a jej obeť aspoň čiastočne odškodniť. Prvý pokus sa

⁶⁷ Tamže; 5.10.1953. Akcia „B“ rozhodnutie Ministerstva vnútra a Povereníctva vnútra o zastavení Akcie B.

⁶⁸ Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), f. MV, A-8, arch. č. 93, šk. 1. Inšpekcia MV ČSSR v Prahe. Návrh dopisu predsedníctvu vlády o protizákonném vystěhování Gejzy HORNÁKA učitele v. v. z jeho domu ve Snině.

⁶⁹ SNA, f. PV, Sekretariát, šk. 50. Přehľad o vysťahování rodín v I. až XVII. Čiastky a přehľad o získání bytov po týchto rodinách.

⁷⁰ Tamže, šk. 167. Bytová situácia. Správa zo dňa 8. 10. 1953.

⁷¹ Bližšie pozri: KAPLAN, K.: *Dokumenty o perzekuci a odporu...*, s. 5-8.

⁷² SNA, f. GP, Sekretariát námestníka GP, šk. 23; č. dok. 0-447/56.

začal už v roku 1956, v ktorom bola ustanovená komisia posudzujúca sťažnosti, ktoré podali dotknuté osoby voči ÚNV. Ako sme už spomínali, ľudia sa dovedy obávali postaviť sa proti ÚNV zo strachu z ďalšieho prenasledovania. Nádej aspoň na čiastočnú satisfakciu bola minimálna, čo potvrdzuje fakt, že podaných bolo „len 215 sťažností (...) Z nich komisia (členom ktorej okrem iných bol aj bývalý predseda ÚNV v Bratislave Ján Šrámek, priamo zainteresovaný na realizácii Akcie B – pozn. M. B.) zamietla 208 ako bezdôvodné.“⁷³ O „úprimnosti“ orgánov dosiahnuť nápravu svedčí aj nasledujúci dokument. „Politické byro: 1) souhlasí, aby byla provedena prověrka stížností občanů do rozhodnutí státních orgánů v rámci akce „B“ a za tím účelem schvaluje čtyřčlennou komisi, v tomto složení: generální prokurátor, náměstek ministra vnitra, náměstek ministra státního hospodárství a náměstek primátora ÚNV v Praze. Pokud by se stížnosti týkali některých dalších českých krajů, přizve komise pracovníka krajského národního výboru; 2) ukládá komisi převést prověrku stížností podle těchto zásad: a) paušální revize akce „B“ nelze připustit, ale pouze posoudit jednotlivé konkrétní stížnosti občanů, b) podle výsledku prozkoumání stížnosti uloží komise pracovníkům příslušného státního orgánu způsob vyřízení stížnosti, po případě provedení nápravního opatření, jestliže akce „B“ bylo zneužito k vystěhování osob, které neměly být akci dotčeny, jako zejména některých dělníků, důchodců, drobných vlastníků rodinných domků a živnostníků. Při tom přihledne zejména k bytovým a pracovním poměrům stežovatele a jeho celkovému politickému postoji, jak se jeví v přítomné době; 3) ukládá byru ÚV KSČ učinit podobná opatření k vyřízení stížností z Akce „B“, týkajících se Bratislavy.“⁷⁴ V citovanom dokumente sa uvádzajú mená 11 osôb, ktorým bolo vyhovnené.⁷⁵ Ako zadosťučinenie odmietavým stanoviskám mocenských orgánov malo predstavovať už štandardné postavenie obetí Akcie B pri vybavovaní žiadostí o pridelenie bytov. „Napokon komisia

navrhuje, aby na občanov, vystáňovaných v rámci akcie „B“, resp. na ich rodinných príslušníkov bolo v budúcnosti pri uchádzaní sa o byty v Bratislave pozerané ako na ostatných občanov bez diskriminácie, najmä, aby takýto uchádzači neboli bytovými odbormi odmietaní paušálne len na základe, že boli svojho času vystáňovaní v rámci akcie „B“.“⁷⁶ Prax sa však ukázala v inom svetle a až šesťdesiate roky priniesli so sebou nápravu, hoci len čiastočnú.

Ďalšie pokusy o vyrovnanie sa s minulosťou boli zákon Národného zhromaždenia v júni 1968 a zákon č. 87/1991 Zb. vo februári 1991. Ani jeden z nich však neodstránil krivdu spôsobenú prenasledovaným osobám celoplošne. Preto je medzi nami ešte stále veľa ľudí, ktorí sa spravdливosti nikdy nedočkali a sotva sa jej asi dočkajú. Samotná Akcia B sa neraz zvykne bagatelizovať s odôvodneniami, že postihnuté osoby neboli uväznené, neboli podrobované tvrdým a nefudským výsluchom, neboli popravované, atď. Nemožno ale poprieť fakt, že Akcia B zane-

Pamätná tabuľa V. J. Žuffovi – obeti Akcie „B“.
Zdroj: Archiv autora

⁷³ Tamže; 26. 11. 1956. 156 Schůze politického byra ÚV KSČ.

⁷⁴ Bližšie pozri tamže.

⁷⁵ Tamže, list ÚV KSČ adresovaný Dr. Grešovi, zo dňa 19. 12. 1956.

chala na jej obetiach vážne následky v podobe mnohých krívd, doznievajúcich u nich počas celého života, najmä v podobe diskriminácie a z nej vyplývajúcej osamelosti. Obete Akcie B, ktorá postihla okrem Bratislavy aj iné mestá, väčšinou upadli do zabudnutia až do dnešných dní. Sú medzi nimi však aj takí, ktorým sa dostalo uznania, aj keď po ich smrti. Jedným z nich je známy vynikajúci vedec, farmaceut Vladimír J. Žuffa, ktorému je venovaná pamätná tabuľa na Štefánikovej ulici č. 22 v Bratislave, odkazujúca na vysťahovanie tohto výnimočného človeka v rámci Akcie B.

Aj keď Akcia B nepatrila v rámci represálií k tým najradikálnejším, predsa sa zásadným spôsobom dotkla životov postihnutých ľudí. Mnohí z nich do konca života trpeli a nedostalo sa im patričného, čo i len symbolického odškodnenia, či aspoň ospravedlnenia. Jednoznačne je však potrebné si uvedomiť, že Akcia B bol štátom organizovaný zločin, ktorý až do základov potieral ľudskú dôstojnosť u značnej časti obyvateľstva. Z tohto dôvodu sa stotožňujeme s klasifikáciou Akcie B ako zločinu proti ľudskosti, ako sa o nej vyjadril Ľubomír Báňa.

Summary

Michal Babál: Action „B“ („Byty“) in Bratislava

The history of the former Czechoslovak Republic after World War II. was from its beginning shaped by the existence of a controversial political system. The Republic and its political representatives were “floating” between two levels of politics – democracy and dictatorship. For the nation and for its people, the year 1948 meant the beginning of more than a 40 year- long abandonment of a democratic political system. Czechoslovakia became a part of the Soviet block.

For the consolidation and stabilization of the power of the totalitarian communist regime, repressions and persecutions were introduced. The intention of the power authorities was the control over and elimination of resistance in its internal and external, real and potential form. In spite of the fact that the category “danger” was mostly only fiction, the ideology used it as a mighty weapon. The repressions took on mass dimensions. The persecutions affected all classes of the society, primarily the intelligence, but also weaker social classes, the laborers and the farmers.

All the above mentioned members of society were among the victims of *Action B*, also named *Purification of cities*. The letter “b” stands for the word *byty*, which in Slovak means apartments. The authorities decided to handle the critical situation of houses and apartments of the interwar period in a specific manner, namely in the terms of class struggle. One of the means was the evacuation of “unreliable” owners and tenants of the housing space. These evacuation measures had their forerunners – *Purification of the large cities Prague and Bratislava* and *Action T- 43*. All of them brought about a change in the social structure of society. The affected people had to simply leave their houses and move into assigned apartments, normally situated in rural areas or in small towns. They often moved into rooms which could hardly deserve the name “house”. The evacuation was carried out in two forms – “voluntary” abandonment of the apartment and moving in to houses of relatives, or resignation that often took on the form of deportation.

The evacuation was organized by the administration bodies of the Communist Party of Czechoslovakia and by the central and local ministries. Members of these organs managed to gain the majority of free apartments for their own use, disregarding the people who, often in a very poor social situation, were on the waiting list for this housing space. The primary purpose of Action B as it was formally presented, that is, the distribution of the apartments to people in need, was only partially fulfilled. The emphasized social dimension of Action B was a part of the ideological manipulation of the population, which sought to satisfy the egoistic interests of the authorities, handling with recklessness and revenge. Many authentic materials are available to confirm this. Like many other types of repressions, Action B reflected the hypocritical character of the communist regime and was one of the typical attributes of dictatorship and its form- the communism.

Stranícke a bezpečnostné opatrenia v súvislosti s 21. výročím vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa

V polovici augusta 1989 ešte nič nena- značovalo, že komunistické režimy v strednej a východnej Európe zaniknú. Spoločenské a politické udalosti však naznačovali, že po rokoch dochádza k určitým zmenám. V Ma- Ďarsku už tretí mesiac prebiehali rokova- nia opozície s vedením komunistickej strany, hraničné zariadenia na hranici s Rakúskom boli odstránené a na svete bol aj prísľub daný Spolkovej republike Nemecko vpustiť emi- grantov z Nemeckej demokratickej republiky (NDR). V Poľsku preberala moc Solidarita a poľskí komunistickí funkcionári na regionál- nej úrovni sondaovali možnosť azylu v Česko- slovenskej socialistickej republike (ČSSR). To všetko na pozadí sovietskej politiky neza- sahovania do vnútorných záležitostí stredo- európskych štátov.

Československá cesta k slobode a de- mokracii však bola kľukatejšia. Normali- zační komunisti odmietali ústupky a pres- dzovali „*nekompromisní zásahy proti opo- zícii*“.¹ Uznesenia Ústredného výboru Komu- nistickej strany Československa (ÚV KSČ) aktivizovali štátne, stranícke a bezpečnostné orgány, vrátane prokuratúry a Štátnej bez- pečnosti. Pokojný priebeh a elimináciu opo- zície v období výročia augusta 1968 považo- valo čs. komunistické vedenie za rozhodujúci a kľúčový moment svojej ďalšej existencie.

Príprava na august

Príprava opatrení proti opozícii v súvislosti s výročím vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa začala takmer s mesačným predstihom. Predsedníctvo ÚV KSČ na svojej schôdzi konanej dňa 21. júla 1989 zobralo na vedomie správu federálneho ministra vnútra Františka Kincla² o bezpečnostnej situácii a podporilo jeho návrhy na „*opatrení na najbližší obdobi*“, ktoré okrem zefektív- nenia spravodajskej práce, vplyvových a pre- ventívno-rozkladných opatrení, zamedzenia prístupu k rozmnožovacej technike a preru- šeniu spojenia „*vnútorného nepriateľa*“ so zahraničím, ráтали v súčinnosti s orgánmi pro- kuratúry aj s procesným riadením (t. j. súd- nym postihom) a izoláciou „*nepriateľských osôb*“.³

Predsedníctvo zobralo na vedomie aj informáciu M. Štěpána⁴ o opatreniach pripra- vených straníckymi, spoločenskými, štátnymi a bezpečnostnými orgánmi hlavného mesta Prahy a uložilo K. Hoffmannovi,⁵ J. Fojtiko- vi⁶ a K. Urbánkovi⁷ zaslať jednotlivým výbo- rom strany „*informace o nepřátelské akti- vitě a opatřeních k jejímu zamezení*“. J. Foj- tík bol zároveň poverený „*zabezpečit roz- vinutí propagandy dosažených úspěchů a cílů komunistické strany a Národní fronty*“.

Mgr. Jerguš Sivoš
(1979), absolvent
Pedagogickej fakulty
Univerzity Komen-
ského v Bratislave,
študijný odbor
Dejepis – občianska
náuka a etika.
Pracuje v Ústave
pamäti národa

1 Vyjadrenie vedúceho oddelenia štátnej administratívy ÚV KSČ Rudolfa Hegenbarta. Pozri ŽÁČEK, P.: Ochránkyňe „socialistické“ zákonnosti. Politické řízení prokuratury proti vnitřnímu nepříteli, 1988 – 1989. In: *Paměť a dějiny*, ročník (roč.) 3, 2009, číslo (č.) 1, strana (s.) 47.

2 Genpor. Ing. František KINCL (1941) bol federálnym ministrom vnútra od 12. 10. 1988 do 3. 12. 1989. Predtým (od 1. 6. 1988) zastával funkciu námestníka Federálneho ministerstva vnútra (FMV).

3 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), fond (f.) Ján Langoš, škatuľa (šk.) 3. Informace o bezpečnostní situaci a dalších úkolech v boji proti vnitřním nepřátelům. Pozri dokument č. 1.

4 Miroslav ŠTĚPÁN (1945) – vedúci tajomník mestského výboru KSČ v Prahe (apríl 1988 – 25. 11. 1989), člen predsedníctva ÚV KSČ (október 1988–26. 11. 1989), poslanec Snemovne ľudu (1981 – 1986) a predseda jej zahraničného výboru (1986 – 1989). Zásťanica nekompromisného postoja voči opozícii a policajných zákrokov proti demonštrantom v Prahe.

5 Karel HOFFMANN (1924) – člen predsedníctva ÚV KSČ (1971–1989), tajomník ÚV KSČ (1987–1989), poslanec Snemovne ľudu a člen predsedníctva Federálneho zhromaždenia (1971–1989)

6 Jan FOJTÍK (1928) – ideologický tajomník ÚV KSČ (1969–1989), člen sekretariátu (1970–1989) a predsedníctva ÚV KSČ (1988–1989), poslanec Snemovne národov Federálneho zhromaždenia. Vedúci ideológ KSČ, zodpovedný za riadenie propagandy, kultúry, vedy a hromadných oznamovacích prostriedkov.

7 Karel URBÁNEK (1941) – od roku 1984 vedúci tajomník Krajského výboru KSČ v Brne, člen ÚV KSČ (1986–1989), člen predsedníctva ÚV KSČ (1988–1989) a predseda Výboru pre riadenie straníckej práce v českých krajinách. Od 24. 11. do 21.12.1989 generálny tajomník ÚV KSČ.

Maďarský a rakúsky minister zahraničných vecí Gyula Horn a Alois Mock strihajú časť „železnej opony“ medzi Rakúskom a Maďarskom v júni 1989. Zdroj: Internet

uskutečňovaných v zájmu pracujúciho človeka v kontraste s protilidovými a protinárodnými zámery nepřátelských skupin a jejich zahraničních patronů“ a Rudolf Hegenbart⁸ informovať „o nepřátelských aktivitách komunisty – vedoucí funkcionáře československého soudnictví a prokuratury s cílem, aby orgány soudnictví a prokuratury se účinněji na základě Ústavy ČSSR a zákonů podílely na ochraně socialistické společnosti proti pokusům o její destrukci“.⁹

Rozhodnutia normalizačného stranického vedenia prenášali významnú časť zodpovednosti za prípravu a realizáciu bezpečnostných opatrení spravodajského a represívneho charakteru na Štátnu bezpečnosť. V tomto mocenskom nástroji KSČ boli zreteľné isté náznaky o zmene koncepcie a metód práce, ktorú I. námestník federálneho ministra vnútra (FMV) Alojz Lorenc¹⁰ zhrnul ako postupné obmedzovanie prvkov policajnej praxe a výrazné skvalitnenie metód spravodajskej činnosti, ale jej skutočné vymaňanie z normalizačných štruktúr nebolo možné.¹¹ Už deň pred júlovým zasadnutím predsedníctva ÚV KSČ sa v Prahe konala za účasti námestníkov FMV, vedenia pražskej centrály kontrarozviedky a náčelníkov správ ŠtB v krajoch porada, na ktorej bola predstavená metodika činnosti a konkretizované opatrenia k nadchádzajúcim výročiam roku 1989.¹² V rámci opatrení dlhodobého charakteru, ktoré v úvodnom príspevku predniesol náčelník kontrarozviedky Karel Vykypěl,¹³ mali byť zabezpečené konkrétne protioopatrenia doma aj v zahraničí,¹⁴ aktivizovaný sústavný informačný tok z akcie KRUH, narušované pokusy o stretnutia a akcie *nelegálnych skupín* a vypracované celoštátne projekty proti „*internacionalizácii protispoločenskej činnosti vnútorného protivníka a protisocialistických síl v MLR a PLR, k narušeniu všetkých foriem spojenia vnútorného protivníka do*

8 Rudolf HEGENBART (1935) bol od 15. 7. 1988 vedúcim oddelenia štátnej administratívy ÚV KSČ.

9 AÚPN, f. Ján Langoš, šk. 3. Usnesení 125. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 21. července 1989. Pozri dokument č. 1.

10 Genpor. Ing. Alojz LORENC, CSc. (1939) bol v septembri 1970 preradený z MO k FMV do funkcie kryptológa I. stupňa 1. oddelenia odboru šifrovania MV ČSSR. Od 1. 7. 1971 pôsobil na zvláštnej správe MV, najprv ako kryptológ I. stupňa 1. oddelenia II. odboru, od 1. 5. 1975 ako náčelník II. odboru a od 1. 10. 1977 ako náčelník správy (dočasne poverený). Od 15. 1. 1981 bol poverený výkonom funkcie I. zástupcu náčelníka Správy ZNB hl. m. Bratislavy a Zsl. kraja a od 1. 5. 1981 funkciou náčelníka Správy ZNB hl. m. Bratislavy a Zsl. kraja. K 1. 11. 1985 bol menovaný do funkcie 1. námestníka ministra vnútra (NMV) ČSSR. Dňa 21. 12. 1989 bol z funkcie I. NMV ČSSR odvolaný a nasledujúci deň bol zaradený do funkcie konzultanta kancelárie ministra vnútra ČSSR. K 16. 2. 1990 bol zaradený do záloh pre prechodne nezaradených príslušníkov ZNB a 31. 3. 1990 uvoľnený zo služieb ZNB bez závažných osobných dôvodov. Viac pozri: ŽÁČEK, P.: Kariéra Alojze Lorence. Vzestup a pád chladného technokrata. In: *Historické studie. K sedmdesátinám Milana Otáhalá*. Praha 1998, s. 260–279.

11 LORENC, A.: *Ministerstvo strachu? Neskartované spomienky generála Lorence*. Bratislava 1992, s. 151. Pri reorganizácii FMV na jeseň 1988 bol znížený počet námestníkov aj jednotlivých útvarov a realizované opatrenia na zvýšenie efektívnosti, zlepšenie operatívnej a analytickej činnosti a informačného toku. Centrálne kontrarozviedne útvary boli zlúčené do II. správy ZNB. Počet príslušníkov ŠtB pracujúcich na problematikách vnútorného nepriateľa bol na úkor ostatných línií kontrarozviednej práce zvýšený o 24. Z XII. správy ZNB (Správa kontrarozviedky v Bratislave) bola na krajskú správu ŠtB v Bratislave presunutá problematika cirkví a siekt. Na úrovni okresov bol posilnený priamy operatívny výkon útvarov ŠtB. SIVOŠ, J.: *Reforma Štátnej bezpečnosti v predvečer pádu komunistického režimu*. In: BALUN, P. (zost.): *1988. Rok pred zmenou*. Bratislava 2009.

12 K uvedenej porade pozri: ŽÁČEK P. (zost.): *Poslední měsíce: porada StB z 20. července 1989 a její realizace*. Edice dokumentů, Securitas Imperii, 1996, č. 3.

13 Pplk. RSDr. Karel VYKYPĚL (1943) začínal v ZNB v roku 1965 ako hliadkový príslušník OO VB (Verejnej bezpečnosti) Brno 3. Od 1. 3. 1968 bol zaradený na II. odbore správy ŠtB Brno – referent 3. oddelenia, 1. 1. 1970 referent 6. oddelenia, 1. 8. 1971 referent (1. 5. 1973 starší referent) 2. oddelenia, 1. 1. 1975 náčelník 4. oddelenia, 1. 10. 1977 zástupca náčelníka odboru, 1. 11. 1978 náčelník odboru. K 1. 4. 1979 bol premiestnený na X. správu FMV do funkcie náčelníka I. odboru (ustanovený k 1. 3. 1980). Od 1. 4. 1986 bol zástupcom (ustanovený k 1. 9. 1986) a od 1. 11. 1987 I. zástupcom náčelníka X. správy ZNB. Po zlúčení kontrarozviednych útvarov bol k 1. 8. 1988 menovaný do funkcie náčelníka (kontrarozviedky) II. správy ZNB. Začiatkom februára 1990 bol z funkcie odvolaný.

14 „a) z vybraných občanů ČSSR, zejména z dělnického prostředí, získavat aktiv, z jehož iniciativy by byly zpracovávány a signovány petice proti nátlakovým akcím nelegálních struktur a následně využívány v rámci kontrapropagandy; b) vytvořit námi řízené „nezávislé skupiny“ působící uvnitř nepřátelských seskupení jako jejich

zahraničí a k lividaci rozmnožovacích středisek samizdatů a zamezení přístupu vnitřního protivníka k rozmnožovací technice“.¹⁵ Další úlohy mali být upravené v rámci koordinovaných a účinnostných opatření s V. správou KGB.¹⁶ Krátkodobé úlohy boli zamerané na zisťovanie signálov o „nepriateľskej činnosti a zámeroch vnútorného a vonkajšieho nepriateľa“ (tvorba samizdatov a letákov, podpisové akcie, provokatívne akcie cudzincov, kontrola hlavných organizátorov akcií, príprava verejných konfrontačných vystúpení), realizáciu preventívnych a rozkladných opatrení, využitie procesných prostriedkov a izolácie osôb umiestnením do cely zaistenia a zadržania a propagandistické pôsobenie v televízii, rozhlase a tlači. Realizáciu záverov porady a stanovených opatrení na svojom teritóriu zabezpečovali náčelníci správ ŠtB v krajoch.¹⁷

Už 31. júla 1989 vyhlásil federálny minister vnútra František Kincel rozkazom č. 9 „k zajištění klidu a veřejného pořádku na území Československé socialistické republiky u příležitosti 21. výročí internacionální pomoci vojsk států Varšavské smlouvy“ v čase od 16. hod. dňa 15. augusta do 8. hod. dňa 23. augusta 1989 tretí stupeň mimoriadnych bezpečnostných opatrení a nariadil aktivizovať operačné štáby FMV, Praha, Bratislava a krajských správ Zboru

národnej bezpečnosti (KS ZNB) s cieľom riadiť a koordinovať jednotlivé bezpečnostné opatrenia.¹⁸ Nariadil tiež prijať opatrenia na aktivizáciu agentúrno-operatívnej práce, ochranu socialistickej ekonomiky, ochranu štátnych hraníc a zisťovanie páchatelov anonymných výhražných telefonátov a listov, uskutočniť preventívno-bezpečnostné akcie, kontrolovať činnosť vyčlenených osôb a iné. Rozkaz bol zaslaný námestníkom FMV, útvaram FMV a podriadeným útvarom, náčelníkom krajských správ ZNB, ministrom vnútra ČSR a SSR, ich námestníkom a útvarom bezpečnostného úseku. Na vedomie bol zaslaný aj Hlavnému štábu Ľudových milícií (LM) v Prahe.

Hoci vyhlásený stupeň mimoriadnych bezpečnostných opatrení nepredpokladal nasadenie príslušníkov Ľudových milícií a Československej ľudovej armády (ČSLA), sekretariát I. námestníka FMV začiatkom augusta pripravil listy pre náčelníka Generálneho štábu ČSLA a náčelníka Hlavného štábu Ľudových milícií, v ktorom ich Alojz Lorenc informoval o vyhlásení mimoriadnych bezpečnostných opatrení a úmysle federálneho ministra vnútra povolať v prípade zhoršenia bezpečnostnej situácie potrebný počet príslušníkov ČSLA a LM.¹⁹ V prílohe boli uvedené ním navrhované bezpečnostné opatrenia pre ČSLA a LM.²⁰

*vlastní opozice se zaměřením na programové koncepce; c) vybudovat např. Při Výboru čs. Veřejnosti pro lidská práva a humanitární spolupráci středisko nepublikovaných literárních prací a samizdatů, kde autor bude garantovat právní bezúhonnost materiálů s cílem odpoutat zejména mládež od vlivu samizdatů; d) k vybraným čelným organizátorům nepřátelských seskupení zorganizovat soubor skrytých aktivních opatření s cílem minimalizovat jejich materiálně technickou základnu a omezovat aktivitu; tato opatření soustředit na Václava Havla, Petra Uhla, Ladislava Lise, Jana Urbana, Jána Čarnogurského, Jaroslava Šabatu, Miroslava Kusého.“ Plánované protopatrenia v zahraničí mali byť realizované v účinnosti s I. správou ZNB (rozvedka). Pozri: ŽÁČEK P. (zost.): *Poslední měsíce: porada StB z 20. července 1989 a její realizace*, s. 51–52.*

¹⁵ Tamže.

¹⁶ V. správa KGB bola zriadená v júli 1967, aby organizovala kontrarozvednú činnosť v oblasti „boja proti ideologickej činnosti“. Zanikla koncom augusta 1989, keď ju nahradila správa ochrany sovietskeho ústavného zriadenia (správa Z). Pozri: KOŠICKÝ, P. – ŽÁČEK, P.: Československo-sovětská agenturně operativní spolupráce. StB a KGB proti tzv. ideologickým centrům, 1987–1989. In: *Paměť národa*, roč. 2, 2006, č. 3, s. 36–53.

¹⁷ Už na piaty deň po celoštátnej porade zvolal náčelník Správy ŠtB v Bratislave pplk. JUDr. Ladislav Horák operatívnu poradu za účasti náčelníkov operatívnych odborov vlastnej správy a zástupcov náčelníkov okresných a obvodných správ ZNB pre ŠtB Západoslovenského kraja, na ktorej uložil uvedeným vedúcim funkcionárom ŠtB zabezpečiť 23 úloh, medzi inými najmä: „ihneď zabezpečiť všetky agentúrno-operatívne prostriedkami nepretržitý tok informácií z nepriateľského prostredia (...), -organizovať nepretržitú kontrolu pôsobenia hlavných exponentov vnútorného nepriateľa v teritóriu (...), -ihneď spracovať súbor aktívneho kontrarozvedného pôsobenia, zameraného k politickej izolácii vedúcich osobností /Ján Čarnogurský“. AÚPN, f. Ján Langoš, šk. 3. Závery z operatívnej porady NS ŠtB, konanej 25. 7. 1989.

¹⁸ Pozri dokument č. 3.

¹⁹ Pozri: ŽÁČEK, P. (zost.): *Organizace a řízení represe v ČSSR. Operační štáby generále Lorence 1988–1989. Edice dokumentů*. Securitas Imperii, 1998, č. IV/2, s. 432–433, 435.

²⁰ Pre ČSLA: „...opatření k: a/ zvýšené ochraně zbraní, střeliva, výbušnin, jedů a všech dalších prostředků hromadné účinnosti, které by mohly být zneužity ke spáchání protispoločenské činnosti; b/ zabezpečení reprografické a spojovací techniky proti zneužití; c/ důsledné ostraze objektů zvláštní důležitosti střežených jednotkami ČSLA; d/ ochraně a kontrole objektů ČSLA před psáním provokačních nápisů nebo hanlivých symbolů nepřátelskými živly; e/ zpřísnění režimu života vojsk, omezení vycházek a opuštění útvarů vojáky ze základní služby a zesílení výkonu služby pořádkových hlídek ČSLA; f/ znemožnění zběhnutí vojáků se zbraní; v této

19. august 1989:
600 východonemeckých
občanov prekračuje hrani-
cu z Maďarska do Rakúska.
Zdroj: Internet

Postup pri plánovaní a realizácii bezpečnostných opatrení ŠtB na najvyššej úrovni koordinoval operačný štáb FMV pod vedením námestníka FMV Alojza Lorenca, za účasti náčelníkov centrálnych útvarov ŠtB, krajských náčelníkov ZNB a vedúcich funkcionárov 13. oddelenia ÚV KSČ. Na prvých rokovaníach operačného štábu, ktoré sa uskutočnili 8. a 16. augusta, sa diskutovalo o bezpečnostnej situácii v ČSSR a o opatreniach členov operačného štábu FMV a náčelníkov KS ZNB, ktoré prijali v súvislosti s výročím augusta 1968. V závere boli zúčastneným náčelníkom útvarov ŠtB stanovené ďalšie úlohy. Rokovania, ktoré sa uskutočnili 19., 20. a 21. augusta už mali kratší obsah: po informácii o vývoji bezpečnostnej situácie boli kontrolované stanovené úlohy.

Medzitým, 17. augusta 1989, vydal I. námestník federálneho ministra vnútra Alojz Lorenc, zodpovedný za činnosť ŠtB a organizáciu bezpečnostných opatrení, pokyn, ktorým náčelníkom krajských správ ZNB uložil zabezpečiť nasledovné úlohy:

„1. *Zabrániť príchodu hromadných zájazdů nepřátelsky zaměřených osob*

*ve dnech 19.–21. srpna 1989 do Prahy a znemožnit jim tak účast na provokacích. K tomu uskutečnit i prověrky v závo-
dech ČSAD a organizacích, které vlastní prostředky hromadné přepravy osob.*

2. *Zvýšit kontrolu ubytovacích zařízení polských občanů pracujících v ČSSR a zabránit zneužití těchto objektů k ubytování osob z PLR, které hodlají přicestovat do ČSSR s úmyslem podílet se na nepřátelských akcích.*

3. *Zabrániť provokačním útokům proti příslušníkům a objektům Sovětské armády. Případ uvedeného charakteru se stal dne 8. srpna t. r. v Severočeském kraji, kde skupina 7 provokatérů pokřikovala před branou objektu Sovětské armády a házela na něj kameny.*

4. *Upozornit příslušné funkcionáře na teritoriu kraje na nezbytnost plynulého a nerušeného zásobování maloobchodní sítě potravinami v příštích dnech. V případě zjištěných nedostatků neprodleně informovat územní stranické orgány.*

5. *Přijmout potřebná preventivní opatření k ochraně objektů stranických a státních orgánů proti útokům za využití trhavyiny.“²¹*

Ešte v piatok, 18. augusta 1989, informoval federálny minister vnútra František Kincel predsedníctvo ÚV KSČ o aktuálnej bezpečnostnej situácii, realizovaných a plánovaných opatreniach a vyhlásení tretieho stupňa mimoriadnych bezpečnostných opatrení.

Úspech prípravy a realizácie rozsiahlych bezpečnostných opatrení ukázali nasledujúce dni a samotný priebeh výročia vstupu piatich vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. Predseda KGB Vladimír Krjučkov²² na rokovaní so zástupcami federálneho ministerstva vnútra, ktoré sa uskutočnilo v Moskve²³ len o niekoľko dní neskôr priznal,

souvislosti se zaměřit zejména na kriminálně závadové osoby, které vykonávají vojenskou službu; g/ omezení provozu motorových vozidel ČSLA, prověřování jejich technického stavu a tím vytvořit podmínky k zabránění vzniku dopravních nehod; h/ zabránění vzniku požárů a jiných mimořádných událostí v objektech ČSLA; ch/ výběru zkušených vojáků z povolání a spolehlivých vojáků základní služby velených do výkonu dozorců a strážní služby; i/ upřesnění plánu mimořádných bezpečnostních opatření k zabezpečení klidu a veřejného pořádku zpracovaných na příslušných stupních velení ČSLA s územními útvary SNB; j/ zajištění akceschopnosti sil a prostředků útvarů ČSLA vyčleňovaných jako výpomoc k posílení pořádkové služby územních útvarů SNB; k/ vytvoření potřebné zálohy speciální techniky ČSLA k posílení účinnosti případného zákroku pořádkových sil SNB proti hromadným protispoločenským vystoupením na území hl. m. Prahy a hl. m. SSR Bratislavy.“ Pre ĽM: okrem bodov a/, i/, j/ aj „... opatření k: aktivizaci příslušníků při ochraně čs. Ekonomiky a k zabránění vzniku požárů a jiných mimořádných událostí, (...) e/ zajištění přítomnosti odpovědných funkcionářů na pracovištích územních štábů LM k dosažení pohotovosti vyčleňovaných sil a prostředků LM ve prospěch SNB, případně povolání k posílení výkonu bezpečnostní služby podle zákona č. 40/1974 S.“ Citované podľa: tamže, s. 434, 436.

²¹ Citované podľa: ŽÁČEK, P. (zost.): *Organizace a řízení represe v ČSSR. Operační štáby generále Lorence*, s. 497–498.

²² Arm. gen. Vladimír Alexandrovič Krjučkov (1924 – 2007) bol v rokoch 1974 až 1988 náčelníkom I. hlavnej správy KGB (zahranično-politická rozviedka). Od októbra 1988 do augusta 1991 bol predsedom KGB.

²³ Rokovanie vedenia KGB a FMV sa uskutočnilo v Moskve v dňoch 28.–31. 8. 1989. Výsledkom bolo podpísanie novej dohody o spoluprá-

že KGB v auguste 1989 očakávala vznik vážnych problémov a miernym priebehom udalostí boli prekvapení.²⁴ Na otázku, či neočakávané „hladký“ priebeh demonstrácií je odrazom skutočných síl opozície, odpovedal minister Kincl slovami, že „*teritoriální pokusy vystoupit s demonstrací v podstatě odpovídají jak početní síle, tak územnímu rozmístění nepřátelských aktivistů; pokud jde o intenzitu akcí v Praze zdůrazněn pozitivní vliv prohlášení vlády ČSSR a FS ČSSR k situaci, zesílení pozitivního působení masově sdělovacích prostředků, preventivních bezpečnostních opatření a rozhodnost samotného zásahu při rozptýlení demonstrantů.*“²⁵ V rámci preventívnych bezpečnostných opatrení bolo 81 osôb uväznených a 166 osôb povolaných na vojenské cvičenie. Voči 1 159 osobám boli vykonané preventívno-rozkladné opatrenia a ďalších 13 osôb dostalo oficiálne výstrahy. Zo štátnej hranice bolo pre podozrenie z plánovanej účasti na protištátnych akciách vrátených 405 poľských, 46 maďarských a 36 talianskych občanov. Na Slovensku venovala ŠtB zvýšenú pozornosť Alexandrovi Dubčekovi, ktorého čoraz častejšie kontaktovali českí a poľskí disidenti a zahraničné médiá. Náčelník organizačného a analytického odboru Správy kontrarozvedky v Bratislave²⁶ kpt. JUDr. Štefan Kobilka²⁷ vo svojej správe o bezpečnostnej situácii v III. štvrtroku 1989 uviedol: „*V snahe zabrániť zámerom vnútorného a vonkajšieho protivníka o zneužitie osoby A. DUBČEKA pred výročím vstupu spojenec-*

kých vojsk do ČSSR, ako aj s cieľom tlmieť jeho prípadnú nežiaducu aktivitu, bola cestou vplyvovej agentúry zintenzívnená naša činnosť, ktorej cieľom bolo upozorniť menovaného na skutočnosť, že pripravované aktivity antisocialistických síl smerujú k vytvoreniu konfrontačnej situácie. Vykonanými opatreniami sa dosiahlo, že DUBČEK sa postupne dištancoval od jednotlivých akcií vnútorného a vonkajšieho protivníka a v čase od 18. 8. do 23. 8. 1989 sa vzdialil z vlastnej iniciatívy mimo Bratislavu.“²⁸ Dňa 15. augusta 1989 bolo začaté trestné stihanie pre trestný čin poburovania (§100) a podvracania republiky (§98) proti Jánovi Čarnogurskému,²⁹ Miroslavovi Kusému,³⁰ Hane Ponickéj,³¹ Vladimírovi Maňákovovi³² a Antonovi Seleckému³³ v rámci ktorého boli prví dvaja menovaní uväznení. Preventívno-rozkladné opatrenia boli použité aj proti skupine členov Slovenského fóra predstavby.³⁴

Vedenie FMV vo vyhodnotení bezpečnostných opatrení, ktoré predložilo predsedníctvu ÚV KSČ 25. augusta 1989 konštatovalo, že „*účinná se ukázala opatrení k izolovaniu hlavných organizátorů nepřátelské činnosti a aktivistů nelegálních struktur, která mezi vnitřními nepřáteli vyvolala dezorientaci a paralyzovala jejich akceschopnost.*“³⁵

Ani čoraz otvorejšie prejavy nespokojnosti ľudí s komunistickým režimom neprinútili normalizačné stranícke a štátne vedenie urobiť potrebné personálne výmeny a zmeniť zabehnuté prístupy.³⁶ V otázke prehod-

Rudolf Hegenbart – vedúci oddelenia štátnej administratívy ÚV KSČ (1988–1989). Zdroj: Internet

František Kincl – minister vnútra ČSSR (1988–1989). Zdroj: Internet

Ladislav Horák – náčelník správy ŠtB KS ZNB hl. m. Bratislava a Zsl. kraja. Zdroj: A ÚPN Bratislava

ci medzi KGB a FMV. Pozri: SIVOŠ, J. – ŽÁČEK, P.: Spolupráca KGB ZSSR a ministerstva vnútra ČSSR na najvyššej úrovni. Edícia dohôd o vzájomnej čs.-sovietskej štátnobezpečnostnej súčinnosti, 1958–1989. In: *Paměť a dějiny*, roč. 3, 2009, č. 2.

²⁴ LORENC, A.: *Ministerstvo strachu?*, s. 160.

²⁵ AÚPN, f. Ján Langoš, šk. 3. Zpráva o pobytu a výsledcích jednání ministra vnitra ČSSR na V ŠtB a MV SSSR ve dnech 28.–31.8. 1989.

²⁶ K organizačnej štruktúre, personálnemu obsadeniu a činnosti Správy kontrarozvedky v Bratislave pozri: SIVOŠ, J. (zost.): *XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozvedky v Bratislave v rokoch 1974–1989*. Bratislava 2008.

²⁷ Kpt. JUDr. Štefan KOBILKA (1954) pôsobil v rokoch 1974–1979 ako hliadkový príslušník a neskôr ako politický pracovník Pohotovostného útvaru VB pre SSR v Bratislave a v rokoch 1979–1987 ako činná záloha MV na ústrednom výbore SZM v Prahe a Bratislave. Od 1. 6. 1987 bol náčelníkom organizačného a operačného odboru a od 1. 10. 1988 náčelníkom organizačného a analytického odboru XII. správy ZNB Bratislava. K 25. 2. 1990 bol zaradený do záloh pre prechodne nezaradených príslušníkov ZNB. Na FMV zostal pracovať aj po roku 1990.

²⁸ Archiv bezpečnostních složek Praha (ABS), f. 34/1, inventárna jednotka (inv. j.) 835. Informácia o štb. situácii v objektoch a problematikách XII. správy ZNB za obdobie III. štvrtroka 1989.

²⁹ Ján ČARNOGURSKÝ (1944) – právnik, predstaviteľ disentu, náboženský aktivista, politik. Od roku 1988 vydával samizdatový časopis *Bratislavské listy*. Od augusta do novembra 1989 väznený. V rokoch 1977–1989 rozpracovávaný Správou kontrarozvedky v Bratislave (XII. správa ZNB) pod krycím menom ADVOKÁT.

³⁰ Miroslav KUSÝ (1931) bol ŠtB rozpracovávaný v rokoch 1971–1989 pod krycimi menami ŠIMON, KRITIK a RENEGÁT.

³¹ Hana PONICKÁ (1922–2007) – slovenská spisovateľka a signatárka Charty 77. ŠtB sledovaná v rokoch 1974–1989 pod krycím menom MLYN.

³² Vladimír MAŇÁK (1923–?) bol v pozornosti ŠtB v rokoch 1980–1989 pod krycimi menami ABONENT a APOLOGÉT.

³³ Anton SELECKÝ (1950) bol rozpracovávaný ŠtB v rokoch 1986–1989 pod krycím menom KANÁL.

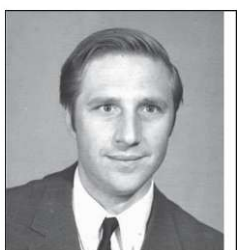
³⁴ Tamže.

³⁵ AÚPN, f. Ján Langoš, šk. 3. Vyhodnocení bezpečnostních opatření k zajištění klidu a veřejného pořádku v období výročí 21. srpna.

³⁶ Podľa slov Alojza Lorenca ho Rudolf Hegenbart v priebehu roka 1989 viackrát ubezpečoval, že najneskôr do konca roka budú vo vedení strany prijaté zásadné zmeny. Pozri LORENC, A.: *Ministerstvo strachu?*, s. 158.

Karel Vykypěl - náčelník
Hlavní správy kontraroz-
viedky (1988 - 1989).
Zdroj: ABS

I. námestník MV ČSSR
genpor. Ing. Alojz Lorenec,
CSc. Zdroj: ABS

notenia udalostí roku 1968 zostávalo stanovisko najvyšších komunistických predstaviteľov nemenné. A to aj napriek tomu, že poľský Sejm odsúdil inváziu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa už 17. augusta 1989 a Moskva ponechávala otázku prehodnotenia na čs. normalizačné vedenie.

Edičná poznámka

Publikované dokumenty zachytávajú obdobie príprav a realizácie bezpečnostných opatrení (od 21. júla do 25. augusta 1989). Ide o tri správy federálneho ministra vnútra Františka KINCLA, ktoré ÚV KSČ zobralo na vedomie bez pripomienok (dokumenty č. 1, 4, 5). Ďalším dokumentom sú závery z operatívnej porady náčelníka Správy ŠtB Bratislava z 25. júla 1989, ktoré obsahujú konkrétne úlohy teritoriálneho útvaru ŠtB v súvislosti s výročím augusta 1968 a ďalšími udalosťami roku 1989 (dokument č. 2). Posledným dokumentom je rozkaz federálneho ministra Františka KINCLA, ktorým vyhlásil mimoriadne bezpečnostné opatrenia. Dokumenty ukazujú, aké nebývalé úsilie vynaložili stranícke a štátne orgány na obmedzenie činnosti „vnútorného nepriateľa“ počas výročia augustových udalostí a aký význam tomuto kroku komunistické vedenie prikladalo.

Dokument č. 1

1989, 21. júl, Praha. Správa federálneho ministra vnútra Františka Kincla pre ÚV KSČ o bezpečnostnej situácii a pripravovaných opatreniach na zamedzenie vystúpenia „vnútorného nepriateľa“ v auguste 1989.

ÚSTŘEDNÍ VÝBOR KOMUNISTICKÉ
STRANY ČESKOSLOVENSKA
PRAHA 1. NABŘEŽÍ LUDVÍKA SVOBODY
12 - TELEFON 2 199

Č.j. P 8291 [...] ³⁷

U s n e s e n í

125. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 21. července 1989

k bodu 1: Informace o bezpečnostní situaci a dalších úkolech v boji proti vnitřním nepřátelům /s. F. Kincl/

U s n e s e n o :

Předsednictvo ÚV KSČ

I. bere na vědomí

1. informaci s. F. Kincla o bezpečnostní situaci a dalších úkolech a návrh opatření pro nejbližší období;
2. informaci s. M. Štěpána o opatřeních připravovaných stranickými, společenskými, státními a bezpečnostními orgány hlavního města ČSSR – Prahy proti připravovaným akcím nepřátelských skupin v srpnu t. r.;

II. ukládá

1. s. K. Hoffmannovi, s. J. Fojtíkovi a s. K. Urbánkovi připravit a zaslat krajským a okresním výborům KSČ, KSS a městským a obvodním výborům strany v Praze a Bratislavě informaci o nepřátelské aktivitě a opatřeních k jejímu zamezení;
2. s. J. Fojtíkovi zabezpečit rozvinutí propagandy dosažených úspěchů a cílů komunistické strany a národní fronty uskutečňovaných v zájmu pracujícího člověka v kontrastu s protilidovými a protinárodními záměry nepřátelských skupin a jejich zahraničních patronů;
3. s. R. Hegenbartovi informovat o nepřátelských aktivitách komunisty - vedoucí funkcionáře československého soudnictví a prokuratury s cílem, aby orgány soudnictví a prokuratury se účinněji na základě Ústavy ČSSR a zákonů podílely na ochraně socialistické společnosti proti pokusům o její destrukci.

Provede: s. J. Fojtík
s. K. Hoffmann
s. M. Štěpán
s. K. Urbánek
s. R. Hegenbart
s. F. Kincl

8291/24

[...] ³⁸

³⁷ Pečiatka „Prijaté usnesení“.

³⁸ Pečiatka „PŘÍLOHA III“.

Informace

o bezpečnostní situaci a dalších úkolech
v boji proti vnitřním nepřítelům

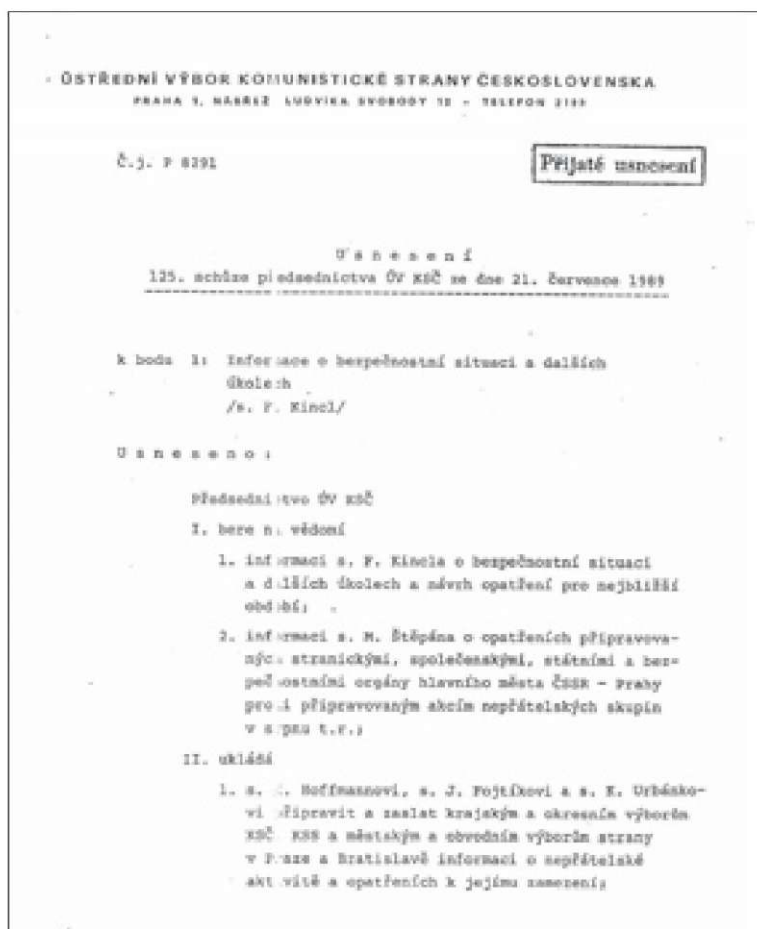
Pro situaci vnitřního protivníka byla v I. pololetí 1989 charakteristická další aktivizace se zjevnou prezentací politických záměrů, vytvářením programových platforem s politickými cíli a snahou vtáhnout do protispolečenské činnosti stále širší skupiny osob.

V návaznosti na tuto orientaci dochází ke kvalitativní změně v postupu protisocialistických sil, která spočívá především v cílevědomém diferencování působení na jednotlivé vrstvy a skupiny obyvatelstva. Silně tendence k budování akceschopné paralelní politické struktury, k organizování nátlakových a provokačních akcí a podněcování občanské neposlušnosti.

Vývoj v PLR, MLR a SSSR má závažný vliv na orientaci a inspiraci vnitřního protivníka a působí motivačně na jeho snahu o prohloubení internacionalizace nepřátelské činnosti s antisocialistickými živly v sousedních socialistických státech.

V současné době působí v prostředí vnitřního protivníka cca šedesát tzv. nezávislých iniciativ oproti pěti v roce 1987, pro něž je typické ideové a personální spojení s Chartou 77.³⁹ Smyslem vzniku těchto skupin byl záměr protivníka vytvořit co nejširší prostor pro zapojení občanů do různorodé činnosti, avšak se společným politickým jmenovatelem.

Radikálnějším osobami z řad signatářů Charty 77 a s ní spojenými skupinami /hnutí za občanskou svobodu,⁴⁰ Nezávislé

mírové sdružení - NMS,⁴¹ Společenství přátel USA,⁴² České děti,⁴³ Mírový klub J. LENNONA, Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných⁴⁴ / je prosazována konfrontační linie otevřeně zaměřená proti politice KSČ, jejímu vedoucímu postavení, na vyvolávání nepřátelských nálad a občanského odporu. Pokouší

*Prípravy bezpečnostných opatrení začali už mesiac pred 21. augustom 1989.
Zdroj: A ÚPN Bratislava*

³⁹ K Charte 77 pozri: CÍSAŘOVSKÁ, B. - PREČAN, V.: *Charta 77: Dokumenty 1977-1989*. Praha 2007.

⁴⁰ K Hnutí za občanskou svobodu pozri: HLUŠIČKOVÁ, R. - CÍSAŘOVSKÁ, B.: *Hnutí za občanskou svobodu 1988-1989. Zborník dokumentov*. Praha 1994.

⁴¹ K Nezávislému mírovému sdružení pozri: BLAŽEK, P.: Dejte šanci míru. Pacifismus a neformální mírové aktivity mládeže v Československu. In: VAŇEK, M. a kol. (zost.): *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha 2002.

⁴² „Spoločenstvo priateľov USA vzniká ako výraz sympatií niektorých našich občanov USA, ich „demokracii a slobode“. USA sú považované týmito občanmi za aktívne pri realizácii mierových snáh vo svete, v oblasti demokratického riešenia medzinárodných problémov a pri vytváraní odpovedajúceho klimatu vo vlastnej spoločnosti pre rozvoj osobnosti, jedinca i urýchlený vývoj celej spoločnosti. USA sú tiež podľa nich jedinou zárukou, že „hegemonizmus ZSSR“ neprekročí únosné hranice a komunizmus nezaplaví celý svet. V skutočnosti motívom k úsilíu o vytvorenie ďalšej tzv. nezávislej iniciatívy je - ako mnohokrát predtým - rozšíriť vplyv CH-77, nahradíť jej otrávené postavenie vo vnútri i na vonok hraníc ČSSR niečím novým. Ide o to, konkrétnejšie vyjadriť i svoje postoje voči socializmu. Prípravný výbor zahájil činnosť v máji 1987. V júni (9. 6. 1987) požiadal o registráciu a zaslal MV ČSSR stanov. Po zamietnutí registrácie 8. 10. 1987 podal odvolanie proti rozhodnutiu MV ČSSR, nakoľko nebol registrovaný ako spolok a prehlásil SPUSA za voľné združenie ľudí, napomáhajúcich k rozvoju o poznanie obyvateľov USA a ČSSR o živote v druhej krajine.“ Pozri: AÚPN, f. Ján Langoš, šk. 9. Iniciatívy antisocialistických sil súčasného obdobia. Informácia náčelníka S-ŠtB Bratislava pplk. JUDr. Ladislava HORÁKA zo 4. 4. 1989.

⁴³ K Českým deťom pozri: SVOBODOVÁ, J.: Nezávislá skupina České děti (1988-1989). Dokumenty. In: *Materiály, studie, dokumenty* č. 3. Praha 1995.

⁴⁴ K Výboru na obranu nespravodlivo stíhaných pozri: BLAŽEK, P. - PAŽOUT, J.: *Nejcitlivější místo režimu. Výbor na obranu nespravodlivě stíhaných (VONS) pohledem svých členů*. Praha 2008.

18. augusta 1989 informoval František Kincel predsedníctvo ÚV KSČ o bezpečnostnej situácii a vykonaných opatreniach.
Zdroj: A ÚPN Bratislava

se o hromadná protispolečenská vystoupení a v poslední době i o narušení průběhu oficiálních shromáždění.

Druhou linií, tzv. reformní, tvoří část bývalých funkcionářů KSČ, vyloučených pro pravicové postoje a bývalí členové sociálně demokratické strany. Tyto osoby zformovaly tzv. Klub za socialistickou přestavbu – OBRODA⁴⁵, jehož prostřednictvím chtějí získat vliv na masu bývalých členů KSČ, ale i dalších osob, které se dostatečně orientují v současných podmínkách. Společně

s tzv. Společností pro studium demokratického socialismu by měly v ČSSR v souladu se snahami stran Socialistické internacionály vytvořit levicový blok opozice jako partnera pro levicové hnutí v zahraničí.

Nepřátelskému prostředí se podařilo ovlivnit část politicky indiferentních vědeckých a kulturních pracovníků i jednotlivé sociální skupiny mládeže, což se projevuje např. v účasti na nátlakových akcích ve prospěch tzv. politických vězňů, ve znevažování politiky KSČ a činnosti organizací NF, zejména SSM, či vyjadřování sympatií tzv. nezávislým aktivitám na oficiálně organizovaných akcích ve školských a kulturních institucích a zařízeních. Těchto nátlakových podpisových akcí se zúčastnilo více jak 1.500 kulturních a 900 vědeckých pracovníků.

Za důležitou skutečnost považuje protivník posun části vysokoškolské mládeže k radikálnějším postojům, její účast na nepovolených shromážděních, snahu o zakládání studentských organizací nezávislých na SSM /např. tento požadavek podpořilo podpisy 800 studentů ČVUT a pedagogické fakulty UK v Praze/, destrukci programů probíhajících v diskuzních klubech, publikaci nevhodných článků ve studentských časopisech či požadavek novelizace vysokoškolského zákona se zajištěním maximální účasti studentů na řízení. Tyto tendence se projevují ve vysokoškolském prostředí i mimo Prahu, např. v Brně, Bratislavě, Hradci Královém a Ústí nad Labem.

Zaznamenáno bylo několik pokusů exponentů Charty 77 o proniknutí na oficiální akce, jichž se zúčastnili především mladí lidé, s cílem propagovat činnost nelegálních struktur a zpochybnit prováděnou politiku přestavby a demokratizace společnosti. Za příklad může sloužit vystoupení J. URBA-

⁴⁵ K Obrode pozri: KOKOŠKOVÁ, Z. - KOKOŠKA, S.: *Obroda. Klub za socialistickou přestavbu*. Dokumenty. Praha 1996.

⁴⁶ Jan URBAN (1951) bol ŠtB rozpracovávaný od roku 1977 pod krycím menom DRAMATIK. V súvislosti s aktivitami ŠtB proti Východoeurópskej informačnej agentúre bola akcia DRAMATIK organizovaná v súčinnosti s V. správou KGB. Súčinnosť stretnutie príslušníkov 9. odboru V. správy KGB a 11. odboru II. správy ZNB sa uskutočnilo 24.-27. 1. 1989 v Moskve. Zväzky vedené na Jana Urbana boli zničené 7. a 8. 12. 1989.

⁴⁷ Rudolf BATTĚK (1924) – český sociológ, politológ a politik. Spoluzakladateľ Klubu angažovaných nestraníkov (KAN, 1968), signatár Charty 77, zakladajúci člen Výboru na ochranu nespravodlivo stíhaných (VONS, 1978), hovorca Charty 77 (1980), spoluzakladateľ Hnutia za občiansku slobodu (HOS). V rokoch 1972–1974 a 1980–1985 väznený za organizovanie letákových akcií proti prvým poaugustovým voľbám v roku 1971, resp. za napadnutie verejného činiteľa a rozvracanie republiky. ŠtB sledovaný v rokoch 1969–1972 a 1974–1989 pod krycím menom KŘIŽÁK.

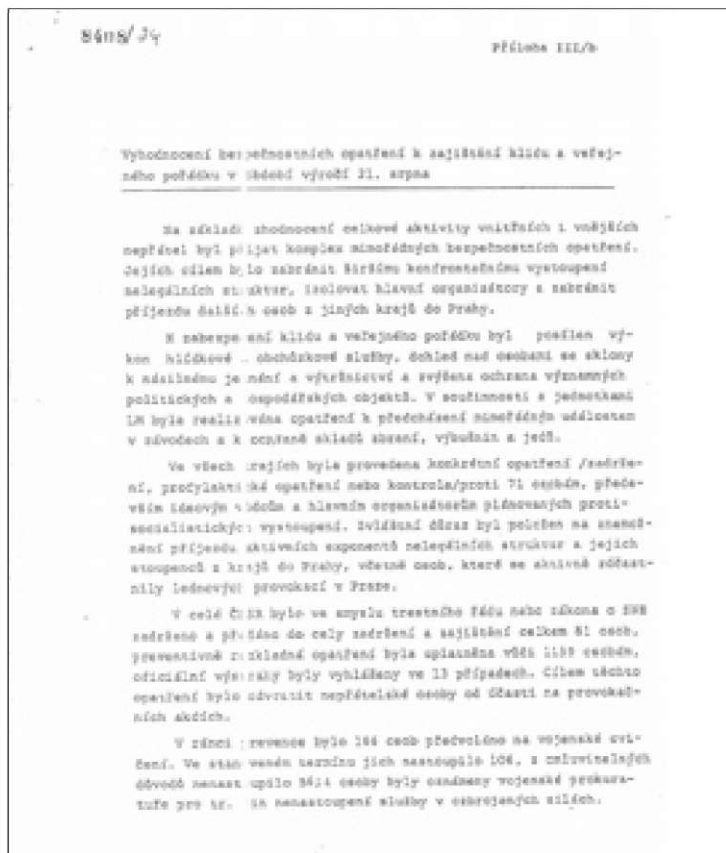
⁴⁸ Miloš HÁJEK (1913–1993) – český historik, politik, diplomat a čelný predstaviteľ opozície v období normalizácie. Vo funkcii ministra zahraničných vecí protestoval v auguste 1968 v OSN proti okupácii Československa vojskami Varšavskej zmluvy. V roku 1970 vylúčený z KSČ a ŠtB sledovaný pod krycimi menami ŘEDITEL, ZELENÝ, ŠIBŘ. Signatár Charty 77 a jeden z jej prvých hovorcov. Od roku 1988 predseda Čs. helsinského výboru a v rokoch 1990–1992 poradca predsedu Federálneho zhromaždenia Alexandra Dubčeka.

⁴⁹ Jan DOBROVSKÝ (1960) bol rozpracovávaný II. odborom S-ŠtB Praha v rokoch 1982–1989 pod krycím menom HOMÉR.

NA⁴⁶ před 80 svazky dne 6. 6. 1989 v ČKD Polovodiče nebo účast R. BATTĚKA,⁴⁷ M. HÁJKA,⁴⁸ J. DOBROVSKÉHO⁴⁹ a J. CHUDOMELA⁵⁰ dne 12. 6. 1989 na akci katedry vědeckého komunismu filosofické fakulty UK v Praze.

V posledním období se množí některé negativní politické projevy v činnosti nekomunistických stran v ČSSR. Pravicově a nábožensky orientovaní funkcionáři vyvíjejí snahu o změny v politických liniích jednotlivých stran, zpochybňují vedoucí úlohu KSČ a podporují klerikální tendence. Znepokojující je v tomto směru činnost některých funkcionářů Československé strany lidové, ovlivňujících negativně část členské základny, s cílem izolovat stávající nekonfrontační vedení a dosáhnout jeho výměny. Nepřátelské osoby působící v obrozených stranách NF udržují styky na představiteli vnitřního protivníka i na tzv. nezávislé skupiny v MLR a PLR.

Značnou úlohu v aktivizaci nelegálních skupin sehrává narůstající politická, ideologická, materiální a finanční podpora ze strany ideodiverzních center /IDC/, nevládních organizací typu Mezinárodní helsinské federace pro lidská práva, Mezinárodní společnosti pro lidská práva i vládních činitelů zejména USA, Velké Británie, NSR, Rakouska a Francie, která se dostala na vyšší úroveň po podpisu Závěrečného dokumentu vídeňské následné schůzky. Stále častěji je požadována účast exponentů vnitřního protivníka /např. A. DUBČEKA,⁵¹ V. HAVLA,⁵² J. HÁJKA, L. LISE,⁵³ J. ŠABATY⁵⁴/ na různých mezinárodních fórech zpravidla pod sankcí, že ČSSR bude kritizováno za neplnění závěrů vídeňské následné schůzky KBSE. Zahraniční Kruhy hledají v nepřátelském prostředí osobnost, která by se mohla stát symbolem a vůdčí postavou opozice, přičemž zájem je soustředěn na V. HAVLA a A. DUBČEKA, kterým je uměle vytvářena popularita .

Emigrantská seskupení a IDC významnou měrou přispívají k aktivizaci činnosti vnitřního protivníka. IDC a západní sdělovací prostředky jsou plynule a bezprostředně informovány o činnosti nepřátelského prostředí a situaci v ČSSR; stávají se koordinátory a propagátory jednotlivých akcí. V této oblasti je významná činnost vysíláčů Rádio Svobodná Evropa, Hlas Ameriky a BBC, prostřednictvím kterých vnitřní protivník účinně ovlivňuje část obyvatelstva.

Nejsou získávány poznatky o vlivu vnitřního protivníka na občany národnostních menšin a rovněž nebyly zaznamenány výraz-

Vyhodnotenie bezpečnostných opatrení z 25. augusta 1989. Zdroj: A ÚPN Bratislava

⁵⁰ Jan CHUDOMEL (1967) bol ŠtB rozpracovávaný v rokoch 1988 – 1989 pod krycím menom CHUDÁK.

⁵¹ Alexander DUBČEK (1921–1992) bol ako bývalý prvý tajomník ÚV KSČ, predstaviteľ obrodného procesu a symbol Pražskej jari od decembra 1969, po odchode na veľvyslanectvo v Turecku, sledovaný čs. rozviedkou v akcii BUKANÝR. Po jeho návrate do ČSSR až do roku 1989 monitorovaný ŠtB pod krycími menami BREZA, KATALYZÁTOR, MODERÁTOR a ESER. Viac pozri: SIVOŠ, J.: Alexander Dubček a ŠtB. In: *Eurodomino*, roč. I., 2008.

⁵² Václav HAVEL (1936) – český dramatik, spisovateľ, esejista, signatár Charty 77, politický väzeň, politik. Významná osobnosť českého disentu. V roku 1968 vstúpil do Klubu angažovaných nestraníkov (KAN) a otvorene vystupoval proti okupácii a následnej normalizácii. Iniciátor, spoluautor, signatár a hovorca Charty 77, spoluzakladateľ Výboru na ochranu nespravodlivo stíhaných (VONS, 1978) a iniciátor a spoluautor manifestu *Několik vět* (1989). Útvarmi ŠtB rozpracovávaný v rokoch 1965 – 1989 pod krycím menom TOMIS. V decembri 1989 zvolený za prezidenta republiky.

⁵³ Ladislav LIS (1926–2000) – účastník II. odboja, komunistický funkcionár, v roku 1969 vylúčený z KSČ, signatár (1977) a hovorca (1982) Charty 77 a člen VONSu (1978), politický väzeň. ŠtB rozpracovávaný v rokoch 1970 –1989 pod krycím menom ADAM.

⁵⁴ Jaroslav ŠABATA (1927) – český filozof, psychológ, politológ, predstaviteľ reformných síl v KSČ, signatár (1977) a hovorca (1978, 1981) Charty 77, spoluzakladateľ Hnutia za občiansku slobodu (1988), hovorca Občianskeho fóra v Brne (1989 –1990), v rokoch 1970 –1989 rozpracovávaný ŠtB pod krycími menami ITAL a VŮDCE.

nější tendence k růstu maďarského a polského nacionalismu.

Prohlubuje se internacionalizace opoziční činnosti s obdobnými seskupeními v ZSS. Nejintenzivnější činnost vyvíjí tzv. Východoevropská informační agentura, která plní funkci informačně koordinačního centra disidentských hnutí v ČSSR, SSSR, MLR a PLR.

Aktivizace vnitřního protivníka se promítla i do značného nárůstu počtu anonymních výhrůžných telefonátů /v prvním pololetí 1989 asi 13x větší nápad než ve srovnatelném období r. 1988/, anonymních dopisů /nárůst asi 8x/ a závadových nápisů, který kulminoval v prvním čtvrtletí 1989.

Mimořádnou pozornost věnuje nepřátelské prostředí přípravě provokačních a konfrontačních akcí u příležitosti 21. výročí internacionální pomoci států Varšavské smlouvy v roce 1968.

Pod požadavky přehodnocení tehdejšího kroku pěti spřátelených socialistických zemí, urychleného odchodu všech sovětských jednotek z ČSSR a snahou kompromitovat vývoj v ČSSR v posledních dvou desetiletích, zejména současnou politiku KSČ usilující o přestavbu a demokratizaci společnosti, prostřednictvím tendenčního a mechanického porovnávání situace v PLR, MLR a SSSR, chce vnitřní protivník sjednotit své stoupence a dostat do pohybu masy obyvatelstva.

Exponenti tzv. nezávislých iniciativ doufají, že se jim podaří zapojit část veřejnosti do demonstrace, kterou připravují do centra Prahy na 20. 8. tohoto roku pod heslem „Za politiku Gorbačova, za skutečnou přestavbu“. Radikální část opozice kalkuluje s tím, že při ní dojde ke střetu s bezpečnostními silami; umírněnější křídlo prosazuje formu klidného „korza“ demonstrujících, jež se podle nich osvědčila již dne 19. 6. 1989 na pěší zóně, neboť omezuje zákrok Bezpečnosti. Datum 20. 8. byl zvolen proto, aby se akce mohli zúčastnit i mimopražští stoupenci. Získané poznatky nasvědčují tomu, že následující den se vnitřní protivník pokusí o veřejná vystoupení v Brně, Ostravě a dalších místech.

V rámci přípravy na srpnová vystoupení hodlá NMS s dalšími skupinami zorganizovat

v v červenci v Praze na veřejných prostranstvích sérii akcí, které by prověřily, jak vlastní akceschopnost, tak odhalily možná opatření politických orgánů a Bezpečnosti.

Z iniciativy Charty 77 a s podporou všech tzv. aktivit se v nepřátelském prostředí i mimo ně, zejména mezi pracovníky kulturní fronty a intelektuály, šíří podpisová akce „Několik vět“. Protivník ji chápe jako plebiscit, který vyvolá nespokojenost s politikou KSČ a nepřátelské nálady. Tímto způsobem chce získat kredit ve společnosti a etablovat se jako politická síla. Akci se dostalo velké podpory ze strany západních sdělovacích prostředků. Opozice spoléhá též na podporu představitelů disidentských kruhů v sousedních socialistických zemích, zejména v PLR.

Nelze nevidět, že rozsáhlá nepřátelská kampaň ovlivnila i některé vrstvy obyvatelstva, jež sice svými podpisy akci nepodpořily, avšak plně nechápou její nebezpečnost a pravou podstatu. Po získání 20.000 podpisů, počítá vnitřní protivník s ustavením tzv. Československého občanského výboru, do jehož čela chce postavit HAVLA, který by vyzval k diskuzi čs. vládu podle vzoru polského „kulatého stolu“.

Srpnovým výročím jsou motivovány výzvy tzv. iniciativ a tzv. OBRODY s nimiž se obrátily na parlamenty socialistických států, které se v roce 1968 podílely na internacionální pomoci, s žádostí o přehodnocení tohoto aktu. Přitom kalkuluje se současným vnitropolitickým vývojem, v těchto státech a nevyklučují možnou kladnou odezvu a podporu.

Vedení tzv. OBRODY připravuje materiál, kterým chce oslovit před srpnem členy KSČ. Rovněž exponenti Charty 77 se hodlají jako každoročně připomenout dokumentem ke zmíněnému výročí.

Do této atmosféry zapadají dopisy A. DUBČEKA a O. ČERNÍKA,⁵⁵ které zaslali ústředním výborům KSSS, SED, PSDS, MSDS a BKS – opět s požadavkem přehodnocení krizového období let 1968–69 a vstupu vojsk VS do ČSSR.

Prováděnými kontrarozvědnými opatřeními se do určité míry daří narušovat a tlumit nepřátelskou činnost. V řadě případů bylo včasným rozkrytím záměrů vnitřních nepřátel

⁵⁵ Oldřich ČERNÍK (1921–1994) – český komunistický politik, představitel reformních sil v KSČ, v letech 1968–1970 předseda vlády ČSSR, v roce 1970 zbavený stranických funkcí a 1971 vyloučený z KSČ. ŠtB monitorovaný v letech 1973–1989 pod krycím menem PREMIÉR.

zmařeno jejich úsilí realizovat konkrétní akce /znemožnění plenární schůze OBRODY v únoru, schůzky tzv. „Hnutí za občanskou svobodu“ dne 1. 6., řada opatření k 1. máji atd./ Je zabraňováno opakovaným pokusům o programovou integraci různých ideových proudů a vytvoření jednotného bloku politické opozice. Příkladem úspěšného opatření v této oblasti může být rozpuštění schůze tzv. Federace nezávislých iniciativ dne 18. 5., které nakonec provedli sami organizátoři. Vlivovým působením, prováděním vynucených kontaktů s vybranými organizátory nepřátelské činnosti a dalšími metodami se daří zanášet a prohlubovat rozpory uvnitř hlavních seskupení vnitřního protivníka při řešení základních problémů. V řadě případů se podařilo zmařit pokusy o internacionalizaci činnosti /zabránění výjezdu J. HÁJKA, Z. JIČÍNSKÉHO,⁵⁶ DYMÁČKA,⁵⁷ R. PALOUŠE⁵⁸ do PLR na jednání se Solidaritou, zmaření schůzky P. UHLA,⁵⁹ P. POSPÍCHALA⁶⁰ a J. URBANA s představiteli maďarské opozice v Bratislavě, zabránění setkání P. UHLA s představiteli polské opozice v Krkonoších apod./ Problémy, s nimiž se vnitřní protivník potýká v oblasti samizdatové produkce jsou zapříčiněny též radou aktivních opatření, při nichž byla z nepřátelského prostředí odebrána rozmnožovací technika /např. u F. STÁRKA,⁶¹ T. POSPÍCHALA, Jana ŠABATY⁶²/.

Přes realizovaná opatření se však nedaří zastavit aktivizaci protisocialistických sil, které demagogickým a tendenčním zveličováním nedostatků, šířením obecně humanistických a pacifistických hesel a agresivním vystupováním, za široké podpory Západu, získávají vliv u některých vrstev naší společnosti.

V souvislosti s 21. výročím srpnových událostí bude protivník stupňovat svoji činnost ve snaze zabezpečit si co největší podporu veřejnosti pro svá otevřená vystoupení. Na publicitě jednotlivých akcí se budou podílet zahraniční sdělovací prostředky. Oče-

kává se nárůst produkce samizdatů, zvýšený výskyt letáků a nápisů.

Z hlediska dlouhodobé prognózy vývoje operativní situace lze očekávat další aktivizaci nepřátelských skupin, ve snaze o vyvolání ideového rozvratu a destabilizačních projevů široké veřejnosti. Je třeba počítat se snahou o infiltraci složek Národní fronty, zejména ROH, SSM, nekomunistických politických stran a kulturních svazů. Protivník se bude orientovat na zneužití Závěrečného dokumentu vídeňské následné schůzky KBSE, zejména ustanovení týkajících se ochrany lidských práv a náboženských svobod, k iniciování vzniku dalších tzv. nezávislých skupin. Lze očekávat, že na bázi těchto skupin se protivník pokusí o přímou politickou činnost se snahou o vytvoření nových politických stran typu sociálně demokratické a křesťansko demokratické, nebo o změnu charakteru politických stran Národní fronty.

Na základě analýzy činnosti nepřátelského prostředí a poznatků získaných o připravovaných akcích k srpnovému výročí jsou připravována a realizována opatření k omezení vystoupení protivníka v srpnu a současně reagující na některé dlouhodobé vývojové tendence.

Jde zejména o tato opatření:

1/ Aktivizovat politicko výchovnou práci ve Sboru národní bezpečnosti a vojsk MV se zvláštním důrazem na pracovníky operativy a zásahových jednotek s cílem politicky připravit zejména mladé příslušníky k útokům, jež SNB v období srpna a v dalším období bude plnit;

2/ aktivizovat operativní práci s cílem zefektivnit zpravodajskou činnost, vlivová a preventivně rozkladná opatření zaměřit k tlumení protispolečenských akcí, likvidaci rozmnožovacích středisek samizdatů a zamezení přístupu vnitřního protivníka k rozmnožovací technice a k narušení spojení vnitřního protivníka do zahraničí;

⁵⁶ Zdeněk JIČÍNSKÝ (1929) bol ŠtB sledovaný v rokoch 1973 – 1989 pod krycím menom PARŤÁK.

⁵⁷ Michael DYMÁČEK (1943) – bol ŠtB rozpracovávaný v rokoch 1970 – 1989 pod krycími menami MATEMATIK a PACKA.

⁵⁸ Radim PALOUŠ (1924) – český filozof a prírodovedec, signatár (1977) a hovorca (1982) Charty 77. ŠtB rozpracovávaný v rokoch 1977–1989 pod krycími menami RADIM a EMAN.

⁵⁹ Peter UHL (1941) – signatár Charty 77 (1977), spoluzakladateľ VONSu (1978), člen Čs. helsinského výboru (od 1988), redaktor Východoeurópskej informačnej agentúry (1988 – 1990), 19.–26. 11. 1989 väznený v súvislosti so zverejnením správy o údajnej smrti študenta Martina Šmída 17. 11. 1989, člen rady Koordinačného centra Občianskeho fóra (1989 – 1990). ŠtB rozpracovávaný v rokoch 1973 – 1989 pod krycím menom SKUPINA-II.

⁶⁰ Petr POSPÍCHAL (1960) bol ŠtB rozpracovávaný v rokoch 1977–1989 pod krycím menom MARTIN.

⁶¹ František STÁREK (1952) – disident, vydavateľ samizdatového časopisu VOKNO. ŠtB sledovaný v rokoch 1977–1989 pod krycím menom SATAN.

⁶² Jan ŠABATA – signatár Charty 77. ŠtB sledovaný v rokoch 1974–1989 pod krycím menom HONZA.

3/ v součinnosti s orgány prokuratúry v zárodku reagovať formou pohovorů, výstrah alebo procesným riadením na každý pokus o prípravu nepriateľských akcií /výzvy, organizační príprava a pod./, jejichž cieľom je vyvolať protispoločenskú vystúpení v srpnu. V nezbytném prípade nepriateľské osoby izolovať;

4/ v součinnosti s čs. sdělovacími prostředky zejména s celostátní působností připravit pro období srpna podklady pro cílevědomé ofenzivní propagandistické působení s cílem odradit stoupence nelegálních skupin od zapojení do protisocialistických akcií;

5/ přijmout soubor opatření k přípravě řídicích struktur pořádkových a výkonných jednotek k zabezpečení klidu a veřejného pořádku v období srpna a zabezpečit potřebnou součinnost s NV, LM a ČSLA;

6/ konkrétním souhrnem opatření zabezpečit podstatné zkvalitnění ochrany legálních politických a společenských struktur i vysokoškolské mládeže;

7/ připravit a zabezpečit realizaci celostátních projektů proti internacionalizaci protispoločenské činnosti vnitřního protivníka a protisocialistických sil v MLR a PLR.

Podle vývoje operativní situace se předpokládá v resortu ministerstva vnitra vyhlášení příslušného stupně mimořádných bezpečnostních opatření k centrálnímu řízení bezpečnostních akcií v ČSSR v období od 15. srpna do 22. srpna 1989.

(A ÚPN, f. Ján Langoš, šk. 3, strojopis, 10 s., kópia.)

Dokument č. 2

1989, 26. júl, Bratislava. Zhrnutie bezpečnostnej situácie v Bratislave a Západoslóvenskom kraji a úlohy k zamedzeniu protispoločenských vystúpení v auguste 1989 a nasledujúcom období.

Správa ZNB hl. mesta Bratislavy a Zs. kraja

Správa Štátnej bezpečnosti
14
Č.p.OS-00143/OA-89 Bratislava 26. júla
1989

PRÍSNE TAJNÉ

Výtlačok čís.: 9

Prilohy: 1/6

Náč. odborov 1 – 3 Správy ŠtB a zást.
náč. OS ZNB a
Obv. S-ZNB pre ŠtB v Zsl. kraji

Vec: Závery z operat. porady NS ŠtB, konanej dňa 25. 7. 1989 – zaslanie

V prílohe Vám zasielam Závery z operatívnej porady náčelníka Správy ŠtB konanej dňa 25. 7. 1989.

Informáciu o štátobezpečnostnej situácii a aktuálnych otázkach KR práce na teritóriu ČSSR i Zsl. kraja Vám zašlem po obdržaní materiálov z II.S-ZNB Praha,

Žiadam Vás o dôsledné plnenie uložených úloh na Vami riadenom pracovisku,

Náčelník Správy ŠtB

[za pplk. nečitateľné]

Pplk. JUDr. Ladislav HORÁK⁶³

Správa ZNB hl. mesta Bratislavy a Zs. kraja

Správa Štátnej bezpečnosti
Č.p.OS-00143/OA-89 Bratislava 24. júla
1989

PRÍSNE TAJNÉ

Výtlačok č.: 1

Počet listov: 6

ZÁVERY

z operatívnej porady náčelníka správy ŠtB Bratislava za účasti náčelníkov odborov Správy ŠtB a zástupcov náčelníka OS ZNB a Obv. S ZNB pre ŠtB, konanej dňa 25. 7. 1989

Vedenie Správy ŠtB Bratislava po vykonaní analýzy vývoja štb situácie v hlavnom meste SSR Bratislave a v Západoslóvenskom kraji konštatuje, že táto je ovplyv-

⁶³ Pplk. JUDr. Ladislav HORÁK (1947) pracoval v ZNB od 9. 5. 1970 ako referent Oddelenia ŠtB Bratislava vidiek. K 1. 2. 1979 bol menovaný do funkcie náčelníka OS ZNB pre ŠtB Bratislava-vidiek, k 1. 2. 1982 do funkcie zástupcu náčelníka Oblastného odboru S-ŠtB Bratislava, k 1. 3. 1984 do funkcie zástupcu náčelníka S-ŠtB Bratislava a k 1. 8. 1986 do funkcie náčelníka S-ŠtB Bratislava. Dňa 8. 2. 1990 bol z uvedenej funkcie odvolaný a 31. 3. 1990 zo ZNB prepustený. V rokoch 1975 - 1979 absolvoval fakultu ŠtB Vysoké školy ZNB a v rokoch 1983 a 1988 kurzy KGB v Moskve.

ňované narastajúcou aktivitou vnútorných nepriateľských síl v ČSSR, pričom sú čoraz zreteľnejšie konkrétne organizované iniciatívy o rozšírenie a zmasovanie opozičnej politickej činnosti z Prahy a ďalších miest z ČSR na územie SSR, predovšetkým do teritória Bratislavy. Sú vyvíjané nátlaky k organizovaniu hromadných protispoločenských vystúpení. Dochádza k vzniku ďalších tzv. občianskych iniciatív. Činnosť zahájilo i zoskupenie tzv. Slovenské fórum prestavby. V ofenzívnej činnosti, s cieľom rozšíriť členskú základňu pokračuje Hnutie za občiansku slobodu v čele s Jánom ČARNOGURSKÝM.

Zosilnil sa tlak vonkajšieho protivníka, najmä IDC k podnecovaniu slovenského nacionalizmu. Aktivizuje sa vplyv maďarsky nacionalisticky orientovaných osôb a intenzita pôsobenia opozičných síl z územia MLR.

Pokračuje ofenzívne pôsobenie reakčného kléru, vrátane NC a LA k ovplyvňovaniu a získavaniu masovej základne, sféry vplyvu k následnému využitiu pre klerikalizáciu politickej činnosti v ďalšom období.

Začínajú sa prejavovať počiatkové negatívne prejavy v rámci nekomunistických politických strán i spoločenských organizácií organizovaných v NF SSR. Zaznamenávané sú niektoré dielčie negatívne postoje v kultúrnej oblasti.

Napriek intenzite pôsobenia nepriateľských síl nie sú doposiaľ zistené rozsiahlejšie závažnejšie prejavy v kontrolovaných a vyčlenených ekonomických objektoch, ktoré by signalizovali o získaní pozícií zo strany vnútorného nepriateľa.

Vychádzajúc zo zhodnoteného vývoja operatívnej situácie a jej predpokladaného vývoja, opierajúc sa o doposiaľ zistené signály z prostredia vnútorného protivníka, ktoré sú zamerané k hromadným proti spoločenským vystúpeniam v auguste 1989 a v ďalšom období náčelník Správy ŠtB Bratislava ukladá náčelníkovi odborov I. - III. a zástupcom N OS ZNB a Obv. S ZNB pre ŠtB:

- ihneď zabezpečovať všetkými agentúrno-operatívnymi prostriedkami nepretržitý tok informácií z nepriateľského prostredia, pričom okamžite organizovať preverku každého signálu o nepriateľskej akcii a pôsobení protivníka

Termín: ihneď

- organizovať nepretržitú kontrolu pôsobenia hlavných exponentov vnútorného nepriateľa v teritóriu, denne informovať o

konkrétne zistených závažných poznatkoch vedenie Správy ŠtB

Termín: ihneď

- organizovať opatrenia ku kontrole spojenia osobného i neosobného z nepriateľských zoskupení z Prahy a ostatných teritórií, vrátane zahraničia

Termín: ihneď

- rozkrývať rôzne inštrukcie, pokyny, smerované zo zahraničia do nášho teritória

Termín: ihneď

- aktivizovať kontrarozviedne i oficiálne súčinnosťné opatrenia k poznaniu situácie v študentských domovoch a internátoch. Nedovoliť zneužitie internátnych redakcií a rozhlasov

Termín: ihneď

- pri získaní konkrétnych poznatkov k rozširovateľom výzvy „Několik vět“, resp. k osobám, ktoré organizujú podpisové akcie na podporu tohto pamfletu ihneď organizovať opatrenia, spočívajúce od upozornenia zamestnávateľa až po prokurátorské pohovory a výstrahy

Termín: ihneď

- vyhodnotiť doposiaľ známe poznatky - signály vedené pre podozrenie, že ide o miesto rozmnožovania nepriateľských tlačovín, letákov, samizdatov. Vedenie II. odboru prejedná s XII. S ZNB a II. S ZNB spôsob realizácie, s cieľom obmedzenia materiálneho základne vnútorného nepriateľa v našom teritóriu i za cenu, že nepôjde o trestný postih, toto prejednať s OV ŠtB

Termín: do 31. 7. 1989

- zabezpečovať a plniť úlohy z plánu bezpečnostných opatrení spracovaného S ŠtB a XII. S ZNB /č. p. OS-001608/01-VN-89 zo dňa 7. 7. 1989/ k predpokladanej činnosti protivníka v nadchádzajúcom období. Výpis úloh z tohto plánu zabezpečí OaAO Správy ŠtB

Termín: v zmysle plánu

- navrhnúť u ktorých osôb v prípade nevyhnutnosti respektívne ich nebezpečnosti by boli tieto izolované k 20. a 21. 8. 1989. Zoznamy predloží náčelník II. odboru k 1. 8. 1989

- splniť úlohy, ktoré uloží II. S ZNB a ktoré budú rozpracované vo vedení Správy ŠtB

- rozhodujúce úlohy zapracovať do Plánov opatrení os ZNB

- ďalšie úlohy budú upresnené náčelníkom S ZNB hl. mesta Bratislavy a Zs. kraja po vyhlásení MBO

náčelníkovi II. odboru:

- ihneď spracovať súbor aktívneho kontrarozviedneho pôsobenia, zameraného k politickej izolácii vedúcich osobností /Ján ČARNOGURSKÝ/. Kontrola plnenia úloh k 30. 9. a 30. 12. 1989

Termín: 5. 8. 1989

- predložiť zoznam osôb s návrhom na prokurátorské pohovory, kde je dokumentovaná nepriateľská činnosť, taktiež predložiť zoznam osôb, kde máme operatívne zadokumentované, že aktívne organizujú alebo vykonávajú podvratnú činnosť k výstrahám

Termín: 26. 7. 1989

náčelníkovi II. odboru a Z N OS ZNB pre ŠtB Nitra:

- zabezpečiť v zmysle samostatne spracovaného plánu kontrarozviedne a ostatné bezpečnostné opatrenia k zabráneniu politického zneužitia náboženskej púte v Nitre, konanej v dňoch 12.-13. 8. 1989. Spracovať Plán opatrení a tento predložiť k 1. 8. 1989

Termín: 1. 8. 1989

náčelníkovi II. odboru a zástupcom N OS ZNB a Obv. S ZNB pre ŠtB:

- aktívne organizovať opatrenia v súčinnosti s VB k potencionálnym páchatelom protištátnych písomností, nápisov, telefonátov, nedovoleného ozbrojovania atď. Podľa vyhodnotenia doterajších výskytov neodhalených nápisov, letákov organizovať nástrahové opatrenia

Termín: ihneď

náčelníkovi III. odboru a zástupcom N OS ZNB a Obv. S ZNB pre ŠtB:

- plniť úlohy vyplývajúce z akcie „REŽIM“⁶⁴ s cieľom zabrániť zneužívaniu rozmnožovacej a reprografickej techniky

Termín: ihneď

- zabezpečiť v chránených objektoch nepretržitý operatívny i oficiálny tok informácií o situácii, náladách, poznatkoch, ktoré by

mohli signalizovať organizovanie hromadných protispoločenských vystúpení respektívne vznik mimoriadnych udalostí

Termín: ihneď

náčelníkovi Organizačného a analytického odboru:

- zabezpečiť včasný tok informácií pre vedenie Správy ŠtB a Správy ZNB hl. m. Bratislavy a Zs. kraja k prijímaniu adekvátnych opatrení v súvislosti s pripravovanými akciami vnútorného protivníka

zástupcom N Obv. S ZNB pre ŠtB Bratislava I. - V.:

- v súčinnosti s náčelníkmi linijných odborov Správy ŠtB vykonať rozbor najzaujímavejších poznatkov, najmä po línii vnútorného protivníka, na tieto zaviesť SPO resp. vyššie druhy operatívnych zväzkov, s cieľom ich aktívnejšieho preverovania a rozpracovania

Termín: do 30. 9. 1989

náčelníkom odborov I. - III.:

- vytypovať zásadné rozhodujúce úlohy z Ročného plánu činnosti po svojich líniiach na základných útvaroch ŠtB v teritóriu hl. mesta Bratislavy a Západoslovenského kraja a vykonať previerku a kvalitu ich plnenia

Termín: do 30. 9. 1989

- zhodnotiť podiel nimi riadených VSRŠ na hodnotení a prijímaní opatrení k zisteným poznatkom a odbornom riadení operatívnych pracovníkov

Termín: do 30. 9. 1989

zástupcom náčelníka Správy ŠtB a náčelníkom odborov I. - III.:

- pri výjazdoch a účastiach na mesačných poradách na O ŠtB v teritóriu preverovať kvalitu riadiaceho systému náčelníkov O ŠtB a zároveň preverovať ako sa v praxi realizujú opatrenia vedenia Správy ŠtB na týchto útvaroch a či tieto prenikajú až k jednotlivým operatívnym pracovníkom

Termín: v zmysle spracovaného plánu výjazdov a účasti na mesačných poradách o výsledkoch informovať na OP N S ŠtB v septembri 1989

(A ÚPN, f. Ján Langoš, šk. 3, strojopis, 7 s., kópia.)

⁶⁴ Akcia REŽIM bola celoštátna bezpečnostno-preventívna akcia, ktorej cieľom bolo preverenie zabezpečenia a zamedzenia zneužívania rozmnožovacej techniky v záujmových objektoch čs. kontrarozviedky.

Dokument č. 3
1989, 31. júl, Praha. Vyhlásenie
mimoriadnych bezpečnostných opat-
rení na zabezpečenie klúdu a verejného
poriadku v súvislosti s výročím augusta
1968. Rozkaz federálneho ministra
vnútra Františka Kincla.

ROZKAZ
 MINISTRA VNITRA
 ČESKOSLOVENSKÉ
 SOCIALISTICKÉ REPUBLIKY

Ročník: 1989 V Praze
 dne 31. července 1989 Číslo: 9

PŘÍSNĚ TAJNĚ
 Výtisk č.: 0109

Vyhlášení mimořádných bezpečnostních opatření

K zajištění klidu a veřejného pořádku na území československé socialistické republiky u příležitosti 21. výročí internacionální pomoci vojsk států Varšavské smlouvy Československé socialistické republiky

I. vyhlašuji

Podle čl. 12 odst. 1 NMV ČSSR č. 9/1982 ve znění NMV ČSSR č. 5/1983 3. stupeň mimořádně bezpečnostních opatření v době

od 16.00 hodin dne 15. srpna 1989
 do 08.00 hodin dne 23. srpna 1989

pro útvary FMV, útvary podřízené FMV, útvary bezpečnostního úseku MVŽP ČSR, útvary bezpečnostního úseku MVŽP SSR, správu SNB hl. m. Prahy a Středočeského kraje, správu SNB hl. m. Bratislavy a Západoslovenského kraje, krajské správy SNB, okresní správy SNB a útvary jim na roveň postavené;

II. stanovím

po dobu vyhlášení mimořádných bezpečnostních opatření (dále jen „MBO“) 50% dosažitelnost pro příslušníky útvarů FMV, útvarů podřízené FMV, útvarů bezpečnostních úseků MVŽP republik, správy SNB hl. m. Prahy a Středočeského kraje, správy SNB hl. m. Bratislavy a Západoslovenského kraje, krajských správ SNB, okresních správ SNB a útvarů jim na roveň postavené.

Funkcionáři uvedení v č. 15 odst. 2 NMV ČSSR č. 9/1982 mohou s přihlédnutím k vývoji bezpečnostní situace stanovit vyšší procento dosažitelnosti nebo pohotovosti podřízeným příslušníkům SNB, Pohraniční stráž ve služebním poměru a vojákům z povolání vojsk ministerstva vnitra;

III. nařizuji

1. aktivizovat v době ode dne účinnosti tohoto rozkazu do 23. srpna 1989

a) operační štáb FMV¹ (dále jen „OŠ FMV“), jehož řízením pověřuji I. náměstka ministra vnitra Československé socialistické republiky (dál jen „ČSSR“) s úkolem řídit a koordinovat bezpečnostní opatření k ochraně klidu a veřejného pořádku na celém území ČSSR,

b) operační štáb Praha¹ s úkolem řídit a koordinovat bezpečnostní opatření k ochraně klidu a veřejného pořádku na území hl. m. Prahy a Středočeského kraje,

c) operační štáb Bratislava¹ s úkolem řídit a koordinovat bezpečnostní opatření k ochraně klidu a veřejného pořádku na území hl. m. Bratislavy a Západoslovenského kraje,

d) operační štáby KS SNB s úkolem řídit a koordinovat bezpečnostní opatření k ochraně klidu a veřejného pořádku na území jednotlivých krajů;

2. přijmout opatření k aktivizaci agenturně operativní činnosti příslušníků SNB k vyhledávání, soustředování a důslednému vyhodnocování informací a signálů o pokusech narušit veřejný pořádek a bezpečnost;

3. organizovat v době vyhlášení MBO zvýšený výkon hlídkové a občůzkové služby se zaměřením na místa předpokládaného výskytu trestné činnosti s cílem zabránit výskytu hanlivých nápisů a závadových letáků. Za tím účelem využít Pomocnou stráž VB;

4. uskutečňovat účinná opatření ke zjišťování pachatelů anonymních výhružných telefonátů, telexů a tiskovin;

5. přijmout účinná opatření k ochraně čs. Ekonomiky před mimořádnými událostmi. Zvláštní pozornost věnovat ochraně skladů zbraní, střeliva, výbušnin, jedů a jiných nebezpečných věcí, ochraně státního a služebního tajemství a zajištění reprografické techniky proti zneužití;

6. provádět operativní dohled nad osobami a skupinami osob, majícími sklony k násilné a teroristické činnosti a výtržnictví. Signály o přípravách takové činnosti ihned pro-

věřovat a přijímat účinná opatření k jejich zabránění;

7. přijímat na základě vývoje bezpečnostní situace opatření k ochraně státních hranic. Na oddělení pasových kontrol zabránit dovozu písemností, které jsou v rozporu s chráněnými zájmy ČSSR;

8. uskutečňovat ve spolupráci s orgány státní moci a správy opatření k odstranění negativních jevů, které byly zjištěny v průběhu prováděných bezpečnostních opatření;

9. provést preventivní bezpečnostní akce v rozsahu jednotlivých typových projektů, tyto ukončit do 15. srpna 1989;

10. kontrolovat činnost pravicových exponentů, nepřátelsky zaměřených osob, závadových osob a skupin závadové mládeže; organizovat individuální preventivní opatření proti vybraným osobám z řad potenciálních pachatelů a organizátorů provokací nebo trestné činnosti;

11. zajistit zpohotovení a akceschopnost pořádkových jednotek VB a SNB, realizačních skupin a výjezdových skupin vyšetřování dopravních nehod VB;

12. vytvořit v době vyhlášení MBO pro OŠ FMV zálohy sil a prostředků Společného operačního štábu ČSSR uvedené v Centrálním plánu MBO. O nasazení těchto sil rozhodne náčelník OŠ FMV;

13. navázat úzkou součinnost s územními štáby Lidových milic a zajistit připravenost jejich sil a prostředků pro případ využití ve výkonu bezpečnostní služby;

14. přijmout na základě vývoje bezpečnostní situace v jednotlivých krajích další odpovídající opatření k zajištění klidu a veřejného pořádku;

1 – Čl. 9 NMV ČSSR č. 9/1982, o systému mimořádných bezpečnostních opatření a bezpečnostních akcí, ve znění NMV ČSSR č. 5/1983.

IV. u k l á d á m

1. I. náměstků ministra vnitra ČSSR

V součinnosti s náčelníkem vnitřní a organizační správy FMV vytvořit sekretariát OŠ FMV;

2. náčelníkům útvarů FMV, útvarů podřízené FMV, útvarů bezpečnostního úseku MVŽP ČSR, útvarů bezpečnostního úseku MVŽP SSR, správy SNB hl. m. Prahy a Středočeského kraje, správy SNB

hl. m. Bratislavy a Západoslovenského kraje, krajských správ SNB

a) rozpracovat ve svých rozkazech úkoly uvedené v části III tohoto rozkazu na podmínky útvarů, které řídí;

b) prověřit do 11. srpna 1989 územní a dílčí plány MBO; vytvořit dostatečné zálohy k posílení bezpečnostních opatření pro jejich případné využití na pokyn ministra vnitra ČSSR nebo náčelníka OŠ FMV;

c) zabezpečit plynulý tok informací. O signálech narušení klidu, veřejného pořádku a bezpečnosti informovat ihned ministra vnitra ČSSR a náčelníka OŠ FMV cestou operačních středisek;

3. veliteli Pohotovostního pluku VB ČSR a veliteli Pohotovostního pluku VB SSR

uvést do pohotovosti jako zálohu Společného operačního štábu ČSSR v době od 08.00 dne 15. srpna 1989 do skončení MBO útvary, které řídí;

4. náčelníku kádrové správy FMV

uvést do pohotovosti jako zálohu Společného operačního štábu ČSSR

a) z Praporčické školy SNB Brno
aa/ v době od 08.00 hodin dne 15. srpna 1989 do 06.00 hodin dne 21.

srpna 1989 150 příslušníků SNB,
ab/ v době od 06.00 dne 21. srpna 1989 do skončení MBO 250 příslušníků SNB;

b) z Důstojnické školy SNB Praha v době od 08.00 hodin dne 15. srpna 1989 do skončení MBO 40 příslušníků SNB;

5. náčelníku Vysoké školy SNB

uvést do pohotovosti jako zálohu Společného operačního štábu ČSSR v době od 08.00 hodin dne 17. srpna 1989 do skončení MBO

a) 550 příslušníků SNB z 1. a 2. fakulty,

b) 250 příslušníků SNB ze 3. a 4. fakulty.

6. náčelníkům vnitřní a organizační správy FMV, správy pasů a víz a federální správy VB

zajistit po dobu MBO urychlenou lustraci v evidencích SNB.

Za službu konanou nad stanovenou základní dobu služby v týdnu náleží příslušníkům SNB zvláštní odměna podle čl. 37 NMV ČSSR č. 8/1987 a příslušníkům PS ve služebním poměru a vojákům z povolání vojsk

MV zvláštní příplatek podle části IX. přílohy č. 4

RMV ČSSR č. 22/1987.

Tento rozkaz nabývá účinnosti dnem vydání a jeho platnost končí 31. srpna 1989.
Č. j. OV-0087/S-89

Ministr vnitra ČSSR:
genpor. Ing. František KINCL v. r.

Obdrží:

M, N, útvary FMV,
Útvary podřízené FMV,
Náčelníci S SNB hl. m. Prahy a Sčk,
S SNB hl. m. Bratislavy a Zsk a
KS ZNB – 3x

Obdrží na MV ŽP ČSR a MVŽP SSR:

M, N, útvary bezpečnostního úseku,
MVŽP ČSR,

M, N, útvary bezpečnostního úseku,
MVŽP SSR,

Na vědomí:

HŠ LM ČSSR

Dokument č. 4

1989, 18. august, Praha. Správa federálneho ministra vnútra Františka Kincla pre ÚV KSČ o bezpečnostnej situácii a pripravovaných opatreniach na zamedzenie vystúpenia „vnútorného nepriateľa“ v auguste 1989.

ÚSTŘEDNÍ VÝBOR KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA
PRAHA 1. NABŘEŽÍ LUDVÍKA SVOBODY
12 - TELEFON 2 199

Č.j. P 8355

[...] ⁶⁵

Usnesení

126. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 18. srpna 1989

k bodu 3: Informace o bezpečnostní situaci a dalších úkolech v boji proti vnitřním nepřátelům /s. F. Kincl/

U s n e s e n o :

Předsednictvo ÚV KSČ
bere na vědomí informaci o bezpečnostní situaci a návrh opatření plánovaných příslušnými orgány směřujících k zamezení zneužití výročí srpnových událostí v roce 1968 vnitřními a zahraničními nepřáteli socialismu. Informace

8355/24

[...] ⁶⁶

I n f o r m a c e
o bezpečnostní situaci a dalších úkolech v boji proti vnitřním nepřátelům

V období od konce července do současné doby jsou zjišťovány poznatky o stupňování aktivizace vnitřního i vnějšího nepřítele na přípravu provokačních a konfrontačních akcí u příležitosti výročí 21. srpna 1968. Zřejmým cílem je na srpnových událostech před 21 lety kompromitovat vedoucí postavení a politiku KSČ a veřejnou demonstrací vlastní síly se projevit jako zásadní společensko politický faktor. V jeho činnosti se stále výrazněji projevuje tendence přechodu od kritiky k politické aktivitě namířené proti základům socialistického státu. Akce 20. a 21. 8. mají podle představ protivníka urychlit spád a vývoj událostí ve státě s cílem dosažení jejich záměrů.

Jedním z hlavních prostředků k naplnění těchto cílů je kampaň rozvířená okolo pamfletu „Několik vět“, který je rozšiřován na celém území státu a který mělo podepsat asi 16500 občanů. Aktivita protivníka si vynutila přijetí rozsáhlých opatření. Bylo zahájeno tr. stíhání ve věci pro tr. čin pobuřování podle § 100 tr. zákona. Se souhlasem městského prokurátora v Praze byly provedeny u hlavních organizátorů S. DEVÁTÉHO, ⁶⁷ A. VONDRY, ⁶⁸ J. URBANA a J. KŘÍŽANA ⁶⁹ domovní prohlídky. Bylo potvrzeno, že hlav-

⁶⁵ Pečiatka „Prijaté usnesení“.

⁶⁶ Pečiatka „PŘÍLOHA III“.

⁶⁷ Stanislav DEVÁTÝ (1952) – disident, signatár (1985) a hovorca (1988) Charty 77, člen VONS-u. ŠtB sledovaný v rokoch 1979 – 1989 pod krycím menom COSMOS.

⁶⁸ Alexander VONDRA (1961) – český geograf, signatár (1987) a hovorca (1989) Charty 77. ŠtB rozpracovávaný v rokoch 1988 – 1989 pod krycím menom DONÁT.

⁶⁹ Jiří KŘÍŽAN (1941) bol štB rozpracovávaný v rokoch 1975 – 1978 vo zväzku kandidáta tajnej spolupráce s krycím menom MÁNES a od júla 1989 v signálom zväzku DISTRIBÚTOR.

ním organizátorem a autorem pamfletu je Václav HAVEL. Vůči hlavním organizátorům nepřátelské kampaně byla získána dokumentace jejich trestné činnosti. Trestní stíhání těchto osob bude možno vést úspěšně jen v případě, že budou postiženi všichni organizátoři, včetně Václava HAVLA, k němuž je také soustředěn důkazní materiál. Vznesení obvinění a vzetí do vazby je třeba posuzovat z hlediska vývoje bezpečnostní situace a rozhodnout, zda k trestnímu stíhání přikročit ihned nebo v období po 21. 8. 1989.

Prováděná opatření proti rozšiřovatelům potvrzují, že tito ve většině případů nemají žádný vztah k organizátorům akce a podpisy pod pamflet shromažďují z popudu západních sdělovacích prostředků /RSE, HA/.

V souvislosti s rozšiřováním pamfletu a přípravou antisocialistických akcí jsou prováděna další opatření na celém území ČSSR. Celkem přitom bylo provedeno 211 pohovorů, 10 osob je trestně stíháno pro trestný čin podle § 100 tr. zákona, 76 osob pro přečin podle § 6 zákona č. 150/69 Sb., 13 bylo řešeno pro přestupek a 15 osobám byla vyslovena výstraha.

Obdobnou akcí, která by měla vystupňovat atmosféru a vyvolat rozkol v řadách KSČ, je dopis vedení tzv. OBRODY všem členům strany. Záměr protivníka byl v samotném zárodku zmařen a podařilo se zabránit jeho rozšíření. U hlavních organizátorů M. HÁJKA, V. ŠILHÁNA⁷⁰ a V. KOLMISTRA⁷¹ byly po zahájení trestního stíhání ve věci pro trestný čin hanobení republiky a jejího představitele provedeny domovní prohlídky, zabaven originál dopisu a rozmnožovací zařízení. Všem jmenovaným byla vyslovena výstraha městského prokurátora v Praze.

Na území SSR vyvíjí nepřátelskou činnost zejména ČARNOGURSKÝ, KUSÝ, SELECKÝ, PONICKÁ a MAŇÁK, jejichž trestná činnost spočívá v organizování protispolečenských vystoupení a podněcování občanů k účasti na nich, předávání nepřátelsky zaměřených materiálů do zahraničí, kde jsou využívány k protičeskoslovenským kampaním. Vyšetřovatelem StB bylo dne 14. 8. 1989 zahájeno trestní stíhání pro trestné činy pobuřování, resp. poškozování zájmů republiky v cizině a vzneseno obvinění výše jmenovaným. U ČARNOGURSKÉHO a KUSÉHO byl podán návrh na jejich vzetí do vazby.

Postup byl schválen generálním prokurátorem SSR.

V rámci příprav na srpnové vystoupení začalo od 1. 8. 1989 tzv. Nezávislé mírové sdružení organizovat denně v Praze na pěší zóně tzv. tichá korza, kterých se zúčastňuje několik desítek osob, jejichž počet denně vzrůstá. Kromě provokace státní moci chce protivník i aktivizovat veřejnost, prověřit vlastní akceschopnost a odhalit případná protiopatření.

Stěžejní otázkou činnosti protivníka je příprava na veřejná vystoupení ve dnech 20. a 21. 8. 1989. V důsledku prováděných bezpečnostních opatření /např. zabránění schůzky koordinačního výboru nezávislých iniciativ – OBRODA, HOS, CH-77, NMS, Ekologická sekce CH-77 dne 2. 2., která měla projednat formy protestních akcí a vydání společného prohlášení; zamezení schůzky členů odbočky HOS v Praze 4, která měla projednat konkrétní akce k výročí srpna; narušení veřejných akcí NMS apod./ se názory na charakter těchto akcí v prostředí protivníka značně liší a jsou nejednotné. Od krajních /demonstrace na Václavském náměstí se střetem s Bezpečností – prosazována např. mluvčím CH-77 HRADÍLKEM⁷²/ přes „umírněné“ až k názoru žádnou veřejnou akci nekonat /např. Jan URBAN doporučuje místo toho se soustředit na zakládání nezávislých odborů, pronikání do závodů a teritorií/. K tomuto poslednímu názoru se rovněž pod vlivem provedených opatření přiklonila i skupina exkomunistů sdružených v tzv. OBRODĚ, kteří odmítají zúčastnit se případných veřejných vystoupení.

V současné době v nepřátelském prostředí převládá varianta „tichého korza“ demonstrujících na pěší zóně v Praze dne 20. a 21. 8. 1989, k níž se přiklání CH-77 společně s dalšími iniciativami.

Obdobné akce mají proběhnout i v dalších městech jako v Brně, Plzni, Táboře, Ústí nad Labem, Litoměřicích, Olomouci, Chomutově, Hradci Králové, Žilině, Bratislavě a Košicích. Lze předpokládat provokativní projevy i v jiných místech republiky. Jedná se o taktiku protivníka, který přímo nevyzývá k otevřeným nepřátelským projevům, ale snaží se vyvolat zdání pokojných shromáždění občanů. Kalkuluje s tím, že při větším shromáždění osob se vytvoří napjatá atmosféra,

⁷⁰ Věnek ŠILHÁN (1927) bol ŠtB sledovaný v rokoch 1970 – 1989 pod krycím menom VĚNO.

⁷¹ Vladimír KOLMISTR (1930) bol ŠtB sledovaný v rokoch 1971–1989 pod krycím menom MISTR.

⁷² Tomáš HRADÍLEK (1945) – zootechnik, v rokoch 1966 – 1969 člen KSČ, signatár (1977) a hovorca (1989) Charty 77. ŠtB rozpracovávaný v rokoch 1977–1989 pod krycími menami REFERENT a REDAKTOR.

kteřá může snadno vyústit v projev spontánního odporu proti politice KSČ.

Zvažovány jsou i některé další formy provokačních akcí, jako předání přehlášení CH-77 a kytice na uctění památky padlých na velvyslanectví SSSR v Praze, položení kytice dne 20. 8. u sochy sv. Václava, pokládání květin na místa, kde při vstupu vojsk Varšavské smlouvy zahynuli čs. občané, vztyčení rudé vlajky na Pradědu v Jeseníkách, či zvonění zvonu v kostele sv. Tomáše v Brně.

Zřetelně sílí internacionalizace činnosti vnitřního protivníka a spolupráce s protějšky z PLR a MLR, která nabývá stále konkrétnějších podob, přes návody a konzultace až po organizování společných konkrétních akcí. Po zkušenostech z působení MICHNIKA⁷³ a BUJAKA⁷⁴ a dalších při jejich pobytu v ČSSR počátkem srpna 1989 a působení na představitele opozičních sil, bude provedeno opatření k zamezení jejich ohlášeného příjezdu do ČSSR a zabráněno jejich účasti na provokačních akcích. Obdobná opatření jsou přijata i k představitelům maďarských opozičních uskupení. Na podporu akcí v ČSSR připravuje polská Solidarita provokační akce na hraničních přechodech s ČSSR.

V posledním období roste nebezpečnost působení tzv. Demokratické iniciativy⁷⁵ /MANDLER⁷⁶ a spol./, spočívající v tom, že na rozdíl od CH-77 se důsledně orientuje na pronikání do dělnické mládeže a do teritorií a vyvíjí snahu vytvářet tzv. alternativní odbory.

Tzv. Čs. helsinský výbor zaslal dne 12. 8. 1989 dopis předsedovi vlády ČSSR a generálnímu prokurátorovi ČSSR, v němž zcela jednoznačně obviňuje vládu ČSSR a ministerstvo vnitra ze snah vyvolat konfrontaci s občany, kteří žádají demokratickou obnovu. Uvádějí, že např. kampaň proti výzvě „Několik vět“ přerostla v přímou „kriminalizaci“ této zákonné petiční akce.

Dále obviňují orgány státní moci z pokusu vykonstruovat důkazy o propojení skupiny záškodníků zakládajících požáry v Severočeském kraji s „nezávislými iniciativami“, pro což prý nejsou žádné důkazy. Dosavadní vyšetřování jednoznačně prokazuje, výpověďmi svědků i domovními prohlídkami, spojení jednoho z hlavních obviněných Jana GŘEGOŘE s představiteli CH-77 UHLEM a CIBULKOU.⁷⁷ Svědecky je potvrzeno, že GŘEGOŘ vícekrát navštívil také představitele CH-77 Václava BENDU⁷⁸ v Praze. V zajištěných písemnostech vyjadřuje GŘEGOŘ odhodlání bojovat všemi prostředky proti stávajícímu socialistickému zřízení a KSČ a odhodlání působit v tomto duchu na mládež. Přesto, že obvinění svoji trestnou činnost popírají, případně odmítají vypovídat, jsou soustřeďovány další důkazy o jejich trestném činu záškodnictví, a to v případě všech čtyř hlavních obviněných.

Z obsahu uvedeného dopisu nepochybně vyplývá, že se jedná o snahu antisocialistických sil svalit předem vinu za konfrontační charakter akcí a za případný rozhodný zásah mocenského aparátu proti nim na čs. vedení, Bezpečnost, Lidové milice. Tím chtějí na platformě srpna ukázat „nelegitimnost“ současného vedení ČSSR a vytvářet atmosféru, která podle jejich představ vyústit v odstoupení stranického a státního vedení a v nastolení „prozatímních státních orgánů“. Ke koordinaci a jednotnému postupu se přední exponenti nelegálních struktur rozhodli zřídit tzv. Čs. občanský výbor, jako garanta za „vytvoření demokratického a právního státu“. Jsou zpracovány návrhy koncepce činnosti „sjednocené“ opozice k faktickému převzetí moci, kdy předpokládají rozpuštění Federálního shromáždění, místo něho ustanovení „prozatímního zákonodárného shromáždění“, které připraví a projedná novou

⁷³ Adam MICHNIK (1946) – polský historik, publicista, esejista, disident a osobnost nezávislého mírového združení Solidarita. V roce 1976 založil Radu obrany robotníkův (KOR) a v roce 1989 se stal členem prvního postkomunistického parlamentu v Polsku. Od roku 1989 je šéfredaktorem denníku *Gazeta Wyborcza*.

⁷⁴ Zbigniew BUJAK (1954) – polský disident, účastník „gulátého stola“ v roce 1989. Od septembra 1980 vedúci varšavské pobočky Solidarity, neskôr jeden z vodcov podzemného hnutia Solidarity. V roku 1989 zvolený do polského parlamentu.

⁷⁵ K Demokratickej iniciatíve pozri: HLUŠIČKOVÁ, R. – OTÁHAL, M. (zost.): *Čas demokratickej iniciatívy 1987–1990. Sborník dokumentů*. Praha 1993.

⁷⁶ Emanuel MANDLER (1932) bol ŠtB rozpracovávaný v rokoch 1974–1975 a 1986–1989 pod krycím menami STROM a FOUSEK.

⁷⁷ Petr CIBULKA (1950) bol ŠtB sledovaný v rokoch 1977–1989 pod krycím menom GEOLOG.

⁷⁸ Václav BENDA (1946) – signatár (1977) a hovorca (1979, 1984) Charty 77, spoluzakladateľ VONSu (1978) a HOS (1988), vydavateľ a redaktor samizdatového časopisu *Paraf* (1985–1989), ŠtB sledovaný v rokoch 1977–1989 pod krycím menom DOKTOR.

Ústavu ČSSR. Podle představ protivníka by následně měla být vytvořena nová vláda, která by důsledně měla realizovat jejich představy o právním státě. Souběžně s tím je rozpracováván i záměr vytvořit nový „nezávislý svaz mládeže“, v němž by se sdružovaly samostatné svazy, např. vysokoškolské, dělnické mládeže atd.

Bezpečnostními orgány byly zjištěny reakce vládních a politických kruhů některých západních zemí na situaci vzniklou v ČSSR v souvislosti s 21. srpem 1989.

Vlády evropských kapitalistických států očekávají, že v Praze dojde kolem 21. 8. 1989 k protivládním vystoupením včetně střetů demonstrantů s ozbrojenými složkami. V případě vážného střetu demonstrantů se státní mocí bude zvažována i možnost svolání konzultace o společném postupu zemí Evropského společenství vůči ČSSR v rámci evropské politické spolupráce včetně odvetných politicko ekonomických opatření k mezinárodní izolaci ČSSR.

V případě opakovaného zatčení a odsouzení V. HAVLA (respektive dalších představitelů čs. opozice), plánují rozpoutání ostré protičeskoslovenské kampaně, včetně diskriminačních opatření. Kalkulují s tím, že politická a především ekonomická izolace současné vlády v Československu by zhoršením životní úrovně obyvatelstva vytvořila prostor pro novou, opravdu masovou vlnu protivládních vystoupení v ČSSR, jejichž potlačování by bylo využito k dalšímu zostření protičeskoslovenské kampaně Západu. Kombinace vnitřního a vnějšího tlaku by pak měla vést k výrazným personálním změnám ve vedení KSČ a ČSSR.

Nebyly získány žádné poznatky, které by nasvědčovaly tomu, že by se některá z vlád západních zemí bezprostředně angažovala v přípravě protičeskoslovenské kampaně. Jsou však prováděna opatření ke sledování situace a plnění závazků přijatých ČSSR v rámci KBSE.

Z USA jsou do ČSSR plánovány mimořádné cesty pracovníků hromadných sdělovacích prostředků. Do ČSSR přicestují i politi-

kové - senátoři (24.–26. 8. 1989 skupina čtyř senátorů USA vedená bývalým uchazečem v prezidentské kampani 1984 za demokraty USA Alanem CRANSTONEM,⁷⁹ senátorem za Kalifornii).

Na území NSR jsou československou emigrací intenzivně distribuovány emigrantské tiskoviny. Byl získán signál o snaze západoněmeckého odborového svazu DGB ovlivnit ROH.

Z politických kruhů v Itálii byl získán poznatek, že v případě „policejní represe“ v ČSSR dojde k vystoupení ministra zahraničí G. de MICHELISE,⁸⁰ který bude vůči ČSSR vystupovat mnohem důrazněji než v minulosti ANDREOTTI.⁸¹ V září 1989 je nutno počítat se snahou některých politických stran (Italské komunistické strany – IKS a Italské socialistické strany) rozvinout protičeskoslovenskou kampaň, jejímž obsahem by měla být kritika postupu čs. vedení vůči opozici ve srovnání s PLR a MLR.

Na všech úrovních protičeskoslovenské činnosti IKS se aktivně podílí Antonie RUBBI⁸² a L. ANTONETTI (přicestuje do ČSSR 22. 8. 1989), kteří mimo jiné koordinovali ilegální převoz tiskovin pro čs. nezávislé skupiny. Materiály, které mají být využity 20. a 21. 8. 1989 měl převézt koncem července oblastní tajemník IKS z Cremony Marco PEZZONI. Nelze vyloučit, že IKS připravuje provokaci přímo v ČSSR.

V Nizozemí se předpokládá, že protičeskoslovenská kampaň by byla organizována až po střetu čs. ozbrojených složek s demonstranty, a to nejen ve sdělovacích prostředcích, ale i za aktivního podílu ministerstva zahraničí a parlamentu.

Tzv. československou otázkou budou v nizozemských vládních kruzích oživovat vlivní jednotlivci, kteří mají napojení do neoficiálních struktur v ČSSR, jako člen státní rady a bývalý ministr zahraničí V. D. STOEL,⁸³ poslanci Van TRAX, STEMERDING, KOMBRINK, WALLACE... členové vedení PAX CHRISTI a Mezicírkevní rady (IKV) – FABER – TER a LAAK a poslanci Lidové strany pro svobodu a demokracii (VVD) WEISGLAS a

79 Alan MacGregor CRANSTON (1914–2000) – americký politik, v letech 1969–1993 senátor za Kalifornii.

80 Gianni De MICHELIS (1940) – italský politik (Italská socialistická strana). V letech 1980–1983 ministr pro štátní majetky, 1983–1986 ministr práce, 1988–1989 podpredseda vlády a 1989–1992 ministr zahraničních věcí.

81 Giulio ANDREOTTI (1919) – italský politik (Křesťansko-demokratická strana). V letech 1972–1973, 1976–1979 a 1989–1992 predseda vlády, v letech 1954 a 1978 ministr vnútra, v letech 1959–1966 a 1974 ministr obrany a v letech 1983–1989 ministr zahraničních věcí.

82 M. Antoni RUBBI (1932) – italský komunistický politik, v letech 1976–1992 člen Parlamentného zhromaždenia Rady Európy.

83 Max van der STOEL (1924) – holandský politik. V letech 1973–1977 a 1981–1982 holandský ministr zahraničních věcí.

WIEBENG. V nátlakových akcích se angažuje z emigrantských seskupení především „Nadace informace o chartě-77“.

Belgická vláda nebude podporovat protičeskoslovenské akce organizované na teritoriu Belgie, ale bude pečlivě sledovat průběh výročí srpnových událostí v ČSSR a vyhodnocovat reakce čs. státních orgánů v návaznosti na KBSE. Konkrétní opatření čs. orgánů budou směrodatným ukazatelem pro další postup Belgie vůči ČSSR. Sledováním této problematiky byl belgickým ministrem zahraničí pověřen Erick SUY⁸⁴ (bývalý náměstek generálního tajemníka OSN K. WALDHEIMA,⁸⁵ t. č. profesor katolické univerzity v Lovani).

Britská vláda neplánuje zapojit se do podpory opozičních struktur angažujících se v rámci výročí 21. srpna. Bude však všechny akce monitorovat k využití proti ČSSR. Pokud dojde k zásahu čs. bezpečnosti proti akcím opozice, zejména proti HAVLOVI, postaví se britské ministerstvo zahraničí a následně i britská vláda aktivně za čs. opozici a „využije“ závěrů KBSE k velmi ostré protičeskoslovenské kampani. Britská vláda očekává v tomto směru podporu od opoziční labouristické strany.

Čs. nepřátelská emigrace sleduje vývoj v ČSSR s mimořádnou pozorností. V tomto směru se exponují emigranti KUBES⁸⁶ z Mnichova, ŠKUTINA a STRNAD ze Švýcarska, MEDEK⁸⁷ a NĚMEC z Rakouska. Původně projektované demonstrativní setkání prominentů čs. emigrace v Rakousku, včetně PELIKÁNA⁸⁸ a TIGRIDA,⁸⁹ v kritických srpnových dnech, nebude zřejmě realizováno. Konkrétně PELIKÁN hodlá trávit druhou polovinu srpna ve svém tradičním italském letovisku.

Podle potvrzených poznatků přátel organizuje na 20. 8. 1989 FIDESZ a SZDSZ (Svobodný demokratický svaz) z MLR setkání a přípravu na demonstraci v Praze. Předpokládá se, že vycestuje asi 150 – 200 osob ve vlastních motorových vozidlech, ostatní vlakem. Podle plánu se mají setkat v Praze na Karlově mostě dne 20. 8. v 08.00 hod., pak ve 12. 00 hod. a v 18.00 hod., kde dostanou další instrukce a pokyny k činnosti na 21. 8. Předpokládají, že přijdou do styku s bezpečnostními orgány ČSSR, že budou předvedeni a vyšetřováni. Po návratu do MLR potom v následujících dnech zorganizují velkou demonstraci v Budapešti. V čele této skupiny v Praze bude ORBÁN Viktor⁹⁰ (FIDESZ) a nevyklučuje se ani příjezd GYÖR-GYA Konráda, čelního představitele Maďarské říjnové strany, silně pravicově orientovaného, který tuto akci podporuje. Členové FIDESZu se mají v Praze setkat s tzv. nezávislou studentskou společností z PLR.

FIDESZ má v úmyslu zorganizovat v Budapešti před ZÚ ČSSR dne 21. 8. demonstraci, na které chce odevzdat protest.

Ve dnech 19.–21. 8. 1989 má, podle dosud neproověřených informací přátel do ČSSR přicestovat kolem 3 000 Poláků, kteří se mají zúčastnit demonstrací organizovaných čs. opozicí na protest proti vstupu vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968 do ČSSR.

K zabránění účasti známých organizátorů a účastníků protičeskoslovenských kampaní na Západě, ale i aktivních členů opozičních hnutí a skupin ze socialistických států, především z PLR a MLR na akcích připravovaných čs. opozicí, jsou přijata nezbytná opatření. Vzhledem k předpokládanému příjezdu většího počtu osob uvedených kategorií, bude prováděno jejich vyhledávání již na hraničních přechodech (nebudou na naše území

⁸⁴ Eric SUY (1933) – belgický právník a pedagog. V letech 1974–1983 právní poradce generálního tajemníka OSN a v letech 1983–1987 generální ředitel kanceláře OSN v Ženevě.

⁸⁵ Kurt WALDHEIM (1918–2007) – rakúsky politik a diplomat. V letech 1972–1981 generální tajemník Organizácie spojených národov, v letech 1986–1992 rakúsky prezident.

⁸⁶ Milan KUBES (1943) bol ŠtB rozpracovávaný v letech 1975–1989 pod krycím menami KOMPAS a MAJOR.

⁸⁷ Ivan MEDEK (1925) – český novinář, hudební publicista, teoretik a kritik, signatár Charty 77. V roce 1978 emigroval do Rakúska a začal spolupracovat s Hlasom Ameriky, Slobodnou Európou a ďalšími rozhlasovými stanicami. ŠtB rozpracovávaný v letech 1973–1980 a 1986–1989 pod krycím menom VILÍK.

⁸⁸ Jiří PELIKÁN (1923–1999) – český novinář a politik. Ako predstaviteľ demokratického procesu odvolaný na sovietsky nátlak z postu riaditeľa čs. televízie a menovaný radcom čs. veľvyslanectva v Ríme. V roku 1969 požiadal v Taliansku o politický azyl a od roku 1970 vydával časopis LISTY. V letech 1979–1989 pôsobil ako poslanec Európskeho parlamentu za Taliansku socialistickú stranu. ŠtB rozpracovávaný v letech 1962–1963 a 1971–1989 pod krycím menom EMISÁR.

⁸⁹ Pavel TIGRID (pôv. SCHÖNFELD, 1917–2003) – český novinář a publicista. Od roku 1948 žil v exile v Západnom Nemecku, USA a napokon vo Francúzsku. V letech 1956–1990 vydával časopis SVĚDECTVÍ. Komunistická ŠtB o ňom v letech 1964–1989 zhromažďovala informácie v zväzku kontrarozviedneho rozpracovania s krycím menom PREMIÉR.

⁹⁰ Viktor Orbán (1963) – maďarský politik, zakladajúci člen Združenia mladých demokratov (FIDESZ, 1988).

vpuštěny) a dále na přístupových cestách do vnitrozemí, hlavně ve směru na Prahu (zkrácení pobytu administrativní cestou). To se bude týkat individuálních cest i hromadných „turistických“ zájezdů. Pokud bude zjištěna přímá účast těchto osob na protispolečenských akcích v ČSSR, bude proti nim postupováno v souladu s platnými čs. zákony.

Příslušná opatření přijímá i FMZV, kterému byly předány podklady a informace v potřebném rozsahu.

Ke zmaření celkových cílů a záměrů protivníka je připravován a již prováděn soubor komplexních opatření v preventivní i represivní oblasti.

K zamezení předávání telefonických zpráv do zahraničí byla provedena technická opatření u známých informátorů redakcí RSE a HA. Veškerá setkání tzv. iniciativ jsou narušována s cílem nepřipustit jejich sjednocení.

V oblasti kontrapropagandy jsou předávány k využití materiály dokumentující nepřátelskou činnost hlavních organizátorů s cílem jejich diskreditace před širokou veřejností.

Přední exponenti tzv. nezávislých iniciativ a známé osoby z nepřátelského prostředí budou pod kontrolou orgánů SNB tak, aby se nemohli zúčastnit nepřátelských akcí.

Vlastní postup bezpečnostních orgánů v součinnosti s LM v případě zorganizování protispolečenského vystoupení je propracován ve více variantách.

V případě, že budou pořádána tzv. „tichá korza“, bude prováděna perustrace a předvádění aktivně vystupujících osob na útvary SNB. Dojde-li k podpisovým akcím, verbálním útokům, či spontánním projevům odporu proti stranickému, státnímu vedení a politice KSČ, nastoupí pořádková jednotka, která provede vytlačení davu z prostoru a jeho rozptýlení.

Když i přes prováděná opatření dojde k masovému protispolečenskému vystoupení, budou nasazeny pořádkové síly k provedení nutného rozhodného zákroku a obnovení veřejného pořádku, s využitím technických prostředků.

Rozhodující silou SNB pro nasazení v případě hromadných protispolečenských vystoupení v Praze jsou Pohotovostní pluk VB ČSR (1 200 posluchačů a 400 příslušníků stálého stavu) a v Bratislavě Pohotovostní útvar VB SSR (565 posluchačů a 190 příslušníků stálého stavu). K technickému vybavení těchto útvarů patří i obrněné

transportéry, vodní stříkače a další zásahové prostředky.

Na každém územním útvaru SNB na úrovni kraje a okresu jsou vytvořeny a zpohotoveny (v počtu odpovídajícím možností a potřebám daného útvaru) pořádkové jednotky VB. V rámci ČSR mají náčelníci KS SNB (včetně správy SNB Praha) zpohotoveny školní pohotovostní oddíly, které tvoří jejich zálohu pro nasazení jako kompaktní jednotka. Všechny uvedené pořádkové jednotky jsou průběžně všestranně připravovány na plnění úkolů a jejich připravenost je dobrá. V rámci přípravy se uskutečňují i součinnostní nácivky s jednotkami LM.

Ze strany pohraniční stráže je vytvořena záloha pro nasazení 720 vojáků základní služby a vojáků z povolání s potřebnou technikou, z toho pro Prahu je určeno 460 příslušníků Pohraniční stráže.

V rámci jednotlivých krajů a okresů jsou vytypovány prostory předpokládaných hromadných protispolečenských vystoupení a zpracovány na ně typové plány zásahu.

Mimořádná pozornost přípravě na ochranu klidu a veřejného pořádku je věnována v hl. m. Praze. Hromadná protispolečenská vystoupení lze předpokládat zejména v prostorech Václavského náměstí, náměstí Míru, Staroměstského náměstí, na Letné, ve Stromovce a na Kampě. Na tato místa jsou zpracovány typové projekty zásahů, síly jsou však připraveny i na zásahy v jiných místech.

K řízení a koordinaci bezpečnostních opatření v rámci ČSSR byl zřízen operační štáb FMV. Odpovědnost za přípravu a plnění úkolů ochrany veřejného pořádku proti pokusům o protispolečenská vystoupení byla uložena odpovědným náměstkům MV ŽP ČSR a SSR. Důraz byl položen na všestrannou připravenost pořádkových sil a techniky, přípravu jednotlivých variant nasazení a řízení.

Náčelník Hlavního štábu LM ČSSR vyhlásil na dny 17.–22. 8. 1989 mimořádná bezpečnostní opatření. Těžiště úkolů je položeno na získávání poznatků a zajišťování nerušeného provozu na závodech. Zvýšená pozornost je věnována ochraně skladů se zbraněmi a municí.

Územní štáby LM již navázaly součinnost s útvary SNB a jsou po uvedené dobu připraveny k nasazení do smíšených pořádkových hlídek a pořádkových jednotek silami a

prostředky, které jsou stanoveny v součinnostních plánech.

V rámci hl. m. Prahy bude konkrétně na základních zpořádkováno 10 čet LM s určením pro obvodní správy SNB a 1 rota LM pro MS VB Praha. Kromě toho bude připraveno jako záloha 300 příslušníků LM.

Je vyhlášen třetí stupeň mimořádných bezpečnostních opatření (MBO), který nepředpokládá nasazení sil a prostředků ČSLA. Jejich využití je možné až při vyšších stupních MBO.

Z á v ě r :

Potvrzuje za, že vnější a vnitřní protivník považuje výročí 21. srpna za příležitost ke konfrontaci se státní mocí a k diskreditaci současného vedení strany a státu.

Potřebný rámec k tomu vytvářejí i západní sdělovací prostředky. Snaží se vykreslit v podvědomí veřejnosti obraz prohlubující se krize v naší společnosti, která by měla podle jejich prognóz vyústit koncem tohoto, nejpozději v průběhu příštího roku, v boj o politickou moc, odstavení KSČ z vedoucí role ve společnosti a celkovou demontáž základů socialismu.

Zjevně při tom kalkulují s vlivem vývoje v sousedních socialistických státech, zejména v PLR a MLR, na vědomí našich lidí. Převážně se zaměřují na podporu a propagování činnosti nelegálních struktur, jejich představitelů a současně se snaží dokazovat, že strana není schopna nadále vést společnost a zabezpečit její rozvoj.

Činnost vnějších a vnitřních nepřátel směřuje k dosažení legalizace působení opozičních skupin, jejich prosazení se jako reálné politické síly ve společnosti, která by podle vzoru PLR přinutila státní vedení k dialogu u kulatého stolu. Při tom nelze podceňovat ani vliv a dlouhodobé záměry římskokatolické církve. Její politické ambice jednoznačně vyjádřil kardinál TOMÁŠEK v otevřeném dopise vládním činitelům a občanům ČSSR.

Existence a činnost nelegálních struktur i dlouhodobé, stupňující se působení západních sdělovacích prostředků, zvláště rozhlasových stanic RSE a HA, působí negativně na část našich lidí. Mnozí se případy anonymních výhrůžek, adresovaných funkcionářům stranických a státních orgánů i organizacím Národní fronty, znevažování SNB, ČSLA a LM i verbální útoky proti jejich příslušníkům.

Do současné doby byly zjištěny již desítky případů. Závažné jsou i útoky proti odpůrcům výzvy „Několik vět“, kteří svůj nesouhlas vyjádřili veřejně. Je jim vyhrožováno různými druhy pomsty až po fyzickou likvidaci.

S ohledem na tyto skutečnosti nelze vyloučit možnost, že i v rámci tzv. tiché demonstrace ve dnech 20.–21. srpna 1989 se vytvoří taková atmosféra mezi účastníky, která přeroste v otevřené projevy nepřátelství ke straně a státu, jako počátek série dalších akcí plánovaných v průběhu tohoto a počátkem příštího roku, směřujících k destabilizaci společnosti.

Proto jsou připravena i potřebná bezpečnostní opatření ke zmaření konfrontačních záměrů.

(A ÚPN, f. Ján Langoš, šk. 3, strojopis, 13 s., kópia.)

Dokument č. 5

1989, 25. august, Praha. Správa federálneho ministra vnútra Františka Kincla pre ÚV KSČ o bezpečnostnej situácii v II. polovici augusta a vyhodnotení realizovaných opatrení.

[...] ⁹¹

ÚSTŘEDNÍ VÝBOR KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA PRAHA 1. NABREŽÍ LUDVÍKA SVOBODY 12 - TELEFON 2 199

Č.j. P 8408

U s n e s e n í

127. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 25. srpna 1989

k bodu 4: Informace o vnitropolitické situaci ve 2. polovině srpna 1989

/s. K. Hoffmann, s. F. Kincl/

U s n e s e n o :

Předsednictvo ÚV KSČ

bere na vědomí informaci o vnitropolitické situaci ve 2. polovině srpna 1989 a vyhodnocení bezpečnostních opatření k zajištění klidu a veřejného pořádku v období výročí 21. srpna.

⁹¹ Pečiatka „Přijaté usnesení“.

8408/24

Příloha III/a

Informace o vnitropolitické situaci ve II. polovině srpna 1989

V uplynulém období stranické orgány a organizace na základě informace PÚV KSČ o přípravách nelegálních skupin ke zneužití výročí i internacionální pomoci spojenec-kých vojsk Varšavské smlouvy ČSSR v roce 1968 realizovaly ve svých podmínkách konkrétní úkoly k vytváření příznivého politického klimatu.

Významným politickým opatřením byly aktivity funkcionářů krajských, okresních výborů a základních organizací – strany, organizované k seznamování s podstatou připravovaných akcí opozičních skupin a se stanoviskem k dopisu A. Dubčeka i O. Černíka. Pozornost byla věnována plynulému zásobování vnitřního trhu a dopravy.

S blízkým se uvedeným výročím byly v jednotlivých krajích zaznamenávány častější, někde ojedinělé pokusy o destabilizování naší společnosti. Vyskytla se různá hesla, výzvy, výhrušné letáky s protisocialistickým a protistranickým obsahem. V řadě případů byly vulgární a vyhrožovaly i smrti komunistům a bezpartijním, kteří se veřejně angažují za politiku KSČ.

Důsledná realizace opatření (po linii stranické, státní, hospodářské i bezpečnostní), zejména účinnější masová politická práce přispěla k tomu, že v den uvedeného výročí převažoval ve většině krajů klid a pořádek.

Komunisté na členských schůzích i ostatní pracující v pracovních kolektivech ještě před 21. srpnem 1989 ve svých stanoviscích k Provolání předsednictva ÚV KSČ k 41. výročí Vítězného února, tzv. výzvě „Několik vět“ a k informaci předsednictva ÚV KSČ o činnosti nelegálních struktur vyjádřili svou podporu současné politice strany i odhodlání zabránit všem připravovaným protispoločenským akcím.

Také ve stanoviscích z aktivit funkcionářů KSČ, příslušníků Lidových milic, ČSLA, SNB i závodních jednotek LM byl vyslovován souhlas; podpora výsledkům celoměstského shromáždění v Praze, které měly pozitivní ohlas. Účastníci aktivit zároveň vyjádřili odhodlání učinit vše pro udržení veřejného klidu a pořádku.

Ve stanoviscích došlých v posledních dnech komunisté, bezpartijní, členové společenských organizací sdružených v Národní frontě, pracovní kolektivy jednoznačně podporují prohlášení vlády ČSSR ze 17. 8. 1989. Nesouhlasí s obsahem tzv. otevřeného dopisu Dubčeka a Černíka stranám a vládám zemí, jejichž armády se podílely na internacionální pomoci ČSSR v srpnu 1968 a požadují jeho veřejné odsouzení. K dnešnímu dni došlo ústřednímu výboru více jak 43 500 stanovisek k Provolání PÚV KSČ a 19200 dalších stanovisek a rezolucí k výzvě „Několik vět.“

Přes jednoznačnou podporu vyslovanou politice KSČ nelze však přehlížet, že jsou i případy, kdy se někteří komunisté při hlasování o stanovisku k výzvě „Několik vět“ zdrželi hlasování, případně byli proti. Např. ÚV KSČ Olomouc (Severomoravský kraj) uvádí, že zápisy z diskuse ve 46 ZO KSČ obsahují osobní stanoviska, která souhlasí s některými body uvedeného pamfletu. Jedná se o členy mladší a střední generace, kteří vědí málo nebo vůbec nic o kontrarevolučním působení v roce 1968, obsahu 2 000 slov atd. Stranické orgány na vzniklé případy reagují a v širších souvislostech vysvětlují současnou politiku KSČ, přičemž využívají Poučení z krizového vývoje. OV KSČ Přerov se pozastavuje nad tím, že i po řádném vysvětlení smyslu a obsahu výzvy hlasují někteří členové proti navrženému stanovisku ZO KSČ. Např. v ZO KSČ č. 5 Sigma Hranice bylo pro odsuzující stanovisko 24 přítomných, 9 proti a 29 se zdrželo hlasování. Argumentuje se tím, že dnešní nesouhlas s výzvou bude jednou přehodnocen, jak to ukazují zkušenosti se Solidaritou v Polsku.

Šíření výzvy „Několik vět“ pokračuje. Např. v okrese Vsetín (Severomoravský kraj) ji obdržely (tištěnou počítačem) v Pojišťovně, Irisu, OV Svazarmu, ZV ROH Zbrojovka Vsetín, Tesle Rožnov, Okresním kulturním středisku, Gynekologickém oddělení NSP Vsetín. Případy se zabývá bezpečnost.

Dne 22. 8. 1989 v odpoledních hodinách byly při domovní prohlídce v bytě Ing. Hany Holcnerové⁹² v Brně (Jihomoravský kraj) zajištěny protistátní tiskoviny „Svědectví“ a výzvy „Několik vět“ (90 ks), z toho část v obálkách s nadepsanými adresami, připravené k odeslání. Případem se zabývá bezpečnost.

⁹² Hana HOLCNEROVÁ - aktivistka Nezávislého mierového hnutí, ŠtB sledovaná pod krycím menom MATKA.

Dne 21. 8. 1989 proběhla provokační protisocialistická akce v Praze na Václavském náměstí za účasti 1 500 lidí. Výrazný podíl na ní měli zejména občané maďarské národnosti. Kontrolováno bylo 990 účastníků, z toho zadrženo 105 našich a 56 cizích státních příslušníků (NDR, MLR, PLR, Itálie, NSR a jednotlivci jiné státní příslušnosti). Rozbor je v příložených tabulkách. Vystoupení protisocialistických sil bylo na poradě vedoucích tajemníků obvodních výborů KSČ konané dne 22. 8. 1989 na MěV KSČ v Praze hodnoceno jako zásadní provokace mezinárodního charakteru, což dokumentuje složení zadržovaných i aktivita zejména státních příslušníků i MLR.

V jiných místech se nelegálním silám nepodařilo provokační akce vyvolat. Pokusy v menším rozsahu byly zaznamenány v Brně (18 osob), Plzni (8), Karlových Varech (30), Novém Jičíně (18), Vsetíně (10), Olomouci (30), Rumburku (16), Ústí nad Labem (9) a v Prachaticích (několik lidí). Všechny akce byly kontrolovány a zůstaly bez podpory ostatních občanů.

V prvních ohlasech komunisté i ostatní občané odsuzují pokusy nelegálních vystoupení k narušení klidného života a vyjadřují souhlas s rozhodným zásahem pořádkových sil. Oceňováno je Prohlášení vlády ČSSR a stanovisko poslanců Federálního shromáždění i vyjádření nesouhlasu PÚV KSČ se stanoviskem politického výkonného výboru MSDS s tím, že jejich obsah přispěl ke správné orientaci všeho našeho lidu. Západoslovenský KV KSS v informaci uvádí, že záměr antisocialistických sil zmanipulovat mládež a ostatní občany nevyšel proto, že byla dána včas informace z centra. Měla vliv na účinnost masové politické práce, sjednocování názorů komunistů i na zvýšení akceschopnosti základních organizací. V souvislosti s tím členové strany připomínají, že takto by se mělo postupovat z centra soustavně, nejen při mimořádných událostech a sjednocovat úsilí členů strany i ostatních pracujících na plnění rozhodujících úkolů.

Pozitivně je hodnocena také pohotová, včasná a objektivní informace o průběhu demonstrace v Praze, která byla vysílána v Čs. televizi v Televizních novinách i Aktualitách.

Ve Středočeském kraji např. komunisté ZO KSČ Aero Vodochody, TOS Čelákovice, Výzkumný ústav kovů Panenské Břežany, MěV KSČ Říčany v ohlasech požadují, aby zahraniční účastníci demon-

strace v Praze, zejména Maďaři a Poláci byli pozváni na svá velvyslanectví upozorněni na nevhodnost jejich chování a byla proti nim využita naše zákonná opatření. Nekompromisní postihy cizinců a jejich vyhoštění žádají občané též v okresech Nymburk, Rakovník, Kutná Hora, Mělník, Kladno, Mladá Boleslav, včetně zveřejnění jmen zadržovaných účastníků a závěrů, které budou vůči nim vyvozeny (Praha – západ, Příbram, Nymburk). V Brandýských strojárnách Vlašim, Jawě Týnec, Kavalieru Votice byly vysloveny požadavky, aby k této problematice vystoupil ve sdělovacích prostředcích ministr vnitra a životního prostředí ČSR. V okrese Kladno požadují důrazné sankce nejen proti vedoucím představitelům nelegálních struktur, ale i proti kulturním pracovníkům, kteří jejich činnost podporují (viz podpis výzvy „Několik vět“) a svým vystupováním ovlivňují i myšlení mladých lidí. V okrese Nymburk byly vzneseny dotazy, proč je do ČSSR umožněn vstup zástupcům Solidarity, kteří se u nás setkávají s představiteli nelegálních skupin.

V Západočeském kraji jsou v ohlasech požadovány rozhodné zákroky odpovědných orgánů proti představitelům Charty i přehodnocení postojů příslušníků kulturní fronty, kteří podepsali pamflet „Několik vět“ (Rokycany a Plzeň – sever). Je zdůrazňováno, že pro současné období je potřebný klid a pořádek jako základ pro zvládnutí úkolů přestavby. Vzrůstající aktivitu protisocialistických sil dávají občané v tomto kraji velmi často do souvislosti s vývojem politické situace v sousedních zemích – PLR i MLR a vyslovují názory, že rozvrtné elementy promyšleně získávají v naší společnosti stále větší prostor pro svoje působení. V okrese Sokolov byly zaznamenány pokusy o založení opozičních skupin v Lokti nad Ohří a v Chodově.

Rovněž v Praze se mezi lidmi poměrně často diskutuje o současné politické situaci v PLR a MLR. Zejména nynější stav v PLR je považován za vážné varování těm, kteří by chtěli u nás nastolit podobné poměry. Z tohoto pohledu jsou zprávy o vývoji v těchto zemích hodnoceny jako významná pomoc naší propagandě (Praha 2, 3 a 7). Současně jsou odsuzována stanoviska Senátu a Sejmu PLR a politického výkonného výboru MSDS k srpnovým událostem v roce 1968 s tím, že je to vměšování do našich vnitřních záležitostí. Zaznívá obava, např. v Chemoprojektu Praha, aby podobné

stanovisko nezaujala sovětská strana. Článek převzatý z listu Izvěstija tuto možnost plně nevyloučil.

V ohlasech v Praze často zaznívá názor, že nechceme mít v naší zemi nepořádek a chaos jako je v PLR i MLR a nenecháme si radit od Maďarů, kteří mají svých problémů dost a navíc nám působí škody. V této souvislosti bylo uvítáno rozhodné stanovisko vlády ČSSR k výstavbě Gabčíkovo – Nagymaros. Je také požadováno zabezpečení důsledné kontroly na hranicích s PLR a MLR, aby k nám nepronikaly živly, které ve spojení s nelegálními skupinami v naší zemi se snaží organizovat provokační akce.

Na aktivu předsedů ZO KSS ve Zlatých Moravcích (západoslovenský kraj) vznesl s. Hlavačka dotaz, proč dovolíme Dubčekovi a ostatním bývalým funkcionářům hanořit výsledky práce strany i pracujících. Žádal radikálnější přístup k těmto otázkám.

V okrese Trenčín bylo poukázáno na malou účinnost propagandistické práce, hlavně ústředního tisku, který se v mnohých případech orientuje jen na informace o nepopulárních a negativních jevech, s výraznými titulky o dění v SSSR, PLR, MLR, přičemž chybějí fundované komentáře. Na druhé straně Svobodná Evropa a Hlas Ameriky komentují zprávy a tím se snaží ovlivňovat názory našich lidí. Na členské schůzi ZO KSS při OV KSS Trenčín byla vznesena připomínka k vysílání Čs. rozhlasu v Bratislavě (v neděli dopoledne). Zesměšňovali v něm význam slov soudruh i přestavba. Takovéto relace působí nepříznivě na myšlení našich lidí.

Severomoravský KV KSČ v informaci uvádí, že se vážným politickým problémem stává šmelina tzv. polských turistů i dlouhodobě pracujících Poláků v ČSSR. Okresní výbory KSČ Olomouc, Přerov, MěV KSČ Ostrava upozorňují, že komunisté i bezpartijní kritizují nedůslednost našich orgánů v postupu proti jejich chování. Tito tzv. turisté prodávají všude a všechno za jakoukoliv cenu (v podchodech, na ulicích, pracovištích, burzách). Získané finanční prostředky mění v Praze za tvrdou měnu. OV KSČ v Karvině informuje, že názorovou hladinu v okrese negativně ovlivňuje vysílání polské televize. Předmětem kritiky je zpravodajství Teleexpres, kde počátkem měsíce srpna moderátor a jeho kolega měli nasazené protiplynové masky a prohlásili „Řeka Odra vinou našich jižních sousedů je znečištěná, hlavně oleji, ropou a jinými nečistotami tak,

že není v Odře ani ryb. Češi vůbec nereagují na naše úsilí o ochranu životního prostředí, a to mají být s námi rodina.“ V této souvislosti jsou vyslovovány dotazy, zda centrum o těchto výpadech ví a jak bude reagovat. S nesouhlasem pracujících byla přijata informace o oslabení ochrany státních hranic ze strany PLR a jsou vyslovovány požadavky, aby byla v tomto směru přijata účinná opatření našimi státními orgány. OV KSČ Šumperk v informaci uvádí, že na členské schůzi PSDS v organizaci Pohraniční ochrany hranic PLR odevzdali dva členové PSDS stranické průkazy. Mají obavy, že je Solidarita do jednoho roku pověsí a PSDS je neochrání. Podobné poznatky má i OV KSČ Opava, kde se na ně obracejí funkcionáři z družebních podniků a měst s dotazem, zda je přijmeme do ČSSR, když bude nejhůře.

Přehled o věkovém a sociálním rozvrstvení kontrolovaných osob dne 21. 8. 1989 v hl. m. Praze

Celkem bylo kontrolováno 990 osob, z toho 869 čs. občanů a 121 cizinců /ze ZST 62, z KS 59/.

Osob s trvalým bydlištěm v hl. m. Praze bylo kontrolováno 523.

Věkové složení:

do 18 let 99 osob
do 25 let 179 osob
do 30 let 90 osob
do 35 let 56 osob
nad 35 let 99 osob

Sociální rozvrstvení:

zaměstnanci:
průmyslu - 122
služeb - 165
zemědělství - 16
inteligence - 16
úředníci - 44
vysokoškoláci - 25
středoškoláci - 28
učni - 40
důchodci - 16
bez. zam. - 10
ostatní - 41

Osob ze Středočeského kraje bylo kontrolováno celkem 106.

Věkové složení:

do 18 let 31 osob
do 25 let 38 osob

do 30 let 16 osob
do 35 let 14 osob
nad 35 let 7 osob

Sociální rozvrstvení:

zaměstnanci:

průmyslu	-	43
služeb	-	31
zemědělství	-	3
úředníci	-	3
vysokoškoláci	-	5
středoškoláci	-	2
učni	-	9
důchodci	-	3
bez. zam.	-	2
ostatní	-	5

Z ostatních krajů ČSSR bylo kontrolováno celkem 240 osob.

Věkové složení:

do 18 let 43 osob
do 25 let 115 osob
do 30 let 42 osob
do 35 let 20 osob
nad 35 let 20 osob

Sociální rozvrstvení:

zaměstnanci:

průmyslu	-	87
služeb	-	55
zemědělství	-	17
úředníci	-	8
vysokoškoláci	-	17
středoškoláci	-	14
učni	-	14
důchodci	-	1
bez. zam.	-	6
ostatní	-	21

8408/24

Příloha III/b

Vyhodnocení bezpečnostních opatření k zajištění klidu a veřejného pořádku v období výročí 21. srpna

Na základě zhodnocení celkové aktivity vnitřních i vnějších nepřátel byl přijat komplex mimořádných bezpečnostních opatření. Jejich cílem bylo zabránit širšímu konfrontačnímu vystoupení nelegálních struktur, izolovat hlavní organizátory a zabránit příjezdu dalších osob z jiných krajů do Prahy.

K zabezpečení klidu a veřejného pořádku byl posílen výkon hlídkové a obchůzkové služby, dohled nad osobami se

sklony k násilnému jednání a výtržnictví a zvýšena ochrana významných politických a hospodářských objektů. V součinnosti s jednotkami LM byla realizována opatření k předcházení mimořádným událostem v závodech a k ochraně skladů zbraní, výbušnin a jedů.

Ve všech krajích byla provedena konkrétní opatření /zadržení, profylaktická opatření nebo kontrola/ proti 71 osobám, především ideovým vůdcům a hlavním organizátorům plánovaných protisocialistických vystoupení. Zvláštní důraz byl položen na znemožnění příjezdu aktivních exponentů nelegálních struktur a jejich stoupenců z krajů do Prahy, včetně osob, které se aktivně zúčastnily lednových provokací v Praze.

V celé ČSSR bylo ve smyslu trestního řádu nebo zákona o SNB zadrženo a předáno do cely zadržení a zajištění celkem 81 osob, preventivně rozkladná opatření byla uplatněna vůči 1159 osobám, oficiální výstrahy byly vyhlášeny ve 13 případech. Cílem těchto opatření bylo odvrátit nepřátelské osoby od účasti na provokačních akcích.

V rámci prevence bylo 166 osob předvoláno na vojenské cvičení. Ve stanoveném termínu jich nastoupilo 106, z omluvitelných důvodů nenastoupilo 56; 4 osoby byly oznámeny vojenské prokuratuře pro tr. čin nenastoupení služby v ozbrojených silách.

V souvislosti se signalizovaným příjezdem členů opozičních skupin z MLR, PLR a příslušníků italské Radikální strany v tomto období do ČSSR a k zabránění jejich účasti na protispolečenských vystoupeních v Praze, byla přijata opatření na státní hranici. Z hraničních přechodů bylo vráceno pro podezření z plánované účasti na provokačních akcích v ČSSR celkem 405 polských občanů /mezi nimi dva funkcionáři Solidarity/, 46 občanů MLR /z toho dva přední aktivisté opozičních uskupení/ a 35 italských st. příslušníků.

FMZV byly předány podklady k pohovorům s představiteli vybraných zastupitelských úřadů, při nichž byli upozorněni, že někteří jejich pracovníci porušují vídeňské dohody tím, že se vměšují do vnitřních záležitostí ČSSR.

I přes prováděná opatření se vnitřní protivník nevzdal úmyslu uskutečnit hromadné protispolečenské vystoupení. Již od počátku srpna organizovalo tzv. Nezávislé mírové sdružení na pěší zóně v Praze tzv. pěší protestní pochody. Dne 21. srpna došlo v Praze a na dalších místech ČSSR k pokusům o provokační akce s cílem narušit klid a veřejný pořádek a strhnout občany k protisocialistickým vystoupením.

Na pěší zóně v Praze se krátce po 17.00 hod. shromáždilo asi 100 osob, jež na sebe ve velmi krátké době připoutaly pozornost veřejnosti, až se skupina postupně rozrostla na dav v počtu asi 1 500 osob. Jejich aktivitu se pokusil vyprovokovat občan MLR György KERÉMYI /mluvčí části maďarské opozice/, který četl prohlášení maďarské „politické demokratické mládeže“, vyjadřující nesouhlas s internacionální pomocí. O další provokaci se pokusil nezjištěný občan PLR, kterému bylo znemožněno přečíst veřejnosti text „Hladová koruna – dar Sovětského svazu“ / tento text byl v roce 1953 rozšiřován pomocí balonů Svobodnou Evropou/. Souběžně s těmito pokusy dav skandoval hesla „Svobodu“, „Ať žije Polsko“, „Ať žije Maďarsko“, „Ať žije HAVEL“, „Ať žije DEVÁTÝ“. Byla proto provedena bezpečnostní uzávěra pěší zóny, Václavského náměstí a účastníky provokace se podařilo rozptýlit. Skupina asi 300 – 500 osob se pokusila proniknout na Staroměstské náměstí. Protože, zde byla uzávěra, přesunula se část účastníků na náměstí Krasnoarmějců a přes Mánesův most se pohybovala směrem na Klárov, kde jim byl postup na Malou Stranu a k Pražskému hradu přehrazen. Tato skupina se rozdělila, část /asi 200 osob/ pochodovala ulicí U lužického semináře ke Karlovu mostu a zbylí účastníci byli rozptýleni. Skupina asi 200 osob se vrátila přes Karlův most do Karlovy ulice a zde se rozdělila na menší hloučky /15 – 50 osob/, která procházely uličkami Starého Města a později splynuly s osobami v okolí Václavského náměstí. Skupiny, které se pohybovaly po Starém Městě, provolávaly různá hesla /“Svobodu“, „Dubček“atd./

Souběžně s bezpečnostními opatřeními v prostoru Prahy 1 bylo prováděno opatření i v obvodu Prahy 2, kde nedošlo k vážnému narušení klidu a veřejného pořádku. Proto byla záloha bezpečnostní akce na náměstí Míru nasazena k posílení pořádkové jednotky, která vytlačovala skupinu asi 150 osob z prostoru Čelakovského sadů. Po zákroku pořádkové jednotky se tato skupina rozprchla. Opatření k zajištění klidu a veřejného pořádku bylo ukončeno ve 23. 00 hod.

V průběhu bezpečnostních opatření bylo perlustrováno celkem 990 osob, z toho 869 československých občanů a 121 cizinců /62 ze socialistických a 59 z kapitalistických států/. Nejvíce kontrolovaných osob bylo z Prahy /523/ a Středočeského kraje /106/. Z ostatních krajů v průměru kolem 30 osob, ze SSR 24 osob. Předvedeno bylo celkem 400 osob, do cel zadržení a zajištění bylo ve

smyslu příslušných ustanovení zákona o SNB umístěno celkem 161 osob, z toho 56 cizích st. příslušníků.

K dalším pokusům o provokační akce formou tzv. tichého shromáždění nebo položením květin na místech, kde v roce 1968 zahynuli čs. občané, došlo - s výjimkou Středočeského kraje - ve všech krajích ČSR, celkem ve 14 městech /Plzeň, Karlovy Vary, Písek, Ústí nad Labem, Liberec, Rumburk, Ostrava, Olomouc, Nový Jičín, Brno, Chropyně, Havlíčkův Brod, Trutnov, Pardubice/. Počet účastníků se pohyboval mezi 7 – 25 osobami, s výjimkou Brna, kde se shromáždilo asi 150 osob. Nikde nebyl narušen klid a veřejný pořádek, nebylo nutné nasadit pořádkové jednotky. V Ostravě bylo preventivními opatřeními na přístupech k náměstí Lidových milicí zabráněno shromáždění asi 100 osob, převážně členů a stoupců Nezávislého mírového sdružení, Společenství přátel USA a „charty - 77“.

I když jde jen o ojedinělé a rozsahem omezené případy, nelze je podceňovat, neboť signalizují rozšiřování vlivu nelegálních struktur v teritoriích krajů.

Závěr:

K utlumení aktivity vnitřních nepřátel přispěla značnou měrou široká propagandistická kampaň čs. sdělovacích prostředků, jednoznačný postoj vrcholných stranických a státních orgánů ke snahám zneužít výročí 21. srpna k vyvolání hromadných protispolečenských vystoupení i preventivně bezpečnostní opatření, uplatňovaná v uplynulém období vůči hlavním organizátorům nepřátelské činnosti a aktivistům nelegálních struktur.

Realizací komplexních propagandistických, politických a bezpečnostních opatření byl zmařen záměr protivníka vyvolat na více místech v ČSSR hromadná protispolečenská vystoupení, která se měla stát počátkem série dalších akcí, směřovaných k diskreditování, současného vedení strany a státu a postupnému získávání mocenských pozic podle polského vzoru.

Provokační akce v zásadě zůstaly omezeny na území hl. města Prahy, jejich rozsah i politický dopad však byl výrazně snížen. Dílčí akce jednotlivců nebo malých skupinek osob v některých dalších místech ČSR, měly spíše demonstrativní charakter.

Jako účinná se ukázala opatření k izolování hlavních organizátorů nepřátelské činnosti a aktivistů nelegálních struktur, která

mezi vnitřními nepřáteli vyvolala dezorientaci a paralyzovala jejich akceschopnost.

Po zkušenostech z likvidace hromadných protispolečenských vystoupení v říjnu 1988, lednu a květnu 1989, se podstatně zlepšilo řízení i taktika vlastního zásahu pořádkových jednotek. Z ohlasů zjištěných v nepřátelském prostředí je zřejmé, že důrazný, ale přiměřený, zásah pořádkových jednotek, bez soužití technických prostředků, hodnotí vnější protivník i nelegální struktury jako neúspěch opozice, neboť, se jim nepodařilo vyprovokovat otevřený, konfrontační střet s Bezpečností.

Aktivní účast nepřátelských osob z MLR a PLR na provokaci na Václavském náměstí v Praze potvrzuje silící internacionalizaci opoziční činnosti. Bude proto nezbytné v dalším období důsledně odhalovat a mařit pokusy o spojení a organizování společných akcí nelegálních struktur v ČSSR s obdobnými skupinami v sousedních socialistických státech. Důsledně dokumentovat úlohu, kterou sehráli aktivisté polské Solidarity a maďarské opozice na Václavském náměstí 21. srpna

a získané poznatky využít ve sdělovacích prostředcích k jejich diskreditaci před širokou.čs. veřejností.

Odpovědnost zadržených cizích státních příslušníků, bude řešena individuálně, v zákonné lhůtě. Vůči zadrženým čs. občanům budou postupně, podle výsledků dokumentování jejich jednání, uplatněna v souladu se zákonem, příslušná trestně právní nebo administrativní správní opatření. Zjištění účastníci provokačních akcí v Praze, budou oznámeni národním výborům podle místa trvalého bydliště a jejich zaměstnavatelům k přijetí vlastních opatření.

V současné době jsou vyhodnocovány výsledky realizovaných preventivních opatření i vlastní zásah pořádkových jednotek dne 21. srpna, s cílem využít je k dalšímu zkvalitnění řízení a taktiky postupu při předcházení a zamezování možných protispolečenských vystoupení v dalším období.

(A ÚPN, f. Ján Langoš, šk. 3, strojopis, 15 s., kópia.)

Summary

Jerguš Sivoš: Party and Security Measures in Connection with the 21st Anniversary of the Invasion of Warsaw Pact troops into Czechoslovakia

A quiet course of elimination of the opposition in the period of the 21st anniversary of August 1968 was considered by the Czechoslovak Communist Party to be a crucial moment in its existence. Preparation of action against the opposition began almost one month in advance. State, party and security authorities, including the Office of the Public Prosecutor and the State Security agency (ŠtB) were mobilised. Already on August 21, 1989 the Communist Party General Committee Presidium had agreed with the suggestions of the Federal Interior Department Minister, František Kincl, to „measures for the upcoming period“, which besides an accent on more efficiency in intelligence work, dominant and preventive-disintegrative actions, preclusion of access to duplicating techniques and disconnecting contact between internal and foreign enemies, they planned, in cooperation with the Office of the Public Prosecutor, procedural orders commanding (i.e. judicial sanctions) and isolation of enemy persons. One day before, a caucus of State Security (ŠtB) chief representatives had been held in Prague where the methods of their activities was presented and the measures for the upcoming anniversaries in 1989 were concretely agreed upon. The course of planning and the realization of security measures in State Security (ŠtB) was coordinated by the Operating Headquarters Federal Interior Department's Deputy Assistant General-Lieutenant, Ing. Alojz Lorenc, CsC. The preventive security measures included imprisonment of 81 persons and 166 were called up to GI war. The preventive-disintegrative actions were carried out against 1,196 persons and another 13,000 persons received official warnings. Based on suspicion of intended participation in seditious activities, 405 Polish, 45 Hungarian and 36 Italian citizens were deported from the Czechoslovak state border. In Slovakia, Alexander Dubček and other dissident representatives were under observation by State Security. The chairman of the National Security Agency of the USSR (the KGB), Vladimir Krjučkov, was also satisfied with the quiet course of events.

Denník slovenského dôstojníka z nacistickej internácie (august – október 1944)

II. časť

(Dokončenie z predošlého čísla)

Miroslav Bachratý

(1952), žije v Bratislave

PhDr. Martin Lacko, PhD.

(1975),

absolvent Filozofickej
fakulty Univerzity Komen-
ského v Bratislave.
Pracuje v Ústave pamäti
národa

11. september, pondelok

Zima nás zobudila. Otvoríme dvere a tu zavanul studený prúd vzduchu. Počasie je sychravé. Vlaku má vraj odchod iba okolo poludnia. Prechádzali sme sa. Veru i plášte bolo treba obliecť. Dívame sa na ženy, ako donášajú v konvách mlieko do blízkej mliekárne. Niektorá vezie celý mliekarenský voz, iná zase len jednu-dve konvy na bicykli. V tejto mliekárni dal stot. Humay uvariť kávu z konzerv, ktoré sme vyfasovali ešte v Košiciach. Dobré padlo trochu teplej kávy. Čas veľmi pomaly ide. Naši hajceri a kuchari navarili zo šálku demikátu zo syra a margarínu, čo sme mali vyfasované. Zachlípali sme si každý niekoľko lyžičiek. Čas sme zabili rozhovorom i žartami. O 1 h. popoludní sme sa pohli z Pram-Haagu. Cestujeme cez Atzing a Geinberg. Všetko neznáme názvy. nevieme sa orientovať, kde asi môžeme byť, toľko však vieme, že sme v noci prešli cez Linec a sme momentálne v západnom Rakúsku. Dochádzame do veľkej stanice. Pozorujeme, čo to asi za stanicu má byť. Prešli sme aj ponad väčšiu rieku, avšak nevieme, čo je za ňou. Pravidelné sekanie kolies bolo prerušené hmotom kolies, ktoré prechádzaly cez výhybky. Pozor, stanica! Pomaly dochádzame, ale nezastali sme. Všetci sme však bez ťažkostí stihli prečítať nápis: BRAUNAU (Inn). Každý z nás vedel, kde sme. Rieka Inn to bola a toto mesto je Hitlerovým rodiskom. Toľko každý z nás vie, že tu sa narodil Hitler a že toto mesto je na pohraničí rakúsko-nemeckom. Div, že vlak tu nezastal. Keď sme opustili stanicu, iba tu bolo krásne vidieť panorámu Braunau na pobreží Inna. Vyzerá pekne, starobylé mesto. Jeho charakteristickú štihtu vežu s cibufovitou strechou ešte zďaleka bolo vidieť. Zastali sme v blízkom SIMBACHU, kde z celej súpravy ostal len náš transport. Stanica väč-

šia s podzemným príchodom na nástupište. Šli sme sa pozrieť na stanicu a do reštaurácie. Janko Felix mal marky, nuž dali sme si pivo, ktoré dostať aj bez lístkov. Sadli sme si za stoly. Dobré padlo po čase byť v takomto slušnom podniku, ako bola táto reštaurácia. Obsluhovaly¹ samé ženy, čo je pochopiteľné, ktoré nám doniesly 3 poháre svetlého piva. So zvedavosťou sme uchopili uchá týchto štíhlych pohárov, aby sme zistili chuť piva, ktorého jasná farba mala svedčiť o dobrej akosti. Ale sklamali sme sa. Kdeže je to od nášho slovenského piva! Janko zaplatil za všetky tri spolu 95 Pfennigov. Posedeli sme si ešte chvíľku a pozorovali sme ruch v reštaurácii. Zistili sme veľké a zásadné rozdiely. Dievčatá, ktoré obsluhovaly prichádzajúcich hostov, mali pri boku na tkanici uviazané nožnice, ktorými vystrihovaly lístky na stravu, tieto potom odovzdávaly pri pulte, aby mohla byť vydaná objednaná strava. Iná dievčina zase rezala na špeciálnom stroji kúsok chleba. Oj, aké úbohé plátočky – až do Debrecína vidieť cez ne. Na tanieroch tiež nebolo mnoho, veď sme nič vlastne v nich nevideli, no a natoľko bezočiví sme nechceli byť, aby sme krky naťahovali, prípadne, aby sme sa šli „direkt“ pozrieť, a ako modráci zistiť, čo, koľko a aké to bolo jedlo. Medzitým som napísal lístok Jolike, hoci som vedel, že by sa iba zázrakom dostal domov.

Keď došla zpráva do vagonov o pive, je zrejme, že šli tam viacerí, ba rozliezli sme sa natoľko, že naša stráž zakázala prístup na stanicu.

O chvíľku „Deutsches rotes Kreuz“ vydal Eintopf a čaj. Do odchodu sme mali ešte dosť času, tak sme to totiž súdili. Keďže sme ešte nemali rušeň pripnutý. Ako malú pozornosť som si poznamenal, že por. Dr. Barát a dôst. zást. Lauko boli odovzdaní do liečenia tun. nemocnice. Vychlípali sme vyfasovanú „šlichtu“ a pokračovali sme v rozhovore. Kde sa vzaly, tu sa vzaly, priťahli sa k nám

¹ Nesprávny gramatický tvar v origináli. Podľa pravidiel modernej slovenčiny s -i namiesto -y. (Dobové, z dnešného pohľadu nespisovné znenie sme sa z dôvodu zachovania autentickejšieho textu rozhodli ponechať aj v nasledujúcich obdobných prípadoch).

ukrajinské dievčatá. Je viac, než pochopiteľné, že sme sa pustili s nimi do reči, veď rusky sme ešte nezabudli. Povyprávaly nám, odkiaľ sú, ako ich sem privliekli, ako sa majú atď. Sťažovali si, že majú málo jedenia. Dali sme im poniektorí chleba a ony nás obdarovali jablkami. Dalo by sa mnoho o tom písať, ale načo. Každý sme si uvedomili, že máme spoločný osud. Nepovedali sme im to, ale vedely o tom všetky, že nejdeme dobrovoľne sem a naše cestovanie v konškových vagonoch nemôže byť nijako dokumentom priateľského zaobchádzania s nami. Aj o tom vedely, že sme dôstojníci, veď sme v Rusku nie jednej rodine pomohli proviantom. A tu hľa – pomohli sme si v spoločnom nešťastí. Chudinky – štebotaly síce veselo, ako keby sa tu po domácky cítili, ale bolo vidieť, že je to len štebot vtáčika v kletke. Dobro padlo aj im aj nám, že sme sa aspoň trochu pozhovárali.

Vlak sa pohol – zakývali sme si navzájom na pozdrav a každý z nás pochopil, význam tohto nemého pozdravu. Lovíme svojim zrakom nápisy na stanicích a chytrý si ich značíme do svojich zápisníkov, aby sme ich nezabudli. Vlak hegá, ale budú sa dať prečítať názvy, hoci sú i písmeny skrivené. A tak šibeme cez stanice: Markt, Perach, Neugötting, Töging. Okolie je zaujímavé. Kraj husto obydlený. Všetky mestečká sú veľmi úhľadné, upravené a čisté. Typické domy vidieť tu v rôznych stavebných štýloch, aké sa objavujú často vo filmoch.

Už sa zotmievalo, keď sme dorazili do veľkej, priestrannej stanice MÜHL DORF. Obdivovali sme ten ruch. Rušne len tak chodily hore-dolu. Vydali nám tu polievku. Bol som sa prejsť s misou na stanici, ktorá bola od nášho transportu asi 400 m. Krásny bol pohľad na stá vežatých lúč, ktoré svojim žltým a červeným svetlom pripomínajú svetlo vianočného stromčeka, ako to ktorýsi z fasujúcich poznamenal.

12. september, utorok

Noc bola chladná. Ako by sa spolu s náladou i počasie bolo zmenilo v náš neprospech odvtedy ako sme opustili Maďarsko. Celú noc sme cestovali. Iste sme urazili pekný kus cesty. Vlak neustále ide. Bolo by už i potrebné aby zastal, však ráno mimo umývania má každý z nás i iné povinnosti, ktoré nás tlačia. Dorazili sme na veľké nádražie. Kryté nástupište, kde visia nápisy: Ingolstadt. Vlak zastal tak, že naša desiatka bola práve pri

umyvárni, ktorá tu bola zrejme zriadená pre vojakov. Už som si aj obsadil kohútik a využil som situáciu, aby som sa dobre do pol tela umyl. Umývareň bola hufne obliehaná, pretože o 5 minút sme mali mať odchod, keďže sme iba prechádzali cez „Hauptbahnhof“. Tak sa i stalo. Šli sme ďalej cez Pappenheim do Treuchtlingen, kde nás pripnuli za elektrický rušeň a už sme si to štrádovali smerom na Norimberg cez Grönhart, Wesserburg, Ellingen, Pleinfeld, Roth, Reichelsdorf až sme dohrmeli do očakávaného Norimbergu, z ktorého sme ale nevideli, mimo niekoľkých v diaľke sa rysujúcich veží, nič, pretože sme šli mimo mesta a zastali sme na zriaďovacom nádraží. Škoda. Tu sme stáli až do noci, kedy sme mali odchod. NÜRNBERG Rangierbhf.²

Prostredníctvom českých železničiarov poslali sme lístky domov. Otvorili sme dvere, aby sme si pľúca občerstvili niekoľkými glgmi čerstvého vzduchu, pretreli sme si oči, pozapalovali sme si a pozorovali sme okolie, keďže sme nič dôležitejšieho na programe nemali a zapisovali sme si stanice: Eisfeld, Veilsdorf, Hildburghausen, Themar. Na tejto veľkej stanici urobili sme si narýchlo svoju rannú toaletu, polievajú vodu z fľaše jeden druhému na ruky. Za chvíľu sme mali odchod, ale zase za chvíľu zastali sme kdesi v poli pri akejsi rieke. Nevedeli sme príčinu toho. Dosť na tom, semafor ukazoval neuvoľnenú dráhu, nuž stáť. Ktorýsi z našich nás upozornil na zaujímavý oblačný pruh na oblohe. A naozaj. Vyzeralo to ako koberec složený z užších pásov hmly. Tento úkaz bol veľmi zaujímavý a nápadne sa vynímal svojou belosťou na jasnej modrej oblohe. Keď sme sa však lepšie prizreli, videli sme, že ten koberec stále rastie smerom k nám. A čuj svete, boly to lietadlá, ktoré robily umelú hmlu. (Či to bola umelá hmla, alebo sa to vzduch srážal následkom teplých výfukov motorov – o tom sa niektorí dohadovali. Ja som bol toho názoru, že to bolo umelé, keďže niektoré lietadlá idúce mimo eskadru, nerobili túto hmlu.) Letely veľmi vysoko. Bolo ich strašne mnoho, takže, keď preletely ponad nás, ostala celá obloha zahmlená. Ich počet sme odhádli na 1 000. Takmer všetky eskadry už preletely a tu sme spozorovali, že jedno lietadlo sa vracalo opačným smerom, zanechávajúc za sebou pás hmly. To iste dostalo poruchu a bolo nútené vrátiť sa na svoju základňu.

Vlak sa nepohýňal. Blízkosť čerstvej riečnej vody využili sme na kúpanie. Jeden uká-

² Zriaďovacia (zorad'ovacia) stanica.

zal príklad a už sa rieka hemžila holými telami. Veľmi dobre mi padlo dôkladne sa poumývať a hodiť sa párkrát do vody, ktorá nebola priam teplá.

Nadišiel konečne čas, že ukazovateľ semaforu skočil z vodorovnej polohy do šikmej. Rušeň zafučal a šli sme. Prvou stanicou po tejto prestávke bol MEININGEN. Veľká stanica s krytými nástupišťami. Je to zaiste križovatka, o čom svedčia smerové tabuľky na Koburg a Eisenach. Na stanici mnoho ľudí s lopatami opravovali trať zasiahnutú bombami. Práve šiel rušeň na zaťažkavacu skúšku. Trať, ktorou sme prišli my, bola už opravená. Teraz sme si vedeli vysvetliť, že prečo sme tak dlho stáli a to boli bomby, ktorými sa odbremenilo to lietadlo, čo sme videli vracáť sa. Škoda nebola tak strašná. zasiahnutá bola strecha nad nástupišťom, niekoľko oblokov bolo vybitých a poškodené koľajnice boli už skoro hotové. Dostali sme kávu a šlo sa ďalej na sever. Wernhausen, Imelworn, Leimbach-Kaiseroda, Eisenach, Merkers, Vacha, Bad Salzungen.

14. september, štvrtok

Ráno sme sa našli v GÖTTINGEN. Rozliezli sme sa do latrín a za vodou. Toto nám však bolo tlampačom zakázané, keďže prechádzať cez koľajnice bolo nebezpečné, lebo prichádzaly a odchádzaly vlaky. Českí železničiarci nás zabávali svojimi vtipmi. vyprávali nám o nemravnom živote sem privečených cudzincov, ďalej o každodennom bombardovaní priemyselných stredísk Nemecka. Mesto Göttingen je vraj toho ušetrené, keďže je to samá univerzita a klinika. Na tun. univerzitách študovali vraj aj Angličania a ešte dnes že na istom hoteli je stále anglická koruna. V duchu som si uvedomil, že tu pôsobil i Luther a niekoľko slovenských dejateľov. Škoda zase, že sme z mesta nič nevideli. A už aj ideme ďalej na sever cez severonemeckú nížinu. Nevidíš vrška, iba široké lány a kde-tu nemeckého staručkého roľníka a ženy, ktoré prevádzajú jesennú orbu. Ako kuriozitu sme si všimli, že ako poľah používajú kravy a kone zaprahané do pluhu spolu, pekne svorne vedľa seba.

Ideme ďalej bez prestávky a veľkou rýchlosťou. Bovenden, Northeim, Salzerhelden, Kreiensen, Freden, Alfeld, Brünnen, Banteln, Elze, Nordstemmen, Rethen.

Bližšie sa k Hannoveru. Sme zvedaví, veď o jeho bombardovaní sme neraz počuli a čítali v tejto vojne. To bude iste on. Mohutná budova s kopolou, pokrytou pati-

novou zeleňou (ako chrám sv. Mikuláša v Prahe) upozornila na seba svojou nápadnosťou. vyzerala ako radnica. Prechádzame viacerými perifériami Hannoveru. Pozorujeme v blízkosti i v diaľke rozburané bloky domov a krátery. Ani chudák skleník nebol ušetrený od tlaku vzduchu. Tam stojí bez jedinej sklenej tabule. popri trati samé záhrady. To obyvateľstvo periférie pestuje tu mnoho druhov zeleniny pre vnútorné mesto. Ej, ale je aj veľký ten Hannover. Bližšie sa ku továrenským kolosom. Bezprostredne blízko trati čítame nápis známej továrne Hannomag. No, ale toto vyzerá. Prepadnuté strechy továrenských budov, zväňané domy – no hrúza – kráter pri kráteri a všetko smiešané so zemou a hromadu trosiek. A vraj cintoríny a nemocnice ! Smiešne! Ideme už vyše pol hodiny a ešte sme stále tu. Obchádzame iste mesto. Bolo pol tretej poobede, keď sme zastali na jednej zo staníc tohto veľkého mesta.

HANOVER – Linden.

Na stanici veľký ruch. Vidieť tu už aj námorníkov. O malú chvíľu opúšťame stanicu. Ešte stále sme v Hannoveri. Vidíme umelý kanál a na ňom parníky. podľa svojich zemepisných vedomostí sme skonštatovali, že tento kanál spojuje Hannover s riekou Vezerou. Konečne sme sa dostali mimo okruh tohto rozľahlého mesta a smerujeme na Brémy cez Poggenhausen, Neustadt, Eilvese, Haagen, Nienburg (Weser). Tu sme zastali. Bolo už šero. Povyskakovali sme z vagónov a využili sme šero ako i zákryt stĺpov, aby sme sa odľahčili. Znamenie a povel „einsteigen“ nás zahnal do vagónov. Lahli sme si s nádejou, že toto bude pravdepodobne posledná noc našej cesty.

15. september, piatok

Hneď ráno sme sa dozvedeli, že tu vo Wesermünde budeme čakať celý deň a že odchod máme avizovaný iba o 2. hod. po polnoci. Veľmi pomaly šiel čas. Boli sme už presýtení tým cestovaním a teraz tu pred cieľom čakať celý deň a noc. Hlušili sme čas ako sme len vedeli. Prechádzali sme sa, debatovali, spali, ležali atď. Zistili sme, že sme blízko mora a že budovy, ktoré nás obklopovali sú časťou lodeníc a tovární na ponorky. Bolo vidieť i stopy po dávnejšom bombardovaní. V týchto objektoch sa nepracovalo. Ruch v meste bol dosť značný, ako sme to mohli vidieť na nadjazde, cez ktorý prechádzali chodci a veľmi často električky. V napnutej nervozite dočkali sme sa konečne večera

a boli sme radi, že sme sa mohli oddať spánku. tento stav je totiž pre nás najvitanejším, lebo prináša so sebou sladké a blažené bezvedomie. Klud sme však predsa nemali. V noci okolo 12. h. bol poplach, čo sme iba v polospánku konštatovali. A tu zrazu tri výbuchy, zdalo sa ako by za chrptom byly bývaly, prebudily nás poniektorých. Bol som v teplákoch, nuž nerobilo mi ťažkosti, aby som vstal. pootvoril som dvere a tu hľa, obvyklá nočná scéna – rozprsky protiletadlových granátov. Je to celkom pekné – pozorovať rozprsky, ale ešte krajšie je byť od nich tak ďaleko, že výbuchy nebolo počuť, ako i teraz. Lahol som si, zaspal som, ani som nevedel, kedy sme sa pohli. Bola toto 11. noc vo vagone.

16. september, sobota

Konečne sme dorazili do cieľa. Batožinu sme si pobalili a čakali sme ďalšie. Vlak zastal pri nakladacej rampe. Batožinu sme vyložili a nastúpili sme v päťrad, aby nás nakoniec spočítali. Ako sa len báli o nás tí naši strážcovia, veď nás po ceste dvakrát denne spočítavali. Medzitým odsunuli našu súpravu na vedľajšiu koľaj. Hodil som okom na náš vagon s klenbovitou strechou. Bolo vidieť i číslo 10. Veru DESIATKA ! To bol náš domov za 11 nocí a 12 dní . Krátky je to síce úsek z ľudského života, ale nevšedne strávený, keď berieme do ohľadu všetky okolnosti spojené s nebezpečenstvami, ktoré sa mohli vyskytnúť, a blízko ktorých sme už boli. Každý v duchu vzdával vďaka PROZRETELNOSTI, že sme sem došli zdraví a celí.

Bremervörde bola posledná stanica. Päťstup sa pohol. Predný aj zadný voj tvorila naša stráž. Už si to zahýbame ulicami tohto úhľadného mestečka. Všimneme si domov. Typický nemecký štýl, veľmi pekné, zdravé byty s väčším menším dvorom. Opúšťame mesto. Máme väčší výhľad. Kraj - rovina. Fádny, ako len rovina môže byť. Vidíme rašeliniská, majere, čiernobiele kravy na ohradných pastvách, kde tu voz, na ktorom sa vezú naši „kolegovia“ – zajatci (Srbi a Poliaci). Zástup sa lenivo kolíše. Rozhovor utíchal, iba klop-klop bolo čuť. To naše podkovičky o dláždenú cestu. Toto ticho však mnoho hovorí. Každý z nás si v mysli premieta, kam to vlastne ideme. ja som si predstavoval, že nás dajú na tieto hospodárstva pracovať. Ani

by nebolo zle – aspoň najesť by sa mi dal hospodár. Naši strážcovia dali povel k prestávke. Zastali sme pri istom majeri. Odfahčili sme si, a cigaretou zahnali sme si hlad, veď sme posledný deň nič nefasovali. Všimame si majera. veľmi vzorný komplex hospodárskych stavísk. Tak by mal bývať každý roľník. Ideme ďalej. Cestou vidíme hostinec, a bože môj, školu. Zle nám bolo. vymenili sme si s Martinom niekoľko slov o tom. Darmo, deti sú všade jednako milé. Prestaly sa krútiť v kole a pribehly k plotu, aby si nás zblízka pozrely. Vyzeraly šikovné. Takmer všetky maly svetlé vlasy. Prehltol si s hltom slín nevyslovenú túžbu po domove a ešte viac si hltal, keď si v sadoch zazrel zrelé jablká a hrušky. Nikdy som neprežíval tantaľove muky v takej miere ako teraz. Ani vtedy, ako chlapec, - gymnazista s „hátížákom“³ na chrpte stál som pred Vilusovým výkladom so sladkými pamlskami.

Hej, toto je cesta no novej Európy!

Začínali sme cítiť únavu v nohách a náš konečný cieľ sa ešte neobjavoval na obzore. Prišli sme do borového lesíka, kde pracovali pod bodákmi ruskí zajatci s lopatami. Boli nám iste povďační, že nemuseli pracovať aspoň za tú chvíľu, kým náš zástup, počítajúci 170 hláv, prešiel popri nich.

Opúšťame lesík a tu vidíme siluety akýchsi komínov a veží. Nevedeli sme hneď usúdiť, že čo je to. Niekoľko 100 m dopredu a už vieme, že sú to komíny barakov a strážne veže zajateckého tábora. Sme už tak blízko, že vieme rozoznať ohradu pichľavého drôtu a na strážnej veži po zuby ozbrojeného strážnika, guľomet a reflektor. U vidíme aj vchod do tábora a už aj vchádzame s pocitom, že sa brány za nami už navždy zavrú. Päťstup vchádza na čele s plk. Morvicom. Pred veliteľskou budovou sme zastali a hneď tam boli dôstojníci a feldvébli⁴ z veliteľstva tábora, ktorým nás naša stráž odovzdala. Nemám slov, ktorými by som vedel opísať pocit pri pohľade na tábor a po prekročení jeho ohrady. Podľa strnulých tvári ostatných som si vedel predstaviť, ako asi môžem vyzerat'. No, hrozné – od strašného hroznejšie.

Vedú nás hneď ďalej pomedzi baraky, ktorých obloky sa naplnily všeliakými tvármi našich budúcich zvedavých kolegov, z ktorých nás Rusi poznali. Dovedli nás na nevelký priestor pri budove, označenej fran-

³ Hátížák, hátížáčik - zastarale batoh, ruksak.

⁴ Felwebel - rotmajster v nemeckej armáde.

cúzkym nápisom: Centre d'acueille. Tu nám plukovník oznámil všetko to, čo mu nariadili na Lagerkomandatúre.⁵ Vyhlásil najprv, že peniaze, fotografické aparáty, baterky a iné cenné veci sa musia odovzdať. Toto nás udivilo. Zhúkli sme, ale nedalo sa nič robiť. Vyšší páni už aj idú do miestnosti a odovzdávajú. Premýšľame, čo urobiť. Boli sme hneď toho presvedčenia, že odovzdané veci viac neuvidíme, však sme sa o uskutočňovaní sľubov už doteraz niekoľkokrát presvedčili. Naša kompnia sa s odovzdaním neponáhľala. Medzitým prišlo niekoľko poddôstojníkov, ktorí prezerali batožinu. Hneď sme sa dozvedeli a videli, že tieto prehliadacie orgány berú liehoviny, čo dalo podnet k tomu, že sme hneď nepozorovane vyslopali všetko, čo sme mali a čo sme si odkladali na horšie časy. Reku radšej pukneme, ako by to mali oni vyžrať. Alkohol zrejme hneď zaúčinkoval, však sme boli vycivení a hladní. Chvalabohu, aspoň že tento alkohol zatienil čiastočne ťudné myšlienky a dodal o niečo viac odvahy a odhodlanosti v rozhodovaní. Pobrli sme sa i my a zaradili sme sa do zástupu, aby sme sa navždy rozlúčili s odovzdať sa majúcimi vecami. V zástupe bol veľký stisk. Čakám s aparátom na pleci. Ešte pozde príde na mňa rad. Tu vidím, ako Paľko nepozorovane strká svoj fotoaparát istému francúzskemu dôstojníkovi do ruky. Tento bol veľmi ochotný a pochopil bez reči o čo ide – však máme spoločný osud. Ja som nemeškal a už som ho strčil istému Francúzovi do otvorenej jeho ruky. Tento mal neobyčajne krásnu, čiernu lígotavú bradu. Videli sme ho cez oblok ako obedoval so svojimi kamarátmi. nadiktovali sme mu svoje mená a ja som mu hneď povedal: „*Ecrivéz les noms!*“⁶ Toľko ešte viem francúzsky. Ale nebolo treba, veď i tento pochopil, že máme spoločnú nenávisť voči našim ochraňovateľom. Jednu starosť som mal už z krku. Reku, keď svoj aparát nikdy neuvidím, nech ho má radšej tento. Vymenili sme si ešte niekoľko pohľadov s prížmurými očami, so zvrášteným čelom a miernymi pohybmi hlavy, čo všetko sme obaja dostatočne pochopili. Potom som sa zaradil do tlačnice a špekuloval som nad tým, ako by som schoval peniaze. Nebolo však treba

mnoho premýšľať, lebo už som videl, ako moji susedia bičakom⁷ párajú futro čižiem a strkajú tam bankovky. Paľovi a Martinovi takto schoval peniaze Belo Korent. Ja som nožíkom rozpáral dvojité priklopku vrecka na blúze a tam som strčil 1 000 korunáčku a 100 korunáčku. Toto sa mi však nezdalo dobrým, lebo pri ohmatávaní by ľahko na to prišli a spôsobil by som tým nepríjemnosti pre nás všetkých. Do čižmy som nemohol, keďže moje pionierske čižmy nemajú dvojité futro. Peniaze som vybral z priklopky a s konečným rozhodnutím strčil som tieto dve bankovky cez rozporok do nohavíc. „*Alea iacta est!*“⁸ – nech sa stane čokoľvek. Pri stole som odovzdal 917.30 Ks a niekoľko maďarských fillérov. Podpisal som sa do príslušnej rubriky a šiel som von, aby som tu otvoril svoj zmoknutý kufor a tlumok.⁹ Nemecký prehliadajúci poddôstojník bol pri prehliadke veľmi blahovlnný, čo ma veľmi udivilo, ako i to, že hovoril česky. Vydýchli sme si. Toto sa nám podarilo.

Podišli sme ďalej za barak a tu nás čakal obed. Na mokrej zemi rozložené špinavé lavory s varenou mrkvou a zemiakmi. Naberol som si do misy a zachlípáľ. Dobe to padlo, bolo to teplé a slané, hoci toto u nás len svine dostávajú. Bože môj, či zajatec je už nie človek?! Keď sme sa najedli, odvedli nás do baraku, ktorý bol pre nás vykázaný. Batoch hore, kufor pred seba na závesy a šli sme ulicami tohto nášho nového mesta. Všade plno zvedavcov. Rusi nás hneď poznali a akoby sa tešili, že sme už i my tu, čo potvrdil výrok ktoréhosi spoza plotu: „*Uže dovojevali?*“¹⁰ Ďalej sme stretli zase hlúček Rusov. Jedného som sa pýtal: „*Kak tut živjote?*“¹¹ Och, ako bol rád, že som s ním slovo stratil. „*Plócho! Kušať malo, kuriť ničevo, to dľa Russkich sovsem očeň plocho! Nado ždat' – pridut Russkije!*“¹²

Z hlavnej cesty tábora zahli sme za drôtenú ohradu, kde sme videli našich slov. vojakov. Medzi nimi bol náš kuchar Uhrič. Ešte niekoľko krokov a už sme zastali pred barakom, číslo 26a. Takto som si to nepredstavoval. Dlhá, ale nízka miestnosť. Po oboch stranách sú lôžka – 3 nad sebou. Ja som si obsadil miesto na „prízemí“, hneď pri dve-

5 Veliteľstvo tábora, Iágru.

6 Napište mená!

7 Bičak - v šarišskom nárečí označenie pre veľký nôž.

8 Kocky sú hodené.

9 Tlumok - (zastarale, vojensky) batoh.

10 Už ste dobojovali?

11 Ako tu žijete?

12 Zle! Málo jedla, niet s čím kúriť, to je pre Rusov veľmi zlé! Treba čakať - prídu Rusi (rozumej Červená armáda)!

rách. I tu sa mi nepodarilo byť spolu s našou desiatkou. Ale boli sme aspoň v jednom lôžkovom bloku. Nastal hrmot, lebo každý si urovnával dosky, ktoré boli na lôžkach iba nahádzané. Slamy nikde! No, reku, to sa bude spať. Urovnal som si dosky- položil som batožinu naň a už som dostal službu spolu s Kvačkajom, lebo sme boli prví od dverí. Reku, dobre ! napísal som si na kúsok papiera „služba“ a pripevnil som si o gombičku náprsného vrecka. Kým som vyšiel von, bolo tam už plno zvedavých Francúzov, ktorí sa vyprávali s našimi kamarátmi. Pristúpil som k hlúčku, kde konverzoval pplk. Hamrle. Dobre som rozumel Francúzovi, ktorý viedol rozhovor. Ešte lepšie mu bolo rozumieť, keď ho pplk. požiadal: „*Parlez vous lentement!*“¹³ Vypytoval sa nás na všeličo, prečo sme sem prišli, ako je to u nás, ako sme cestovali atď. Pplk. nerozumel otázke, že koľko nás bolo v jednom vagone. Ja som sa zamiešal a stavši za chrbtom tohto sympatického Francúza, horko-fažko som vyplul zo seba: „*Dans un wagon – douze-quinze!*“¹⁴ Francúz sa obrátil a so smiechom konštatoval, že veď my vieme francúzsky. Reku „*Dans école.*“¹⁵ Rozhovory sa viedli už vo viacerých hlúčkoch. Zapamätal som si niekoľko viet: „*Combien des generaux avez vous ici!*“¹⁶ (Ani jedného – toho vraj tam nechali), „*Les allemands sont mon ennemies!*“¹⁷ (Dodal som „*Grands ennemies!*“¹⁸), „*Toute la France est occupée!*“¹⁹ (Radovali sme sa). Opytovali sa nás, že čo sme, či zajatci alebo internovaní. Reku, nevieme, ale doteraz sme podľa všetkého internovaní. „*C'est la même chose!*“²⁰ – povedal jeden z nich. Mal pravdu! Ako si tak hovoríme, preletelo asi 200 amerických i anglických lietadiel rôzneho tvaru a veľkosti. O chvíľu bolo počuť brechot. To vraj, Brémy, poznamenal Francúz, ale že to je pre nich nič nového. „*Tout le port!*“²¹ – povedal dôrazne a s radosťou.

Rozišli sme sa, lebo plk. dal rozkaz na nástup. „*Au revoir!*“²² – rozlúčili sme sa.

Plk. nás oboznámil so všetkým tým, čo mu boli nariadili na veliteľstve zajateckého tábora. Hovoril: „*Veliteľstvo tábora nedo-*

stalo náš príchod avizovaný a nemá žiadne dispozície, ako s nami zachádzať a za čo nás má považovať. Musíme sa však riadiť podľa rozkazov, ktoré platia pre zajatcov. Ide najviac o chovanie sa a o pohybovanie sa v lágri. O 9. hodine musí byť všetko zatemnené a o 10. h je večierka. Po tejto hodine sa nesmie nikto vonku pohybovať. Dôležité a celkom nové pre nás bolo to, že po obvode lágru asi 5 m od ohrady dovnútra sú postavené bielo zafarbené kolíky, za ktoré nesmie žiaden zajatec ísť. Kto prekročí túto hranicu, stráž na vežiach začne naňho páliť. Staly sa vraj už také prípady, že zajatec, pokúšajúci sa ujsť, bol v tomto „pásme smrti“ zastrelený a strážny, ktorý ho trafil, dostal 3 dni dovolenky. Je zrejmé, že strážcovia by nedbali, keby sa takéto pokusy o útek čím častejšie opakovali.“

Medzitým sme vyfasovali večeru: Tvaroh, maslo, čaj s cukrom a bochník chleba pre siedmich. Prekvapilo nás, že večera je celkom ľudská, ba i cukor bol v čaji. Len chleba bolo úboho málo. Takto sme strávili prvý deň v lágri. Každý si ľahol s nikdy nezažitými zážitkami na tvrdé lôžko, aby odovzdal svoje unavené a vycivené telo spánku, iba ja som bdel v predsieni ako dozorná služba. Asi o hodinu som cítil únavu, veď akoby nie – 11 km v nohách. Fajčil som a vylovil som si, nikým nepozorovaný, peniaze, spoza nohavíc a vložil som si ich do peňaženky. Prišerná je noc v tomto prostredí. Z našej „spálne“ ozývajú sa ľudské i neľudské zvuky. Chrápanie, fučanie, kašľanie, smrkanie a iné zvuky. Veď, akoby aj nie! 170 ľudí v jednej miestnosti. Stráž na vežiach ustavične svieti reflektormi. Lúče prudkého svetla sa prehánajú a rady by ulovili niekoho. Vyzerá to ako hra na chytáčky. Jedna veža prestane a druhá začne. Takto to ide celú noc. Okolo 11. hodiny pozoroval som na severnom obzore rozprasky protiletadlových šrapnelov. Krásne je to na pohľad – ako na hasičskom majálesi. Ej, ale im pražia. Je to ďaleko – lebo buchot len slabo počuť. Čas mi pomaly uchádzal, lebo som bol mimoriadne unavený. O 1. h po pol-

13 Hovorte pomaly!

14 V jednom vagóne dvanásť až pätnásť!

15 V škole.

16 Koľko generálov tu máte?

17 Nemci sú moji nepriatelia.

18 Veľkí nepriatelia.

19 Celé Francúzsko je okupované (rozumej oslobodené Spojencami).

20 Je to isté.

21 Celý prístav.

22 Dovidenia.

Úryvok z denníka Františka Kureka. Zdroj: Archív Miroslava Bachratého

noci som zobudil zvk.²³ Kvačkayho, ktorý ma v službe vymenil. Lahol som si na jeho miesto, lebo sa mi na „prízemi“ nepozdávalo. Zaspal som hneď.

17. september, nedeľa

Hneď ráno sme dostali dispozície na prípravu k odvšiveniu. Šli sme so svojimi vecmi do „Entwesunganstalt“.²⁴ Tu ide všetko s nemeckou presnosťou, čo sa týka roztriedovania vecí a obleku a číslovania a odovzdávania ramienok s oblekom. Vo vzornej kúpeľni sme sa dobre vykúpali. Dobré padlo po tak dlhej ceste osviežiť a umyť si telo. Po kúpaní nasledovala dezinfekcia akýmsi terpentínom. Ruski zajatci to robili. Po tejto procedúre sme sa shromaždili v sušiarňi a tu sme dlho čakali na výdaj oblekov a vecí. Zprvu sme tancovali, lebo to štipalo.

Zrazu otvoria sa dvere sušiarne, v ktorých sa objavil akýsi oficír z kommandatury a hľadal plukovníka. Reku, musí to byť veľmi dôležité, keď sa vtrieskal medzi nás holých. Zpráva bola dobrá, čo potvrdila usmiata plukovníkova tvár, viackrát opakované „Schön, schön...“²⁵ a nakoniec stisk ruky. Plukovník nám hneď zvestoval, že práve došlo rozhodnutie z vyššieho veliteľstva, že pôjdeme do akéhosi výcvikového tábora. Všetci sme

zhúkli nefudským hlasom, lebo v tomto momente to znamenalo pre nás zlepšenie nášho postavenia, hoci, ako sme si to potom uvedomili, môže to byť i totálne nasadenie.

Ruski zajatci, zamestnaní v tejto odvšivárni, začali už vyvolávať čísla dezinfikovaných vecí. Miestnosť sa pomaly vyprázdňovala. Všetko bolo v poriadku - nič sa nestratilo. To je zase dôkaz nemeckej presnosti - a vôbec zariadenie tohto očisťovacieho podniku.

Keď sme všetci došli do baraku, bol vydaný obed a večera. Obed: Krúповý eintopf - varené zemiaky v šupách. Večera: Salám, maslo, chlieb a čaj. Po obede sme sa šli pozrieť na futbalový zápas. Francúzi totiž majú tu pekné hrisko a pestujú viac odvetvi športu. Futbalisti boli normálne vystrojení dresmi a kopačkami. Hrali slabšie, ale elegantne. V polčase boli preteky v behu. Pretekári boli vystrojení tretami. Po futbalovom zápase boli zase preteky v hode guľou medzi Francúzskom a Poľskom. Vyhrali Poliaci. Francúzi sú inteligentní a jemní. Je vidieť, že títo chlapi žili doma na vysokej životnej úrovni. Ich vyšportované telá sú dostatočným dôkazom toho. A americký červený križ ich gavaliersky zásobuje nielen potravou, ale aj takýmito športovými článkami. Zapamätal som si niekoľko francúzskych výrazov. Priebeh pretekov v behu riadil veľmi šikovný „sousofficier“.²⁶ Klepnutím dvoch špeciálnych dosák dával znamenie k štartu. „Prai - paf“,²⁷ „La première serie“ etc. Potom hlásili poradie. Počas pretekov v hádzaní gule oznamovali mená a hody pretekárov. „Le deuxième jette de Sourin“, „Le troisième jette de Caploun“.²⁸ Tieto výsledky boli potom vyvesené na „ústrednom úrade pre šport“, kde sa objavily vkusné plagáty. Toľ Francúzi. Takto si spríjemňujú dni svojho zajatia, ktoré ich viaže už piaty rok.

O 1/2 6 h. sme museli byť doma na nástupe. Plk nám oznamuje, že nie sme zajatci ani internovaní a že máme odísť do „Truppen-Lageru“.²⁹ Sme spokojnejší. Po večeri sme sa šli pozrieť na wolley-ballový zápas našich s Poľakmi. Vyhrali naši na sety 3:1.

²³ Zvk. - zástavník.

²⁴ Objekt na dezinfekciu, „odvšivovňa“.

²⁵ Pekne.

²⁶ Poddůstojník.

²⁷ Pripraví sa - štart.

²⁸ Druhý hádže Sourin, tretí hádže Caploun.

²⁹ Do kmeňového tábora; každý väčší zajatecký tábor mal totiž svoje pobočky, vedľajšie tábory.

Večer, po obvyklej debata, sme sa pobe-rali na odpočinok. Musel som čakať, kým kartári dokončili partiu, aby som si na voľný stôl postlal svoje zajatecké lôžko.

18. september, pondelok

Bol som rád, že som opustil tvrdé lôžko. Spal som zle, lebo som sa musel v noci prehadzovať. Bolia ma kríže. Pretrel som si oči, obliekol sa rýchlo a šli sme von na nástup k obvyklému sčítaniu. Po skromných raňajkách pustil som sa do prania, lebo sa mi už mnoho špinavého prádla nashromaždilo. Šťastie, že v barakoch sú zriadené dobré umyvárne. Keď som vešal prádlo, zistil som, že nie je vypraté tak, ako by malo byť – veď nikdy som to nerobil a studenou vodou sa to nedá. Ale stačí pre zajatca. Sedel som vonku a tešil som sa peknému počasiu, že mi prádlo skoro uschne. Strážil som ho, lebo sa tu vraj i kradne.

Nič iného nemáme na práci, nuž vši-mame si život v lágri. Okolo nášho baraku sa pohybujú najviac Francúzi, s ktorými sme sa sem-tam pustili do debaty. Netrvalo to však dlho, lebo naše rečové zásoby sú tak malé, že ich hneď vyčerpáme. Kde sa vzal, tu sa vzal, došiel k nám istý srbský vojak. Mladý chlapčisko, veselý a zábavný. Poznal nás. Hovoril o Československu. Rozpovedal nám svoj osud. nenávidí Nemcov – to je samozrejmé, ale nenávidí aj Chorvátov, ktorí sa zo zajatia dostali domov hneď po utvorení sa „samostatného“ Chorvátska, o čom sa posmešne vyjadroval. Rozprával nám ďalej o úteku Angličanov, ktorí boli predtým tiež tu zadržaní. Že vraj im z lietadiel „bucali“ letáky a že ušli podzemnou chodbou, ktorej východ našiel kdesi na lúke, ďaleko od lágru, pastier, keď ho na to upozornila ovca svojim blakotom, ktorá sa tam dostala. Nemci vraj si nevedeli vysvetliť, že pri dennom spočítaní, že vždy menej Angličanov. To je anglický rozum! Tento mladík nám dal odpoveď i na naše ostatné otázky. Nevedeli sme si totiž vysvetliť, že medzi zajatými Srbmi väčšinou sú starí, fúzati a šediví chlapi. To sú vraj Titovi vojaci, zajatí v partizánskych bojoch. Mladík sa porúčal a a odišiel.

Pozorujeme ďalej svoje okolie a život, ktorý tu tiež existuje. Hádám najprísnejšou časťou celého tábora je tá, v ktorej sú internovaní talianski Badogliovi dôstojníci. Zalá-

rovaní sú v susednom bloku, od ktorého nás delí iba hlavná cesta, rozdeľujúca priestor tábora na polovice. Od Francúzov sme sa dozvedeli, že ich je tu 5.000, čo nám istý z nich špicou topánky napísal do piesku. Tito Badoglioenci po internovaní boli vyzvaní, aby vstúpili do vojska Mussoliniho. Istý vyšší dôstojník zpočiatku ním vraj smelo vystúpil a za všetkých povedal, že nie, za Nemecko bojovať nebudú. Bol vraj hneď na mieste zastrelený a ostatní dôstojníci zavretí. Teraz sme si vedeli vysvetliť, že na dvore týchto barakov niet žiadneho pohybu preto, lebo nemajú dovolené ani barak opustiť, lebo stráž ich má hneď odstreliť. Ostatní Taliani, ktorí sa prihlásili k Mussolinimu, boli poslaní tam a vojaci zadržaní v našom bezprostrednom susedstve. Ako sa tak shovárame, spozorovali sme istého talianskeho vojaka, ako sa blíži k drôtenej ohrade a prezerá si situáciu. Keď zistil, že nemecký strážca je ďaleko, využil túto príležitosť, aby sa poshovárал s dôstojníkom spoza dvojitej, ba trojitej drôtenej ohrady. Typický osmahlý, čierny dôstojník, vystrčený z obloka baraku po pás, rozhadzujúc rukami a nahlas sa shováral s týmto vojakom. Nerozumeli sme iba niektorým slovám: „... *aspectare*, (...) *sinistra*...“³⁰ Z posunkov sme usúdili, že si sťažuje na svoj stav, že nemôže von, že je hladný a špinavý – ukazujúc si na žalúdok a hladkajúc si obnaženú ruku. Čierny taliansky vojak s čiernymi fúzkami a v krátkych nohaviciach sa na chvíľku vzdialil a potom keď sa vrátil, rozbehol sa a prehodil jednu konzervu, ktorá šťastlivo dopadla blízko obloka, kde ju čakal hladný taliansky dôstojník. Poobzeral sa, opatrne a rýchlo vyskočil cez okno a už aj bol späť i s konzervou. Pocítil som úprimnú radosť, že sa tento kúsok obom podaril. Hoci sme, čo do situácie, kolegovia – zajatci, predsa som uznal, že ich stav je ešte zhoršený viacnásobne. tento obraz a istý úboho vyzerajúci taliansky vojak s typickým horáckym klobúkom s perom, ktorý len tu okolo nášho baraku obchádza a hľadá špaky, ktoré sa ešte u nás veselo odhadzujú, pripomínajú každému z nás slávu rímskej ríše a kultúry. ktovie, či niektorí, ba mnohí z nich nechodili po Forum romanum, Via Appia atď. – slovom dotýkali sa svojimi nohami tej zeme a dýchali ten čarovný taliansky južný vzduch, kde kedysi vládla moc a všetky cesty viedli do Ríma. Ich vlasťou je tá zem, ktorá prechováva v sebe nespočetné

³⁰ *Aspettare* – čakať, *sinistra* – vľavo, naľavo.

Úryvok z denníka Františka Kureka. Zdroj: Archív Miroslava Bachratého

množstvo pamiatok, o ktorých sme sa kedysi v dejinách staroveku učili a ku ktorým som prejavoval toľko úcty, keď sme čítali starých latinských spisovateľov a básnikov. A tu hľa! Niekdajší veľmocenský spojenci a my, zaslepení a vyprovokovaní poskokovia a prisluhovači na ceste do novej Európy stretli sme sa tu – za drôtenou ohradou.

Celkom osobitnou kapitolou zajateckého tábora sú Rusi, s ktorými najneľudskejšie zachádzajú. Nespočetnekrát prejdú denne zaprahani do voznic, v ktorých vynášajú výkaly na lúku za ohradu tábora. Vyzerá to hrozne. 8 – 10 sú zaprahani, držiaci v rukách brca³¹ a plaziac sa slimáčim krokom pod dozorom jedného strážnika s dlhou puškou s nasadeným bodákom. Taká puška pripomína staré rakúske časy, ako je to zvečnené na obrázkoch z dôb Márie Terézie. A takto to ide celý deň. Pestré fažné skupiny z Rusov tvoria všetok ruch na hlavnej ulici. Sú pestri, lebo každý je inak oblečený. Niektorí majú svoje ruské plášte, iní zase dôstojnícke ruské čapice, ďalší zase „Budenovky“ s charakteristickým hrotom na temene a so spustenými chránikmi na uši, tamten je zase oblečený do vyradenej nemeckej uniformy. A aby tá pestrosť bola ešte dôkladnejšia, sú pomiešani i podľa plemena. Vidiš tu blondáka Rusa, čierneho Tataru a žltého Mongola. Táto práca je najnedôstojnejšia, aká môže byť pre človeka. Veľké plechové voznice ti ani neprezrádzajú svojím zovňaj-

škom, ale ten úžasný smrad, šíriaci sa z nich, dostatočne svedčí o materiále, ktorý je vo vozniaciach.

Čas rýchlo ubehol. Poskladal a uložil som si dosušené prádlo. Po večeri sme sa šli prejsť. Objavili sme kostol. Doslovne objaviť ho bolo treba, lebo svojím zovňajškom nijako sa neodlišoval od ostatných barakov – iba natoľko, že bol označený krížom a vchádzalo i vychádzalo doň nápadne mnoho ľudí. Zaujímalo nás – nuž vošli sme. Veľmi slušne zariadený! Šikovné oltáriky z dreva, obrazy a harmonium dostatočne charakterizovali, že táto miestnosť je kat. kostol. Najviac tu bolo Talianov. Mali práve večernú pobožnosť s kňazom v riadnom ornáte. Spievali „*Tantum-ergo*“³² – pri čom som si všimol, že latinský text vyslovujú taliansky (vener-mur cernui – procedenti atď.)

Jožo Mladoň hovoril, že pri ňom kľaciaci Talian plakal pri modlení. Veru tu v kostole som i ja pocítil vypuklejšie úbohosť svojej situácie. Keď sme došli domov, bolo už šero. Po krátkej debata postlal som si zase na stole, ale deku som si poskladal na viac priehybov, aby som mal hrubšiu vrstvu pod panvou, ktorá najviac cíti tvrdosť nepoddajného zajateckého lôžka. Hádám takto sa lepšie vyspím. Cez oblok, ktorým sme si napustili po zhasení svetiel trochu vzduchu, videli sme zase na oblohe žeravé rozprasky granátov. Tlumený hluk a brechot nás ukolísal.

19. september, utorok

A naozaj, lepšie som spal. Keďže moje čižmy „pýtaly kašu“, dal som si ich do opravnice, čo nám bolo umožnené. Niesli sme si ich sami. Zle sa nám brodilo s papučami po čiernom piesku. Senzáciou tohto dňa bolo, že nám umožnili prístup do jedálne, vzdialenej od tábora asi 1 km, kde sme mali dostávať nie zajateckú stravu, ale takú, akú dostáva nemecký vojak... Ja som si dal doniesť, lebo som bol bez čižiem. Mimo toho nám povolili písať. Je zrejmé, že sme všetci pisali, hoci sme mali veľmi málo nádeje, že sa dostanú listy domov. Iba teraz sme vedeli, že ako sa volá miesto lágru.

Stalag X-B SANDBOSTEL Kreis Bremervörde³³

Už sa vracajú z obedu. Belo Korent mi doniesol nový obed v šálke. Bol to zeleninový

³¹ Brdco – súčasť konského postroja, ktorá slúžila ako prepojovacia fažná časť.

³² „Ctíme túto Sviatosť slávnú“ – pieseň, ktorá sa spieva pri verejnej poklone Najsvätejšej Sviatosti (adorácii).

³³ Obvod Bremervörde.

Eintopf – ale nepomerne lepší, ako ten zajatecký, čo bol včera. Veď to bolo skutočne len pre svine. Bola to varená kapusta a zasypané otrubami. Malo to takú vôňu, ako vo válove pre svine. Toto je teda lepšie. Večera bola tiež lepšia: grízová³⁴ polievka (ako keby mlieko bolo v nej), umelý med a chlieb – tretina a nie sedmina. Med nám pohádkove chutil, veď po toľkých svinstvách zacítiť znovu niečo sladkého v ústach. Inak nebolo nič zvláštneho.

20. september, streda

Pri rannom nástupe navrhol plukovník, aby sme sa účelne zamestnávali. Dobrý návrh. Jožo Mladoň dal dokopy spevokol a spievali sme štvorhlasne „Hojže Bože...“ a „Starý náš...“. Počet spevákov bol malý – radšej karty drvili. My milovníci vyhrávali sme si na požičaných husliach a chromatike a na mojej fujare. O 10. hod. som nastúpil s prvou smenou na obed. Vyzerá to veľmi úboho ako sa šinie lenivý a hladný trojstup uličkami a ulicami tábora. Každý z nás má misu pod pazuchou, iný zase v ruke šálku a lyžicu za sárou. Je zrejmé, že toto naše shromažďovanie vzbudilo pozornosť našich susedných kolegov, ba i pohoršenie, veď oni to dobre vedia, že nie sme zajatci, keď nám umožňujú takéto výhody a výsady.

Došli sme do slušnej jedálne. U oblôčka natrčíš misu, do ktorej ti kuchar sporou naberáčkou načrpne za plnú misu kelového a zemiakového Eintopfu. Bolo to bez zápražky, bez korenia, ale hladnému i tak chutí. Lyžička sa veľmi ľahko umyje, veď o masti niet ani chýru. Po obede som šiel na prechádzku. Veliteľstvo tábora nám povolilo totiž hromadné prechádzky pod dozorom, aby nám i týmto sprijemili náš pomýlený pobyt tu. Šiel som. V lesíku bolo dobre. Krásny čas bol. Výborne som si pospal v mäkkej tráve, ktorá rastie na týchto rašelinových lúkach. Po návrate z prechádzky nás už čakala večera: káva bez cukru, maslo a chlieb. Chutilo mi výborne so zvyškom medu, ktorý som si ušporil zo včerajška. Fajčivo nám došlo. Nemci sa však gavaliersky postarali, aby sme si mohli kúpiť. Použili sa k tomu marky, ktoré odovzdali niektorí pri vstupe do lágru. Každý z nás dostal po 60 francúzskych ciga-

riet „Élégant“. Zbytok dňa sme strávili obvyklou prechádzkou. Ja som bol doteraz „jediným obyvateľom“ stola. Dnes večer však som dostal ešte troch spoločníkov, ktorí ušli zo svojich „škatúl“ pred ploščicami. Postlali sme si teda štyria na dvoch stoloch a tešili sme sa, že opäť jeden deň nášho utrpenia šťastne pominul.

21. september, štvrtok

Spal som zle. Hneď po nástupe sme sa my evanjelici shromaždili na odchod ku spovedi, ktorú včera vyjednali naši kamaráti. Došli sme do blízkeho baraku, kde malá miestnosť predstavovala kostol s nápisom na dverách „Église reformée“.³⁵ Tento kostol i tu predstavoval prísnu reformovanú jednoduchosť. Stôl, zhotovený na spôsob katedry, predstavoval oltár. V kúte bolo harmónium, na ktorom zanôtil Martin „Já bídný červ...“ Francúzsky kňaz – zajatec prislúchoval spoved'. Bože, aký je to kňaz. Zajatie ho ani zovňajškom neodlišuje od ostatných. Typická francúzska kazajka s „Kgf“³⁶ na chrbte tlumky a dreváky na bosých nohách. Na tom však u nás evanjelikov nezáleží. Jeho oči však boli priamo magické. Musí to byť predsa pravda, že tento kňaz je vlastne nie luterán, ani kalvín, ale prislúšnikom akejsi sekty, ktorých je mnoho vo Francúzsku. Po odznení piesne nastalo ticho, kňaz za oltárom privrel oči a s úžasným precítením odriekal modlitbu. Veľmi nás to dojalo. Po modlitbe miesto rozhrešenia a spovedi nasledovalo vyznanie hriechov v duchu, keďže bolo zrejmé, že kňaz nám nemohol dať rozhrešenie. Za tým nasledovalo vlastné prijímanie, ktoré sa dialo celkom inak ako u nás. Pred prijímaním chleba povedal toto (nakolko som si to zapamätal): „*Ce pain, que nous rompons est les corps de notre Seigneur Jesus Christ, qui a été rompu pour nous*“.³⁷ Teraz lámal kúsky bieleho chleba a dával nám ich nie do úst, ale do ruky. Pred podaním vína povedal tiež formulu, z ktorej som si zapamätal iba význam, lebo spomínal kalich a krv. Kalich bol jednoduchý z tepanej ocele. Podával nám ho do ruky. Po prijatí chleba a vína povedal túto formulu: „*La benediction de notre Seigneur soit avec vous tous*“.³⁸ Počas tohto obradu sme kľáčali na dlážke. Povstali sme, išli sme

³⁴ Krupicová.

³⁵ Reformovaný /kalvínsky/ kostol.

³⁶ Skratka „Kriegsgefangene“ – vojnový zajatec.

³⁷ Tento chlieb, ktorý my lámeme, je telo nášho Pána Ježiša Krista, ktoré bolo lámané za nás.

³⁸ Požehnanie nášho Pána nech je s vami všetkými.

Zajatecký tábor Sandbostel. Zdroj: www.nzhistory.net.nz

si sadnúť, aby sme uvoľnili miesto iným skupinám. Po spovedi sa kňaz zase s najväčšou vrúcnosťou pomodlil a nasledovali naše bohoslužby bez neho s týmto poriadkom. „Bože, Otče, buď pochválen...“, „Pán Bůh jest má síla...“ Za harmóniomi Janko Felix. Nasledovala modlitba a kázeň Paľka Hudeca. Kázal z textu Epištoly Pavla k Rim, XIII. (viera, láska, nádej). Hovoril veľmi dojímavou. Mnohí farári sa môžu schovať. Vo svojej kázni zaoberal sa našou situáciou a apeloval na našu trpezlivosť. Vyzdvihoval božiu lásku, ktorá je dobrá a rovnako sa prisluguje všetkým. Slnko práve tak ohrieva svojimi lúčmi zajatcov ako ich strážcov. Vôbec celá kázeň bola po stylistickej i obsahovej stránke dokonalá a rozhýbala našim citlivým vnútrm ba i slzy vyvolala. Po mohutnom zaspievaní našej hymny sme opustili kostolík a vrátili sme sa domov zaraňkovať si.

O chvíľu bolo treba ísť na obed. V jedálni na tabuli je jedálny listok: „*Gemüse mit Rindfleisch und Kartoffeln*“³⁹ Bola to kvaka⁴⁰ so zemiakmi, ale mäso len kde-tu alebo vôbec. Prídeš domov a si hladný. Je ešte len 11 h. a si už po obede.

Sme netrpezliví a nervozní už i preto, že náš odchod je avizovaný na sobotu. odpoludnia sa už aj robia prípravy na odchod. Nie je to však tak jednoduché, lebo Nemci nás rozdeľujú na skupiny, ktoré majú ísť na rôzne miesta. Nevieme sa s povereným feldwebelom dohodnúť, lebo my sme chceli byť pohromade, a preto sa naši páni odobrali na Komandaturu, aby sa dohodli. Prišli so špatnou správou, čo sme s určitou pred-

pokladali. Bolo nám povedané, že týmto zdráhaním sa dávame najavo, že nie sme ochotní uposlúchnuť rozkaz, ktorý sa nás týka a preto sa hneď prikróčilo k tvoreniu skupín, do ktorých sa dobrovoľne prihlasovali. Patrím do skupiny 119. Rozpisovanie trvá dlhšie, čo vzbudilo zase pozornosť u našich susedov, ktorí cítia, že medzi nami sa čosi deje a že sa zdráhame vyplniť rozkazy. Ba videli sme i nemeckých feldvéblov, ktorí obchádzali náš barak a zastavili sa pri jeho rohu. Možno, že boli vyslaní, aby špehovali náladu medzi nami a naše chovanie. Po tomto rozdelení bola vydaná večera: káva s cukrom, klobása (vraj konská), margarín, chlieb a cukríky, ktoré nás udivily, hoci boli len jednoduché kyslé tabletky podobného složenía ako škrob.

Pred spaním sme sa šli pozrieť do ruského rajonu, kde i naši chlapci vykšeftovali za cigarety rôzne veci: cverny, tabatierky, papuče, a iné. Pohľad na tých Rusov, čakajúcich na cigaretu, je zvláštny a dáva podnet zamyslieť sa nad takým stavom a napísať o ňom celé sošity.

22. september, piatok

Deň sme strávili obvyklým spôsobom. Má to byť posledný náš deň v lágri. K najdôležitejším prípravám na odchod bola pre mňa starosť, ako dostať aparát späť od môjho bradatého Francúza. nejdem to opisovať podrobne. Stačí keď si tu zvečním, že som ho dostal späť pomocou nášho vojaka Jána Vráblika z Piešťan, ktorý vie dobre francúzsky a ktorý pomocou istého francúzskeho farára šiel za bradatým Francúzom, ktorého našli v „Centre d'acueille“.⁴¹ Doniesli ho v chlebníku. Brada – aké šťastie, že ju mal. Bola v tomto prípade spásnosným poznávacím znakom. Bol som rád, že som ho dostal, veď je to cenná vec a ešte viac dobrý nerozlučný priateľ, ktorý mi zvečnil mnoho zaujímavého a pekného či už v Rusku, alebo doma. moja radosť však nebola úplná, lebo Paľko nemohol nijako nájsť toho franc. kapitána, ktorý mal jeho aparát.

Po večeri šli sme sa pozrieť ešte naposledy na Francúzov, ktorí tu stále hrajú košíkovú hru, potom tie „gule“, ktorej hre sme ani nerozumeli ani meno sme jej nevedeli.

³⁹ Zelenina s hovädzím mäsom a zemiakmi.

⁴⁰ Polievka z repy.

⁴¹ „Prijímacie stredisko“.

Dozvedeli sme sa, že Bratislava, Viedeň a Budapešť boli bombardované.

Došli sme domov. Tlumok⁴² pod hlavu, deku pod bedrá, skočiť do teplákov, prikryť sa plášťom a odovzdať sa spánku v tejto poslednej zajateckej noci na tvrdom lôžku, ktoré nám naposledy poskytly naše stoly.

23. september, sobota

Ráno po krátkych raňajkách obťaženi batožinou opustili sme barak a shromáždili sme sa na priestranstve blízko východu z lágru. Po naložení batožiny na autá a po vykonaní potrebných úradných formalít na veliteľstve tábora, bolo 9 hodín, keď sme sa pohli. vydýchli sme sa, keď sme sa dostali za prišernú drôtenú ohradu. Ešte hodíme okom na baraky a strážne veže tábora s prianím, aby sme ich už nikdy nevideli a aby nám nemé skupiny písmen na chrbtoch zajatcov nepripomínali tento úbohý zajatecký stav.

SU - KGF - MI

Kým sme prišli do Bremersvörde unavili sme sa dosť. Po ceste som sa dozvedel, že všetci dôstojníci ideme spolu na jedno miesto a že mužstvo ide osobitne. Na stanici nás čakala batožina a čuj svete, osobné vozne, ba dokonca i 2. trieda pre vyšších. Teda zase cestujeme. Citím sa tu ľahšie – veď sloboda je nadovšetko. Všimam si kraja a zachytávam si názvy miest, ktorými prechádzame: Bevern, Deinstadt, Selfingen, Gadenstedt, Zven, Elsdorf, Gyhum, Mulmshorn, ROTENBURG, Waffensen, Hemsbünde, brockel, Breitel, Wittorf, SOLTAU, Wisselhövede. O ¼ 11. hodine sme uzreli tabuľu osvetlenú svetlo, na ktorej bol nápis:

MUNSTER
(Lager)

Na stanici nastal zmätok, lebo sme si zase nakladali batožinu na autá. Tma ešte zvyšovala tento zmätok. Naša partia sa drží za ruky, aby sme sa v tme nepotratili. Potom nás nemeckí dôstojníci usporiadali do trojstupu a pohli sme sa. Smer sme vôbec nevedeli. Šli sme raz po mäkkom blate, potom sme došli na cestu, vyloženú štvorčekami – prechádzame trať – potom sme sa dostali na asfaltku a a takto sa to menilo pod nohami. Obklopovaly nás raz stromy, raz domy a raz

zase nič. Takto na slepo sme došli na miesto o ½ 2 h. po polnoci. Pomocou lampášov, ktorými si pohoniči svietili na cestu, pozháňali sme si batožinu, ktorá bola nahádzaná na hrbe. Ubytovali nás v maštali na slame, kde bolo vykázané od stípa po stíp miesto pre ôsmich. Postlali sme si chytro a ľahli sme si na prevlhľú slamu. Kanonieri a vôbec tí, ktorí poznajú koniarsky život v maštali, začali srandy robiť – „ustúp, ustúp...“ bolo najčastejšie. Toto je teda ten začiatok nášho, zlepšiť sa majúceho stavu, a toto je to výhodnejšie ubytovanie, o ktorom nám hovorili v Sandbosteli.

Prebudila ma zima. Vyspal som sa veľmi dobre. Hoci sme v maštali a je tu zima, je tu nepomerne lepšie, ako skazený vzduch a tvrdé lôžka v lágri. Vstal som ihneď, lebo som bol zvedavý, ako to vo dne vyzerá tento náš nový domov. Hneď ráno boli tam Maďari, oblečení v nemeckých uniformách a vysluhovali nás. Doniesli kávu do džbánov a vodu do lavorov na umývanie. Hneď som sa šiel umyť ku pumpe. Veľmi dobre ma osviežila studená voda a pár cvikov na čerstvom vzduchu. Hlad sa tiež hlásil. Trochu chleba s horkou kávou a bolo po raňajkách. Mal som usporené i trochu masla, ale nechával som si ho na horšie časy, veď je možné, že nám len raz denne dajú jesť, len aby sme neumreli.

Plukovník dal rozkaz na nástup, lebo vraj má prísť k nám akýsi vyšší pán z veliteľstva, ktoré nás má mať na starosti. Nastúpili sme, ale ani po dlhšom čakaní nikto nepriechádzal a preto plk. dal rozchod, lebo veru sme dupkali nohami od zimy. Pustili sme sa do debaty s našimi susedmi Maďarmi. Boli to vlastne Rusíni, ktorých dalo Maďarsko k dispozícii Nemecku na podradné práce. Je to strašné. Starí chlapi, šediví a fúzatí v nemeckých uniformách a s maďarskou kokardou na rukáve. Nečudujeme sa, keď si tento svoj stav nechvália a uisťujú nás, že budeme mať dosť možností poznať nemeckú starostlivosť. Prechádzali sme sa potom po betónovej ceste. Čas veľmi pomaly ide. Citíme sa veľmi usužovaní a neistí, veď ešte stále nikto nechodí k nám, aby nám povedal, čo s nami bude. Je nedeľa – nuž asi preto nikto k nám nejde. Už je 12 hodín v žalúdku svitá a nič. Ale predsa. Došiel rozkaz na nástup na obed vo dvoch skupinách. Nechcelo sa nám veriť. Prvá skupina už aj ide. Každý má

⁴² Batoh.

príbor v ruke, alebo vo vačku. O pol hodiny ideme my, druhá skupina. Zastali sme pred jedálňou, kde sme čakali na prvú skupinu. Už aj vychádzajú a každý s rozjasnenou tvárou oznamuje, že čo bolo na obed. Nemožné – hovoríme každý. Stretnem Števa Matúša, ktorý mi povedal: „*Fero, po troch týždňoch sa prvýkrát naješ ako človek.*“ Sedíme už v priestrannej peknej jedálni za bielym stolom. Personál kuchyne už aj nosí porcie na stôl. A naozaj – div sa svete, aký jedálny listok: Jeleňacina na omáčke so zemiakmi a jablčným kompotom a mliečna polievka s ovsenými vločkami. Najedli sme sa. Chutilo výborne. Nielen žalúdok bol uspokojený, ale i nálada, veď po 3 týždňoch a po toľkých svinstvách našli sme sa v takom prostredí a dostali sme taký obed. Nevieime si čo myslieť. Bude to však pravdepodobne len na uvítanie a na zaslepenie očí.

Po obede chutil i spánok na slame v maštali. Keď som sa prebudil, bola už tam správa, že tu možno dostať v kantínach pivo a je i kino. Rozhodli sme sa, že ideme. Prv sme ale vyfasovali večeru: Blutwurst,⁴³ maslo, rybie konzervy a chlieb. Proviant sme si odložili a šli sme pohľadať kino. Našli sme ho po dlhšom hľadaní. Pekná veľká budova je to. Pred vchodom, nad ktorým je nápis „Truppen-Lichtspiele“ je celý špalier nemeckých vojakov. Poverili sme Tona Guotha, aby nám kúpil lístky a my sme šli pohľadať niekde kantínu. Našli sme ju a dali sme si po pohári jednotného piva. Keď sme došli ku kinu, Tona tam nebolo. Až potom sme zistili, že pre ofícierov sa predávajú lístky u iného vchodu. Tam sme našli Tona. V kine sme si sadli na balkón. Pohodne sa sedelo v sedadlách. Mal som až detskú radosť z toho, že sa znovu môžem nájsť v takomto prostredí. Hrali film „Clarissa“. Videl som ho už. Keď sa po ukončení predstavenia zažaly svetlá, iba vtedy si zbadal a po dvoch hodinách rozptýlenia si znovu a ešte dôraznejšie uvedomil, že tvoj stav sa nezmenil. Dobre padlo toto rozptýlenie, ale bolelo to sklamanie.

Doma, v maštali, sme sa navečerali, vyfasovali sme deky a odovzdali sme sa noci s tým spokojným a radostnejším vedomím, že sme dnešný deň – nedeľu – strávili predsa len ako ľudia a že tento deň bol prvým po

troch týždňoch, ktorý môžeme nazvať slobodným. Monotónny čľapot dažďa nás ukoľšoval.

25. september, pondelok

Nový deň. V maštali je zima a preto máme oblečené plášte. Keďže niet čo robiť, kibičujem očkárom.⁴⁴ Predpoludnie rýchlo prešlo. Ide sa na obed. jednoduchý Eintopf. Je zrejmé, že sa nebudeme na takých pánoch hrať v jedálni ako včera. Aj výsluhu si musíme sami dodať. Robia to dôst. zást.⁴⁵ a rotmajstri. To sme čakali. Boli by sme veľmi radi, keby nás čím skôr riadne ubytovali, lebo veru v tejto maštali bývať jeden mesiac, to je hotová choroba, veď už beztak sťažujú si starší páni na prechladnutie a na reumu. Tento stav najťažšie znášajú naši vyšší páni, čo je pochopiteľné, veď oni sú jednak dosť starí, zvyknutí na domáce pohodlie. A tu? Sami sa musia obsluhovať. Zle sa cítia, bolí ich – vidieť to na nich, ale asi to nechcú a nesmú prejavovať.

Po obede sme sa skutočne presťahovali. Spotil som sa, kým sme sa dostali na miesto, lebo bolo to dosť ďaleko a batožina bola ťažká. Nasťahovali sme sa do baraku „Mannschaftsbaracke 8“ Sme 35 na jednej izbe. Izba priestraná s kamennou podlahou, kachľami, stolom a stoličkami. Lôžka sú železné a postavené nad sebou.

Pripravené matrace sme si vyprašili, veci sme si uložili do skriň, vyfasovali sme „Bettwäsche“⁴⁶ a pripravili sme si lôžko. Matrace sa nezdržujú dobre a sú nepraktické, takže sú tri pre jedno lôžko. Prádlo pozostávalo: malá utierka, plachta na posteľ, vak (kockovaný) na oblečenie diek a vačok ako obliečka na podhlavník. Teda zase jeden krok k lepšiemu. Kým sme si v tomto novom domove všetko pripravili, bol skoro podvečer. Vyfasovali sme večeru: Kvargle, maslo, chlieb a kávu. Zbytok dňa sme strávili prechádzkou, pri pive a večer debatou. Náš nový domov je červený barak so 4 veľkými a 4 malými izbami. Na jeho pravej strane vyním sa na stene nápis

M B

8

⁴³ Krvavnička.

⁴⁴ „Frčkárom“, poddôstojníkom.

⁴⁵ D. z. - dôstojnícki zástupcovia, podporučníci.

⁴⁶ Postel'nú bielizeň.

26. september, utorok

Dobre sa spalo v čistej posteli, hoci staré a krivé matrce tlačily ma do boka. Nevadí, po 3 týždňoch trestaneckého lôžka bolo toto skutočne pohodlie. Pri rannom nástupe nám plk. oznámil, že veliteľstvo tábora nariadilo dodať pracovné sily do „Verpflegungamt“.⁴⁷ Išlo spomedzi nás 20 rotmajstrov. Nie dosť, že psi čas vonku pôsobi skľúčene na náladu, ale ešte i toto k tomu. Čas pomaly ide. Čítam „Rok druhej roty“ od npor. Kabzana, kibicujem očkárom, atď. Takto som zahlušil čas, kým prišiel nástup na obed. Prvá skupina pri vychádzaní s hnevom oznamuje, že zemiaky si musí každý nalúpať. Nadávky sa len tak cedia medzi zubami pri lúpaní zemiakov a vôbec celý obed ako centové kladivá pôsobi na našu už i tak stiesnenú náladu. (Zelenina – 1 misa pre 6 ľudí, odpadkové mäso na omáčke a tie nelúpané zemiaky.) To je kultúra – zababrať si ruky pri lúpaní, utrieť si ich do obrusu a pustiť sa do jedenia. Odchádzame od obedu s nenasýteným žalúdkom, hnušom, hnevom a bez slova s pretiahlou tvárou fahá sa každý znovu do svojho baraku.

Po obede šiel plk. so svojimi pobočníkmi vyjednať na veliteľstvo, aby sme neboli nútení pracovať, veď podľa medzinárodného práva vraj dôstojníci – zajatci nie sú povinní pracovať. Porada trvala 1½ hodiny. Pri večernom nástupe nám oznámili, že práve tým, že nie sme zajatci, máme si za spojeneckú povinnosť považovať pomáhať Nemcom dobrovoľne a v každom prípade, a konečne, že má dôjsť sem smiešaná nemecko-slovenská komisia, ktorá má rozriešiť našu situáciu a ktorej máme predostrieť svoje požiadavky. To sú lakonické odpovede, proti ktorým sa cítime tak bezbranní, že sme sa museli rozhodnúť a to „dobrovoľne“, že bez dozoru Nemcov budeme pracovať. Ale aká je to práca! Vykopávať jamy pre uskladnenie zemiakov na zimu. Nech je tak – vydržíme to už. Opäť sme postúpili o kolík na rebriku do „novej Európy“.

Večera: Káva, chlieb, maslo, salám, lekvar a 4 hrušky. Tento prídel nás udivuje čo do kvantity a rozmanitosti... „Aby sme vládali kopat“, poznamenal ktosi.

Po večeri ideme do kantíny č. 3, kde sme si s kantínskym vyjednali počúvanie správ

z Bratislavy. Dobre nám padlo počuť známy hlas po toľkej prestávke. Vieme si už vytvoriť obraz o situácii na Slovensku. Turč. Sv. Martin a Ružomberok sú oslobodené a boje ďalej pokračujú. V B. Bystrici je nová vláda. Večer bola veľká debata.

27. september, streda

Zvyčajný fádny deň. Čítam Kabzana. Dobre ma naladil. Obživil som si spomienky na Rusko. Na obed sme dostali trochu fašírky s omáčkou, ale kdeže je nemecká kuchyňa od našej. Nemci varia bez chuti. Čas zabijam čítaním. večera: Chlieb, káva, Leberwurst⁴⁸ a maslo. Po večeri sme šli do kina. Hrali dobrý film: „Weil ich Dich liebe“. Maďarský film v nem. verzii. Po kine sme šli do mesta mimo lágér na pivo.

28. september, štvrtok

Idem dobrovoľne na robotu. Je to psina. Pochodujeme darebácky v trojstupe s rukami vo vačkoch – prideme n a miesto, vezmeme lopaty zo skladišťa a ideme kopat dlhé hroble, aby nepomrzli Nemcom vzácne zemiaky. Pracujeme pomaly, zato ale po hodine cítime, že ruky nám trochu špejú. Darmo – nie sme zvyklí a k tomu sme slabí. Dupľovaný Eintopf výborne chutil. Po obede volá zase služba: „Na panské!“ Veľmi priliehavo charakterizovaná naša robota. Ideme zase. Hoci sme sa netrhali s prácou, predsa sa mi zaviazaly mozole na dlani. Nevadí – i to už patrí k nášmu stavu. Po večeri sme šli na prechádzku – potom na pivo a na zprávy.

29. september, piatok

Lavou nohou vstali páni. Nebolo dosť dobrovoľníkov „na panské“ a preto plk. dal rozkaz k nástupu všetkých. Šli sme. Vykopali sme päť dlhých jám. Doma bola zase nuda. Študujem ruštinu. Obed: Mäsičko s omáčkou – zemiaky (lúpeme si pravda) a polievka s ovsenými vločkami.

Po obede idem dobrovoľne na drevo. Sbírame v lese halúzky, ako chudobná starénka. Nič to zato! Skôr prejde čas. Vraciam sa unavený, mozole ma bolia – nemám fajčiva, hladný som – trpím. večera: K.ch.,⁴⁹

⁴⁷ Úrad pre zásobovanie potravinami.

⁴⁸ Jaternička.

⁴⁹ Najskôr „kukuríčný chlieb“.

mäkký syr, margarín, salám. Po večeri ideme na prechádzku a na polievku do „Waldkater“.⁵⁰ Automaticky nám dali akúsi hruškovú polievku a čierne pivo. Toto dobre hasí smäd. Je iné, celkom odlišné ako naše. Je to vlastne svetlé pivo bez alkoholu a napustené je doň niečo ovocnej šťavy.

30. september, sobota

Prežili sme šťastlivo jeden mesiac zajatia. Mesiac, aká to krátka doba za normálnych pomerov. Tu však znamená značný kus života s novými zážitkami, s bohatými skúsenosťami a poznatkami. A pred nami ešte do hmly tajomstva zahalená budúcnosť.

1. október, nedeľa

Začal sa nedeľou, čo bolo pre nás prvým a skutočným sviatkom. Hneď ráno sme dostali „Wehrosold“⁵¹ po 102 RM a, čo je hlavné, lístky na 602 cigariet. Ja som si vzal tabak. To sa dymilo v baraku! Hneď po tejto sviatočnej „nádielke“ šli sme do kostola. Typický nemecký kostolík z tehál. Organ dobrý, ale starý organista nevie s ním narábať. Zaspievali sme si niektoré známe melódie. Krst bol súciastkou bohoslužieb. Kázeň bola dobrá a dlhá. Bola nacionálneho zamerania. Modlitba za padlých vo vojne. Bohoslužobný poriadok je o niečo odlišný od nášho. Sviatok – deň oddychu. Tu však sviatok je sviatkom iba v kostole, a v súkromnom živote. Počas bohoslužieb triasly sa oblaky od výbuchov striel a mín na neďalekej strelnici. „Sviatočný obed“, cigarety, kino, prechádzka a pivo spestrili nám a spríjemnili túto nedeľu, ktorú možno považovať za prvý sviatočný deň v zajatí.

Doterajšie naše putovanie bolo tak pestré, že každý deň doniesol čosi nového, takže som mal nadostač látky na tento môj denník. Keďže sme sa teraz už na neurčito usalašili na jednom mieste a okolie, ktorým sme obklopení, je všedné a fádne – i dni ubiehajú fádne, len kedy-tedy nejaká zpráva alebo udalosť rozvíri hladinu našej nálady,

čo sa s patričným komentárom dotknem na nasledujúcich stranách. Aj strava sa opakuje tá istá, takže nie je hodno vypisovať jedálny lístok osobitne na každý deň.

Žijeme životom o akosti ktorého sme doteraz nemali ani poňatia. Je to život telesný, plný očakávania, neistoty, nervozity a túžob.

Priebeh dňa vo všeobecnosti je asi takýto:

Dozorná služba zahlási ráno o 7. h. budíček. Je viac než samozrejme, že sa nevstáva hneď, ako to bolo za časov uchánskych.⁵² Spali by sme aj dlhšie, ale viacerí ranostaji už vstávajú, chodia po cimre, pod nohami im vrzdí piesok na kamennej dlážke, čľapoce voda – no a toto stačí, aby sa každý zobudil. Spali by sme viacerí i dlhšie, ale zase oznámenie služby: „Príprava k nástupu“ nás vyženie spod prikrývadla. Zavesím plášť na kliniec, ktorý som si zahlobil do skrine, sleziem so svojho „poschodia“ a už aj stojím v päťstupe. Veliaci dôst., pplk. Hamerle po povelu „*Prosím páni*“ podáva hlásenie plk. Morvicovi,⁵³ na pozdrav ktorého odpovedáme hromadným: „*Dobré ráno*“. Plukovník svojim stereotypným: „Čo nám priniesol včerajší deň“, oznamuje nie veľmi dôležité veci, o ktorých pojednával na veliteľstve tábora. Mimo toho podáva nám podrobné pokyny a stručný prehľad správ o Slovensku a o fronte, čo predodňom zachytáva npor. Mella pri rádiu, ktoré dostal k dispozícii od Komandatúry. Po nástupe sa umyjem a naraňajkujem. Je 9 hodín, kým som s tým hotový. Ak som zadený na robotu, alebo na drevo – idem, ak nie, študujem nemčinu, niekedy ruštinu a inokedy zase píšem tento denník. Keď je pekný čas, ideme na desiatu „ku Erike“. Je to „Gasthaus Borchers“ – veľmi slušná reštaurácia v meste. Prívetivá Francúzka nás niekedy počastuje skromnou desiatnicou. Býva to najčastejšie šálka polievky, ba stalo sa nám, že ku káve s nie viac ako ¼ dl odstredeného mlieka a bez cukru sme dostali po 4 kusy chlebičkov s hrachovou kašou, paradajkou, redkvičkou a cibulkou, čo je na tunajšie pomery takrečeno prepych, hoci to bolo

⁵⁰ Waldkater – divá mačka (doslova lesný kocúr), ale tiež aj názov chýrneho hotela v meste Rinteln, dosť blízko spomínaného tábora. Zajatci tak museli posmešne nazývať svoju jedáleň alebo výdajňu stravy.

⁵¹ „Vojenský žold“.

⁵² „Ucháň“ – mladí vojaci, neskôr nazývaní napr. aj „bažanti“.

⁵³ Plukovník Ján Morvic patril asi medzi najväčších vojnových smoliarov slovenskej armády. Z nacistickej internácie sa šťastne vrátil na Slovensko v decembri 1944, kde bol späť zaradený do armády; už v marci 1945 ho však ako príslušníka 1. technickej divízie zajali pre zmenu bolševické vojská a odviekli do zajatia, skadiaľ sa vrátil až v roku 1947. (KOLLÁR, P.: *K osudu odzbrojených...*, s. 220). Môžeme len ľutovať, že títo Slováci nespísali spomienky, kde by svoje obojaké zajatecké skúsenosti porovnali.

len za 1 RM 50 Pf. Viackrát sa nám stalo zase, že nás rev sirény vyhnal do krytu, čo býva dosť nepríjemné, najmä vtedy, keď je zima alebo keď prší. O 13. h. nasleduje najdôležitejší bod denného programu – nástup na obed. V dvoch smenách chodíme totiž na obed do blízkej jedálne „Uffz Speiseraum“. Ja chodím s druhou smenou. Vezmeme si do vačky lyžicu, kúsok chleba (ak sa zvýši) a nesieme si svoje hladné, vyprahlé žalúdky, aby sa čiastočne nasýtily. Pred vchodom vchádzame úzkymi dverami so predsieni, kde visí tabuľa s jedálnym lístkom dňa, ktorý sa opakuje pravidelne z týždňa na týždeň. Jakosť, množstvo a podávanie stravy si zasluhuje osobitnú zmienku.

Jedálny lístok týždňa.

Obedy.

Pondelok. Eintopf s otrubami a zemiakmi.

Utorok. mliečna polievka s ovosnými vločkami – omáčka s niekoľkými kúskami mäsa a zemiaky (1 misa pre 4) a niekedy zelenina (Býva to cvikla, kapusta, cibulová vňať, - všetko pripravené ako prívarok – 1 misa pre 6 alebo 8.)

Streda. Takzvaný guláš so zemiakmi a nějaký ten zeleninový prívarok.

Štvrtok. Eintopf mrkvový a zemiakový.

Piatok. Mliečna polievka s grízom, alebo cestovínami – faširka s omáčkou a zemiakmi

Sobota. kapustový, alebo kelový Eintopf.

Nedeľa. Mliečna polievka s grízom – kúsok mäsa (bolo párkrát i bravčové) so zemiakmi a zeleninou.

Večere pozostávajú z 5 chodov a to z 2 hlavných, ktoré sa pravidelne opakujú a z 2 vedľajších.

1. Chlieb (tretina a dvakrát štvrtina bochníku za týždeň)
2. Káva (bez cukru – slabý odvar vojnovej kávovej náhražky).
3. salám (Frischwurst, Blutwurst, Zungenwurst, Leberwurst).

4. syr (Weichkäse, Hartkäse, Harzer Käse), Kunsthönig, marmeláda.

5. Maslo a margarín.

Večera býva občas prilepšená cukríkami, alebo ovocím.

Niet medzi nami hádam ani jedného, ktorý by okom nehodil na čiernu tabuľu, lebo tam je večera. V jedálni zabudneme na svoje stále miesta. Je tu zima. Netrpezlivo si šúchame ruky, kým obsluha položí pred každého z nás tanier eintopfu. Je to hustá polievka, zasypaná šrotovou múkou bez zápražky. Zeleninové eintopfy bývajú niekedy takej chuti, ako pomyje. Robí sa to totiž práve tak ako pre svine; pokrúpaná zelenina so zemiakmi sa varí spolu - lenže v čistých nádobách a je to viac slané, ako obyčajná potrava pre svine. Tohto eintopfu dostávame za dva taniere, čo nás však iba na hodinu nasýti, keďže tu o masti niet ani stopy. Často sa i to stáva, že posledné hrnce bývajú rozriedené vodou. V dňoch, keď nie je eintopf, hlavnou súčasťou obedu sú zemiaky, ktorých dostávame za 1 misu pre štyroch. Zprvu toto lúpanie sa nám veľmi hnusilo, ale človek privykne na všetko a nevedí, že si najprv zamažeš ruky lúpaním a drobením, a len potom sa pustiš dojedania. A tá omáčka – Bože môj. Nemôže jej byť v nijakom prípade viac ako 2 dl, no a mäso – toho tiež nie je viac ako 3 – 4 dkg. Keď do toho nadrobíš 5 – 6 zemiakov a zamiešaš – ani nevieš vlastne, čo ješ, len cítiš, že zemiaky nie sú práve suché ale akési mazľavé od omáčky, ktorá ako taká sa týmto úplne stratí. Aby samoobsluha bola naozaj 100 %-ná, musíš si i príbor umyť sám a to v lavori s letnou vodou. O umývaní tu nemôže byť reči, lebo lyžičku len namočíme do vody, aj tak to len aby sa povedalo, lebo je tak dokonale oblízaná, že netreba ju iba trochu utrieť. A to tiež nemôže byť strachu, žeby nebolo možné z nej zmyť usadnutú masť. Na vešiaku visí i utierka, ktorá pri našej druhej smene býva už celkom mokrá, veď ako by aj nie, keď si do nej utrie svoje príbory 143 ľudí. Týmto by bol obed ukončený. Z jedálne poberá sa každý svojim ruchom na ubikácie. Sú už dve hodiny, kým sme hotoví i s druhou smenou. Po obede býva debata, kartovanie, štúdium, atď. Keď mám posluhu, idem so svojim spolusúžiacim o 3.h. pre kávu a krátko na to pre fasung do „Verpflegungsausgabe“.⁵⁴ A hneď za tým volá

⁵⁴ Išli fasovať do výdajne stravy.

Humay pre fasung na izby, ktorý sa po prinesení ihneď vydáva podľa soznamu našej izby. Stalo sa to už stereotypným: jeden číta mená a veliteľ izby rozdáva kúsky masla, a salámu ako i baličky syra a mädu, čo si zase trojice alebo štvorice medzi sebou delia.

Rozdeľovanie cukru, ktoré býva raz týždenne, dá najviac práce. K tomu slúži dno skladacieho turistického pohárika. Po toľkom čase necítíme sa nijako ponížení pri pohľade na seba, ako stojíme pri stole s miasmami, vičkami, hrnčkami ba i s plechovicami od konzerv, nabraných v Stalagu – a čakáme, kedy padne naše meno, aby sme si podstrčili svoje nádoby. No a tá večera! To sa povie: večera je: Káva, chlieb, maslo, syr, salám. Ale to množstvo! Zprvu sme zjedli všetko na jedno posedenie hneď po rozdaní. Prax nás však naučila. Nebolo ani 5 hodín poobede a boli sme s proviantom hotoví. Večierka je o 10.hod. – teda žalúdok sa hlásil znovu o svoje. Nemali sme ho čím ukojiť iba kúskom tvrdého chleba s kávou. A raňajky? Zase tak. Netrvalo však dlho a núdza nás naučila hospodáriť s touto troškou proviantu tak, že nám vystačila s jedného dňa na druhý. Na váhu sa to ani odhadovať nemôže – fakt je však, že i kanárik by ten kúsok salámu vyďobal od včera do druhého večera. A maslo? Doma si si na jedno zarezania viac natrel masla a tu hľa – na trikrát ho spotrebujeme – len aby chlebič nebol suchý. Dane s to už máme ako úzus, že večeru spotrebujeme ako olovrant, večeru, raňajky, ba niekedy (ak sa zvýši) i ako desiatu. Ba vieme si to i prílepšiť red'kovkou, čo možno kúpiť bez lístkov.

Veľmi často chodíme do kina do „Truppen Lichtspiele“ alebo do „Deutsches Haus“.⁵⁵ Večer trávime debatou, čítaním alebo štúdiom, inokedy zase kibicujeme očkárom. Chvalabohu, dni idú dosť rýchlo, najmä odpoľudnie. nech – nech to letí, aby sme boli čím prv doma.

Soznam ubytovaných v izbe č. 4 MB-8

1. npor. spoj. Bajačok, 2. npor. spoj. Urbanec, 3. por. spoj. Tomaga, 4. por. spoj. Majer, 5. npor. spoj. Zvalo, 6. npor. jazd. Varzaly, 7. npor. dopl. Holec, 8. por. hosp. Turdoň, 9. por. del. Svozil, 10. por. hosp. Blaško, 11. por. pech. Köhler, 12. npor. pech. Zapletal, 13. npor. pech. Matúška, 14. npor. zbroj. Milčák, 15. npor. pech. Mar-

šalko, 16. npor. hosp. Francisci, 17. por. hosp. Petrinec, 18. npor. pech. Felix, 19. por. hosp. Krupa, 20. por. hosp. Hudec, 21. por. hosp. Kurek, 22. npor. aut. Kováč J., 23. npor. del. Štrba, 24. npor. aut. Beneš (Bereš?),⁵⁶ 25. npor. aut. Šimko, 26. npor. pech. Puchý, 27. npor. aut. Kovaľ, 28. npor. pech. Fabiš, 29. npor. del. Švida, 30. por. spoj. Jurčo, 31. npor. aut. Hrdina, 32. npor. del. Hýroš, 33. por. pech. Okál, 34. por. spoj. Piroha, 35. por. del. Švec.

Navykli sme si na fádny život bez programu. Mnohokrát sa mi tak zdá, že je tak správne, ako je, a že náš stav iný ani nemôže byť a že všetci ľudia tak žijú. Nečinnosť je tak pravidelná, a tak ubíjajúca, že všetky smysly nám otupely a krv akosi lenivo koluje v žilách. Kino býva jediným našim rozptýlením. Tu aspoň dve hodiny dňa strávime bez toho, aby sme sami na sebe videli svoju úbohosť. I smiech dobre padne – ale horšie je, keď si herec zapaluje na cigaretu, alebo štrngá si s pohárikom sektu. Chumáče dymu, žblnkot nápoja z fľaše do pohára a cengot príboru pri jedení – toto všetko nás vydráždi do krajnosti – hoci je to len na plátne. Darmo – vyprahlé zažívacie orgány hrozne trpia pri predstave jedla. Film však zapôsobí i na dušu – a toto je ešte hroznejšie, lebo tu vidieť kus normálneho života, akým sa žilo kedysi za mieru, nech je to už limonádová lúboštná zápleтка alebo iný hodnotný film. Krásne kultúrne filmy, vo výrobe ktorých sú Nemci opravdovými majstrami, predstavujú umelecké pamiatky, ktoré dnes hádam sú už rozbité. Aká to obrovská a nepochopiteľná škoda, ktorú už ľudstvo nikdy nenahradí. „O tempora, o mores!“⁵⁷

6. október

Šli sme na desiatu k Borchersovi, kde nás o chvíľu prekvapil rev sirény. Slepou uličkou sme sa poberali domov. Po ceste sme natrafili na hlúčkoch ľudí, ktorí boli shromaždení pri kryte. Zastali sme tu a začali sme zisťovať čo sú to zač, lebo na Nemcov nevyzerali. Náš príchod sem vzbudil pozornosť najmä chlapcov, z ktorých jeden sa smelo priblížil k nám s otázkou, že akí sme vojaci. Povedali sme mu. A huncút asi 15-ročný chlapčisko vedel, že my sme tu akoby zajatci: Hovoril bezvadnou nemčinou, takže len pozdejšie sme

⁵⁵ Najskôr označenia vojenských spoločenských klubov, kde premietali filmy.

⁵⁶ Ťažko čitateľné v orig.

⁵⁷ Ó časy, ó mravy!

vedeli, že táto skupina ľudí sú Hollandania, keď nám to povedal. Rozprával, ako sa sem dostali. Sú to ľudia, ktorí po bombardovaní ostali v Holandsku bez prístrešia a Nemci ich sem dovezli. Každý Hollandan vraj vie nemecky, ale Nemcov nenávidia. Túžia po domove – veď akoby aj nie, čo potvrdil túhy- plný odvet staršej ženy na našu otázku: „*Ó mein Mann - nach Hause...!*“⁵⁸ Chlapčisko potom rozprával o pomeroch doma. Vraj ich zem, hoci malá, bola bohatá, ale Nemecko? – to je všetko „Ersatz“⁵⁹ a ukázal na svoje šaty. Deti sa potom naháňali pomedzi stromy a robily krik. I staršie dievčatá asi 15 – 16 ročné sa zamiešaly medzi ne. Pri

páde na zem nezdráhala sa jedna z nich ako ju bil náš chlapčisko po zadku. Darmo omlaď je všade rovnaká a robí tie isté šar- vátky. Deti trpely podvýživou. Sú bledé a zle zaoblečené, ako i dospelí. O chvíľku bližiaci sa hukot lietadiel prerušil hlučnú hru detí, ktoré upieraly zraky k oblohe a čítaly lieta- dlá, ktoré zazreli : „*Aha – wan, tú, tri atď*“. Pozorovali sme ich i my. Bolo ich niekoľko stovák vo viacerých sledoch. Niesly zase svoje smrteľné pozdravy.

Odrúbenie poplachu sme nevyčkali a po- brali sme sa domov. Cestou bolo odrúbené. Poplach trval vyše 2 hodín.⁶⁰

Summary

Slovak Officer´s Diary from the Nazi Internment (August – October 1944) Part 2

To the first group being directly affected by the Nazi occupation regime belonged members of the Eastern Slovak Army. This elite part of the Slovak Army with more than 30 thousand members was supposed to play a key role in the anti-Nazi resistance. As a result of its commanders´ inaction it became inactive at the end of August 1944. More than a half of its men were disarmed by the Nazi forces and dragged to the internment. One of the thousands dragged away people was also a lieutenant of an economic service František Kurek (1915). Kurek came from a family of an evan- gelic priest and became a teacher. Based on his personal notes kept in a form of diary we come to know about the fate of a group of officers, who were captured on August 31st, 1944. Kurek´s notes describe the period from the end of August up to October 6th, 1944, a journey through Slovakia, Hungary, and Austria to an internment camp in Munster, Germany. Concerning the living conditions, the interned officers survived their forced stay in Germany quite well and in health, comparing to some later on captured members of the rebellious army and partisans. These men were dying on a mass scale in catastrophic conditions of the internment camps. The presented diary of a lieutenant František Kurek is the first personal diary from the Nazi internment being published in the Slovak historiography.

⁵⁸ Domov, človeče!

⁵⁹ „Náhradné“, nahrážka.

⁶⁰ Tu denník končí, bez akéhokoľvek autorovho zdôvodnenia; nachádza sa tu už len zoznam nemeckých filmov, ktoré im v internačnom kine premietali.

Príbeh pamätníka

Anna Greňová

Mgr. Jana Otočková
(1985), absolventka
Filozofickej fakulty
Univerzity Konštantína
Filozofa v Nitre,
študijný odbor
Anglický jazyk – slo-
venský jazyk. Pracuje
v Ústave pamäti
národa

„Môj manžel vždy hovoril, že je dôležité nielen zjesť väčší kus chleba, ale zjesť ho slobodne. To je to pravé.“

Detstvo a mladosť

Anna Greňová sa narodila roku 1930 v Liptovskom Sv. Petri. Detstvo a mladosť prežila na východnom Slovensku a rodičia ju od malička vychovávali v náboženskom duchu. Zapájala sa do rôznych náboženských krúžkov, bola členkou Združenia katolíckej mládeže v Poprade-Veľkej a katolíckeho skautingu. Okrem rodičov však k formovaniu jej osobnosti napomáhali viacerí ľudia. „No, tak v dospievaní ma najviac ovplyvnili už duchovní na farnostiach, boli to páni kapláni v Poprade Veľkej, kde sme začali pracovať v Združení katolíckej mládeže. Pripravovala som si rôzne prednášky, hrávali sme divadlá s náboženským zameraním. No a už potom neskôr mi začali poskytovať aj rôznu náboženskú literatúru, ktorú som veľmi rada čítala. Z takých náboženských kníh ma napríklad veľmi oslovili Vyznania svätého Augustína, Nasledovanie Krista, a potom rôzne, aj taká literatúra, ktorú vydával Spolok svätého Vojtecha, alebo aj iné katolícke vydavateľstvá; rôzne romány, ale s týmto katolíckym a náboženským zameraním. To ma nejak formovalo a takto som chcela vlastne aj v budúcnosti kráčať, takto svoj život nejak vyvíjať.“

Dá sa povedať, že začiatky jej „ilegálnej protištátnej činnosti“ siahajú do čias, keď sa jej príbuzný Štefan Milan, mladý kňaz, vracia z Ríma. Študoval tam teológiu, avšak keď ochorel, na žiadosť rodičov ho poslali domov na Slovensko.

„Na jar v päťdesiatom roku sa vrátil domov. Žil na Tepličke nejaký čas a prišiel v tom v čase navštíviť aj nás ako svojich príbuzných.“

Ďalším aktívnym kňazom, s ktorým prišla Anna do kontaktu, bol doktor Štefan Nahálka.

„Doktora Nahálku po zatknutí pána biskupa preložili na krátky čas do Veľkej Lomnice; tam bol ale len krátko a potom z Veľkej Lomnice odišiel na Tepličku. Tam už začala jeho ilegálna, tam sa začal ukrývať.“

No, medzičasom ale Milan začal so mnou pri príležitostných návštevách pripravovať nejaké krúžky, o ktorých som ešte ani nevedela, čo to bude, ale sem-tam spomenul a pýtal sa ma, či by som bola ochotná pracovať aj tak troška intenzívnejšie v tom náboženskom smere, čo som mu ja akože prisľúbila. Ešte medzitým mi pri jednej návšteve predstavil aj doktora Nahálku. Ja som síce o ňom vedela, ale nejak osobne som sa ním dovtedy neskontovala, no a pri takejto návšteve sme už hovorili o práci v krúžkoch katolíckej akcie.“

Krúžky katolíckej akcie a prenasledovanie

V spolupráci so Štefanom Milanom a Štefanom Nahálkom založila dievčenský i chlapčenský krúžok katolíckej akcie so zameraním na laický apoštolát.

„V tom čase sa už kamarátila s Františkom Greňom, neskôr mojim manželom, tak som jeho oslovila, aby mi pomohol s krúžkovou činnosťou. On tiež súhlasil a som mu povedala, aby zohnal ďalších chlapcov on. No a takto to vlastne začalo. Najprv začal fungovať ten dievčenský krúžok pod vedením toho nášho pána kaplána Martina Mikulca. Stretávali sme sa dosť pravidelne, asi každé dva týždne, stále v inom byte, s programom čisto náboženským. Nebolo tam nič politického; začínali sme modlitbou, prečítaním svätého Písma, rozjímaním o tom, a potom každý hovoril zo svojho prostredia, čo tam videl, čo sa zdalo, kde by sa dalo pomôcť, či už po tej náboženskej stránke alebo aj takej čisto občianskej. Premýšľali sme, ako by sme mohli pomôcť tápajúcim ľuďom napríklad s dobrou knihou, s dobrým slovom, no a to sme takto preberali každý krúžok.“ Tieto krúžky viedli tajne až dovtedy, kým ŠtB nezačala prenasledovať kňazov.

„No tak, pán Milan, pán Nahálka však ich začali hneď už potom prenasledovať. Milana ako vatikánskeho agenta, čiže ako sa dostal z nemocnice, potom z toho liečenia v Turčianskych Tepličiach, tak už začali aj za ním chodiť zo Štátnej bezpečnosti. On sa už po druhom liečení v Turčianskych Tepličiach začal ukrývať, lebo išli za ním“

ako za vatikánskym agentom, za špiónom. No a za doktorom Nahálkom takisto, však bol veľký funkcionár v Spišskej Kapitule, tak jeho takisto, keď bol doma na Tepličke chceli zatknúť. Nejako im to prekazili, akýsi občan z Liptovskej Tepličky, mladý človek, ktorý ho mal eštebákovi ukázať alebo doviešť k nemu, on práve, myslím, upozornil doktora Nahálku, že sa niečo chystá. Práve počas svätej omše Nahálka doslova ušiel, neviem, či dajak nepopreskakoval, alebo čo a ušiel do kopcov za Tepličkou, a vlastne tam sa začalo jeho ukrývanie, jeho ilegálna činnosť.“ Prenasledovanie však nečakalo len kňazov a rehoľníkov, ale i laikov, ktorí sa s kňazmi poznali, viedli aktívny náboženský život, a teda predstavovali „nebezpečenstvo“ voči vtedajšiemu režimu.

„Raz v nedeľu večer zaklopal niekto na okno. Izbu sme mali tak do ulice, tak som sa pozrela a vidím tam jedného pána z Popradu, ktorý bol predtým aj vedúci okresného skautingu v Poprade a ináč – taký kamarát s pánom kaplánom Mikulcom. No a som otvorila, tak mi hovorí: „Pán kaplán Mikulec je zatknutý“. Čiže on prvý mi povedal, neviem odkiaľ sa dozvedel, no a ja som ostala úplne zmrazená, no a veľmi som to prežila. Viem vtedy som si kľakla pred kríž, bola prvá pôstna nedeľa a som obetovala Pánu Ježišovi celé ďalšie obdobie, pretože som už predpokladala, že začína aj moja krížová cesta.“

Zatknutie a vypočúvanie

Pracovala vo Vagónke v Poprade a v roku 1953 ju za aktívny kresťanský život a spoluprácu s kňazmi začali vypočúvať. Následne ju 25. februára 1953 zatkli a uväznili vo väzení v Košiciach.

„24. februára som normálne išla do zamestnania, pracovala som vo Vagónke. Tiež som tam mala aj také veľmi blízke kolegyně, ktoré vlastne neboli v krúžkoch, ale sme spolupracovali a pomáhali mi tiež aj v laickom apoštoláte, sem-tam s nejakou dobrou knihou, a tak ďalej. Tak s nimi som hovorila o tom, čo sa stalo u nás, že som počula, ako pána kaplána zatkli. Nebola som vo svojej kancelárii a v susednej kancelárii ma zavolať k telefónu kádrovčík. Som sa prihlásila a on hovorí: „Chod' sa obliecť a si predvolaná na úrad práce.“ No, ja som sa ho pýtala, načo mám ísť na úrad práce a on odpovedal, že si potrebujú doplniť nejakú evidenciu.“

Pred Vagónkou Annu čakalo auto, do ktorého ju prinútili nastúpiť. So strachom bola odvečená na okresný úrad, kde ju začali vypočúvať. Keď hovorila o tom, ako sa s priateľmi stretávajú a čo robia, dostala odpoveď:

„Tieto veci, či vy tam sa s kamarátmi stretávate, to nás nezaujíma. Nás zaujíma to, kedy a kde ste sa stretli s Milanom, s Nahálkom, čo bol cieľ toho stretnutia, čo ste robili, o čom ste rozprávali a kde by sme sa mohli stretnúť s nimi my.“

„No, tak a toto vyšetrowanie, kde je Milan, kde je Nahálka začalo asi o desiatej, pol jedenástej pred obedom dvadsiateho štvrtého a trvalo až do poobedia, asi do piatej poobedia dvadsiateho piateho februára, nepretržite bez spánku. Vyšetrujúci sa pri mne stále striedali, neviem po akom čase. A vlastne, oni mi aj povedali: „Nás nezaujíma nič iné, len aby ste nám povedali, kde sa nachádzajú tí dvaja a idete domov.“ Hovorím: „Tak toto vám nepoviem, lebo neviem.“ - „No však vy sa na to rozpamätáte.“

„No, takže vlastne celú noc boli iba tieto dve otázky, unavovalo to, potom ma už postavili, nechal ma v noci stáť, ja som už driemala na nohách, už ma kymácalo.“

Vyšetrovateľ mi hovorí: „No tak ale, aby ste sa troška prebrali, tak pekne si zložte pršteky a vás trocha poštekľíme“, zobral pravítko a vlastne ma párkrát udrel po rukách, no ale nič nevytľkol, pretože naozaj som o tom nevedela.“

Nielen počas vyšetrowania, ale aj počas väzby ju často vypočúvali a aj prostredníctvom fyzických trestov sa usilovali zistiť, kde sa nachádzajú kňazi, ktorých poznala.

Krajský súd v Košiciach ju odsúdil na 4 roky väzenia, avšak po odvolaní na Najvyššom súde v Prahe bola odsúdená na 5 rokov. 18 mesiacov prežila v Košiciach vo vyšetrovacej väzbe, z toho 7 mesiacov na samotke a 22 mesiacov v Nápravnom pracovnom tábore v Želiezovciach.

Vo väzení ...

„Čo sa stravy týka, no to bola takisto strava väzenská. Ráno čierna káva, chlieb

Anna Greňová.
Zdroj: Referát Oral history
ÚPN

tmavý; obed taký malý, nám – ženám – to stačilo, ale chlapi si skutočne veľmi sťažovali, že majú hlad. Kúpať sme sa chodili raz mesačne, tam dakde dole boli v suteréne sprchy, tak tam sme chodili. Ináč umývali sme sa tak, že nám dali do lavóra trocha vody a pohár, ktorý sme mali na pitie. Tak do toho tiež vody trocha, že sme si mohli zuby umyť a vylievalo sa to do nádoby na WC. No, jedlo nám hádzali jak tuná ja mačkám takto ku dverám v ešusíku. Otvoril dvere a zobrali sme si.

No, keď sme išli na vyšetovanie, tak nám dozorca, ktorý nás prišiel zavolať, hodil uterák, ktorý sme mali tiež vonku, lebo vnútri sme nič nemohli mať. Museli sme si hneď zaviazať oči, čiže ani cez chodbu sme nemohli prejsť vôbec nikdy s odviazanými očami. Až tam v miestnosti, kde sme vyšetovaní boli, tam sme si odviazali oči.

A vychádzky sme nemali vôbec, ja som prvýkrát bola na vychádzke od toho februára až v polovici augusta, asi na desať minút. To bola jedna vychádzka a ďalšia bola, až keď som bola po súde, čiže absolútne – ako to mohol človek vôbec vydržať, to neviem – bez vychádzok, bez poriadnej stravy, no a ten psychický nátlak, ktorý robili...”

Okrem toho, čo všetko si Anna vo väzení vytrpela, sa počas vyšetovania dozvedela,

že bol na ich majetok vydaný exekučný príkaz. Ešte predtým, ako prebehol súd, zabavili jej všetky osobné veci. Tie jej museli príbuzní za vypožičané peniaze opätovne kúpiť. Vyšetovania neboli ušetrení ani jej rodičia a manžel, František Greň.

Odkaz pre mládež...

Ja si myslím, že je veľmi potrebné o tomto hovoriť, pretože mladá generácia vôbec nevie, čo sa za komunistov robilo. Oni sa teraz majú dobre a myslia si, že to bolo také dobré stále. Aj ja sama sa snažím pripomínať si s mladými, na ktorých mám kontakty, že si skutočne musia vážiť terajšiu slobodu, najmä náboženskú slobodu. Aj keď sa teraz máme nejako horšie, za komunistov sme sa lepšie isto nemali, vôbec nie lepšie...”

Príbeh pamätníka bol spracovaný na základe nahrávky, ktorú 8. marca 2005 pripravili Ondrej Krajňák a Miroslav Daniš zo sekcie Oral History. Podrobnejšie informácie o Anne Greňovej sa nachádzajú na internetovej adrese portálu Pamäť národa: <http://www.pametnaroda.cz/witness/index/id/1186>

Summary

Jana Otočková: Story of Anna Greňová (1930)

Department Oral History at the Nation's Memory Institute presents elaborated series of the witness talks of persecuted citizens, mainly the political prisoners. These witness talks portray the period of the Second World War, holocaust, Slovak National Uprising, deportations into the Russian labour camps, political processes during 1950's, forced labour camps in the Czechoslovak Socialist Republic, year 1968, and the period of normalization until November 1989. Life story of Anna Greňová is the first being introduced in this series of "memories".

She was born in 1930 in Liptovský sv. Peter. She spent her childhood in the Eastern Slovakia. Anna was the only child and her parents raised her to be a good Catholic. She had participated in different kinds of religion clubs; she was a member of the Catholic Youth Association in Poprad – Veľká and the Catholic scouting. In cooperation with two priests – Štefan Milan and Štefan Nahálka – she founded girls and boys clubs of the Catholic action with the focus on lay apostolate. These clubs were led secretly up to the time when the State Security started to persecute priests. She worked in a company for production of rail freight and passenger transport vehicles in Poprad. In 1953 she was being investigated for her active Christian life and cooperation with the priests. Subsequently in February 25, 1953 she was arrested and taken into Košice prison. During the arrest Anna was often interrogated and the State Security wanted to find out where the priests she knew were also through physical punishments. The County Court in Košice sentenced her to spend four years in prison; however, the Supreme Court in Prague after the appeal sentenced her to five years. She spent 18 months in Kosice remand centre, 7 months in a solitary confinement, and 22 months in a correctional labour camp in Želiezovce.

Slovensko poskytuje pre vojensko- -historického nadšenca aj profesionála neuveriteľne veľa zaujímavých lokalít ...

V sobotu 25. júla 2009 sa pri Starom Tekove neďaleko Levíc uskutočnil štvrtý ročník rekonštrukcie bojov na Hrone z roku 1945. Na tomto podujatí aktívne participoval aj Ústav pamäti národa. V aktuálnom čísle prinášame rozhovor s pánom Pavlom Papšom z Klubu priateľov vojenskej histórie Slovenska (KPVHS). O oživovaní vojenskej histórie Slovenska sa zhováral Tomáš Klubert.

Mohli by ste našim čitateľom v krátkosti priblížiť históriu rekonštrukcie bojov na Hrone.

Táto vojenská historická rekonštrukcia v Starom Tekove, predstavujúca udalosti na konci marca 1945 na rieke Hron, vznikla spočiatku ako súkromná iniciatíva niekoľkých nadšencov vojenskej histórie zo Starého Tekova pri Leviciach, zoskupených okolo pána Jozefa Hostinského. S nimi hneď od začiatku začal úzko spolupracovať Roman Moravec z občianskeho združenia KPVHS Bratislava. V roku 2004 bol spustený pilotný „nulový“ ročník, vtedy ešte v menšom rozsahu na „pokusnom“ bojiisku, cieľom ktorého bolo preveriť a odskúšať si v reálnych podmienkach organizačné schopnosti a súčinnosť vtedy existujúcich klubov vojenskej histórie zo Slovenska a Českej republiky. Koncept sa ukázal byť zaujímavým aj životaschopným ako z pohľadu návštevnosti tu v levickom regióne, tak aj priaznivej spätnej väzby od návštevníkov tohto podujatia. Z pohľadu slovenskej vojenskej histórie bola aj táto lokalita dejiskom začiatku jednej z veľmi významných ofenzívnych operácií Červenej armády na sklonku druhej svetovej vojny: bratislavsko-brnianskej operácie v marci 1945. Odtedy už toto podujatie zaznamenalo ďalšie tri reprízy (v rokoch 2006–2008) a tohto roku sa konala štvrtá.

V nasledujúcich ročníkoch – po tzv. nulom – reflektovali na ponúknutú spoluprácu aj Ozbrojené sily SR a každý ďalší ročník predstavoval spoločnú prípravu akcie aj súčinnosť v čoraz väčšom rozsahu. Dnes podujatie navštevujú ľudia z celého Slovenska. Okrem vrcholu programu, ktorým je

spomínaná historická rekonštrukcia operácie Červenej armády proti silám Osi v obranných postaveniach na brehu Hrona, je zároveň aj prezentáciou Ozbrojených síl Slovenskej republiky (OZ SR), ich aktuálnej bojovej techniky v dynamických aj statických ukážkach, a tiež regrutačného strediska OZ SR. Nad akciou už aj v uplynulých ročníkoch prevzali záštitu najvyšší ústavní činitelia SR a sú tu pravidelne prítomní aj zástupcovia diplomatického zboru a vojenský atašé krajín, ktoré majú podstatný podiel na výsledku druhej svetovej vojny. Na historickej ukážke sa zúčastňuje 200–300 členov klubov vojenskej histórie z celej strednej Európy. Vystrielajú sa tu rádovo desaťtisíce nábojov civilnej cvičnej munície a používa sa veľké množstvo vojenskej simulačnej pyrotechniky, ktorej vrcholným číslom býva strelba z tankov, protitankových kanónov, simulácia delostreleckej prípravy, mínometného prepadu či povestne známych sovietskych „kaľuší“. Na akcii sa pravidelne zúčastňuje množstvo historickej pásovej aj kolesovej techniky, napríklad tanky *T-34/85*, replika *PzKpfw. VI TIGER*, *Gaz 67 Čapajev*, kanón *Pak 40*, *VW Kdf.82 Kübelwagen*, vojenské motocykle *M72*, *Zündapp*, *BMW* a iné. Tohto roku sa zúčastní historickej ukážky aj replika legendárneho stíhača tankov *Panzerjäger 38(t) Hetzer*, či automobily *M3 Scout* a *Dodge WC52*. O podujatí priebežne informuje webová stránka <http://tekov.druhasvetova.sk> ako aj webové stránky koordinujúcich klubov vojenskej histórie a spriaznených médií, napr. <http://www.militaryfoto.sk>, www.druhasvetova.sk a ďalšie.

Občianske združenia, ktoré najviac participujú na akcii, teda Klub priateľov vojenskej histórie Slovenska, Klub vojenskej histórie „Tekov“, Klub vojenskej histórie „Golian“, Klub vojenskej histórie „Levice“, Klub vojenskej histórie „Košice“ a i., sú zároveň zakladajúcimi členmi Konfederácie klubov vojenskej histórie, ktorá je v SR spoločnou platformou vojensko-historicky orientovanej záujmovej činnosti. Jednou z jej dôležitých aktivít je aj spolupráca so štátnymi subjektmi i s vedeckými historickými inštitúciami, ako napr. Ústav pamäti národa, Vojenský historický ústav a múzeum, Slovenské národné múzeum, Slovenská akadémia vied a ďalšie.

Pavol Papšo. Zdroj: www.druhasvetova.sk

Táto činnosť spočíva nielen v aktívnej spolupráci s profesionálnymi historikmi pri zbieraní informácií, artefaktov a archiválií, ale aj vo vlastnej publikačnej činnosti, z ktorej by som rád spomenul napríklad publikáciu Petra Kaššáka a Mariána Hrodeggha o leteckej vojne nad Slovenskom *Konečná zastávka: Slovensko*. Neoceniteľnou a maximálne prínosnou sa, samozrejme, javí spolupráca s profesionálnymi historikmi pri prípravách scenárov podobných historických ukážok, ktoré uskutočňujeme aj v iných lokalitách na Slovensku.

Prečo ste si vybrali práve túto epizódu druhej svetovej vojny na Slovensku?

Slovensko poskytuje pre vojensko-historického nadšenca aj profesionála neuveriteľne veľa zaujímavých lokalít, kde sa uskutočnili síce miestne (a v mainstreamovej historiografii neprávom vnímané ako marginálne), ale veľmi dôležité vojenské operácie na vtedajšom východnom fronte v rokoch 1944–1945. Niektoré z nich aj rozsahom prevedenia v ničom nezaostávali za učebnicovo známymi, a neraz už aj trochu sprofanovanými slávnymi operáciami druhej svetovej vojny, myslím najmä na západnom fronte. Predmetné udalosti mali a majú len menšiu publicitu, a to z mnohých dôvodov, o ktorých rozprava by mohla pokojne byť aj témou historického seminára. Preto ich na tomto mieste nebudem spomínať. Starý Tekov leží na brehu Hrona, ktorý bol ako prírodná

prekážka kľúčový, preto tu stál východný front celé mesiace. Navyše sa nám podarilo zozbierať na tento účel uspokojivý rozsah informácií o priebehu frontu a bojov na tomto mieste, ako aj pozdĺž rieky Hron na terajšom území SR. Mohutná ofenzíva Červenej armády začala v marci 1945 práve z ľavého brehu Hrona, neuveriteľne zaskočila a prekvapila preriedené vojská Osi a skončila z chodu vlastne až na južných okrajoch Viedne a následne v Brne. Samozrejme, stále je tu čo bádať, čo sa dá povedať aj o ostatných vojensky zaujímavých lokalitách na Slovensku.

Aké boli najväčšie problémy pri organizácii minulých ročníkov Bojov na Hrone?

Organizácia takejto obrovskej a logisticky náročnej akcie sa začína prakticky okamžite po skončení predošlej. Deľbu práce na takomto projekte by som prirovnal k mravenisku, bez spoločného úsilia a timovej spolupráce, spoločných kompromisov a schopnosti improvizácie by sa také niečo vôbec nedalo zrealizovať. Čiže keď už takáto mašineria začne fungovať aj počas roka, v dostatočnom predstihu od samotnej akcie, a zároveň objednaná a „prisľúbená“ historická technika sa stane na podujatí nielen „prítomnou“ ako statický exponát, ale aj „účinkujúcou“ v historickej dynamickej ukážke–rekonštrukcii, našim najväčším problémom už býva

pri samotnej akcii len počasie, najmä slnečný osvit a tropické TEPLŮ. Vzhľadom na každoročný termín konania ukážky na konci júla je to síce logické, ale opäť a opäť nás tropické teploty dokážu poriadne potrápiť (a tiež zúčastnenú zdravotnícku službu a distribúciu pitnej vody). Extrémne teplo dokáže narobiť vrásky aj službukonajúcim hasičom, pretože každý zárodok ohňa na našom trávnom bojisku treba okamžite zhasiť, a to aj v zápale simulovaného boja uprostred historickej ukážky. Poľná lopatka je (nielen) preto povinnou výbavou každého „bojujúceho“ účastníka.

Na poslednom ročníku akcie Boje na Hrone sa zúčastnil rekordný počet účastníkov i bojovej techniky. Zdroj: Archív Branislava Kinčoka

Odkiaľ získavate finančné prostriedky na svoje akcie?

Rovnako ako každé občianske združenie: sú sponzorské dary, príjmy z dvojpercentnej dane, členské klubové príspevky. Podstatne zriedkavejšie sú dotácie z nejakej inštitúcie, avšak ostatné roky sa to zlepšuje úmerne s rozvíjaním spolupráce s OS SR. Treba zvlášť zdôrazniť a vziať do úvahy nielen absolútnu peňažnú hodnotu rozpočtu a réžie v číslach, ale aj DOBROVOLNE odrobené nespočetné „človekohodiny“ a „človekodni“ pri manuálnej aj duševnej práci, ktorú treba vykonať či už pri organizácii, alebo pri príprave bojiska... A to všetko počas vlastnej riadnej dovolenky!

Podporuje Vaše akcie Ministerstvo obrany SR?

Miera tejto podpory bola v minulosti kolísavá, ako v každej štátnej inštitúcii závislejšie od rozpočtu, práve zvolenej politickej garnitúry a cieľov, ktoré presadzovala. Musím však povedať, že posledné roky sa to začína veľmi zlepšovať. Už máme referencie – dokázali sme podujatiami na Dukle, Tekove, Bratislave, Banskej Bystrici, Čiernom Balogu a i., že vojensko-historické rekonštrukcie majú svoj zmysel, a to nielen pri okrúhlych výročiach. OS SR a ich marketing zhruba posledné tri roky celkom legitímne využívajú takéto podujatia aj na seba prezentáciu. Funguje to ako symbióza. Toto spolužitie je prínosné pre obidve strany, nám nadšencom z občianskych združení poskytuje dôležité zázemie pre akciu a naše úsilie zasa prostredníctvom nevšedného zážitku z takéhoto podujatia priláka veľa divákov so záujmom o veci nielen historické, ale aj vojenské. Sú to spojené nádoby a funguje to dobre, čoho dôkazom sú desaťtisícové počty divákov na týchto podujatiach. Spolupráca s Vojenským historickým múzeom VHÚ, inštitúciou, ktorá aj v tých starších časoch a začiatkoch nám poskytovala maximálnu podporu v rámci svojich možností, má rovnako rastúcu tendenciu, a to napriek škrtom v rozpočte a iným okolnostiam vyvolaným hospodárskou krízou. Vo veci kolesovej a pásovej techniky sme momentálne vo veľkej miere odkázaní aj na spoluprácu a súčinnosť súkromných zberateľov techniky, ktorú si veľmi vážime. Málokto si vie naozaj predstaviť, čo to znamená udržiavať takéto historické vozidlo v prevádzkyschopnom stave!

Ako na Vaše akcie reaguje verejnosť, stretli ste sa aj s negatívnymi ohlasmi?

Podujatia tohto typu sú tematické a profesne a záujmovovo dosť vyhranené – ani na záhradkárске výstavy predsa nechodia stúpenici plachtenia. Ďalej, my sa prednostne orientujeme na podujatia ponímané ako rekonštrukcie, teda v skutočných lokalitách, prezentujúce skutočné udalosti, a pokiaľ je to možné, aj v rovnakom ročnom období. Z tohto dôvodu sa zatiaľ stretávame len s veľmi pozitívnym ohlasom a u niektorých laikov až s vyprovokovaným a neskrývaným vzbudením záujmu o historické vojenské udalosti a reálie, ktoré prezentujeme a o ktorých predtým nemali ani predstavu, ani vedomosti.

Bohužiaľ, dnešná školská výučba nepraje práve dejepisu, veľmi sa preceňujú technické predmety. Sám mám školopovinné deti, poznám aktuálne učebnice a nie je to len môj dojem, že predmet dejepis majú v škole skôr „do počtu“. Zvlášť nás preto teší, keď z nášho podujatia odchádzajú spokojní školáci s čerstvo nadobudnutými zážitkami asociovanými napríklad so Slovenským národným povstaním či podobnými významnými udalosťami, ktoré akýmkoľvek spôsobom formovali našu štátnosť a priestor, ktorý máme teraz pre život. Rovnako je dôležité vysporiadať sa aj s menej peknými kapitolami vlastnej histórie a prijať ich ako jej skutočnú súčasť, na to ju ale najprv treba poznať. Skúste sa dnes napríklad nejakého staršieho školáka opýtať, či vie čo to bola Malá vojna, Benešove dekréty... Potom len veľmi ťažko môže pochopiť a zaujať zdravý a vyvážený postoj, keď v televíznych správach počuje

Jednou z najväčších atrakcií bol nemecký stíhač tankov Hetzer. Zdroj: Archiv Branislava Kinčoka

O publikácie ÚPN bol ako vždy veľký záujem. Zdroj: Archív Branislava Kinčoka

zmienky o medzištátnych diplomatických incidentoch.

Aký postoj zaujali k tomuto koníčku Vaše rodiny?

Pragmatický. Rozumné manželky vedia, že je to voľnočasová aktivita a ich manželka potom príde domov unavení, zmäknutí a pokojní. Lepšie sa im potom darí v práci aj osobnom živote. Vôbec nie je výnimkou, že odbremená manželka aj od detí, hoci treba povedať, že najmä chlapcov. Dorastenci v kluboch postupne naberajú pre túto činnosť potrebné návyky, radi sprevádzajú svojich otcov na podujatia, a ak majú viac ako 16 rokov, môžu začať postupne účinkovať vhodným spôsobom v ukázkach spolu s nimi. Pravdaže, za presne stanovených kritérií a pravidiel, máme na tento účel vypracovanú presnú a bezpečnú metodiku v rámci Konfederácie KVH. Tento koníček naozaj oslovuje ľudí od 6–60 rokov, a možno nebudete veriť, ale sú medzi nami dievčatá aj dámy, ktoré tiež účinkujú na podujatiach.

Nedošlo na doterajších akciách k nejakým incidentom (zranenia, krádeže, provokácie)?

Ako sa vtipne hovorí, tehla môže spadnúť človeku na hlavu aj pri ceste do práce. Keďže na našich podujatiach sa manipuluje viac ako je obvyklé s pyrotechnikou, ťažkou pásovou technikou a podobne, bezpečnosť je pri organizácii podujatia na prvom mieste. Účastníci dostanú dostatočne včas pred akciou bezpečnostné školenie, ak to sce-

nár podujatia vyžaduje, aj viacnásobné. Hoci zranenia sú ojedinelé, z času na čas sa človek o nejakom dopytuje a je to vždy nedodržaním základných bezpečnostných pravidiel či špeciálnych pokynov pre danú akciu. Samozrejme je vylúčenie alkoholu na akcii – nulová tolerancia – a ustanovenia, ako napríklad zákaz útočenia s nasadeným bodákom. V tomto je obrovskou prevenciou spolupráca s preverenými klubmi a ľuďmi, ktorí sú disciplinovaní a majú referencie. Intuitívny a správny pohyb po bojisku, schopnosť improvizácie, pohotovosť v kritickej situácii (napr. požiar na bojisku) sú kľúčové a dajú sa nadobudnúť len skúsenosťou. Čo sa týka provokácií, napríklad prítomnosť extrémistov a pod., stretol som sa s tým len v zahraničí. Na základe podobných „zážitkov“ si naše akcie na Slovensku vždy poistíme spoluprácou s Policajným zborom SR a mnohokrát aj s vojenskou políciou.

Ako si predstavujete ďalšiu spoluprácu s ÚPN?

Okrem už vyššie spomínaného môže byť prínos nás vojensko-historických nadšencov pre profesionálnych historikov aj v tom, že pri tejto našej voľnočasovej aktivite sa často pohybujeme v teréne. Štruktúrované spovedáme pamätníkov a veteránov, obchádzame archívy (dnes to už nie je našťastie nijaký problém), mapujeme a chodíme na miesta skutočných bojov, nachádzame artefakty, spolupracujeme s inštitúciami starajúcimi sa o vojenské hroby, a tým získavame neoceniteľné informácie o konkrétnych frontových jednotkách na území SR. Venujeme sa – vzhľadom na prípravu scenárov na podujatia a bojiská – aj veľmi „malým“ ľudským príbehom, či z pohľadu „veľkej histórie“ lokálnym a marginálnym incidentom, ktoré však často môžu veľmi dobre dokresliť celý príbeh dejinnej udalosti. Profesionálni historici to, samozrejme, veľmi dobre vedia, mnohých z nás poznajú a vedia potom tento potenciál vhodne usmerniť aj zdokumentovať. V ostatnom čase sa spolu stretávame už nielen na seminároch a konferenciách, ale aj na našich podujatiach! My „amatéri“ zasa máme z prvej ruky správy o bádani, nových publikáciách, pripravovaných konferenciách s predmetom nášho záujmu a sme zato „profíkom“ veľmi vďační!

Ďakujem za rozhovor.

Medzinárodný projekt Pamäť národa

Roku 2009 sa sekcia Oral history Ústavu pamäti národa zapojila do medzinárodného projektu Pamäť národa. Tento projekt je zameraný na vybudovanie rozsiahlej zbierky spomienok pamätníkov zozbieraných jednotlivcami, neziskovými organizáciami, školskými, vzdelávacími, štátnymi a príspevkovými inštitúciami, ktoré chcú svoje nahrávky, texty, fotografie, archívne dokumenty poskytnúť, porovnávať, vyhodnocovať a spoločne nad nimi diskutovať. Všetci, ktorí sa pripojili svojimi zbierkami, stávajú sa súčasťou **Spoločenstva európskej pamäti**. Koordinátori projektov sú pozývaní na medzinárodné vedecké sympóziá Pamäti národa.

Cieľom projektu je prostredníctvom svedectiev pamätníkov a všetkých historických prameňov poznávať podstatu totalít 20. storočia: nacizmus a komunizmus. Pamäť národa skúma fenomény, ktoré totality minulého storočia sprevádzali a skladá mozaiku spomienok tisícov jednotlivcov, ktorí sa ocitli v hraničnej situácii a sú ochotní vydať o týchto skutočnostiach svedectvo. Zaujímavé sú najmä dôvody, prečo sa ľudia správali tak či onak, ako sa vyvíjali ich názory a postoje, ako sa menili ich charaktery podľa životných skúseností. Z historického hľadiska je veľmi dôležité tieto spomienky vzájomne porovnávať a zoradovať podľa dejinných epoch, výročí, rokov, udalostí tak, aby sa v nich bolo možné jednoducho orientovať a tak im porozumieť.

Digitálny archív Pamäť národa vytvorili v roku 2000 tri české inštitúcie: združenie Post Bellum, Český rozhlas a Ústav pre štúdium totalitných režimov. Práve tieto tri zmluvne viazané inštitúcie vytvorili tím špecialistov, ktorý túto unikátnu aplikáciu pripravil a uviedol do činnosti.

Spoločenstvo európskej pamäti chce prostredníctvom internetového portálu www.pametnaroda.cz sprístupniť bádateľom aj širokej verejnosti prehľadnou a zrozumiteľnou formou individuálne svedectvá pamätníkov významných dejinných udalostí dvadsiateho storočia, celé nahrávky, ukážky nahrávok, fotografie, denníky, archívne dokumenty a mnoho ďalšieho. Čím viac zbierok, portrétov a svedectiev sa

zhromaždí, tým pestrejšia a zrozumiteľnejšia mozaika minulého storočia vznikne.

Návštevníci portálu sa rozdeľujú na bežných užívateľov a bádateľov. Bádateľom sa môže stať ktokoľvek, kto vyplní registračný formulár a poštou obdrží certifikát od správcu portálu. Každý bádateľ, ktorý bude mať prístup ku všetkým zbierkam, musí dodržiavať pravidlá, ctíť autorské práva a rešpektovať dôstojnosť pamätníkov.

V tejto chvíli sú v digitálnom pamätníkom archíve **Pamäť národa** zverejnené spomienky stoviek pamätníkov. Ide o spomienky vojakov – veteránov z druhej svetovej vojny, predstaviteľov československého odboja 1939–1945, obetí holokaustu, politických väzňov, ale tiež funkcionárov výkonnej moci – agentov KGB, NKVD, ŠtB, politických funkcionárov a ďalších. Od roku 2008 sa k iniciatíve Pamäť národa pridávajú desiatky projektov z celej Európy, medzi inými i projekt Sekcie Oral history s názvom *Svedkovia z obdobia neslobody*. Koordinátori projektov prispôbujú svoje zbierky pre potreby elektronickej bádateľne Pamäť národa, výpovede sa digitalizujú, prekladajú do anglického jazyka a sú pred finálnym uložením na portál kontrolované editormi.

Uložené nahrávky zo zbierok sú doplnené audio ukážkami, životopisnými textami, fotografiami, denníkmi, archívnymi dokumentmi, odkazmi na mediálne výstupy a ďalšími materiálmi. Jednotliví pamätníci sú vždy priradení k dejinným epochám, výročiam a pamätníckym kategóriám.

Práve možnosť porovnávania čo najširšieho spektra jednotlivých výpovedí a ich zaradenie do dejinných súvislostí umožní odborníkom i laikom zasvätenou, a zároveň pútavou formou priblížiť deje a fenomény dvadsiateho storočia. Aj napriek tomu, že subjektívne výpovede pamätníkov nemôžu priniesť vyčerpávajúce historické poznanie, môžu zásadným spôsobom prispieť k jeho obohateniu. V neposlednom rade je tiež potrebné spomenúť, že práve poznanie jedinečných životných príbehov pamätníkov môže byť cestou, ako priblížiť nedávnu európsku minulosť najmladšej generácii.

Mgr. Jana Oľčková
(1985), absolventka
Filozofickej
fakulty Univerzity
Konštantína Filozofa
v Nitre, študijný
odbor Anglický jazyk
– slovenský jazyk.
Pracuje v Ústave
pamäti národa

Kariéry v službách ŠtB

Bohuš Vavro

Mgr. Michal Gregor
(1978), absolvent
Filozofickej fakulty
Trnavskej univerzity
v Trnave, študijný od-
bor História. Pracuje
v Ústave pamäti
národa

Mgr. Jerguš Sivoš
(1979), absolvent
Pedagogickej fakulty
Univerzity Komen-
ského v Bratislave,
študijný odbor Dejepis
– občianska náuka a
etika. Pracuje v Ústave
pamäti národa

Bohuš Vavro slúžil v Zbore národnej bezpečnosti (ZNB) v rokoch 1947–1985. Po rýchlom kariérom vzostupe nastal pád, ktorý zastavili až udalosti rokov 1968/1969. Už ako mladý príslušník ZNB riadil okresné a krajské útvary Štátnej bezpečnosti (ŠtB), začiatkom 60. rokov bol v rámci racionalizačných kádrových zmien „odsunutý“ do vedenia odbornej školy ministerstva vnútra a po svojom „zásadnom“ postoji v roku 1968 a vytvorení slovenskej centrály ŠtB v roku 1969 znovu získal stratené postavenie.

Bohuš Vavro sa narodil 27. októbra 1924 v Martine ako najmladší zo šiestich detí. Otec pracoval ako robotník, matka sa starala o deti a domácnosť. Po ukončení meštianskej školy v roku 1939 pracoval takmer tri mesiace v pieskových baniach mesta Martin a koncom roka sa v rodnom meste zamestnal ako pomocný zriadenec vo firme Tatra nábytok. Základné vzdelanie si doplnil večerným štúdiom účtovnícko-korešpondenčného kurzu, čo mu umožnilo zamestnať sa v roku 1943 v martinskej odbočke Slovenskej akadémie vied a umení ako korešpondent a pomocný účtovník. Po vypuknutí Slovenského národného povstania sa Vavro aktívne zapojil do bojov proti nacistom. Podľa vlastných slov bol už v auguste 1944 členom jednotky „Národná stráž“, ktorej veliteľom bol Vladimír Danek z Martina.¹ Po potlačení povsta-

nia a rozpustení jednotky prešiel do partizánskeho oddielu „Stalin – Jegorov“, ktorý pod velením kpt. Kuznecova pôsobil v pohorí Malej Fatry. V polovici apríla 1945 sa dobrovoľne prihlásil do Československej armády. Ako príslušník vojenského obranného spravodajstva (OBZ) sa zúčastnil bojov pri Strečne, následne v okolí Prahy a v severočeskom pohraničí akcii proti nacistom a vysídľovania obyvateľstva nemeckej národnosti.² Z armády odišiel v auguste 1946 späť do Martina, kde sa zamestnal v nakladateľstve a vydavateľstve Antonína Zimeka.

Podobne ako mnohí ďalší, ktorí slúžili v čs. armádnom zbore a neskôr v OBZ, si aj Bohuš Vavro vo februári 1947 podal žiadosť o prijatie do služieb štátnobezpečnostnej zložky povereníctva vnútra.³ V žiadosti neuviedol nijaké dôvody, ktoré ho k tomu viedli, len stručne zhrnul svoj život od ukončenia meštianskej školy a predložil potrebné tlačivá. V rámci preverovania nového uchádzača sa VII. odbor povereníctva vnútra⁴ 11. marca 1947 obrátil na odbočku Štátnej bezpečnosti v Martine. Správa prednostu odbočky npor. Alojza Ritnošika⁵ potvrdila Vavrov „dobrý „kádrový profil“: zúčastnil sa povstania, mal skúsenosti so spravodajskou prácou, pochádzal z robotníckej rodiny a bol členom komunistickej strany, ktorá v tom čase riadila povereníctvo vnútra.⁶ Dňa

1 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), fond (f.) personálna dokumentácia príslušníkov. Personálny spis príslušníka ZNB Bohuša Vavra. Životopis z 12. 3. 1956.

2 Vojenské obranné spravodajstvo (OBZ) vzniklo v rámci 1. čs. armádneho zboru v ZSSR na základe rozkazu jeho veliteľa generála Ludvíka Svobodu zo dňa 7. 1. 1945. Vytvorenie OBZ presadzovalo sovietske velenie, ktoré nemalo dôveru voči londýnske ministerstvu národnej obrany a čs. spravodajskej službe. V polovici apríla 1945 bola v rámci košického ministerstva národnej obrany zriadená Hlavná správa OBZ na čele s kpt. Bedřichom Reicinom. Po skončení druhej svetovej vojny bol jednou z hlavných úloh OBZ boj s nacistickým podzemím a zabezpečenie pohraničných oblastí. Príslušníci OBZ pátrali po archívoch inštitúcií okupačnej správy (Gestapo, Abwehr a i.), zatýkali kolaborantov a zradcov, podieľali sa na ich vyšetrovaní a plnili úlohy vyplývajúce zo záujmov sovietskej armády. Pozri: HANZLÍK, F.: *Vojenské obranné spravodajství v zápase o politickou moc 1945–1950*. Praha 2003.

3 V ZNB pôsobil aj Vavrov brat Vladimír. Ako príslušník Národnej bezpečnosti (neskôr Verejná bezpečnosť) bol služobne zaradený na stanicu NB v Mošovciach, okr. Martin. Koncom roka 1947 bol zastrelený pri akcii proti príslušníkom Ukrajinskej povstaleckej armády v obci Blatnica, okr. Martin.

4 VII. odbor povereníctva vnútra plnil nasledovné úlohy: zabezpečovanie štátu pred vnútornými útokmi na jeho samostatnosť, jednotu, celistvosť a ľudovodemokratickú formu; ochrana proti rozvrátnym snahám a politickým útokom vedeným alebo riadeným zo zahraničia; obrana proti hospodárskemu vyzvedačstvu; získavanie správ pre účely informatívne, správne a študijné v týchto odboroch. Pozri: PEŠEK, J.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948–1953*. Bratislava 1999, s. 22.

5 Alojz Ritnošik (1919) bol účastníkom Slovenského národného povstania – ako vojak z povolania z martinskej posádky pomáhal vyzbrojovať partizánsku skupinu Viliama Žingora. Po vojne pracoval v Bezpečnosti a do roku 1947 viedol ŠtB v Martine. V roku 1949 už ako agent ŠtB pomáhal realizovať prípad Turiec (Žingor a spol.), v ktorom súd nakoniec vymeral tri najvyššie, dva doživotné a viaceré dlhoročné tresty. Pozri: JABLONICKÝ, J.: *Podoby násillia*. Bratislava 2000, s. 131–194; AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, a. č. S-1130.

6 V rohu Ritnošikovej správy, ktorú VII. odbor povereníctva vnútra dostal 20. 3. 1947, je rukou napísaná poznámka „áno“ s nečitateľným podpisom, ktorá pravdepodobne znamenala súhlas s prijatím Vavra k ŠtB.

10. júla 1947 bol Bohuš Vavro prijatý na VII. odbor povereníctva vnútra ako pomocný referent 3. oddelenia v hodnosti strážmajstra. Z mála informácií, ktoré sa z tohto obdobia zachovali je zrejme, že k 1. októbru 1948 bol povýšený do hodnosti vrchného strážmajstra a k 1. marcu 1949 na odbore BA preradený do funkcie referenta 1. oddelenia.⁷ Povinnosti vyplývajúce z jeho pracovného zaradenia si Vavro podľa slov veliteľa kádrového oddelenia plnil usilovne, snaživo a iniciatívne, ale bez politickej náplne.⁸ Ako perspektívny príslušník ŠtB sprevádzal v roku 1949 tri týždne výpravu Československa v Poľsku a k 1. októbru 1949 bol povýšený do hodnosti podporučíka. Viedol zároveň búrlivý život mladého človeka a ako väčšina príslušníkov ŠtB, ktorí organizovali triedny boj, si uviedomoval moc danú jeho postavením.⁹

Začiatkom septembra 1950 bol v rámci unifikácie riadenia bezpečnostných zborov odbor BA povereníctva vnútra zrušený a jeho pracovníci premiestnení na útvary ŠtB v krajoch a okresoch.¹⁰ Ppor. Bohuš Vavro bol vo veku 25 rokov zaradený na vedúcu funkciu na úrovni okresu – **od 15. septembra 1950 pôsobil ako veliteľ okresného Veliteľstva oddielu ŠtB v Trenčíne.**¹¹ Veliteľ III. oddelenia Krajského veliteľstva ŠtB (KV ŠtB) v Bratislave, ktorý dohliadal na výchovu mladého príslušníka, vo veliteľskom posudku hodnotil Vavru ako disciplinovaného s riadnym vojenským vystupovaním, plniaceho si úlohy presne, svedomite a iniciatívne, čo vyžaduje aj od podriadených. V rámci odborného hodnotenia uviedol, že „*menovaný ako veliteľ VO-štb. Trenčín jemu sverenú funkciu vykonáva svedomite a dôsledne. Podľa poznatkov od tamojších orgánov nepozná pra-*

ZBOR NÁRODNEJ BEZPEČNOSTI
 832 66 BRATISLAVA

KÁDROVÉ VYHODNOTENIE
 pre okresnú vojenskú
 správu

1. Osobné údaje :

Plk. VAVRO Bohuš, nar. 27.10.1924 Martin
 národnosť slovenská
 syn robotníka
 pôvodným povolanie robotník
 člen KSČ od 23.8.1945
 v ZNO od 10.7.1947 do 30.6.1948
 základná vojenská služba od 15.4.1945 do 25.7.1946
 dosiahnutá vojenská hodnosť - čatár
 bytos Žilina, Zväzové pod názvom 6

2. Prechod služby v ZNO :

- dňom 10.7.1947 prijatý do ZNO ako pomocný referent Povereníctva vnútra Bratislava
- od 1.7.1949 referent povereníctva vnútra Bratislava
- od 15.9.1950 náčelník oddelenia ŠtB GO-UV Trenčín
- od 16.8.1950 náčelník KS ZNO Žilina
- od 1.4.1950 náčelník KS NV Banasko Bystrica
- od 2.9.1952 predchádz. ročného kurzu pri VSO [V KSČ Praha
- od 1.7.1953 náčelník Školy NV Žilina
- od 1.6.1959 náčelník I. odboru KS ŠtB NV SR Bratislava
- od 1.9.1974 zástupca náčelníka správy ZNV Bratislava
- od 1.2.1981 I. zástupca náčelníka federálnej správy ZNO Bratislava
- 30.6.1965 uvoľnený zo služobného pomeru u príslušníka ZNO do starobného dôchodku
- od 10.7.1947 strážmajster
- od 1.10.1948 vrchný strážmajster
- od 1.10.1949 podporučík
- od 1.1.1951 poručík
- od 1.5.1953 nadporučík
- od 15.4.1955 major
- od 9.5.1959 podplukovník
- od 2.2.1972 plukovník

covných hodín a väčšinu svojho voľného času venuje službe. Svoje odborné znalosti uplatňuje správne, ktoré tiež vedel správne preniesť na svojich orgánov tamojšieho veliteľstva oddielu a do praxe. Po jeho príchode na tamojšie veliteľstvo sa pracovná morálka značne zlepšila.“ Na záver posudku veliteľ III. oddelenia KV ŠtB uviedol, že „*por-*

Kádrové vyhodnotenie Bohuša Vavru pre okresnú vojenskú správu. Zdroj: A ÚPN Bratislava

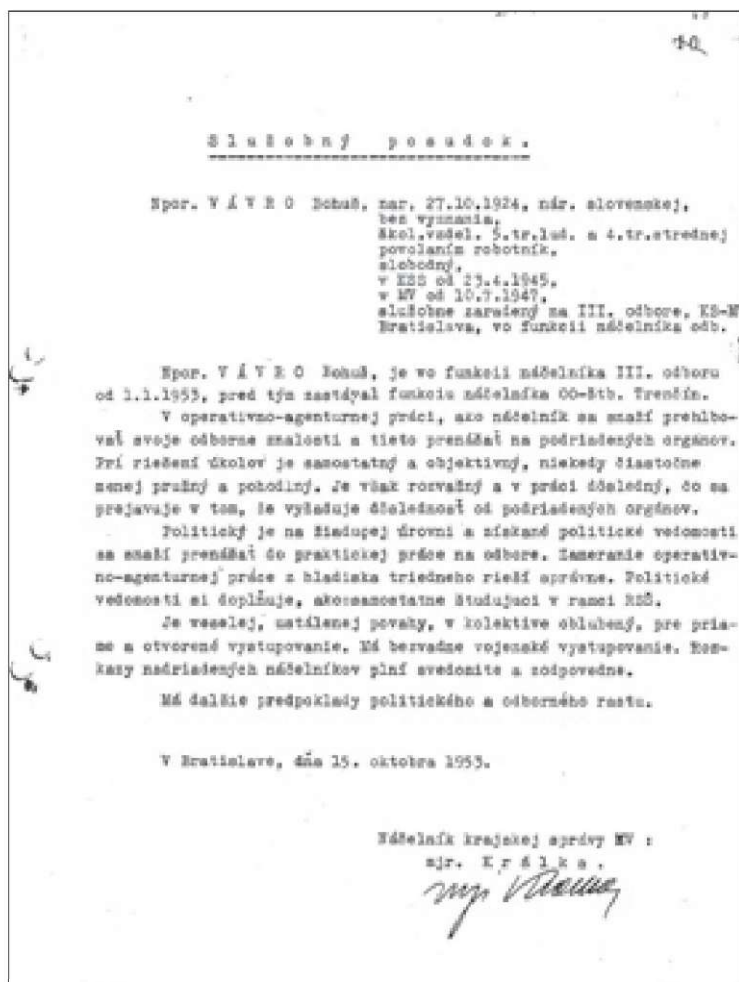
⁷ Štátna bezpečnosť na Slovensku prešla v rokoch 1948–1949 viacerými organizačnými zmenami. Už krátko po komunistickom prevrate bol v rámci reorganizácie povereníctva vnútra zrušený VII. odbor, ktorý k 15. 3. 1948 nahradil III. odbor – Bezpečnosť, na čele s pplk. Rudolfom Viktorínom. V novej organizačnej štruktúre povereníctva vnútra, platnej od 5. 1. 1949, bola Štátna bezpečnosť zaradená v rámci Skupiny I – Bezpečnosť ako odbor BA. Aj napriek tomu, že uvedené organizačné zmeny nie sú zaznamenané v žiadnom dokumente z Vavrovho personálneho spisu, je pravdepodobné, že Vavro stále pôsobil v rámci ŠtB (VII., III. odbor a odbor BA) v rovnakej funkcii a k 1. 3. 1949 bol kádrovým rozkazom menovaný len do novej funkcie. K reorganizácii ŠtB na Slovensku v rokoch 1948–1949 pozri: PEŠEK, J.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku*, s. 34 a 35; FROLÍK: *Nástin organizačného vývoje štátobezpečnostných složek sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1969*. In: *Sborník archivních prací* 2. Praha 1991, s. 468.

⁸ AÚPN, f. personálna dokumentácia príslušníkov. Personálny spis príslušníka ZNB Bohuša Vavru. Kádrový posudok z 8. 1. 1951.

⁹ Veliteľ obranného oddelenia odboru BA povereníctva vnútra v polovici roku 1950 poznamenal v tzv. obrannom posudku všetky Vavrove nedostatky: „*Menovaný na svoju ubytovňu do hotelu si vodí ľahšie ženy (...), zanedbáva svoje stranické povinnosti (...), pri zatknutí jedného kolegu, ktorý sa dopustil násillia na jednom občianovi, ktorému spôsobil ľahké ublíženie na tele, Vavro toto odsudzoval, tým, že úrad nesprávne postupoval a neoprávnenne ho zatkol. Taktiež sa staval proti rozhodnutiu usnesenia pléna I dieľšej organizácii KSS, keď už bolo rozhodnutie – rozsudok vynesený. Dňa 18. 5. 1950 neoprávnenne pretiahol o 2 dni svoju dovolenku. Za tieto činy dostal napomenutie“.* AÚPN, f. personálna dokumentácia príslušníkov. Personálny spis príslušníka ZNB Bohuša Vavru. Obranný posudok z 20. 6. 1950.

¹⁰ PEŠEK, J.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku*, s. 42.

¹¹ Niektoré dokumenty uvádzajú jeho nástup do funkcie veliteľa k 15. 11. 1950. Je pravdepodobné, že Vavro funkciu veliteľa okresného Veliteľstva oddielu ŠtB vykonával „dočasne“ od 1. 9. 1950 a o dva mesiace bol do funkcie riadne menovaný.

Služobný posudok od
náčelníka III. odboru
(1953). Zdroj: A ÚPN
Bratislava

Vavro sa javí byť silne ambicióznym, trochu namysleným a prejavuje sa u neho karierizmus. V jednaní s inými dáva najavo, že sa cíti byť vždy schopnejším, v čom práve sa zraňuje jeho určitá namyslenosť. Zdá sa byť, že v kolektíve, v ktorom teraz pracuje nie je celkom obľúbený práve preto, že v jeho jednaní s podriadenými sa prejavujú určité sklony k diktátorstvu.¹² Nástupom do funkcie veliteľa oddielu sa Vavro začal angažovať aj politicky a po straníckom treste z roku 1950 za neplnenie straníckych povinností bol v nasledujúcich rokoch hodnotený ako „vyspelý člen strany, s vlastnou iniciatívou

jednak pre stránku stranícku a jednak pre zvyšovanie politickej vyspelosti čítaním politickej literatúry“.¹³

Boj o moc, ktorý sa odohral vo vnútri ŠtB začiatkom päťdesiatych rokov, sa Vavra nedotkol. Dobrý kádrový profil spolu s jeho pracovným nasadením, ľudskými vlastnosťami, triednou uvedomelosťou a politickou vyspelosťou ho predurčovali na vynikajúcu kariéru v ŠtB. K 1. januáru 1953 bol 28-ročný Bohuš Vavro menovaný do funkcie náčelníka III. odboru Krajskej správy ŠtB v Bratislave a začiatkom mája povýšený do hodnosti nadporučíka.¹⁴ Náčelník Krajskej správy ŠtB v Bratislave mjr. Michal Králka hodnotil Vavra po polroku činnosti v novej funkcii veľmi kladne: „... po stránke odbornej je na patričnej úrovni, problematiku III. odboru ovláda dobre a má snahu sa stále učiť a zvyšovať svoje odborné vedomosti. V práci je dôsledný a vytrvalý. Voči nedostatkom u podriadených je prísny. Vie sceľovať kolektív, u ktorého vie vytvárať dobré pracovné podmienky na zlepšenie služobnej práce. Je veselej a kamarátskej povahy, za čo je u podriadených obľúbený. Po stránke politickej je vyspelý, je schopný vytvárať zdravé politické uzávery, čo prenáša i do praxe a na svojich podriadených“.¹⁵ V hodnotení z konca roka 1953 mjr. Králka Vavrovi vytkol „čiastočne menšiu pružnosť a pohodlnosť“, no predovšetkým vyzdvihol jeho odborné a politické vzdelávanie, prístup k práci, plneniu povinností, riadeniu odboru a v závere opäť zdôraznil, že „má ďalšie predpoklady politického a odborného rastu“.¹⁶

Práca mladého príslušníka ŠtB neostala bez povšimnutia. Na jeseň roku 1953 bol Bohuš Vavro navrhnutý na odborné štúdium v Sovietskeho zväze. Návrh odporúčala aj správa kádrov ministerstva vnútra (MV) a 18. novembra 1953 jeho vyslanie na štúdium ročnej operatívnej školy KGB do Moskvy schválilo kolégium ministerstva vnútra.¹⁷ Škola bola akousi previerkou a jej absolvo-

¹² AÚPN, f. personálna dokumentácia príslušníkov. Personálny spis príslušníka ZNB Bohuša Vavra. Veliteľský posudok, nedatovaný.

¹³ Tamže. Kádrové vyhodnotenie zo 14. 3. 1953.

¹⁴ III. odbor KS ŠtB v Bratislave sa venoval boju proti hospodárskej špionáži a sabotáži. Po vzniku krajskej správy ministerstva vnútra bol k 1. 1. 1954 premenený na IV. odbor.

¹⁵ AÚPN, f. personálna dokumentácia príslušníkov. Personálny spis príslušníka ZNB Bohuša Vavra. Služobný posudok z 18. 6. 1953.

¹⁶ Tamže. Služobný posudok z 15. 10. 1953.

¹⁷ Prvá skupina príslušníkov ŠtB nastúpila na štúdium ročnej operatívnej školy KGB v januári 1953. V 30-člennej skupine bol len jediný Slovák – npor. Vladimír Žemlička z krajskej správy ŠtB v Bratislave. V 31-člennej skupine, ktorá nastúpila na štúdium v januári 1954, bol okrem Bohuša Vavra aj mjr. Michal Králka – náčelník KS ŠtB v Bratislave, ppor. Pavel Kubis – zástupca náčelníka II. odboru KS ŠtB v Nitre, por. Ján Pobeha – zástupca náčelníka II. odboru KS ŠtB v Žiline a npor. Viliam Osuský – zástupca náčelníka KS ŠtB v Prešove. TRMNB 174/1952 z 17. decembra 1952 „Vyslání příslušníků MNB do ústřední školy ministerstva státní bezpečnosti SSSR“, Archiv bezpečnostních složek Praha (ABS), f. A2/1, inventárna jednotka (inv. j.) 136. Vyslání příslušníků MV do operativní školy ministerstva vnútra SSSR.

vane otváralo brány k najvyšším funkciám v ŠtB. Rovnaký kariérny postup čakal aj Bohuša Vavra. Po návrate do Československa bol **15. apríla 1955** menovaný do hodnosti majora (pričom preskočil hodnosť kapitán) a o dva dni neskôr ustanovený **do funkcie náčelníka Krajskej správy ministerstva vnútra v Žiline**.¹⁸ Krajské správy MV, sídliace v krajských mestách (Bratislava, Nitra, Banská Bystrica, Žilina, Košice, Prešov), boli v tom čase najvyššími bezpečnostnými útvarmi na Slovensku; boli v nich zlúčené správy Štátnej bezpečnosti, Verejnej bezpečnosti a nápravných zariadení. Zvládnuť riadenie takého veľkého útvaru, ktorý mal k 1. marcu 1955 celkom 1 720 pracovníkov, nebolo pre Vavra spočiatku jednoduché. V služobnom posudku z konca roka 1955 sa konštatovalo: „Pro krátkost času nezvládl dosud zcela řízení krajské správy. V práci krajské správy nebylo za rok 1955 docíleno podstatného zlepšení. Zvláště po linii IV. odboru je nedostatečně provedeno rozpracování zbrojních objektů. Výběr kandidátů verbovek neodpovídá potřebě ani možností, které jsou v kraji. U mjr. Vavro je nutno zvýšit náročnost na nižší náčelníky a vyžadovat důslednější plnění úkolů a odstraňování nedostatků, které jsou zjišťovány při instruktáži z centrály. Malou pozornost věnuje vyšetřovacímu odboru, zejména kontrole způsobu výslechové práce. Rovněž výchově náčelnických kádrů není věnována dostatečná pozornost“.¹⁹ V závere hodnotenia stálo: „Mjr. Vavro i přes nedostatky, které ještě ve své práci má, jako absolvent jednorocní operativní školy ve SSSR má předpoklady funkce náčelníka úspěšně plnit. Je nutno, aby byl více náročnější při vyžadování plnění úkolů a důsledněji dbal na výchovu nižších náčelníků“.²⁰ Vavro postupne prenikol do spôsobu riadenia krajskej správy MV a odstraňoval

Ministerstvo vnútra SSSR
Národní správa ŠtB
Ministerstvo vnútra SR (prešov)

19

*Je vypracovaný materiál
a schválený náčelníkem útvaru
a potvrzený jej příslušným
funkcionářem III od.*

NÁVRH NA VYZNAMENÁNÍ

"ZA UPEVŇOVÁNÍ PRIATEĽSTVA V ZBRANI" - 24. let.
Majst. sovietského zväzovanstva

Meno, priezvisko a príjmenie	Datum a miesto narodenia
plk. VAVRO Bohuš	27.10.1906 - Martin
Funkcia	Stavová príslušnosť
náčelník odboru	KSC od 23.4.1945
Sieťka v MV, MNO a povodň od 1.1.1945	3.1.1945 - 12.4.1945 partynijná skupina STALIN-ZHIGOROV
a odšľachovacie jednotky (na rok)	od 10.7.1947 v službách KSC
Dôvod predloženia vyznamenaní:	
Medaila "ZA SLOBODU VLASTI" Medaila "ZA SLOBODU O OBLASTI VLASTI" Právná medaila k 20. výročiu KSP Vyznamenanie "ZA VYKONANOU PRÁCU"	

Popis čina alebo čin, na ktorých má byť predloženo vyznamenanie a hodnosť práce narodenia. Súdrž plk. VAVRO Bohuš je dlhoročný pracovník a funkcionár KSC. Pred príchodom na III ŠtB zastával funkciu náčelníka KSC MV a náčelníka KSC MV. Ako funkcionár sa v doterajších funkčných garách, špecie teoretická vedomosť a dlhoročná skúsenosť pokiaľ sa vzťahuje ako v konkrétnej oblasti a v konej práci, tak aj pri výchove podriadených príslušníkov. Ako slušný a stranícky funkcionár má aktívny podiel na odbore a konsolidácii bezpečnostného aparátu. V krízových rokoch 1945/49 zastával správne nariadené a internacionálne postoje. Aktívne a verejne vystupoval proti prejavom pravicevých sporov a antisovietskym. Po príchode spojeneckých vojak odšľachoval a s nimi aktívne pracoval i príslušné služby. Aj v súčasnom období vo funkcii náčelníka odboru úzko spolupracuje so špeciálnymi bezpečnostnými orgánmi pri veliteľstve sovietskych vojak v Bratislave. Súdrž plk. VAVRO Bohuš je dlhoročný stranícky funkcionár. Ako funkcionár pracoval v KSC, ČOV, KSC, KSC. V súčasnom období zastáva funkciu lektora MV KSC pri MV KSC a člena výboru 17.30 KSC, do výrobných dielov odboru KSC.

MV č. 11. 11

chyby vyčítané Prahou. V hodnotení z konca roka 1957, ktoré vypracoval 1. námestník MV plk. Josef Kudrna²¹ a schválila komisia zložená z námestníkov MV genmjr. Ludvíka Hlavačka,²² pplk. Štefana Demjana²³ a plk. Jindřicha Kotala,²⁴ Vavrovi vyčítali len nedostatky v činnosti, personálnom obsadení a kontrole vyšetrovacieho odboru.²⁵

Koncom roka 1958 vykonala previerku na KS MV komisia menovaná 1. námestníkom MV Československej republiky (ČSR) plk.

Návrh na vyznamenanie „Za upevňovanie priateľstva v zbrani“ – I. stupeň. Zdroj: A ÚPN Bratislava

¹⁸ V októbri 1955 sa Vavro oženil s Ľudmilou Murínovou, ktorá od roku 1954 pracovala ako mladšia referentka IV. odboru KS MV (hospodárska kontrarozvedka). Žiadosť o prijatie do ZNB si podala pravdepodobne na podnet Vavra, v tom čase náčelníka IV. odboru KS MV, ktorý zabezpečil kladné vybavenie žiadosti. Vyplýva to zo správy príslušníka ŠtB, ktorý vykonával previerky Murínovej. V jej závere poznamenal: „Ako doplnok uvádzam, Ľudmila Murínová, veľkú chuť do služieb SNB nemá, nakoľko niektorí jej spolužiaci jej povedali, že u SNB není dobre.“ AÚPN, f. personálna dokumentácia príslušníkov. Personálny spis príslušníka ZNB Bohuša Vavra. Ustanovka Ľudmily Murínovej z 19. 6. 1953.

¹⁹ Tamže. Služební hodnocení za dobu od 1. 1. 1954 do 31. 10. 1955.

²⁰ Tamže.

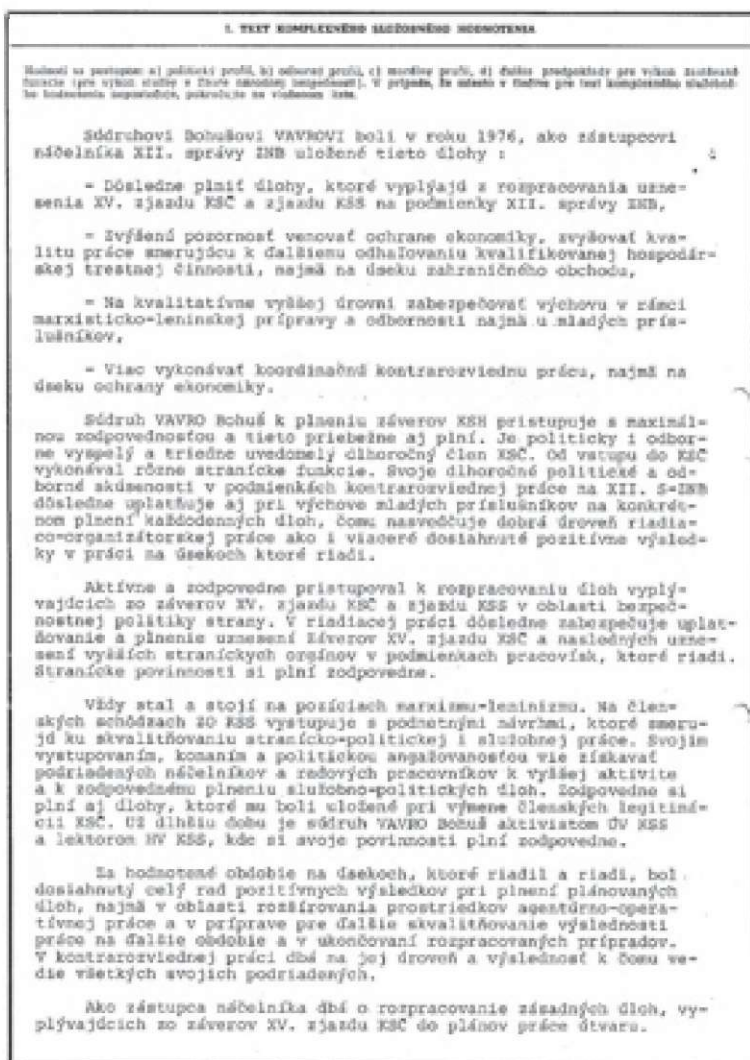
²¹ Josef Kudrna bol 1. námestníkom ministra vnútra ČSR od 16. 4. 1956 do 26. 4. 1965.

²² Ludvík Hlavačka bol námestníkom ministra vnútra ČSR od 1. 1. 1955 do 17. 2. 1962.

²³ Štefan Demjan bol námestníkom ministra vnútra ČSR od 16. 4. 1956 do 21. 6. 1968.

²⁴ Jindřich Kotal bol námestníkom ministra národnej bezpečnosti a ministra vnútra ČSR od 21. 9. 1951 do 21. 6. 1968.

²⁵ AÚPN, f. personálna dokumentácia príslušníkov. Personálny spis príslušníka ZNB Bohuša Vavra. Služební hodnocení za dobu od 1. 1. 1956 do 31. 12. 1957.

Služobné hodnotenie
I. zástupcu náčelníka XII.
správy ZNB (1981). Zdroj:
A ÚPN Bratislava

Josefom Kudrnou.²⁶ V záverečnej správe, predloženej 2. apríla 1959 na 9. schôdzi kolégia ministra vnútra ČSR uviedla, že „KS MV docílila vzestupu v bezpečnostnej práci, jak v budování nové agentury, zakládání nových operativních svazků a v likvidaci třídních nepřátel, dále, že se zlepšila spolupráce se stranou a stále se táto spolupráce zlepšuje“.²⁷ Z realizovaných akcií boli komi-

siu pozitívne hodnotené akcie FAŠISTA I. a II. – zamerané proti bývalým príslušníkom Hlinkovej mládeže (HM) a Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy, akcia SEKULE, v ktorej bol po siedmich rokoch ukrytý zatknutý profesor teológie a tajný provinciál rádu lazaristov páter Ján Hutýra,²⁸ akcia AKADEMIK – zameraná proti Dr. Alexandrovi Hirnerovi, bývalému šéfredaktorovi vydavateľstva Osveta v Martine, z dôvodu spracovávaní „ideologicky závadnej“ Malej slovenskej encyklopédie. Pozitívne bola hodnotená ochrana priemyselných podnikov (zbrojovky v Dubnici, Martine, Považskej Bystrici), preniknutie do sekty Svedkovia Jehovovi, kde operatívni pracovníci KS MV riadili vedúce osobnosti sekty a ďalšie pripravované akcie proti predstaviteľom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLŠ) a príslušníkom Hlinkovej gardy (HG).²⁹ Previerková komisia do správy zahrnula aj nedostatky, ktoré „jsou brzdou v operativní práci, která by ve svých výsledcích po jejich odstranění mohla být mnohem výraznější v postihování a odhaľování třídních nepřátel“.³⁰ Išlo o nedostatčnú prácu s agentúrou (slabá schôdzková činnosť, často bez kontrolných schôdzok náčelníkov) a konšpiráciu (schôdzky s nepreverenou agentúrou v konšpiračných a prepožičaných bytoch), slabej riadiacej práci náčelníkov (aj smerom k okresným oddeleniam MV), preventívnej a profylactickej činnosti.³¹ Činnosť KS MV proti funkcionárom a príslušníkom HSLŠ, HG a HM bola ocenená vyznamenaním, ktoré prezident republiky udelil Vavrovi v apríli 1958 za to, že prispel k odhaleniu osôb z radov slovenských gardistov, ktorí sa podieľali na masových vraždách v januári 1945. Po úspešnej previerke bol navyše k 9. máju 1959 povýšený do hodnosti podplukovníka.

Začiatkom roku 1960 sa uskutočnila územná reorganizácia krajského zriadenia a počet slovenských krajov bol zredukovaný na tri. K 1. aprílu 1960 bola z uvedeného

26 Zloženie komisie bolo nasledovné: mjr. Beneš – zástupca náčelníka III. správy MV, mjr. Zalabák – náčelník odboru III. správy MV, kpt. Semelka – zástupca náčelníka odboru II. správy MV, npor. Mikeš z VII. správy MV, kpt. Leitner – zástupca náčelníka finančného odboru MV, kpt. Jaroslav Hora – náčelník odboru skupiny kádrov MV, mjr. Drevíkovský zo správy vyšetrovania MV, kpt. Kozelka z hospodárskej správy MV a plk. Hrubý – náčelník odboru Hlavnej správy Verejnej bezpečnosti. ABS, f. A2/1-307. Zpráva o současném stavu agenturno-operativní, kádrové a hospodářské situaci na KS MV Žilina.

27 Začiatkom decembra 1958 mala KS MV (bez Správy VB) 506 príslušníkov, z toho 180 operatívov, ktorí riadili 115 informátorov a 259 agentov a rozpracovávali 6 skupinových, 70 osobných, 136 evidenčných, 15 agentúrno-pátracích, 3 kontrolné a 1 objektový zväzok. ABS, f. A2/1-307. Zpráva o současném stavu agenturno-operativní, kádrové a hospodářské situaci na KS MV Žilina.

28 V súdnom proces „Ján Hutýra a spol.“, ktorý sa konal v Prahe 8. – 12. 9. 1958, bolo obvinených spolu 8 osôb. Páter Hutýra bol odsúdený na 10 rokov väzenia nepodmienečne.

29 Tamže.

30 Tamže.

31 Tamže.

dôvodu KS MV v Žiline zrušená a jej bezpečnostné útvary prevzala KS MV v Banskej Bystrici, do čela ktorej bol menovaný, k rovnakému dátumu, pplk. Bohuš Vavro. V novej funkcii bol spočiatku hodnotený kladne. V služobnom hodnotení z polovice roku 1961 boli vyzdvihnuté Vavrove skúsenosti z riadiacej činnosti a jeho práca pri reorganizácii útvaru, „zejména při správném rozmístění středně náčelnických kádřů“. V hlavnej časti hodnotenia, ktoré schválili námestníci ministra vnútra, bolo uvedené: „Po provedené reorganizaci se poměrně rychle obeznámil s bezpečnostní situací v podmínkách nového kraje a z tohto hľadiska řídí celkovou bezpečnostní práci. Má dobré organizační schopnosti. Rychle dovede reagovat na zjištěné nedostatky a po jejich zjištění dělá opatření k jejich odstranění. Svou řídicí a kontrolní práci zaměřuje především na vylepšení a zkvalitnění agenturné operativní práce, ve které má dobré praktické zkušenosti. K dalšímu zlepšení práce je třeba, aby s. Vavro zesílil kontrolu podřízených a ještě účinněji prosadzoval řídicí, kontrolnou a výchovnou funkci vedení KS MV vůči náčelníkům OO MV“.³² V ďalšej časti sa nachádzali charakteristiky prevzaté z minulých hodnotení o jeho dobrej politickej úrovni a vzťahu k podriadeným, u ktorých si autoritu vybudoval svojim priamym a nekompromisným postojom. Hodnotenie končilo konštatovaním, že „se ve funkci náčelníka KS-MV osvědčuje a má předpoklady tuto funkci zastávat i nadále“.³³ Podobný záver urobil v kádrovom posudku z 30. januára 1963 aj kpt. Martin Veselovský, no už začiatkom apríla 1963 bola funkcionárom ÚV KSČ predložená dôvodová správa k návrhu na odvolanie pplk. Vavra z funkcie náčelníka krajskej správy: „Přes počáteční kladné výsledky po ustanovení do funkce náčelníka krajské správy ministerstva vnitra Středoslovenského kraje začaly se u soudruha podplukovníka Bohuslava VAVRO projevovat některé nedostatky v náročnosti k podřízeným a ve výslednosti práce. K prohloubení teoretických znalostí byl v roce 1962 vyslán do jednoročního kursu Vysoké stranické školy při ÚV KSČ.“³⁴ Teprve po jeho

149

Záznam o kádrových odměnách a trestech

Príjmení a jméno: **VAVRO Bohuš**   data nar.: **20.10.1924**

Podpis: _____   funkce: _____   setina: _____

B. Odměny

Číslo	Účel odměny podľa SK	Suma v Kč	Číslo účtu
1	Za iniciativu a zodpovednú prácu náčelníka a príslušníka oddelenia ÚSO	peniažný dar 2.500,- Kč	náčelník št. ÚP SR 2.2.76 zo dňa 4.5.1973
2	Za aktívnu účasť pri realizácii akcie "1000"	plánová odmena	náčelník št. ÚP SR 2.2.76 zo dňa 11.5.1973
3	Za iniciativu a zodpovednú prácu náčelníka na úseku riadenia	peniažný dar 1.500,- Kč	náčelník št. ÚP SR 2.2.76 zo dňa 3.12.1973
4	Za aktívnu a iniciatívnu prácu náčelníka a príslušníka oddelenia ÚSO	peniažný dar 2.500,- Kč	náčelník št. ÚP SR 2.2.76 zo dňa 3.2.1974
5	Za vedenie plánu náčelníka a príslušníka ÚSO	peniažný dar 2.500,- Kč	námestník št. ÚP SR 2.2.76 zo dňa 23.8.1974
6	Za príkladnú prácu náčelníka a príslušníka ÚSO	peniažný dar 2.000,- Kč	námestník št. ÚP SR 2.2.76 zo dňa 20.10.1974
7	Za príkladnú iniciatívnu prácu náčelníka a príslušníka ÚSO	peniažný dar 2.000,- Kč	námestník št. ÚP SR 2.2.76 zo dňa 3.1.1975
8	Za príkladnú prácu náčelníka a príslušníka ÚSO	peniažný dar 2.000,- Kč	námestník št. ÚP SR 2.2.76 zo dňa 8.7.1975
9	Za aktívnu a iniciatívnu prácu náčelníka a príslušníka ÚSO	peniažný dar 2.000,- Kč	námestník št. ÚP SR 2.2.76 zo dňa 9.11.1975
10	Za odpracovanie úloh súvisiacich s prípravou a realizáciou ÚSO	peniažný dar 2.500,- Kč	námestník št. ÚP SR 2.2.76 zo dňa 8.4.1976
11	Za zodpovednú prácu náčelníka a príslušníka ÚSO	peniažná odmena 2.500,- Kč	št. náč. ÚP SR 2.2.76 - 27.10.76
12	Za dobré výsledky na základe prevádzkovej bezpečnosti v oblasti ochrany ekonomiky	peniažná 3.000,- Kč	Š MV ČSSR 2.2.76 zo dňa 18.4.77
13	Za iniciatívnu prácu náčelníka a príslušníka ÚSO	peniažná 2.500,- Kč	Š MV ČSSR 2.2.76 zo dňa 12.4.77
14	30 rokov služby v ZSB	peniažná 3.000,- Kč	Š MV ČSSR 2.2.76 - 8.6.77

150

odchodu do školy se v plné šíři ukázalo, že nedostatky v jeho řídicí a kádrově výchovné práci mají daleko hlubší důsledky na současný stav celé krajské správy. Pro další růst jmenovaného i jeho použitelnost bylo by vhodnější umístit jej v rámci ministerstva vnitra do takové funkce, kde bude plně využito jeho zkušeností z bezpečnostní práce a zajištěna jeho bezprostřední kontrola.“³⁵ Po návrate z ročného stranicko-politického kurzu bol pplk. Vavro k 1. júlu 1963 preraďovaný do funkcie náčelníka Strednej odbornej školy MV v Žiline.

Náhle preraďenie z náčelníka krajskej správy MV na náčelníka strednej odbornej školy MV, v hierarchii MV na oveľa nižšiu funkciu, Vavra zaskočilo. Bol to pád z pozície, kde rozhodoval o konkrétnej činnosti krajského útvaru Štátnej bezpečnosti na miesto,

Prehľad o udelených finančných odmenách (1973 – 1977). Zdroj: A ÚPN Bratislava

³² AÚPN, f. personálna dokumentácia príslušníkov. Personálny spis príslušníka ZNB Bohuša Vavra. Služební hodnocení za dobu od 31. 12. 1957.

³³ Tamže.

³⁴ Kurz pre vedúcich pracovníkov MV absolvoval v Inštitúte spoločenských vied v Prahe od 2. 9. 1962 do 30. 6. 1963.

³⁵ AÚPN, f. personálna dokumentácia príslušníkov. Personálny spis príslušníka ZNB Bohuša Vavra. Výpis z návrhu na odvolanie z funkcie zo 6. 4. 1963.

Doplňujúci údaje a referencie k 1.-16.		M. Prábník služby v MV		Dátum služby (mesiac)
Od kedy (mes., rok, rok)	Do kedy (mes., rok, rok)	Funkcia (názov - funkcie a ďalšie údaje)	Názov zariadenia	
10.7.1947	28.2.1949	Podšéf. vedúca VII. odbor, odhlasen jako pomocný referent.	Poselšen. vedúca Bratislava	
1.3.1949	14.9.1950	Poselšen. vedúca odbor B4 - jako referent	"	
15.9.1950	15.4.1955	Vedúca odd. št. 1.3.3. Trnava, ved. do funkcie náčelníka.	OO-MV Trnava	
16.4.1955	31.3.1960	Zašasan na KS-MV Žilina a ustanoven do funkcie náčelníka. 1.3.3.	KS-MV Žilina	KR 1247/55
1964	1965	Zašasan v operatív. škole v ZSSR	Škola v ZSSR	KR 806/55
1.4.1960	1.9.1962	Zašasan na KS-MV B. Bystrica ve funkcii náčelníka KS-MV.	KS-MV B. Bystrica	KR 120/60
2.9.1962	30.6.1963	Zašasan v 1. ročníku kurzu při VŠ B. Bystrica	VŠ při B. Bystrica	KR 22/62
1.7.1963	-	Převzetím do školy MV Žilina a ustan. do funkcie náčelníka školy.	Škola MV Žilina	KR 455/63
1.10.1964	-	Ustanoven náčelníkem školy	SOŠ MV Žilina	KR 432/64
28.2.1969	-	Ustanovený do funkcie náč. školy	SOŠ MV Žilina	KR-MV 10/69
1.8.1969	-	Náčelník 1. odboru KS Žilina MV ZSR Bratislava	KS Žilina MV ZSR Bratislava	10/59
1.2.1973	24.8.1973	Poselšen - letar. štúdiá zvlášť. kurzu vyššieho jazyka pre posl. odborníkov na štúdiu v škole KSZ pri MV ZSSR	"	10/73
1.3.1973	29.11.1973	Poselšen - Internátno štúdiá 3 mesiacov kurzu pri výsk. škole FGD pri MV ZSSR v Moskve.	"	10/73
1.3.1974	-	Nástup náčelníka III. správy MV Bratislava - došasan	III. správa MV Bratislava	10/74
1.1.1976	-	Nástup náčelníka III. správy MV Bratislava.	"	10/76
1.3.1981	-	1. nástup náčelníka III. správy ZNB.	"	10/81
	30.6.1985	Ustanovený za služobného pomeru príslušníka ZNB na základnej odborných štúdií - 1. náčelník odboru nároku na starostej službu.	"	10/85

Priebeh služby v ZNB zaznamenaný v osobnej evidenčnej karte. Zdroj: A ÚPN Bratislava

kde organizoval školenie nižších dôstojníckych kádrov. Už čoskoro sa Vavro vďaka svojim charakterovým vlastnostiam a zvyklostiam v konaní dostal do konfliktu s viacerými podriadenými. Situáciu už začiatkom apríla 1964 riešili aj pracovníci školského odboru správy kádrov MV, ktorí za dôvod konfliktov označili živelnosť straníckej práce. Príčiny však boli hlbšie a zachádzali až do osobnej roviny. Vavro v roku 1968 označil svojich odporcov ako „skupinu pravicových síl“, ktorej okrem problémov v činnosti školy pripisoval aj vlastné prerušenie štúdia na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici.³⁶

Rok 1968 znamenal pre Vavra nový začiatok. „V krízovom období rokov 1968/69

zastával správne marxistické stanoviská. Hájil marxisticko-leninské princípy politiky strany, zásady proletárskeho internacionizmu a priateľstva so ZSSR. Aktívne a otvorene vystupoval proti prejavom pravicového oportunizmu a iným negatívnym javom. Bral aktívnu účasť na konsolidačnom procese, najmä pri riešení niektorých negatívnych javov príslušníkov v roku 1968.“³⁷ Svojimi postojmi si Vavro upevnil postavenie na odbornej škole MV a umlčal viacerých kritikov, ktorým bolo v nasledujúcom období pozastavené členstvo v strane a neskôr boli preradení na nové pôsobisko alebo prepustení zo služieb ZNB. V polovici roku 1969 sa opäť vrátil medzi najvyšších funkcionárov ŠtB na Slovensku.

V súvislosti so zavedením federálneho usporiadania boli v rámci republik zriadené aj národné ministerstvá vnútra, ktoré riadili vlastný útvar ŠtB. Podoba tohto útvaru, ako aj jeho personálne obsadenie sa dotváralo niekoľko mesiacov. Keď bola k 1. marcu 1969 oficiálne zriadená Hlavná správa ŠtB Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky (HS ŠtB SSR), Bohuš Vavro v jej náčelníckom stave ešte nefiguroval. Začiatkom mája 1969 však funkciu druhého zástupcu náčelníka správy prevzal Jozef Vavro a Bohuš Vavro bol poverený riadením I. kontrarozviedneho odboru (I. odbor KR) HS ŠtB SSR.³⁸ Odbor organizoval a riadil kontrarozviednu činnosť proti rozviedke USA, riadil rozpracovávanie dôležitých prípadov, koordinoval rozpracovávanie akcií celoslovenského charakteru a v spolupráci s Federálnou správou spravodajských služieb koordinoval činnosť zameranú proti centram kapitalistických rozviedok v zahraničí. Na jar roku 1970 prevzal I. odbor KR problematiky II. odboru KR – kontrarozviedna činnosť proti rozviedkam NSR a Rakúska, a koncom roku 1970 aj problematiky III. odboru KR – kontrarozviedna činnosť proti rozviedkam Francúzska a Veľkej Británie. Bohuš Vavro sa tak stal štvrtým najvyšším funkcionárom HS ŠtB SSR a slovenskej ŠtB. Odbor dlhodobou rozpracovával zastupiteľské úrady kapitalistických štátov, najmä americký (akcia

36 V Doplnku k dotazníku MV z februára 1972 Vavro poznamenal: „V roku 1966 začal som študovať popri zamestnaní na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici, ktoré štúdium som však musel v r. 1968 pre neustále otvorené politické útoky voči mojej osobe prerušiť. Bolo tomu tak zo strany skupiny pravicových síl, ktorá sa vytvorila na SOŠ-MV v Žiline, kde som v tom čase pôsobil ako náčelník tejto školy.“ V roku 1968 Vavro absolvoval diaľkové štúdium seminára pre vedeckých pracovníkov MV k vedeckej organizácii riadiacej práce.

37 AÚPN, f. personálna dokumentácia príslušníkov. Personálny spis príslušníka ZNB Bohuša Vavra. Návrh na prepožičanie „RADU ČERVENEJ HVIEZDY“ súdr. Bohušovi Vavrovi.

38 Do funkcie bol oficiálne menovaný k 1. 8. 1969.

MORE), rakúsky (akcia BŘECLAV) a občianov podozrivých zo spolupráce s kapitalistickými rozviedkami. Od februára 1971 rozpracovávali príslušníci I. odboru KR pod Vavrovým vedením akciu GRAND. V osobnom operatívnom zväzku zhromažďovali a preverovali informácie o členovi Snemovne lordov, historikovi a publicistovi lordovi Nicholasovi Bethelovi,³⁹ ktorý bol podozrivý zo spolupráce s britskou rozviedkou. Podľa získaných informácií dostal od bratislavského novinára Pavla LIČKA (zatknutý v auguste 1970) informácie spravodajského charakteru. ŠtB sa pokúsila prostredníctvom Bethela podstaviť svojho agenta britskej rozviedky a rozohranou spravodajskou hrou odhaľovať agentov britskej rozviedky, jej zámery, formy a metódy práce na území ČSSR. V októbri 1971, po vyhostení 105 sovietskych občanov z Veľkej Británie, rozhodlo vedenie HS ŠtB SSR o zverejnení akcie GRAND v československej televízii a dennej tlači.⁴⁰ Celá akcia bola považovaná za úspešnú a príslušníci, ktorí sa na nej podieľali, vrátane Vavra, boli finančne odmenení.

V júli 1970 bolo na Ministerstvo vnútra SSR zaslané anonymné upozornenie, v ktorom bol Bohuš Vavro obvinený z rozkrádania majetku v socialistickom vlastníctve, zneužívania postavenia vo funkcii náčelníka SOŠ MV v Žiline a ďalších skutočností.⁴¹ Náčelník inšpekcie HS ŠtB SSR mjr. Ján Krupík, ktorý informácie preveroval, navrhol udanie odložiť a uviedol, že pisateľmi anonymu mohli byť bývalí vedúci odborných katedier, ktorým bolo v rokoch 1969 a 1970 pozastavené členstvo v strane za ich postoje v roku 1968.

V júli 1972 bol Vavro vzhľadom na zastávanú funkciu, roky od posledného povýšenia a realizované akcie, aj napriek chýbajúcemu vysokoškolskému vzdelaniu povýšený do hodností plukovníka. V auguste 1973 absolvoval trojtýždňový zdokonaľovací kurz

ruského jazyka a od septembra do novembra 1973 sa zúčastnil trojmesačného kurz KGB na Vysokej škole Felixa Edmundoviča Dzeržinského pri Rade ministrov ZSSR v Moskve. Koncom roka 1973 si prevzal medailu „**Za upevňovanie priateľstva v zbrani**“ II. stupňa. V návrhu na prepožičanie medaily, ktorý mal prirodzene len administratívny charakter, uviedol náčelník HS ŠtB SSR plk. Ondrej Dovina nasledovne: „*Ako služobný a stranícky funkcionár má aktívny podiel na očiste a konsolidácii bezpečnostného aparátu. V krízových rokoch 1968/69 zastával správne marxistické a internacionálne postoje. Aktívne a verejne vystupoval proti prejavom pravicového oportunizmu a antisovietizmu. Po príchode spojeneckých vojsk udržiaval s nimi aktívne pracovné i priateľské styky. Aj v súčasnom období vo funkcii náčelníka odboru úzko spolupracuje so sovietskymi bezpečnostnými orgánmi pri veliteľstve sovietskych vojsk v Bratislave.*“⁴²

Na prelome rokov 1973–1974 už bolo zrejme, že čs. kontrarozviedka prejde reorganizáciou a HS ŠtB v SSR v podobe, v ktorej existovala, zanikne. Po tom, čo zástupca náčelníka HS ŠtB SSR pplk. Michal Dudáš koncom októbra 1973 prijal na nátlak I. námestníka MV ČSSR Jána Hanuliaka⁴³ funkciu predstaviteľa FMV vo Varšave, objavil sa na začiatku roka 1974 návrh na zaradenie plk. Bohuša Vavra do funkcie náčelníka fakulty ŠtB Vysokej školy ZNB, ku ktorému bola v Prahe 30. januára 1974 vypracovaná kádrová charakteristika.⁴⁴ Z dostupných archívnych materiálov nie je zrejme, kto návrh predložil. Dá sa však predpokladať, že podobne ako v prípade pplk. M. Dudáša išlo o iniciatívu I. námestníka FMV Jána Hanuliaka, a že sa návrh v konečnom dôsledku nerealizoval.⁴⁵

Bohuš Vavro na začiatku svojej kariéry v ZNB. Zdroj: A ÚPN Bratislava

I. odbor HS ŠtB MV SSR viedol v rokoch 1969–1974. Zdroj: A ÚPN Bratislava

Bohuš Vavro v čase, keď viedol SOŠ v Žiline. Zdroj: A ÚPN Bratislava

³⁹ Nicholas William BETHEL (1938–2007) bol britský historik a publicista, v rokoch 1967–1999 člen Snemovne lordov, v rokoch 1975–1979 člen Európskeho zhromaždenia a v rokoch 1979–2003 člen Európskeho parlamentu.

⁴⁰ Dokumentárny film, ktorý Bethela predstavoval ako jedného z organizátorov činnosti proti socialistickému Československu, bol odvysielaný 7. 2. a v repríze 9. 7. 1972. V dokumente vystúpil aj agent, ktorý potvrdil nepriateľskú činnosť lorda Bethela. Film získal Cenu diváka filmov politickej publicistiky a na odvysielanie bol zaslaný aj do moskovskej televízie. Zväzok akcie GRAND bol ukončený v novembri 1972. AÚPN, f. KS ZNB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. SR-21613.

⁴¹ Napríklad pri stavbe rodinného domu mal využívať stavebný materiál z Pamiatkostavu v Žiline a ako náčelník SOŠ mal využívať služobné auto, proviant z kuchyne SOŠ a študentov pri realizácii stavby.

⁴² AÚPN, f. personálna dokumentácia príslušníkov. Personálny spis príslušníka ZNB Bohuša Vavra. Návrh na vyznamenanie „Za upevňovanie priateľstva v zbrani“ z 3. 9. 1973.

⁴³ Ján Hanuliak bol I. námestníkom ministra vnútra ČSSR od 1. 3. 1973 do 1. 6. 1979.

⁴⁴ Z dostupných materiálov nie je zrejme, kto návrh predložil, či s ním Vavro súhlasil, ani ako prebiehal ďalší proces schvaľovania v stranických organizáciách a v rezorte vnútra.

⁴⁵ Ján Hanuliak navrhol v októbri 1973 Michalovi Dudášovi dve možnosti ďalšieho zaradenia – funkciu na zastupiteľskom úrade ČSSR vo Varšave a funkciu na Vysokej škole ZNB. Keďže Dudáš sa rozhodol pre prvú možnosť, dá sa predpokladať, že Hanuliak oslovil s druhou ponukou Bohuša Vavra.

I. zástupca náčelníka XII. správy ZNB (1981–1985).
Zdroj: A ÚPN Bratislava

Po reorganizácii kontrarozviednych útvarov a vzniku Správy kontrarozviedky v Bratislave (ďalej XII. správa)⁴⁶ bol plk. Bohuš Vavro k 1. septembru 1974 menovaný do funkcie zástupcu náčelníka správy. Zodpovedal za činnosť (I.) odboru pre boj proti vonkajšiemu nepriateľovi, (III.) odboru na ochranu (socialistickej) ekonomiky a (IV.) odboru sledovania. Jeho pôsobenie vo funkcii zástupcu náčelníka správy bolo hodnotené kladne. Oddelenie štátnej administratívy ÚV KSS vo svojom stanovisku k služobnému hodnoteniu z 18. júna 1976 vyzdvihlo najmä jeho „aktívny podiel na kádrovom dobudovaní XII. správy FMV a na dosahovaných pozitívnych výsledkoch“.⁴⁷ Komisia posudzujúca jeho komplexné služobné hodnotenie v októbri 1976 odporučila Vavrovi „v záujme zlepšenia a skvalitnenia práce“ najmä „dôsledne plniť úlohy, ktoré vyplývajú z rozpracovania uznesenia XV. zjazdu KSČ a zjazdu KSS na podmienky XII. správy FMV, zvýšenú pozornosť venovať ochrane ekonomiky, zvyšovať kvalitu práce smerujúcej k ďalšiemu odhaľovaniu kvalifikovanej hospodárskej trestnej činnosti, najmä na úseku zahraničného obchodu, na kvalitatívne vyššej úrovni zabezpečovať výchovu v rámci marxisticko-leninskej prípravy a odbornosti, najmä u mladých príslušníkov, viac vykonávať koordinačnú kontrarozviednu prácu, najmä na úseku ochrany ekonomiky“.⁴⁸ V roku 1979 splnil Vavro podmienky nároku na starobný dôchodok. Federálny minister vnútra Jaromír Obzina však vyhovel jeho žiadosti a ponechal ho aj naďalej v služobnom pomere.

Po organizačných zmenách v štruktúre XII. správy ZNB z konca roka 1980 bol Vavro k 1. februáru 1981 menovaný do novovytvorenej funkcie I. zástupcu náčelníka XII. správy ZNB. Okrem (I.) odboru pre boj proti vonkajšiemu nepriateľovi zodpovedal aj za

činnosť (V.) odboru preverky korešpondencie a expertíz, (VI.) odboru spravodajskej techniky a analyticko-informačného a štatisticko-evidenčného odboru.

Po takmer 38 rokoch aktívnej služby v bezpečnostných zložkách požiadal plk. Bohuš Vavro v januári 1985 o uvoľnenie zo služieb ZNB. Minister vnútra ČSSR Vratislav Vajnar ho kádrovým rozkazom č. 189/1985 uvoľnil zo služobného pomeru príslušníka ZNB k 30. júnu 1985. Dôchodok prežíva Vavro v žilinskej mestskej časti Závodie.

Dosiahnuté hodnosti

10. 7. 1947	strážmajster
1. 10. 1948	vrchný strážmajster
1. 10. 1949	podporučík
1. 1. 1951	poručík
1. 5. 1953	nadporučík
15. 4. 1955	major
9. 5. 1959	podplukovník
1. 7. 1972	plukovník

Prepožičané vyznamenania

1955	„Za službu vlasti“
1956	„Zásluhy o obranu vlasti“
1958	„Za vynikajúcu prácu“
1964	„Pamätná medaila k 20. výročiu SNP“
1972	„Čestný odznak ZNB“
1973	„Za upevňovanie priateľstva v zbrani“ (II. stupeň)
1974	„Rád červenej hviezdy“
1975	„30 rokov ZNB“
1979	„Medaila ZNB“
1980	„Za obetavú prácu pre socializmus“
1984	„Za službu v ZNB“
1985	„40. výročie vyvrcholenia národno-oslobodzovacieho boja“

⁴⁶ O organizačnej štruktúre, personálnom obsadení a činnosti XII. správy ZNB pozri: SIVOŠ, J.: *XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozviedky v Bratislave v rokoch 1974–1989*. Bratislava 2008.

⁴⁷ AÚPN, f. personálna dokumentácia príslušníkov. Personálny spis príslušníka ZNB Bohuša Vavro. Stanovisko oddelenia štátnej administratívy ÚV KSS k hodnotenému súdruhovi Bohušovi Vavrovi, zástupcovi náčelníka XII. správy FMV v Bratislave z 18. 6. 1976.

⁴⁸ Komisia zasadala v zložení: Michal Kolbasa – pracovník XII. oddelenia ÚV KSČ, Albert Majláth – zástupca vedúceho oddelenia štátnej administratívy ÚV KSS, Ján Hanuliak – I. námestník ministra vnútra ČSSR a Ján Kováč – náčelník XII. správy FMV. AÚPN, PS BV. Záznam z prerokovania komplexného hodnotenia z 14. 10. 1976.

HETÉNYI, M.: *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1939-1945*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre 2008, 218 s.

Problém slovensko-maďarských vzťahov na sklonku tridsiatych rokov, ale aj v čase druhej svetovej vojny, je ešte aj dnes veľmi živou kapitolou či už našich, alebo maďarských dejín. Ide najmä o tzv. prvú Viedenskú arbitráž a jej dôsledky, ktorá poznačila naše vzťahy na niekoľko desiatok rokov. Tieto udalosti sú dodnes živnou pôdou, vytvárajúcou priestor pre rôzne skupiny na oboch stranách na ich politické zneužívanie.

Pri osvetľovaní faktov by mala byť úlohou historika snaha o vyvážený, a zároveň kritický pohľad na toto rozporuplné dejinné obdobie. Takou je aj publikácia historika M. Hetényiho *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1939-1945*, kde sa autor s využitím širokého pramenného materiálu zamerá na vybrané problémy novovytvoreného pomedzia, najmä z pohľadu slovenského štátneho aparátu.

Prvá kapitola nesie názov „Náčrt slovensko-maďarských vzťahov v rokoch 1938 - 1945“ (s. 13-30). Je dôležitá pre pochopenie vzťahov medzi oboma krajinami a z nich vyplývajúcich rozhodnutí, ktoré sa aplikovali v hraničných oblastiach na oboch stranách. Ide najmä o neustále súperenie Slovenska a Maďarska (revízia viedenského aktu zo slovenskej strany, alebo snahy Maďarska stať sa hegemonom v Dunajskej kotline na úkor Slovenska), čo nemecká politika vedela patrične využiť na svoje ciele v strednej Európe.

V druhej kapitole „Pohraničný styk medzi Slovenskom a Maďarskom po Viedenskej arbitráži“ (s. 31-62) sa autor venuje technickým záležitostiam utvárania hraníc (vytvorenie hraničných prechodov, hospodársky styk, malý pohraničný styk...). Zachytáva aj niekoľko udalostí, dokresľujúcich sťaženú životnú situáciu obyvateľov prihraničných obcí, ktorú museli riešiť zmiešané komisie na bilaterálnej úrovni.

Tretia kapitola „Spravodajské aktivity na slovensko-maďarskom pomedzí“ (s. 63-69) oboznamuje o spôsoboch získavania dôverníkov z radov obyvateľstva. Sú tu uvedené konkrétne prípady odhalenia niekoľkých takýchto ľudí, agentov operujúcich na území oboch štátov.

Kapitola „Obmedzenie vycestovania do Maďarska“ (s. 70-73) sa zaoberá svojvôľou slovenských orgánov v otázke zamedzenia cestovania obyvateľom maďarskej národnosti, predovšetkým pre členstvo v Maďar-

skej strane alebo pre prejavené sympatie voči Maďarskému kráľovstvu.

V piatej kapitole s názvom „Nedostatky po vymedzení hraničnej čiary“ (s. 74-76) sa autor zaoberá najmä rozpormi v interpretácii dohody o ustanovení hranice, čo vyvolávalo napätie na oboch stranách. Za všetky možno spomenúť incident na štátnej hranici pri Novej Vsi nad Žitavou zo septembra 1941. Tento incident si dokonca vyžiadaval vyslanie slovenského vojska na ohrozené územie (s. 75).

Kapitola „Utečenci z maďarského územia“ (s. 77-103) poukazuje na problematiku utečencov z Maďarska, ktorých autor rozdeľuje do niekoľkých skupín: dobrovoľné vysťahovanie - evakuácia a dobrovoľný útek, nedobrovoľné vysťahovanie - vyhnanie a vypovedanie (s. 78). Odchod našich občanov zo zabraného územia spôsoboval starosti orgánom štátnej správy. V mnohých prípadoch išlo o ľudí bez akýchkoľvek prostriedkov, čo spôsobovalo napätie medzi obyvateľstvom a vysťahovalcami. Tých často považovali za konkurenciu v boji o pracovné miesta a o pôdu.

V poradí siedma kapitola „Vyhostenia a úteky Maďarov zo Slovenska“ (s. 104-114) poukazuje na neustále zneužívanie v tej dobe až úzkostne dodržiavanej recipročnej zásady. V novembri a decembri vidíme snahy Krajského úradu o vypovedanie väčšej časti maďarského obyvateľstva. Môžeme vidieť, že tak ako maďarské orgány, aj slovenské úrady postupovali často protiprávne pri vyhostení „nespofahlivých živlov“. Išlo najmä o členov Maďarskej strany a ľudí s promaďarskou orientáciou (s. 107, 108).

V kapitole „Prechody antifašistov, prenasledovaných osôb a ich prevádzačov“ (s. 115-123) ide najmä o prechody príslušníkov protektorátu a príslušníkov slovenského odboja do Maďarska a odtiaľ do Juhoslávie, s cieľom pripojiť sa k Československým légiám vo Francúzsku. Tieto úteky organizovala tajná organizácia Obrana národa a trvali do jari 1941, teda do obsadenia Juhoslávie. Ďalšou skupinou využívajúcou nelegálne prechody štátnej hranice boli židia. Najprv utekali do Maďarska, kde boli pre nich relatívne znesiteľnejšie podmienky. Dialo sa tak až do obsadenia Maďarska nemeckou armádou v roku 1944, keď začali židia utekať späť na Slovensko.

Deviata kapitola „Prechody pašerákov a kupujúcich cez hranicu“ (s. 124-125) sa aspoň sčasti venuje spôsobom nelegálneho prenášania tovarov cez hranice. Táto kapitola

Mgr. Ján Mitáč
(1983), absolvent
Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, študijný odbor História - náuka o spoločnosti. Pracuje v Ústave pamäti národa.

by si však vyžadovala väčší priestor vzhľadom na časté porušovanie prechodu hraníc obyvateľstvom za účelom čierneho obchodu.

„Narušovania hraníc zo strany ozbrojených zložiek“ (s. 126–160) – autor na niekoľkých stranách poskytuje výstižný popis udalostí spôsobených prekročením hraníc niektorou z ozbrojených zložiek Maďarského kráľovstva. Pozornosť venuje dôsledkom výčinov (vraždy slovenských žandárov, civilov...), a tiež činnosti teroristických kománd z Maďarska („szabadcsapatok“ – dobrovoľné oddiely a „rongyos gárda“ – garda otrhancov, ktoré okrem iného terorizovali slovenské obyvateľstvo na zabranom území), ktoré boli rýchlo spacificované armádou.

Nasledujúca kapitola „Narušenie hraníc vo vzdušnom priestore“ (s. 161–162) v základných črtách podáva stručný prierez niekoľkých udalostí, ktoré sa zachovali v archívnych fondoch. Autor používa termín „prelety fašistických lietadiel“ (s. 161), ktorý je však nesprávny, keďže ide o lietadlá nemeckej Luftwaffe. Takéto označenie nemeckých jednotiek je chybné. Pojem fašistický by sa mal používať v spojení s fašistickým režimom v Taliansku.

Posledná kapitola „Gezhraničná propaganda“ (s. 163–180) reflektuje činnosť, ktorú hojne využívali obe znepriatelené strany. Išlo

najmä o propagandu šírenú prostredníctvom letákov, rozhlasu a v neposlednom rade sa využívala na šírenie poplašných správ tzv. šuškaná propaganda. Najviac sa týkala zmeny hraníc, resp. obsadenia Slovenska jednotkami maďarskej armády. Zameriavala sa aj na očierňovanie režimu alebo jeho predstaviteľov. Na účely propagandy sa využívala tiež židovská otázka a hospodárska situácia danej krajiny.

Na záver môžeme povedať, že publikácia je prínosom k dejinám slovensko-maďarských vzťahov s dôrazom na rôzne aspekty života v pohraničí. Autorovi sa podarilo neskíznuť k zjednodušeným interpretáciám maďarských alebo slovenských historikov. „*História je podstatne zložitejšia, komplikovanejšia a nejednoznačná. Jedine pri zodpovednom, serióznom prístupe, pri pokuse o neskreslený pohľad a spôsob výkladu, ktorý je zároveň pokusom o zásadnejší vplyv na formovanie skutočného historického povedomia Slovákov i Maďarov k ich rôznotvárnym spoločným dejinám môžeme tieto dejiny v ich mnohotvárnosti pochopiť*“ (s. 10–11). Autor sa musel vyrovnáť s torzovitou archívneho materiálu, čo sa odrazilo na disproporčnom rozdelení jednotlivých kapitol. Ku kompletnosti monografie chýba aj menný a miestny register.

Mgr. Peter Jašek, PhD.
(1983), absolvent
Trnavskej univerzity
v Trnave, študijný
odbor História.
Pracuje v Ústave
pamäti národa

LUŇÁK, P. (zost.): Plánování nemyslitelného. Československé válečné plány 1950 - 1990.

Praha: Ústav pro soudobé dějiny, Dokořán 2008, 446 s.

V roku 2008 vyšlo v českom vydavateľstve Dokořán už druhé vydanie knihy českého historika Petra Luňáka *Plánování nemyslitelného*, ktorej predmetom je analýza vojenských plánov a stratégií krajín bývalej Varšavskej zmluvy, urobená na základe vybraných dokumentov Československej ľudovej armády z rokov 1950 až 1990. Najdôležitejšie z týchto dokumentov sú v diele zverejnené a tvoria jadro práce. Ukazujú československé vojnové plány prispôbené plánom Varšavskej zmluvy a diktované z Moskvy, ktoré boli namierené proti krajinám západného sveta.

Už prvé vydanie knihy v roku 2007 vzbudilo vlnu záujmu o túto problematiku nielen medzi historickou obcou, ale aj medzi laickou verejnosťou. Aktuálnou sa stala aj v súvislosti s plánovaným vybudovaním americ-

kej radarovej základne v Čechách, pretože z viacerých miest ľudia poukazovali na paralely, ktoré spájali problematiku tejto základne a pozíciu Českej republiky v NATO s postavením ČSSR vo Varšavskej zmluve. Autor sa tejto problematike krátko venuje v predslove k druhému vydaniu svojej knihy, pričom podobné paralely odmieta. Sám popri tom, že pôsobí ako historik a venuje sa vo svojom výskume dejinám studenej vojny, pracuje v štruktúrach NATO v odbore pre informácie a tlač, kde je vedúcim východoeurópskeho programu. V rámci objektivity knihy uvádza aj úryvok jednej z jej recenzií, kde nájdeme názor ruskej strany, ktorá viaceré Luňákovy tvrdenia označila ako lži.

Samotné dielo autor rozdelil na dva celky. Prvý predstavuje rozsiahla štúdiá, ktorá sa venuje sovietskej vojenskej stratégii a príprave Sovietov, a tým konzekventne celého východného bloku na vojnu v atómovom veku. Druhú, kvantitatívne väčšiu časť diela tvoria vybrané dokumenty z proveniencie československého armádneho vedenia, resp. vojnové operačné plány českoslo-

venských armád a plánovaných vojenských cvičení. Dokumentov je spolu 14 a sú doplnené o dve prílohy, z ktorých jedna predstavuje prepis rozhovorov s niekoľkými československými generálmi, ktorí stáli na čele čs. armád v období rokov 1950 – 1990. Medzi publikovanými dokumentmi, ktoré sú usporiadané chronologicky, nájdeme popri operačných plánoch čs. armády skoro z celého obdobia studenej vojny aj dohodu o rozmiestnení sovietskych jadrových zbraní z roku 1965 (dokument č. 8), ako aj dokumenty o otázke rozmiestnenia sovietskych jadrových zbraní v roku 1968 (dokument č. 9).

Autor pri analýze strategických zámerov sovietskeho bloku vychádza popri československých dokumentoch aj z poznatkov západnej historiografie, pretože tvrdí, že ruské archívy, kde sa nachádzajú písomnosti dominantna Varšavskej zmluvy Sovietskeho zväzu, nie sú a v dohľadnej dobe ani nebudú sprístupnené. Čs. dokumenty ukazujú, že v prvých rokoch studenej vojny, prakticky až do Stalinovej smrti, sa vojská východného bloku nepripravovali na rozsiahlu ofenzívu, a aj čs. operačné plány rátali s tým, že prípadná vojna sa začne útokom západných štátov (s. 22). Autor píše, že sovietske plány boli v tomto období prispôsobené situácii, akú zažil Sovietsky zväz v roku 1941, keď ho prepadlo Hitlerovo Nemecko. Tu však mohol pár vetami spomenúť stratégiu Sovietskeho zväzu v období 2. svetovej vojny, resp. od vzniku Sovietskeho zväzu, ktorej cieľom bol vývoz boľševickej revolúcie do celého sveta. Tomuto cieľu bolo podriadené aj mohutné sovietske zbrojenie, ktoré sa začalo hneď po vzniku ZSSR a s nezmenšenou intenzitou pokračovalo počas celého medzivojnového obdobia. Napokon historici zaoberajúci sa dejinami 2. svetovej vojny dnes diskutujú, či Sovietsky zväz nechcel v roku 1941 alebo 1942 napadnúť Nemecko ako prvý. Navyše v období rokov 1939 – 1941 viedli Sovieti agresívnu vojnu skoro proti každému svojmu geografickému susedovi, pričom obsadili rozsiahle územia vrátane niekoľkých samostatných štátov, ktoré potom integrovali do Sovietskeho zväzu. Týchto svojich výdobytkov sa nevzdali ani po 2. svetovej vojne, naopak, aj tá znamenala pre Sovietov ďalšiu územnú expanziu. Možno aj od posúdenia, či aspoň zväzenia tejto skutočnosti sa mohol odraziť text Luňákovej knihy, keďže agresívne úmysly Sovietov neboli povojnovou novinkou.

Naopak, pri hodnotení sovietskych plánov z obdobia krátko po 2. svetovej vojne

mohol autor spomenúť, že sovietska stratégia musela reflektovať aj obrovské ľudské straty, ktoré táto krajina utrpela počas bojov proti Nemecku v rokoch 1941 – 1945, čo bol popri nepochybnom rešpekte voči americkej vojenskej sile, zahŕňajúcej atómové bomby, dôležitý faktor pri formovaní sovietskej stratégie. Sám totiž uvádza, že sprístupnené dokumenty ukazujú Stalina ako opatrného stratéga, ktorý sa chcel konfliktu so Západom vyhnúť, no na druhej strane Stalinove ambície a odvaha vzrástli po skvalitnení sovietskeho atómového arzenálu (s. 24). Autor však pri hodnotení sovietskej stratégie nezabúda zdôrazniť, že v sovietskych vojenských plánoch hral vždy kľúčovú úlohu boľševický svetonázor, ktorý tieto strategické úvahy vybičoval miestami do absurdných predstáv o tom, že v celosvetovom jadrovom konflikte bude možné dosiahnuť víťazstvo komunizmu (s. 86).

Taktiku preventívneho útoku proti Západu prijali Sovieti až po Stalinovej smrti. Avšak až do roku 1955 sa v čs. plánoch nekalkulovalo s použitím atómových zbraní. Úlohou čs. vojsk v prípade konfliktu so Západom bolo preniknúť cez územie Nemeckej spolkovej republiky do Francúzska. Československo pritom malo medzi sovietskymi satelitmi výnimočné postavenie, keďže na jeho území neboli až do roku 1968 prítomné sovietske vojská.

Myšlienka preventívneho útoku, založeného na využití momentu prekvapenia, sa v sovietskej stratégii definitívne presadila koncom 60. rokov. Sovietska generalita, na čele ktorej stáli maršali – hrdinovia 2. svetovej vojny, očakávala, že s použitím atómových bômb by bolo možné za 48 hodín dosiahnuť Lamanšský prieliv. Prvé vojenské cvičenie s plánom útoku do západnej Európy sa realizovalo v roku 1959 (s. 31).

V ďalšom konkrétnom pláne ofenzívnej akcie proti Západu, schválenom v roku 1964, sa predpokladalo, že čs. armáda by po vypuknutí konfliktu okamžite preniesla ťažisko svojich operácií na územie Západného Nemecka a na ôsmy deň bojov by už mohla operovať vo Francúzsku, kde by sa jej cieľom stalo mesto Lyon (s. 39). Čs. generalita však mala z takéhoto útoku veľkú obavu, lebo si uvedomovala silu vojsk krajín NATO, ako aj skutočnosť, že len 120 km od čs. hranice sa nachádzali odpaľovacie zariadenia západných štátov pre ich rakety a atómové zbrane (s. 41).

Autor sa krátko venuje aj udalostiam Pražskej jari 1968, pričom konštatuje, že

obrodenie spoločnosti sa takmer neprejavilo v plánoch čs. armády. Na margo sovietskeho rozhodnutia okupovať ČSSR uvádza, že nebolo podmienené tým, čo sa v Česko-slovensku dialo, ale tým, čo sa mohlo stať (s. 61). Sovieti sa báli, že reformnému politickému vedeniu by sa situácia mohla vymknúť z rúk a v krajine sa mohli začať spochybňovať niektoré pre Sovietov kľúčové otázky, ako bolo napr. vojenské spojenectvo Varšavskej zmluvy (s. 61). Autor polemizuje s názormi, že za rozhodnutím Sovietov o zásahu bola skrytá predovšetkým snaha zmeniť strategickú vojenskú situáciu v strednej Európe rozmiestnením svojich vojsk a zbrani v ČSSR. Toto tvrdenie spochybňuje faktom, že na vyváženie prevahy Západu na čs. vojenskom úseku stačili sovietske vojská dislokované v Poľsku a vo Východnom Nemecku (s. 62). Pravdou však je, že Sovieti sa počas okupácie ČSSR snažili neprovokovať Západ nijakými inými gestami, pričom tichý súhlas a neutralitu USA si overili ešte pred vojenskou akciou a podobne aj štáty z NATO neurobili nijaké opatrenia proti Sovietom. Tieto poznatky o opatrnom zahraničnopolitickom správaní sa Sovietov počas čs. krízy by však mohli nasvedčovať, že aj v sovietskom bloku v tom čase veľmi pochybovali o možnosti úspechu v prípade vojny proti Západu, a tým fakticky rezignovali na možnosť naplniť svoje ambiciózne vojenské plány proti krajinám NATO (s. 63).

Situácia v pomere síl sa začala meniť v polovici 70. rokov, keď americká armáda aj v dôsledku bojov vo Vietname posilnila svoje konvenčné vojská a začala do nich zavádzať nové technológie, ktoré vzbudzovali vo východnom bloku obavu, pretože niektoré nové americké konvenčné zbrane mali porovnateľný ničivý účinok ako atómové. Pritom v konvenčných vojskách mala v Európe od konca 2. svetovej vojny prevahu Varšavská zmluva. Zrejme aj preto od roku 1983 hľadali sovietski stratégovia spôsob, ako obsadiť západnú Európu bez nasadenia atómových zbraní (s. 75). Táto vízia bola v konfrontácii s narastajúcou technologickou pre-

vahou Západu jasne viditeľná aj po nástupe Michaila Gorbačova.

Od roku 1986 sa prejavila aj v tom, že vo vojenských plánoch čs. armády sa začal klásť väčší dôraz na obranu. Aj v tomto období však bolo cieľom „*odraziť napadnutie nepriateľa, spôsobiť mu straty v pohraničnom strete a vytvoriť výhodné podmienky pre prechod do útoku*“ (s. 76). Navyše s pribúdajúcimi rokmi sa časová lehota na dosiahnutie francúzskeho územia predlžovala, v roku 1986 bola stanovená na 15. deň po začiatku operácie. Pod dojmom perestrojky sa však zmenilo aj sovietske strategické vojenské myslenie. Na konci mája 1987 bola na schôdzke Varšavskej zmluvy v Berlíne prijatá nová obranná stratégia, hoci najmä medzi sovietskou generalitou sa nepresadzovala ľahko. Až v roku 1988 dostal čs. front príkaz vypracovať obrannú operáciu s cieľom nie primárne prejsť do protiútoku, ale odraziť agresiu a zničiť vojská protivníka, ktoré sa dostali na čs. územie (s. 79).

V závere sa autor podrobnejšie venuje aj definitívnemu zániku Varšavskej zmluvy, pričom upozorňuje na niektoré ťažkosti, ktoré s týmto procesom súviseli a ktoré spôsobili, že Varšavská zmluva sa definitívne rozpadla až v júli 1991. Autor na záver spomína, že rozdiel medzi plánovaním oboch aliancií bol predovšetkým v tom, že západní stratégovia v zásade nepredpokladali rozsiahlejšie pozemné operácie na území protivníka a sústredili sa na kombináciu obrany svojho územia a údery proti silám a zázemiu protivníka (s. 87).

Kniha, na vydání ktorej sa podieľal aj český Ústav pro soudobé dějiny, je kvalitná aj po formálnej stránke. Nachádza sa v nej cudzojazyčné resumé, zoznam skratiek a redakčná poznámka. Je však veľmi na škodu, že autor nezradil do diela fotografickú prílohu a citelne chýba miestny a menný register. Napriek tomu knihu treba hodnotiť ako veľké pozitívum, pretože prináša nové a dlhú dobu prísne tajné dokumenty z obdobia studenej vojny, ktoré dokazujú zámery komunistov viesť za určitých okolností ofenzívnu vojnu proti krajinám Západu.

BLAŽEK, P. – EICHLER, P. – JAREŠ, J. a kol.:
Jan Palach '69. Praha: Togga 2009, 640 s.

POCHODEŇ č. 1

16. januára 2009 uplynulo štyridsať rokov od tragického činu sebaupálenia mladého 20-ročného študenta Filozofickej fakulty Karlovej univerzity Jana Palacha. Tento čin mal oba národy, Čechov i Slovákov, vyburcovať z letargie a rezignácie, do ktorej československá spoločnosť upadala v čase nastupujúcej normalizácie po augustových udalostiach roku 1968.

Pri príležitosti 40. výročia úmrtia Jana Palacha sa na knižný trh dostalo hneď niekoľko publikácií venovaných jeho životu a smrti.

Sú nimi román od Lenky Procházkovej *Slunce v úplňku, příběh Jana Palacha*, ďalej publikácia so 150 fotografiami od 27 fotografův *Jan Palach 16.–21. 1. 1969* a zborník *Jan Palach '69*.

Zborník *Jan Palach '69* vznikol na podnet Študentskej rady Filozofickej fakulty Karlovej univerzity. Cieľom bolo spracovať čin Jana Palacha historicky na základe archívnych materiálov, zároveň ich čitateľom ponúknuť v podobe edície dokumentov, ale tiež priblížiť filozoficko-teologické a umelecké reflexie jeho činu.

Publikácia je členená do piatich blokov. Na úvod text českého sociológa Milošlava Petruska „Od pražského jara k Palachově oběti“ približuje myšlienkové a politické súvislosti konca 60. rokov v Československu.

Nasledujú historické state, ktorým dominuje spracovanie životného príbehu Jana Palacha a rekonštrukcia príprav a uskutočnenia jeho činu z pera českého historika Petra Blažeka. Zo štúdie „Pochodeň č. 1“ sa dozvedáme o detstve a rodinnej atmosfére, v ktorej Jan Palach vyrastal, o jeho školských rokoch a štúdiu na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity. Práve obdobie štúdia na univerzite znamenalo začiatok novej životnej etapy završenej udalosťou zo 16. januára 1969. Jana Palacha charakterizovali jeho spolužiaci, priatelia a rodinní príslušníci ako „typ filozofa“, človeka tichej, hlbavej povahy, racionálne založeného. Počas vysokoškolských brigád v Sovietskom zväze mal možnosť vidieť socializmus z druhej, necenzurovanej strany, ktorá bola v silnom protiklade s oficiálnym výkladom. Vitajúc zmeny v období Pražskej jari sa aktívne zapájal do činnosti študentského parlamentu. Zlomovými v jeho živote boli práve augustové udalosti

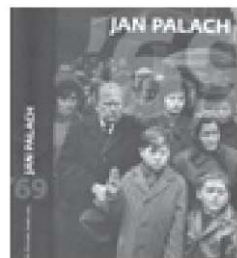
roku 1968, násilné obsadenie štátu krajinami Varšavskej zmluvy, čím boli tragicky ukončené všetky nádeje na demokratizáciu československej spoločnosti. Frustrácia, ktorá spoločnosť po týchto udalostiach opantala, viedla k jeho myšlienkam a neskôr aj k premyslenému a dokonanému činu sebaupálenia.

Petrovi Blažekovi sa na základe archívnych dokumentov uložených v Archíve bezpečnostných služieb podarilo zrekonštruovať priebeh osudného dňa od príchodu Jana Palacha do Prahy z rodných Všetát, cez písanie štyroch listov s výzvou, až po nákup benzínu, ktorým sa polial a zapálil pred Národným múzeom v Prahe. Pátrací zväzok, ktorý bol na meno Jana Palacha založený v roku 1970, obsahuje výpovede svedkov, ktorí videli celú udalosť z bezprostrednej blízkosti. Záver historickej štúdie je venovaný posledným trom dňom, počas ktorých bol Jan Palach hospitalizovaný na klinike. 19. januára 1969 na následky rozsiahlych popálenín zomiera. Autor na základe zachovaných materiálov popisuje reakcie verejnosti, politickej špičky i médií nielen v období od sebaupálenia po smrť, ale aj počas príprav a samotného pohrebu.

Do bloku historických statí sú zaradené aj štúdie o nasledovníkoch Jana Palacha v Československu a ďalších osobách, ktoré sa upálili na protest v ostatných štátoch východného bloku. Jan Zajíc a Evžen Plocek sa rozhodli rovnako ako Jan Palach obetovať svoj život na protest proti politickej i spoločenskej situácii na začiatku roku 1969. Dodnes však zostávajú v Palachovom tieni a ich životné osudy nie sú širokej verejnosti známe. Patrik Eichler preto v štúdiu „Následovníci Jana Palacha?“ vykresľuje ich životné príbehy, porovnáva spoločné motívy ich smrti, ich rodinné a ideové zázemie.

Prvou „živou pochodňou“ vo východnom bloku bol Ryszard Siwiec. Autor Łukasz Kamiński rozpráva príbeh poľského účtovníka, vášnivého čitateľa kníh o histórii, človeka citlivo vnímajúceho udalosti na politickom a spoločenskom poli. Zlomovými sa pre neho stali marcové udalosti roku 1968 v Poľsku a neskôr invázia krajín Varšavskej zmluvy do Československa. Ryszard Siwiec sa rozhodol uskutočniť svoj protest formou sebaupálenia počas centrálnej dožinkovej slávnosti vo Varšave za účasti najvyšších predstaviteľov Poľskej ľudovej republiky. Tento priestor a táto akcia zaručovali aj prítomnosť niekoľkých tisícok divákov. Autor nezabúda ani na prípady ľudí, ktorí sa upálili na Ukrajine, v Ma-

Mgr. Lenka Kádarová
(1983), absolventka
Trnavskej univerzity
v Trnave,
študijný odbor
história.
Pracuje v Ústave
pamäti národa

dársku, Lotyšsku, Litve, Rumunsku, Poľsku a východnom Nemecku.

Práve východnému Nemecku a príbehu Oskara Brüsewita je venovaná štúdia „Protestuji proti cirkevni politice NDR“ od Tomáša Vilímeka. Spolu s autorom sledujeme príbeh evanjelického farára, ktorý sa dostával do stretu s totalitnou mocou a neustále sa snažil o sponchyňovanie jej mocenského monopolu. Na protest sa upálil v roku 1976.

V časti Eseje sú čitateľom predložené filozofické a teologické reflexie k činu sebaupálenia a zmyslu obete Jana Palacha z rôznych uhlov pohľadu. Zostavovatelia zborníka sa rozhodli na úvod tejto časti uviesť pohrebnú reč evanjelického kňaza Jakuba B. Trojana. Podnetný je text literárneho historika Martina C. Putnu „Archetyp mladého mučedníka“ o začlenení Jana Palacha do kontextu mladých mučeníkov a študentských radikálov. Jan Palach naplnil podľa neho nielen pre svoju, ale aj pre ďalšie generácie transkulturný archetyp mladého a krásneho mučedníka. Zaujímavá je aj esej francúzskeho politológa a historika Ilios Yannakakisa „Nepochopená obeť Jana Palacha“, v ktorej autor sleduje ohlas Palachovho sebaupálenia vo francúzskej spoločnosti.

V treťom bloku venovanom Ohlasom v umení, sa autori zameriavajú na ohlasy Palachovho činu v oblasti filmu, hudby a literatúry. Jan Kolář analyzuje dokumentárne filmy Jan 69, Ticho a Tryzna, ktoré vznikli bezprostredne po tragickej udalosti. Podpisali sa pod ne také mená ako Stanislav Milota, Jaromír Kallista, Milan Peer či Dušan Trančík. Filmy Jan 69 a Ticho sa nachádzajú na DVD, ktoré je samostatnou prílohou publikácie. Ohlasy v českej klasickej hudbe čitateľom približuje Eva Nachmilnerová v texte „Duše však zabíť nemohou“. Literárne ohlasy prozaikov a básnikov sú nosnou témou štúdie „Závazek ticha“. Diela, ktoré analyzovala dvojica autoriek, Veronika Jáchimová a Michala

Benešová, nájde čitateľ prehľadne usporiadané na konci štúdie spolu s informáciou, kde ich možno vyhľadať.

Štvrtá časť zborníka obsahuje text Jiřího Lederera „Jan Palach. Zpráva o životě, činu a smrti českého studenta“. Text vznikol bezprostredne po Palachovej smrti a dodnes sa považuje za jeden z najlepších, aké o Palachovi vznikli. Autor v nej podrobne popisuje udalosti z Palachovho života na základe osobných rozhovorov, ktoré viedol krátko po smrti Jana Palacha s jeho známymi, spolužiakmi, priateľmi a rodinnými príslušníkmi.

Najobsiahlejšou časťou publikácie je edícia dokumentov. Zostavovateľ Petr Blažek sem zaradil 80 dokumentov z proveniencie ministerstva vnútra z rokov 1969 – 1974. Ide o dokumenty zhromaždené príslušníkmi Štátnej bezpečnosti v pátracom zväzku založenom na meno Jana Palacha. Obsahuje množstvo materiálov, ktoré do vydania zborníka *Jan Palach '69* neboli publikované a prvý raz sa dostávajú pred čitateľskú verejnosť. Edícia je doplnená obrazovou prílohou – fotografiami z miesta činu, záznamami z psychiatrického pozorovania Jana Palacha počas hospitalizácie a inými, pre čitateľov zaujímavými dokumentmi.

Pomyselnou čerešničkou je DVD, ktorým zostavovateľ doplnil zborník. DVD obsahuje už vyššie spomenuté dokumentárne filmy Jan 69 a Ticho, doplnené dvoma československými filmovými týždenníkmi, amatérskymi zábermi študentov z vysokoškolskej brigády v ZSSR, archívnymi dokumentmi a fotografiami.

Hoci od činu Jana Palacha uplynulo už štyridsať rokov, dodnes v spoločnosti pretrvávajú otázky o zmysle jeho obete. Mnohi odmietajú jeho čin ako nelogický, zbytočný a šokujúci. Práve publikácia *Jan Palach '69* nám môže pomôcť nájsť odpovede na naše otázky o zmysle Palachovho činu.

Prezentácia publikácie Dotyky s boľševizmom (Dokumenty spravodajstva slovenskej armády 1940 - 1941)

V utorok 5. mája sa v priestoroch knihkupectva Svet knihy v Bratislave uskutočnila prezentácia knihy Martina Lacka Dotyky s boľševizmom (Dokumenty spravodajstva slovenskej armády 1940 - 1941). Publikácia sa venuje otázke vnímania stalinského teroru slovenskou spoločnosťou na základe poznatkov získaných od utečencov, ktorí sa po obsadení východnej časti vtedajšieho Poľska dostali na Slovensko a skúseností slovenských vojakov - účastníkov ťaženia proti ZSSR. Záštitu nad podujatím prevzal poslanec NR SR Pavol Hrušovský.

Zľava: recenzenti publikácie Tomáš Klubert a Pavol Mičianik, autor Martin Lacko, moderátor Ján Pálffy, predseda SpR ÚPN Ivan A. Peťranský a poslanec NR SR Pavol Hrušovský. Foto: Michal Babál

Seminár Prenasledovanie cirkvi v 80-tych rokoch 20. storočia

V dňoch 26. a 27. júna 2009 sa v koncertnej sále Galérie umelcov Spiša v Spišskej Novej Vsi v rámci cyklu Spiš Františka Javorského uskutočnil seminár o prenasledovaní cirkvi v 80-tych rokoch minulého storočia. Po privítaní hosť predsedom Konfederácie politických väzňov Slovenska Antonom Srholcom sa slova ujal Marián Gula z ÚPN, ktorý prítomných oboznámil s činnosťou ŠtB v 80. rokoch. Pracovník ústavu Patrik Dubovský vystúpil s príspevkom Cirkev a november 1989. Dekan Teologickej fakulty Trnavskej univerzity Juraj Dolinský sa venoval vzťahu štátu a cirkvi pred rokom 1989. Po prednáškach nasledovali projekcie dokumentárnych filmov, konkrétne filmu ÚPN „Sviečková manifestácia 25. marca 1989“ a filmu združenia ReAnimare „Brainwashing - vymývanie mozgov“, ktoré sa u publika stretli s veľmi priaznivým ohlasom. Na organizácii podujatia sa podieľali Konfederácia politických väzňov Slovenska, Ústav pamäti národa, a Hanns Seidel Stiftung eV.

Zľava: Predseda Konfederácie politických väzňov Slovenska Anton Srholec, dekan Teologickej fakulty Trnavskej univerzity Juraj Dolinský a Patrik Dubovský z ÚPN. Foto: Archív ÚPN.

Letný festival Bažant Pohoda 2009

Ani tento rok nechýbal Ústav pamäti národa na letnom festivale Bažant Pohoda. V stánku ÚPN si záujemcovia o modernej dejiny mohli vybrať z bohatej ponuky publikácií vydaných ústavom, na festivale bol uvedený aj film z produkcie ÚPN V tieni času. Foto: Branislav Kinčok

Prezentácia publikácie Hlinkova garda 1938 - 1945

Vo štvrtok 3. septembra 2009 sa v priestoroch Klubu slovenských spisovateľov uskutočnila prezentácia knihy Petra Sokoloviča Hlinkova garda 1938 - 1945. Autor sa vo svojej práci venuje spoločenským podmienkam, ktoré viedli k vzniku HG, mapuje vývoj jej štruktúry ako aj jej personálne obsadenie, činnosť gardy v marci 1939, jej úlohy pri konsolidácii nového štátu, či vzťahy s ozbrojenými silami. Podrobne dokumentuje účasť HG na protiidovských akciách, mapuje činnosť Pohotovostných oddielov HG, ako aj súdne procesy s členmi gardy po roku 1945. Peter Sokolovič vo svojej monografii dáva priestor aj menej známym skutočnostiam, ktoré čitateľom umožňujú, aby si vytvorili komplexný obraz o tejto organizácii a dobe, v ktorej pôsobila. Záštitu nad podujatím prevzal podpredseda Zahraničného výboru NR SR Jozef M. Rydlo.

Príhovor podpredsedu Zahraničného výboru NR SR Jozefa M. Rydla. Foto: Branislav Kinčok

Nové knihy ÚPN

SOKOLOVIČ, Peter: Hlinkova garda 1938–1945. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2009. ISBN 978-80-89335-10-7, 559 strán.

V týchto dňoch prichádza na pulty knižkupectiev nová publikácia z edície Monografie Ústavu pamäti národa, ktorá sa snaží komplexne na základe výskumu širokého pramenného materiálu zmapovať organizáciu Hlinkovej gardy, ktorá v rokoch 1938 – 1945 výrazne zasiahla do dejín Slovenskej republiky. Ústav pamäti národa sa jej vydaním snaží vyplniť miesto, ktoré zostalo v slovenskej historiografii prakticky od jej zániku. Je zaujímavé, že dodnes, dvadsať rokov od pádu komunizmu, a šesťdesiat rokov od skončenia druhej svetovej vojny, ešte nebola vydaná žiadna monografia venovaná tomuto fenoménu slovenských dejín 20. storočia.

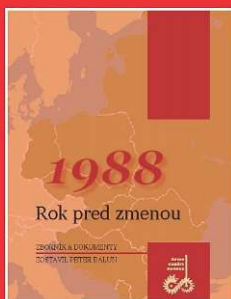
Hlinkova garda, organizácia pôsobiaca na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, je dodnes v spoločnosti vnímaná veľmi rozporne. HG bola fenoménom krátko, zato však na udalosti bohatého a protirečivého obdobia. Monografia sa snaží ako laickému čitateľovi, tak aj historikovi priniesť práve nový, nezaťažený pohľad na túto organizáciu.

Autor sa v nej nevyhol ani citlivým témam účasti gardistov na protizidovských nariadeniach, ako aj prekračovaniu právomocí a snahami jej členov o vlastný prospech. Hlinkova garda však mala v štáte aj iné úlohy, kvalita ich plnenia bola ale často otázna. Peter Sokolovič vo svojej monografii dáva priestor aj menej známej tvári organizácie. Mapuje množstvo doteraz v takejto rozsiahlej podobe nepublikovaných pohľadov na Hlinkovu gardu. Nebola totiž len organizáciou násilníkov a vrahov, ako sa to zvyklo v staršej historiografii často zdôrazňovať. Bohužiaľ, práve ziskuchtivci a protizidovskí štváči v nej postupom času získali rozhodujúci vplyv a tým garde vpečatili výrazne antisemitský ráz. Spektrum jej činností bolo síce širšie, ale protizidovská agenda v ňom hrala jednoznačne poprednú úlohu.

LETZ, R. – MATULA, P. (eds.): Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom a spol. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009. ISBN 978-80-89335-15-2, 280 strán.

Publikácia prostredníctvom úradných záznamov, hlásení bezpečnostných orgánov, zápisníc z výsluchov, výpovedí pred súdom a ďalších dobových dokumentov približuje jeden z najväčších vykonštruovaných politických procesov na Slovensku i v celej ČSR, ktorý sa konal v dňoch 18. – 21. októbra 1950 v Bratislave. Viliam Žingor, popredný partizánsky veliteľ z obdobia druhej svetovej vojny, bol na základe falošného obvinenia, že je vodcom „reakčných živlov“ na Slovensku, odsúdený na trest smrti. Proces súčasne zapadal do politickej línie boja proti „slovenskému buržoáznemu nacionalizmu“, „separatizmu“ a „titoizmu“. Súčasťou publikácie sú aj dokumenty o rehabilitačnom súdnom konaní z roku 1968.

BALUN, Peter (ed.): 1988. Rok pred zmenou. Bratislava : Ústav pamäti národa 2009. ISBN 978-80-89335-13-8, 394 strán.

Zborník z rovnomenného medzinárodného seminára „1988 – Rok pred zmenou“, ktorý sa konal 18. novembra 2008 v Bratislave. Prináša päť odborných príspevkov historikov zo Slovenska, Čiech a Poľska o situácii v roku 1988 a štyri príspevky z diskusie predstaviteľov vtedajšej opozície. Súčasťou zborníka sú aj dokumenty, ktoré na jednej strane dopĺňajú príspevky slovenských historikov, na druhej strane podávajú aj samostatne ucelený obraz o reforme Štátnej bezpečnosti a štátnobezpečnostnej situácii na Slovensku v roku 1988. Cieľom zostavovateľa bolo pomôcť širokej laickej aj odbornej verejnosti vnímať rok 1988 nielen z dnešného pohľadu ako rok pred zmenou, ale aj ako rok, keď sa o blízkej zmene režimu v Československu dalo iba snívať a dúfať, že raz príde.